T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEHİŞTÎ'NİN HEFT-PEYKER ADLI MESNEVİSİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI VE DEYİM VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nida Nur KARABÜK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEHİŞTÎ'NİN HEFT-PEYKER ADLI MESNEVİSİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI VE DEYİM VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nida Nur KARABÜK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

PROF. DR. AKARTÜRK KARAHAN

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Nida Nur KARABÜK tarafından hazırlanan "Behiştî'nin Heft-Peyker Adlı Mesnevisinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Deyim Varlığı'" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Akartürk KARAHAN		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv.	
Kabul ☐	Red ☐		
Jüri Üyesi Prof. Dr. Funda TOPRAK		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv.	
Kabul ☐	Red ☐		
Jüri Üyesi Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ		Gazi Üniv.	
Kabul ☐	Red ☐		
Yedek Jüri Üyesi Doç. Dr. Aysun DEMİREZ		Hacı Bayram Veli Üniv.	
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 30.06.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlamasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde alde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Nida Nur KARABÜK

Kıymetli Aileme

TEŞEKKÜR

Eski Türk diline ve bu dille yazılmış eserleri anlamaya, yorumlamaya katkı niteliğindeki bu çalışmada özverisini esirgemeyen, tecrübe ve bilgisiyle yol gösteren, lisans eğitimimden bugüne ilminden faydalandığım, bu teze başlarken fikirlerime önem veren ve destekleyen sayın hocam Prof. Dr. Akartürk KARAHAN'a rehberliği ve hoşgörüsünden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans ve yüksek lisans eğitimimde ilminden faydalandığım, tez jürimde bulunmayı kabul eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Funda TOPRAK'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde bulunmayı kabul ederek tez savunmam sırasında destek olan sayın hocam Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ'e teşekkürlerimi sunarım.

Varlığıyla bana her zaman güç veren, hiçbir zaman maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve bana yol gösterip yoluma da umut olan sevgili anne ve babama, canım ağabeylerime ve canlarına, sevgili nişanlıma, büyüyen aileme ve değerli dostlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Behiştî'nin Heft-Peyker Adlı Mesnevisinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Deyim Varlığı

Karabük, Nida Nur

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Akartürk Karahan

Bu çalışmada; 15. yüzyıl şairlerinden Behiştî mahlaslı, Karışdıran Süleyman Beyoğlu Ahmed'in kaleme aldığı Heft-Peyker mesnevisinin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış ve aktarımla birlikte ortaya çıkan deyimler, anlamlarına göre tasnif edilmiştir. Şener Demirel'in (1995) çalışmış olduğu ve Arap harfli metni transkripsiyon harflerine aktardığı metin üzerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarılan metindeki deyimler, Serkan Şen'in (2017) "Eski Türkçenin Deyim Varlığı" adlı çalışmasındaki deyim tasnifinden yararlanılarak anlamlarına göre sınıflandırılmıştır.

Giriş bölümünde mesnevinin çıkış ve gelişim sürecinden kısaca bahsedilmiştir. Bu süreçte yazılan bazı mesnevi konularının farklı şairler tarafından kaleme alınması üzerinde durulmuştur. Bu mesnevilerden biri de Heft-Peyker mesnevisidir. Daha sonra "deyim" konusuna değinilmiş ve deyimlerin tarih boyunca milletlerin kültüründeki etkisinden bahsedilmiştir. Türk şairlerden biri olan Behiştî'nin mesnevisi Türkiye Türkçesine aktarılmıştır ve mesnevide kullanılan deyimlerin değerlendirilmesinin Türk edebiyatı açısından önemi vurgulanmıştır.

Birinci bölümde Behiştî'nin hayatı, yazılan tezkireler ve yapılan çalışmalardan hareketle ele alınmıştır. Sonraki başlıkta Behiştî'nin eserleri ve edebî kişiliği değerlendirilmiştir. Bu bölümde Heft-Peyker mesnevisine kısaca değinilmiş olup eser ikinci bölümde detaylı olarak incelenmiştir. Birinci bölümün sonunda Behiştî, eserleri ve Heft-Peyker mesnevisi üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

İkinci bölümde öncelikle Heft-Peyker mesnevisi vezin, yazılış tarihi, yazılış sebebi, ithaf, muhteva ve özet olarak anlatılmıştır. Ardından diğer Heft-Peyker mesnevileri incelenmiş olup sonrasında Behiştî'nin mesnevisi ve diğer mesneviler arasındaki farklar ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde öncelikle deyim konusu değerlendirilmiş, çeşitli görüşlere yer verilmiş ve deyimlerle ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümün sonunda Hef-Peyker mesnevisinin Türkiye Türkçesine aktarımında tespit edilen deyimler anlam yönüyle tasnif edilerek incelenmiştir.

Dördüncü ve son bölümde, Hef-Peyker mesnevisinin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

Sonuç bölümünde Behiştî'nin hayatı ve eserleri hakkında özetle bir inceleme yapılmıştır. Aktarımı yapılan mesnevi hakkında dil ve üslup bakımından değerlendirilme yapılmış olup mesnevi aktarımında karşılaşılan sorunlar belirlenmiştir. Birebir aktarım yapılırken bağlamın anlatılmak isteneni ne kadar yansıttığı hakkında değerlendirme yapılmıştır. Deyimler incelenip tasnifi yapılırken deyimlerin ses ve anlam bakımından mesnevideki ve günümüzdeki kullanımları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma neticesinde elde edilen veriler bu bölümde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Behiştî, Heft-Peyker Mesnevisi, Türkiye Türkçesi, Çeviri, Deyim, Sınıflandırma.

ABSTRACT

Translation of Behiştî's Heft-Peyker Masnavi into Turkey Turkish and Idiom Presence

Karabük, Nida Nur

MA, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Prof. Dr. Akartürk Karahan

In this study, the translation of the Heft-Peyker mesnevi, written by Süleyman Beyoğlu Ahmed, a 15th century poet with Behiştî pseudonym, is translated into Turkey Turkish and the idioms emerged during the translation are classified according to their meanings. It is translated into Turkey Turkish over the text that Şener Demirel (1995) worked on and transferred the Arabic lettered text to transcription letters. The idioms in the translated text are classified according to their meanings by making use of the idiom classification in Serkan Şen's (2017) "Idiom Of Old Turkish".

In the introduction chapter, the emergence and development process of the masnavi is briefly mentioned. Some masnavi topics written by different poets during this period are emphasized. One of these masnavis is the Heft-Peyker masnavi. Then, the subject of "idiom" and the effect of idioms on the culture of nations throughout history is mentioned. The importance of the translation of the masnavi of Behiştî, a Turkish poet, into Turkey Turkish and the evaluation of the idioms used in the masnavi are emphasized in terms of Turkish literature.

In the first chapter, the life of Behiştî is discussed with reference to the collection of biographies and studies. In the next title, Behişti's works and literary personality are evaluated. In this chapter, the Heft-Peyker masnavi is briefly mentioned and the work is examined in detail in the second chapter. At the end of the first chapter, Behiştî, his works, and the studies on the Heft-Peyker masnavi are discussed.

In the second chapter, firstly, the Heft-Peyker's masnavi is described in terms of meter, the date of writing, the reason for writing, dedication, content, and as

summary. Then the other Heft-Peyker masnavi are examined and after that the differences between Behiştî's masnavi and other masnavis are revealed.

In the third chapter, first of all, the topic of the idiom is evaluated, various opinions are given, and studies related to idioms are mentioned. At the end of this chapter, the idioms determined in the translation of the Heft-Peyker masnavi into Turkey Turkish are classified and analysed in terms of meaning.

In the fourth and last chapter, the Heft-Peyker masnavi is translated into Turkey Turkish.

In the conclusion chapter, a brief review is given about Behişti's life and works. The language and style of the masnavi translated are evaluated and the problems encountered in translation of masnavi are determined. While a literal translation is performed, an evaluation is made about how much the context reflects what is meant. While the idioms are examined and classified, the use of the idioms in masnavi and today are compared in terms of sound and meaning. The data obtained from the comparison are evaluated in this chapter.

Keyword: Behiştî, Heft-Peyker Masnavi, Turkey Turkish, Translation, Expression, Classification.

İÇİNDEKİLER

BEYAN i
TEŞEKKÜR iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xi
1. GİRİŞ 1
2. BİRİNCİ BÖLÜM 3
2.1. Behiştî'nin Hayatı ve Eserleri 3
2.1.1. Hayatı 3
2.1.2. Eserleri 5
2.1.3. Edebi Kişiliği 8
2.1.4 Behiştî'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar 11
3. İKİNCİ BÖLÜM 15
3.1. Heft-Peyker Mesnevisi Hakkında 15
3.1.1. Behiştî'nin Heft-Peyker'i 15
3.2. Yazılmış Diğer Heft-Peyker Mesnevileri 26
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 34
4.1. Deyim ve Heft-Peyker Mesnevisindeki Deyimler 34
4.1.1. Deyim 34
4.2. Heft-Peyker Mesnevisindeki Deyimlerin Anlam Yönüyle Tasnifi 40
4.2.1. Acımak İle İlgili Deyimler: 40
4.2.2. Ağlamak/İçlenmek/Üzülmek İle İlgili Deyimler: 41
4.2.3. Aldatmak/Korkutmak/Kötülükte Bulunmak İle İlgili Deyimler: 43
4.2.4. Arzu/Beğeni/İstek İle İlgili Deyimler: 50
4.2.5. Aşk/Sevgi İle İlgili Deyimler: 53

4.2.6. Beceri İle İlgili Deyimler: 57
4.2.7. Bir İşin Başladığını Bildiren Deyimler: 58
4.2.8. Bir İşin Bittiğini Bildiren Deyimler: 59
4.2.9. Bir Şeyin Haddinden Çok Olduğunu Belirten Deyimler: 60
4.2.10. Değer Verme/Saygı Duyma İle İlgili Deyimler: 63
4.2.11. Dert/Sıkıntı/Zorluk/Bela İle İlgili Deyimler: 72
4.2.12. Dikkat/Farkındalık İle İlgili Deyimler: 77
4.2.13. Dinçlik/Güç İle İlgili Deyimler: 79
4.2.14. Doğruluk/Dürüstlük/Erdemlik Bildiren Deyimler: 82
4.2.17. Esaret İle İlgili Deyimler: 92
4.2.18. Esindirmek/Bilgilendirmek/Açığa Çıkarmak İle İlgili Deyimler: 93
4.2.19. Galibiyet/Üstünlük/Benzerlik İle İlgili Deyimler: 96
4.2.20. Hile İle İlgili Deyimler: 102
4.2.21. İmkân/İmkânsızlık İle İlgili Deyimler: 104
4.2.22. İnanç İle İlgili Deyimler: 106
4.2.23. Liderlik İle İlgili Deyimler: 112
4.2.24. Mağlubiyet/İtaat İle İlgili Deyimler: 117
4.2.25. Nasihat Etmek/Ders Çıkarmak/Ders Vermek İle İlgili Deyimler: 123
4.2.26. Öfke ve Hoşnutsuzlukla İlgili Deyimler: 125
4.2.27. Ölüm/Kayıp/Yitirmek İle İlgili Deyimler: 129
4.2.28. Şaşkınlık/Hayranlık İle İlgili Deyimler: 133
4.2.29. Şöhret İle İlgili Deyimler: 134
4.2.30. Umutla İlgili Deyimler: 135
4.2.31. Yardım /Destek ve Vazgeçiş İle İlgili Deyimler: 135
4.2.32. Yaşam İle İlgili Deyimler: 140
4.2.33. Yemin İle İlgili Deyimler: 143
4.2.34. Yol ve Mekân İle İlgili Deyimler: 145

4.2.35. Zamanla İlgili Deyimler: 149
5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 151
5.1. Behiştî'nin Heft-Peyker Adlı Mesnevisinin Türkiye Türkçesine Aktarımı 151
SONUÇ 305
KAYNAKÇA 315
EK-1 319
EK-2 320
EK-3 321
EK-4 322

KISALTMALAR

A.: Arapça

ADS: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

A.S: Agah Sırrı

b: Beyit

C.: Cilt

F.: Farsça

GTS: Güncel Türkçe Sözlük

H.: Hicri

Hz.: Hazreti

Ktp.: Kütüphane

M.: Miladi

mec.: Mecaz

nr: Numara

OTL: Osmanlıca-Türkçe Lügat

ö.: Ölüm

Prof. Dr.: Profesör Doktor

S: Sayı

s: Sayfa

T.: Türkçe

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Tarama Sözlüğü

TY.: Türkçe Yazmalar

Üniv: Üniversite

Yy: Yüzyıl

Yz.: Yazma

1. GİRİŞ

Mesnevi, bir edebiyat terimi olarak ilk kez İran edebiyatında kullanılmış olup ardından müstakil bir nazım şekli olarak Arap edebiyatında yer almıştır. Klasik edebiyatta farklı konularda yazılarak yaygın kullanıma sahip olan mesnevi nazım şeklinin ilk örneklerinin niteliği destan tarzında olmasına rağmen ahlâkî, tasavvufî, macera ve aşk konularında da oldukça fazla örneği bulunmaktadır.

Tahir'ül-Mevlevî, bu nazım şeklinin Acemlere Türklerden geçmiş olabileceğini, buna sebep olarak da eski Türklerin saz eşliğinde okudukları ve adına "Koşuk" dedikleri manzumelerin şekil itibariyle mesneviye benzediğini ifade eder (1979: 993).

Mesnevilerin yazılmış oldukları dönem, üslup ve konu özellikleriyle ilgi uyandırması, farklı dönem ve farklı edebiyattaki şairler tarafından tekrar tekrar yazma isteği uyandırmıştır. Leylâ vü Mecnûn, Ferhâd u Şirîn, Hüsrev ü Şirîn gibi mesneviler birçok şair tarafından tekrar kaleme alınıp, yorumlanmıştır. Her ne kadar konu bakımdan benzerlik gösterseler de her şairin mesnevisi aynı ilgiyi görememiştir.

Bu tür mesnevilere dahil edilebilecek mesnevilerden biri de Heft-Peyker'dir. Heft-Günbed adıyla da bilinen eser ilk olarak Firdevsî'nin Şehname'sinde anlatılmıştır. Ancak konuyu başlı başına bir eser içerisinde inceleyen Nizâmî olmuştur (Karadeniz 2010: 13).

Milletler, tarih boyunca kültürel birikimlerini aktarmışlardır. Bu birikimlerin oluşması için uzun bir zaman ve yaşanmışlıklar gerekir. Yaşanmış sıra dışı olaylar milletlerin hafızalarında ve duygularında korunarak günümüze dek aktarılmıştır. Atalarımızın ve güngörmüş aksakallı insanların yaşanmışlıkları özetlediği anlam dolu cümleler, günümüzde atasözü ve deyim dediğimiz kalıplaşmış ifadeler, bize geçmişin en güzel anılarıdır. Deyimler toplumlara özgü kalıplaşmış ifadelerdir. Bu konuda yapılan birçok çalışma deyimlerin toplumumuz üzerindeki önemini ve etkisini ortaya koymaktadır.

Türk dünyası, Türk lehçeleri bakımından başta siyasî sebeplerin etkisiyle birçok farklılık göstermektedir. Türk yazı dilleri kaynak bakımından Oğuzca, Kıpçakça, Uygurca ve Bulgarca gibi temel lehçelere dayanmakta ve bunlarda kendi aralarında rika lehçelere

bölünmektedir (Zal, 2009: 432-533). Türk yazı dilleri arasında aktarma meselesi son zamanlarda ele alınan önemli bir husustur. Aktarma yapılırken yaşanan sorunlarda kelime eksikliği, ağız kelimeleri kullanma, noktalama işareti sorunu, yapı hataları, yalancı eş değer, dizim hataları gibi konular ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar dikkate alınarak yapılan aktarmalarda lehçeler arasındaki iletişimin aşılabileceği; Türk dillerini yabancılaştırma adına gerçekleştirilen sorunların etkisinin azaltılması durumu oldukça önemlidir. Yarının insanlarının bugünü ve dünü anlayamadığı bir toplumda dili, kültürü yaşatmak imkânsızdır. Bu sebeple lehçeler arasında aktarım ile kültür aktarımı veya kültür devamlılığı amaçlanmaktadır.

Bütün bunlara dayanarak 15. yüzyılda kaleme alınan bir mesnevinin günümüz Türkçesine aktarımı yapılırken lehçelerin birbirine daha yakın olmasıyla birlikte, aktarımda karşılaşılan sorunların kayda değer bir şekilde metnin anlam bütünlüğünü etkilemediği görülmüştür. Aktarım meseleleri dikkate alınarak günümüz Türkçesine çevrilen Heft-Peyker mesnevisi gerek mesnevi nazım şeklini gerek şairin iç dünyasını anlamaya ışık tutmuş ve günümüzde de okuyucusuna merak uyandıracak biçimde sunulmak istenmiştir. Metin aktarımının sonucunda tespit edilen deyimler tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda Eski Anadolu Türkçesinin deyim varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1. Behiştî'nin Hayatı ve Eserleri

2.1.1. Hayatı

Tezkirelerde ve edebiyat tarihlerinde, Behiştî mahlâsıyla bilinen şairin kesin bir şekilde ne zaman doğduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. V.L. Mènage yaklaşık Hicri 871'de (1466-67) doğduğunu kaydetmektedir (Aksoy, 1992: 144).

Şairin babası Karışdıran Süleyman Beyoğlu olup, Fatih zamanında önemli görevlerde bulunmuştur. Franz Babinger, Süleyman Beyoğlu'nun II. Murad zamanında (1421-1451) Kırklareli Vize'de valilik ettiğini, daha sonra İstanbul Subaşısı olduğunu söyler (Demirel, 1995: 7). Bursalı Mehmed Tahir ise babasının tarihçi Tursun Bey'in kayınbiraderi olduğunu ifade eder (Aksoy, 1992: 144).

Behiştî'nin asıl adının ne olduğu konusunda, doğum yılına nazaran daha çok bilgi elde edilmiştir. Latifî, "*Behiştî, Karışdıran Süleyman Beyoğlu Sinan Çelebi lakabıyla tanınır"* der. Âşık Çelebi, "*Karışdıran Süleyman Beyoğlu Sinan Çelebi'dür ki merhum Sultân Bâyezid devrinde Rum'ı terk-i diyâr idüb bir zamân vilâyet-i Acem seyahatin eylemişlerdür"* der. Sehî Bey, "*Behiştî adı Ahmed'dür. Karışdıran Süleyman Beyoğlu dimekle meşhur sahip-cemâl-i nev-civân idi"* derken, Riyâzi de aynı şekilde adının "*Ahmed"* olduğunu onaylar. Kınalı-zâde, "*Karışdıran Süleyman Beyoğlu Süleyman Çelebi dimekle meşhurdur"* diyerek adının "*Süleyman Çelebi*"olduğunu ifade eder. Hammer, adının "*Sinan Çelebi"* olduğunu dile getirirken, J. Gibb şairin asıl adının "*Ahmet"*, müstear adının "*Sinan"* ve lakabının da "*Behiştî"* olduğunu söyler. Şemsettin Sami ise "*Behiştî Süleyman Beyoğlu Çelebi, Sultan Bâyezid Han-ı Sâni devri şuʿarasından olup Çorlu civarındaki Karışdıran'dan"* idi der. II. Bayezid devrine ait bir inʿamat defterinde ise şairin adı "*Ahmet"* olarak geçer (Demirel, 1995: 7-8).

Yukarıda belirtilen görüşlerin yanısıra şair, Leyla vü Mecnûn mesnevisinde

Ḳahrile beni ḳoma müʿebbed

Çoḳ ḫıdmetün itdi benden Aḥmed

diyerek adının Ahmed olduğunu dile getirmiştir (Demirel, 1995: 8).

Bütün bu bilgilerle birlikte şairimizin adının Ahmet olduğunu, yanısıra müstear ad olarak Sinan'ı da kullandığını söylemek mümkündür.

Behiştî küçük yaşta babasını kaybetmiş, daha sonra saraya intisap ederek orada yetişmiştir. II. Bayezid devrinde meşhur olmuş ve uzun zaman padişahın hizmetinde bulunmuştur (Aksoy, 1992: 144). Çeşitli ilimleri tahsil eden şairin bu özelliği Sehî Bey, "*ulûmı tertib üzre görmüş"* ifadesiyle belirtir (Demirel, 1995: 9).

Behiştî sarayda iyi bir eğitim aldıktan sonra baba mesleği olan Sancak Beyliğine atanır. Ancak bu görevi esnasında bir olaydan dolayı İran'a kaçmak zorunda kalır. Latifî bu durumu Tezkiretü'ş-Şuara eserinde, "*İttifâḳan beşerriyet muḳteżâsınca bir vazʿ-ı nâ-şâyeste ṣâdır olup ġalebe-i bîm ü bâkden bîm-nâk ü ḫavf-nâk olup çıḳup vilâyet-i ʿAceme gitmişdi",* (Canım, 2018: 153) yani "Sultan Bayezid devrinde insan olması hasebiyle kötü bir iş yapmış ve çok korktuğu için İran'a kaçmıştı." diyerek durumu özetlemiş. Sehî Bey, "*Merhûm Sultan Bâyezid huzûr-ı şerifinde hidmet gühteri ve melâzemet-i mihteri iderdi. Ahir bir cezye-i nesne içün Sultan Geytisitan Hazretlerine nazlanub, kaçub padişah-ı İrân, Şehenşah-ı Cihan mürebbiü'l-füzelâ müdekkıku'l-belaga, Hüsrev-i Acem, Sultan Hüseyin Baykara yanına varup",* (Demirel, 1995: 9) diyerek Behiştî'nin ufak bir olaydan dolayı padişaha gücenip İran'a, Sultan Hüseyin Baykara'nın yanına gittiğini ifade eder. Kınalı-zâde, "*Sultan Bâyezid zamânında kendisinden biz vazʿ-ı menfûr bürûz ve zühûr idicek Acem diyarına seyahate gidüp",* diyerek diğer tezkireciler gibi şairin İran'a gittiğini ifade eder (Demirel, 1995: 9).

Behiştî İran'da bulunduğu sırada devrin önemli kişileriyle dostluk kurar. Latifî, "*ve anda varup Mevlânâ Câmî ve Nevâyî ḫizmetin itmişdi",* diyerek Behiştî'nin kimlerle dostluk kurduğu konusunda bilgi verir (Canım, 2000: 153).

Şair bir süre İran'da kaldıktan sonra, Molla Câmi, Nevayî ve Sultan Hüseyin Baykara aracılığıyla padişahın affına nail olarak geri döner ve tekrar Sancak Beyliği görevine getirilir (Demirel, 1995: 10). Bursalı Mehmet Tahir, "*İran avdetinde Keban Begliği hidmetine nail oldu",* dese de bu konuda diğer tezkirelerde bir bilgiye rastlanılmamıştır (Demirel, 1995: 10).

Şairin padişah tarafından affedilerek İstanbul'a dönmesi için yapılanlar Sehî ve Latifî tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Sehî, Sultan Hüseyin Baykara'nın II. Bayezid'e, Behiştî'nin affedilmesi için elçi aracılığıyla pek çok övgü dolu sözler ve çok çeşitli hediyeler göndererek şefaat dilediğini, sonuçta bu dileğin kabul edildiğini belirtir.

Behiştî'nin İstanbul'a geldiğinde bağışlanmasının karşılığı olarak Padişah'a onu öven bir kaside yazdığını ve kalan ömrünü onun himayesinde geçirdiğini sözlerine ekler. Latifî ise Behiştî'nin affedilmesi için Molla Câmî ile Nevâyî'nin "yanlış yapma ve unutmanın insana ait bir hâl ve günah ile isyanı affetmenin Allah'a ait bir nitelik olduğunu" ifade ederek, "Âl-i İmrân sûresinin 134. âyetinin bir bölümünü de anıp af dileme konusunda çok sayıda ince mânâlı ve üstü örtülü söz sunduklarını" söyler, onlar tarafından yazılan iki beyiti ekler ve sonuçta şairin hatasının bağışlanıp memuriyetinin geri verildiğini belirtir. Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde de Molla Câmî ile Nevâyî'nin şefâatnâmelerinden söz etmiştir. Riyâzî ise bu konu ile ilgili bir bilgi sunmamıştır (Aygün, 1999: 28-29).

Aksoy da bu durumu şöyle özetler: "II. Bayezid devrinde meşhur oldu ve uzun zaman padişahın hizmetinde bulundu. Bir ara padişahın gözünden düşünce hayatından endişe ederek İran'a kaçtı. Sehî'nin bildirdiğine göre Hüseyin Baykara'nın yanına sığındı ve orada Ali Şîr Nevâyî ve Molla Câmî ile tanışıp görüştü. Bir müddet sonra Hüseyin Baykara'nın Bihiştî'nin affedilmesi için bir elçi ve beraberinde çeşitli hediyeler göndermesi, bazı şair ve âlimlerin de mektuplar yollayarak II. Bayezid nezdinde yaptıkları teşebbüsler sonuç verdi ve kendisinin II. Bayezid'e takdim ettiği "kerem" redifli kasidesinin de tesiriyle padişah tarafından affedildi." (1992: 144).

Behiştî'nin ölüm tarihiyle ilgili de kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Bu konudaki bilgiler yine ihtimallerden öteye geçmemiştir. Kınalı-zâde Behiştî'nin ölüm tarihini vermeden, "*Zât-ı Behiştî nihâdi-i arzû-yı visâl ve derayafet-i saʿadet-i cimâl-i bâ-kemâl içün hudûd-ı seniʿinde civâr-ı mülk-i maʿniye intikal ve irtihâl itmişdür"*, der (Demirel, 1995: 10). Franz Babinger ise bu konudaki tahmini üzerine bir tarih vererek, "*Babasıyla kendisinin yaşadığı hayatı hakkında verilen toplu bilgiye göre 1450-1520 arasında yaşadığını kabul etmek uygun olur"*, görüşünü ifade eder (Demirel, 1995: 10). Menage ise Behiştî'nin II. Bayezid Dönemi Tarihini yazdığını, eserin bu dönemin sonunda tamamlandığını belirterek tahmini olarak H. 917/M 1511-2 tarihlerinde ölmüş olabileceği görüşünü ileri sürer (Demirel, 1995: 11).

2.1.2. Eserleri

2.1.2.1. Hamse

Behiştî, İran şairlerini örnek alıp beş mesneviden oluşan hamse yazmıştır. Sehî Bey, "*Hamse-i Nizâmî'yi biʿt-temam Türkî'ye terceme itmişdür"*, diyerek Behiştî'nin

yazdığı hamseyi ifade etmiştir (Demirel, 1995: 11). Latifî ise tezkiresinde, "*Behiştî'nin Türkçe'de hamsesi, şiir ve nesir olarak birkaç parça risalesi vardır. Vâmık u Azrâ, Yusuf u Züleyha, Hüsn ü Nigâr, Süheyl ü Nevbahar ve Leylâ vü Mecûn gibi eserleri vardır",* diye hamsesini ifade eder (Demirel, 1995: 11). Franz Babinger, "*Acem şairleri gibi ḫamse yazan ilk Osmanlı şairi Behiştî'dir",* demiştir fakat hamseyi oluşturan eserlerden bahsetmemiştir (Demirel, 1995: 11). Şair, Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin başında:

Yazdım hele ben cevâb-ı ḫamse

Dimedi daḥı bu dilde kimse

diyerek hamse yazan ilk şairin kendisi olduğunu belirtir (Demirel, 1995: 11)

Behiştî, Heft-Peyker mesnevisinde de iki ayrı yerde hem hamse hem de Penc Genc'i yazdığını belirterek, bunu nasip ettiği için Allah'a şükreder. Fakat Penc Genc ve hamse aynı eserlerdir. Penc Genc eserini Nizâmî'nin hamsesinin bir dalı olarak, ona nazire olan eserini bu şekilde adlandırmıştır (Demirel, 1995: 11)

Penc Genci çü nâsib itdi Ḥudâ

ʿAraba vü ʿAceme cümle salâ

Tolıdur genc ile bu penc-kitâb

Kimsenüñ ḥaddi degül buna cevâb (1709-1710b)

Bursalı Mehmet Tahir, "*Şuʿara-yı Osmaniye miyanında ibtida bu usulü istimâl eden kendisi olmuştur",* diyerek Behiştî'nin hamse oluşturduğunu ifade etmiştir (Demirel, 1995: 12).

Şairin hamsesini oluşturan mesneviler ifade edilirken çelişkili söylemlere rastlanılmıştır. Latifî'nin saydığı eserler içinde Heft-Peyker mesnevisi yoktur. Hasan Aksoy, Behiştî'nin eserlerini sıralarken Heft-Peyker'i söylemez. Fakat Mènage, Behiştî'nin Osmanlı Türkçesinde hamse yazan ilk şair olduğunu belirttikten sonra, hamseyi oluşturan mesnevileri şöyle sıralamıştır: Leylâ vü Mecnûn, Mahzenüʿl Esrâr, Mihr ü Müşteri, İskender-nâme ve Heft-Peyker (Demirel, 1995: 12). Behiştî'nin Penc Genc'e sahip olduğu ve Nizâmî'nin hamsesini tercüme ettiği kabul edilince Mènage'nin yaptığı sıralama daha doğru olarak dikkat çeker. Elde bulunan eserleri Leylâ vü Mecnun, İskerder-nâme, Heft-Peyker mesnevileri ve Tarih-i Behiştî adlı Osmanlı Tarihi eseridir.

2.1.2.2. Tarih-i Behiştî

Behiştî, kendisi bir Osmanlı tarihi kaleme almak ister ve bu eseri de Şeh-nâme'ye cevap olmak üzere yazmak istediğini belirtir (Demirel, 1995: 13). Heft-Peyker'deki 1711 ve 1712. beyitlerde:

Urayum şevḳıla Şeh-nâme'ye dest

Ḥaşm ol ḳaldı idem anı da pest

Yazayum Târiḫ-i ʿOsmânî'yi ben

Ḳıṣṣası râstdur naẓm-ı ḥasen

diyerek isteğini dile getirmiştir.

Eser 210 sayfadan oluşup, her padişaha bir bölüm ayrılmıştır. Yıldırım Bâyezid'in tahta çıkmasıyla başlayan eser, "*Andan Keklik Mustafa nâm bir kapucu Amasya'ya varub",* diye sona erer (Demirel, 1995: 13). Eserin "Muhârebe-i Bâyezîd ve Şehzâde Cem" adını taşıyan bölümü Babinger (1992) tarafından ayrı bir eser olarak kabul edilmektedir (Aksoy, 1992: 145). Eserin sekizinci bölümünü oluşturan bu bölüm 1501'de yazılmış ve sona ermiştir (Demirel, 1995: 13). Eserin bu bölümü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi *(Revan, nr. 1270)* ile British Museum'da *(add. 7869)* bulunmaktadır. Babinger ve V. L. Mènage'ın verdikleri bilgiye göre British Museum'da *(add. 24, 955)* eserin diğer bölümlerinden bir kısmının daha nüshası vardır (Aksoy, 1992: 145). Behiştî tarihini, Neşrî'nin eserini esas alarak meydana getirmiştir. Tarihçiler, Behiştî'nin eserinin bazı olaylar dışında Neşrî tarihinin edebî bir üslupla kaleme alınmış şekli olduğunda birleşmektedirler. Babinger Behiştî'nin Osmanlı Tarih yazarı olduğu belirtir, "*Behiştî mahlâsı ile tanınmış olan Sinan Çelebi bir Osmanlı Tarihi müellifidir. Üslûp itibariyle zamanının kroniklerinden ve özellikle Mehmed Neşrî'nin eserinden tamamen ayrılan bu kitaba sanatkârane üslûp ile yazılmış ilk Osmanlı Tarihi denilse yeridir",* diyerek devrin şairlerinden ayrıldığını ileri sürer (Demirel, 1995: 13). Eserin Fâtih Sultan Mehmed'in vefatına kadar olan kısmı üzerinde Kâzım Dilcimen mezuniyet tezi hazırlamıştır. (Aksoy, 1992: 145).

Saadettin Nüzhet Ergun, Osmanlı şairlerinde, "Behiştî, şüphesiz ki bir divan da tertip etmiştir." (Aygün, 1999: 38) diyorsa da sanatçı adına kayıtlı bir divana rastlanamamıştır.

2.1.3. Edebi Kişiliği

Behiştî'nin sanatçı kişiliği için tezkirelerde her alanda kabiliyetli biri olduğu dile getirilmiştir. Sehî Bey, "*Her fennde mâhir, çok maʿârife kâdir kimsedir"*, diyerek şairin her alandaki kabiliyetini dile getirmiştir (Demirel, 1995: 14). Riyâzî, "*Sultan Bâyezid-i Velî zamânındaki şâirlerden"*, olduğunu dile getirir (Aygün, 1999: 31). Latifî, "*Bu şiʿr-i meşhûr daḫi anuñ eşʿârındandır"*, demiş; Kınalı-zâde, "*Bu ġazel-i pür-iştihâr anuñ eşʿârundandur, bu beyti ġarrâdur"*, ifadeleriyle Behiştî'nin hamse dışında yazmış olduğu şiiriyle de beğenilen bir şair olduğunu söylenebilir (Aygün, 1999: 31).

Behiştî'nin hamsesinde yer alan mesnevilerin hepsinin ve tezkirelerde adı geçen Divan'ının da henüz bulunamaması, yaşadığı devrin ileri gelen şairleri arasında daha geride kaldığı izlenimini oluşturmaktadır. Fakat çoğu tezkireciler ve edebiyat tarihçileri onun, hem ilk hamse yazan şair olması hem de Osmanlı Tarihi konulu bir eser kaleme alması sebebiyle özel bir yerinin olduğunu vurgulamaktadır (Demirel, 1995: 16). Şairin edebi kişiliği, elde bulunan eserleri ışığında değerlendireleceği için onun sanatını bütün boyutlarıyla sunmak mümkün olmayacaktır.

Behiştî'nin döneminde Ahmet Paşa, Necati Bey gibi şairler dikkat çeken isimler olmuştur. Behiştî, bu şairler kadar olamasa da Klasik Edebiyatta ilk hamse yazan şair olması nedeniyle önemli bir yer tutmuştur.

Şairin kullandığı dil, dönem şairlerinde de göze çarpan Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar kullanılması, Türkçeyi aruz veznine uydurma çabası diğer dönemlere nazaran yavaş yavaş yerine oturmuş olarak dikkat çeker. Türkçeyi aruz veznine uydurma çabasında da Arapça ve Farsça kelimeleri kullanması, bu durumun gelenekselleştiğinin bir göstergesidir.

Tarlan'a göre iyi bir nâzım olduğu anlaşılan sanatçının "kalemi aksamamaktadır". Zamanına göre oldukça usta bir üslubu vardır. Mısralarının oluşmasında İran edebiyatının etkisi açıkça görülmektedir. Bu etkilenmeler karşısında sanatçının kendi edebi kişiliğini koruması da küçümsenemeyecek bir başarıdır (Aygün, 1999: 32).

Saadettin Nüzhet Ergun; Behiştî'nin bugün elimizde bulunan az sayıdaki gazelleriyle bile başarılı bir şair olarak kabul edilebileceğini belirttikten sonra, onun lirik şiirlerinde zarif bir tabiat zevkinin hissedildiğini, bu gazellerin kimilerinde Çağatay ve

Azerbaycan Türkçesi lehçelerine özgü bazı özelliklerin de görüldüğünü dile getirmiştir. Ergun'a göre Behiştî'nin Hüseyin Baykara ve Nevâyî gibi şairlerle birlikte olarak onlardan yararlanması da onun bu alanlarda kalemine ışık olmuştur. Behiştî'nin asıl manevi kültürünü Herat kültür çevresinden aldığını ve değerli eserlerini, tarihini ve özellikle hamsesini İstanbul'a döndükten sonra yazdığını belirten yazar, sonra onun şiirlerinde görülen bir takım kusurların 15. yüzyıla ait etkenlerden kaynaklandığını ve sanatçıyı bu açıdan eleştirmenin yersiz olacağını söylemiştir (Aygün, 1999: 32-33).

İslam Ansiklopedisi'nde de Behiştî'nin, bazı gazellerinde Çağatay ve Azerbaycan Türkçesi lehçelerine has birtakım özel söyleyişlere yer vermiştir. Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâyî ile temaslarda bulunmuş ve şiirlerinde onlardan faydalanmıştır. Herat ve civarındaki ilmî ve edebî çevrelerden de yararlanmıştır. Bu durum İstanbul'a döndükten sonra kaleme aldığı eserlerine aksetmiştir, bilgisi dikkat çekmektedir (1992: 145).

Şair, mesnevisinin bazı yerlerinde kendi sanatını ve yazmış olduğu bu eserini övmüştür. Nizâmî'nin Penc Genc adlı beş mesnevisinden oluşan hamsesini bir kenara iter ve kendi eserini onun karşısında yüceltir:

Penc Genc'e uralı pençe(yi) sen

Her kişi sana didi pençe-şiken (168b)

Mesnevinin bir başka beyitinde ise bu sefer eserini Şeh-nâme ile karşılaştırarak:

Urayum şevḳıla Şeh-nâmeye dest

Ḫaşm ol ḳaldı idem anı da pest (1711b)

ifadesiyle daha önce Nizâmî'nin eserine yaptığı eleştiriyi Firdevsî'nin Şeh-nâme'sine karşı da devam ettirmiştir. Osmanlı şairlerinin birçoğu kendilerini ya İran şairleriyle kıyaslar ya da onlardan üstün tutarlar. Bir başka beyitte ise:

ʿAvn-i Ḥaḳḳile idüp anı temâm

Ḳılayum emrüme Firdevsî'yi râm (1716b)

diyerek, Allah'ın emriyle bu eseri tamamlayacağını ve Firdevsî'yi kendisine boyun eğdireceğini belirtir.

Şair, şiirin kendisine Allah'ın bir lütfu olduğunu ve bu sebeple kendisine dil uzatmanın da hata olacağını mesnevisinde dile getirmiştir:

Çünkü Ḥaḳdan baña naẓm oldı ʿala

Dil uzatmaḳ baña ġâyet de ḫatâ (1717b)

Behiştî'nin İskender-nâme'si hakkında Ayçiçeği, mesnevinin bütün bölümlerinde klasik mesnevi nazım şeklini tercih ettiğini; şiirin birçok yerinde imâle-i maksûre yaptığını ve buna dikkat etmediğini söyler (2013: 140-141). Buna örnek olarak:

*Sa**na ya**raşur pâdişahlık hemân*

Ki sultanlıgundur senün câvidân (b.3)

*Ne denl**ü** ki fikr eyley**e** ʿakl-ı nâs*

*ʿAsâs**ı**na şâhun bul**a**maz kıyâs (b.391)*

*Bu yol**da** sü**ri**nür idüm hâme-vâr*

*Geçer**di** gam u derd i**le** rûzigâr (b. 5741)* (2013: 141).

Ayçiçeği'ne göre kusur olarak görülen zihafı Behiştî nadiren de olsa yapmıştır:

İder lutf ile nâkıs olanı tâm

*Tamâm ol-durur bâ**kî**si nâ-tamâm (b. 56)*

*Olur aña her **cüzvî** çünkim su'âl*

Gerek dinleye itseler ʿarż-ı hâl (b.4153) (2013: 141).

Leylâ vü Mecnûn mesnevisi üzerinde çalışan Aygün şair hakkında, dil ve üslubun büyük ölçüde başarılı olduğunu; yer yer görülen halk söyleyişine yakın dil özellikleri, kullanılmış olan çok sayıdaki deyim ve atasözü, ayrıca benzetme sanatlarının geniş ölçüde başarıyla kullanılması ve çok sayıdaki ilgi çekici imajlarla eserin değerini yükselttiğini ifade eder (1999: 7).

Sanatçı, üç büyük mesnevi şairini, Nizâmî, Husrev-i Dehlevî ve Molla Câmî, örnek aldığını söylese de, eseri gerek motifler gerekse konuyu ele alış bakımından onlardan geniş ölçüde ayırmıştır. Eserindeki motiflerden yola çıkarak daha çok Molla Câmî'yi örnek aldığı söylenebilir (Aygün 1999: 17).

Behiştî, mesnevisi ile yeni bir tarz (tarz-ı cedîd) ortaya koyduğunu savunmuştur. Fakat gerek kendi dönemi gerek sonraki dönem şairleri üzerinde bir etkisi olduğu

söylenemez. Ele aldığı "ilahî aşk" ve "ıstırap" unsurlarını vurgulamasıyla Behiştî ile Fuzûlî arasında bir benzerlik bulunduğu söylenebilir (Aygün 1999: 18).

Son olarak sanatçı Leylâ vü Mecnûn eserinin birkaç yerinde şiir ve şairlik hakkında görüşleri "Şiir kendi değerini ortaya koyar; şairin övünmesinin bir anlamı yoktur", "Her şiir yazan kişi, yetenekli olmasa da kendi şiirini över", "Aşk söz konusu olduğu sürece 'memleket-i süḫan'da kavga eksik olmaz" ifadeleri edebi kişiliğine birer örnek niteliği taşımaktadır (Aygün 1999: 42).

2.1.4 Behiştî'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

15. yüzyıl şairlerinden olan Behiştî'nin hayatı ve eserleri üzerine yapılan belirli çalışmalar vardır. Bunlardan en önemlileri şairin adı geçen tezkireler denilebilir. Mustafa İsen'in hazırladığı (1980) "Sehî Beg; Heşt-Behişt" adlı çalışma, Sehî Bey'in kaleme aldığı tezkiredir. Tezkire içerisinde yukarıda örnekleri de bulunan konularda Behiştî hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Ayrıca Murat Kılıç'ın (1999) "Sehi Tezkiresi Üzerinde Bir Sentaks Çalışması" adlı yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.

Bir diğer tezkire şairimiz Âşık Çelebi'dir. Meredith Owens'ın (1971) hazırladığı "Âşık Çelebi; Meşaʿirüʿş-Şuara" adlı tezkiresinde "Karışdıran Süleyman Beyoğlu Sinan Çelebi" hakkında bilgiler bulunmaktadır.

İbrahim Kutluk'un (1978-1981) hazırlamış olduğu "Kınalı-zâde Hasan Çelebi; Tezkiretûʿş-Şuara" adlı metin Behiştî'nin hayatı hakkında önemli bilgiler sunar. Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin tezkiresi üzerine yapılmış diğer iki çalışma Abdurrahman Tarikdaroğlu'nun (1988) "Kınalızade Hasan Çelebi'nin tezkiretüʿş-şuara'sı üzerine bir sentaks çalışması" adlı yüksek lisans çalışması ve Aysun Eyduran Sungurhan'ın (1999) "Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretüʿş-Şuara (İnceleme-tenkitli metin) adlı doktora çalışmasıdır.

Rıdvan Canım'ın (1991) inceleme-metin olarak çalışmış olduğu "Latifî; Tezkiretûʿş-Şuara ve Tabsıratüʿn-nuzama" adlı eser Behiştî'nin hayatı hakkında yol gösterici nitelikte bir çalışmadır. Bülent Karaküçük de (1998) "Latifi tezkiresi üzerine bir sentaks çalışması" adlı yüksek lisans çalışması hazırlamıştır.

Franz Babinger (1992) "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri" adlı çalışmasında Behiştî'den bahsetmiştir. Onun II. Bayezid dönemi tarihini yazdığını söylemektedir.

Bursalı Mehmet Tahir (1914) "Osmanlı Müellifleri" eserinde Behiştî'den, devlet bünyesinde aldığı görevler sebebiyle bahsetmiştir.

Behiştî hakkında yapılan çalışmalardan Şener Demirel'in (1995) hazırlayıp sunduğu "Behiştî, Heft-Peyker" adlı yüksek lisans çalışması, bu çalışmaya da yol gösterici nitelikte olmuştur. Demirel, çalışmasında öncelikle Behiştî'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi vermiş olup, genellikle tezkirelerden yararlanmıştır. Heft-Peyker mesnevisi üzerinde duran Demirel, mesneviyi özellikle Nizâmî'ye ait Heft-Peyker mesnevisiyle karşılaştırmıştır. Metni transkribe eden metin Demirel, daha sonra metnin muhtevası üzerine çalışmış, özetini, olay örgüsünü, şahıs kadrosunu, zaman ve mekan, bakış açısı ve folklorik unsurlar olarak incelemiştir. Daha sonra metnin dil ve üslup bakımından incelemesini yapmıştır. Demirel, bu eserini Kültür Bakanlığı Yayınları e-kitap dizisinde (2017) yayınlamıştır.

İslam Ansiklopedisi'nin 6. cildinde Aksoy, "Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi (ö. 917/1511-12[?])" maddesinde Behiştî hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu kaynakta da doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Edebi kişiliğinden de bahsolunan kaynakta, mesnevileri hakkında bilgi bulmak mümkün. Hamsede yer alan mesneviler İslam Ansiklopedisinde de şu şekilde sıralanmaktadır: Vâmık u Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsn ü Nigâr, Süheyl ü Nevbahâr, Leylâ vü Mecnûn. İslam Ansiklopedisine göre bunlardan yalnızca Leylâ vü Mecnûn metni elde mevcuttur. Şairin eserlerinin ardından Çorlu'daki görevi anlatılmıştır. Daha sonra İstanbul'a tahsil için giderek Molla Sinan, Merhaba Çelebi ve Şeyhülislâm Sâdî Efendi gibi âlimlerden de okumuştur. Sâdî Efendi'nin vefatından sonra devrin ünlü şeyhlerinden Merkez Efendi'ye intisap ederek seyrü sülükünü onun yanında tamamlamıştır. Önemli isimler onun talebesi olması sebebiyle dikkat çeker. Çorlu'da uzun yıllar hizmetine devam ettikten sonra Bihiştî Zâviyesi olarak anılan evinin bahçesine gömülmüştür (1992: 145).

Zeynel Abidin Aygün (1999) "Behiştî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi" üzerine inceleme-metin doktora çalışması hazırlamıştır. Bu çalışmada Behiştî'nin hayatı ve diğer eserlerine yönelik pek bilgi bulunmasa da, "Leyva vü Mecnun" mesnevilerinin Arap Edebiyatı, İran Edebiyatı ve Türk Edebiyatındaki yeri ortaya konmuştur. Daha sonra Behiştî'nin mesnevisini anlatmıştır. Metin incelemesini ortaya koyan Aygün daha sonra metin üzerinde muhteva çalışması yapmıştır.

İslam Ansiklopedisi'nde, Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin II. Bayezid'e takdim edilen tek nüshası üzerine Rezzan İlter (1951) mezuniyet tezi hazırlamıştır. Zaman zaman Çağatay Türkçesi özelliklerinin görüldüğü eser Câmî'nin Leylâ vü Mecnûn eserinin vezni olan "mefʿûlü/ mefâîlün/ feûlün" vezninde yazılmıştır. Yirmi iki bölümden oluşan eser 1195 beyittir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde *(TY, nr. 5591)* bulunur (1992: 145).

Aygün'ün (1999) hazırladığı doktora çalışmasında Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin elimizde bulunan tek nüshası olduğu ve her sayfada dokuz beyit olmak üzere 113 varak ve 1995 beyitten oluştuğunu söyler. Behiştî, klasık doğu edebiyatlarındaki çift kahramanlı aşk hikayelerinin en tanınmış halini mesnevisine konu edinmiştir. Şair, hikayeyi ilk kez mesnevi biçiminde kaleme alan Nizâmî'de olduğu gibi iki gencin arasındaki aşktan ilahî aşka doğru bir gelişim çizgisi içerinde ele almıştır (1999: 7).

Ali Nihad Tarlan'a göre Behiştî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisi şiir bakımından vasat olduğunu belirtir. Daha sonra eserini" iyi bir hikayeci zihniyetiyle" yazdığını söyler. Ona göre sanatçı Arap kaynaklarında yer alan olayları eserinin tezini vurgulamak için almış ve anlamlarını hemen açıklamıştır (Aygün, 1999: 32).

İskender-nâme mesnevisi üzerine Bünyamin Ayçiçeği'nin (2014) "Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö.917/1511-12?) İskender-nâme'si" adlı basılmamış doktora tezi bulunmaktadır. Bununla ilgili yine Ayçiçeği'nin (2013) "Ahmedî ile Behiştî'nin İskerder-nâme'lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması" adlı makalesinde bilgilere ulaşılmıştır. Türk edebiyatında İskender-nâme geleneği hakkında bilgi verdikten sonra, Türk edebiyatında bilinen ilk manzum İskerder-nâme'nin sahibi olan Ahmedî ile ondan yaklaşık bir asır sonra İskender-nâme'yi kaleme alan Behiştî'nin eserleri arasında, eserlerin şekil ve muhteva bakımından incelemesini yapmıştır (2013). İskender-nâme; Şeh-nâme ve Kutadgu Bilig vezni olarak bilinen "feʿûlün/ feʿûlün/ feʿûlün/ feʿûl" vezninde yazılan 5781 beyitlik mesnevidir. Behiştî'nin, etkileyici bir şiir gücüne sahip olduğu, Türkçeyi şiir dili olarak ustaca kullandığı, ilim sahibi kişiliğini ve edebî gücünü de kullanarak eserlerine yansıttığı, devrinde edebî ve ilmî çevrelerde söz sahibi olduğu söylenebilir (2013: 135).

Gönül Ayan, "Lami'î, Vâmık u Azrâ (inceleme, metin)" adlı incelemesinde; yedi hikaye yazmış olan Behiştî'nin *–Gibb, A History of Ottoman Poetry, London1904, C. III, s. 24-* Vâmıl u Azrâ'sının, Unsurî ya da Fesihî'nin Vâmık u Azrâ mesnevilerinin çevirisi olabileceğini belirttikten sonra, Behiştî'nin Vâmık u Azrâ kıssasını Nevâyî'nin yanında

iken görüp İran edebiyatında gelişen Vâmık u Azrâ'ya dair bilgileri orada edinip İstanbul'a döndükten sonra bu adı taşıyan bir eser yazdığını; ayrıca, Lami'î'nin "kör topal" (392-393. b.) diyerek küçümsemiş olduğu Vâmık Azrâ hikayesinin, büyük ihtimalle Behiştî'nin bu eseri olduğunu öne sürmektedir (Aygün, 1999: 36).

Ayan, daha sonraki paragraflarda; Behiştî'nin "Vâmık u Azrâ" isimli eserinin bir yazmasının İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde 4148 numarada kayıtlı olduğunu bildirir. Mensur olan eserin baş tarafında bir na't ve "Hümâyun-nâme" vardır. Tamamı 279 yaprak olan bu yazmanın 181 yaprağı "Vâmık u Azrâ" ya ait olduğunu aktarır (Aygün, 1999: 36).

Cem Dilçin, "Süheyl ü Nev-bahar (inceleme, metin, sözlük)" adlı çalışmasında, Fuad Köprülü'nün çalışmaları aracığıyla, Behiştî ve Hoca Mesud'un "Süheyl ü Nev-bahar" mesnevileri arasındaki bağlantıya değinmiştir. Dilçin, Köprülü'nün (yanlış olarak Çâkerî Sinan Beg adıyla belirttiği) Behiştî'nin "edebiyatımızda çok defa gördüğümüz vechile Hoca Mes'ud'un eserini ele geçirerek onu zamanının lisanına göre bazı tadilatla yeniden kaleme mi almıştır? Yoksa, II. Bayezid devrinde Süheyl ü Nev-bahar'ı müstakilen mi tercüme etmiştir?" diye bir soru yönelterek, "kendisine ikinci görüşün daha uygun geldiğini" belirttiğini söyledikten sonra, Behiştî'nin "Süheyl ü Nev-bahar"ı ele geçinceye kadar bu tür soruların ister istemez yanıtsız kalacağını sözlerine eklemiştir (Aygün, 1999: 36-37).

Şener Demirel, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde "Yeni Bir Mevlid Metni: Behiştî Sinan Çelebi'nin Mahzenü'l-Esrâr Adlı Mesnevisi" (2013) adlı bildirisini yayınlamıştır. Giriş kısmında Behiştî Ahmed Sinan Çelebi'nin hayatı, eserleri ve sanatından söz eden Demirel, Mahzenü'l-Esrâr Mesnevisi'ne önce eserin künye bilgilerini vererek anlatmaya başlamıştır. Bildiride Behiştî'nin eserde yalnızca Hz. Peygamber'in doğumu olayını işlediğini ifade eder.

3. İKİNCİ BÖLÜM

3.1. Heft-Peyker Mesnevisi Hakkında

3.1.1. Behiştî'nin Heft-Peyker'i

3.1.1.1. Mesnevinin Vezni

Heft-Peyker mesnevisinin vezni aruz vezninin "Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilün" kalıbında yazılmıştır. Eserde yer yer bozuk vezinler ve eksik heceden kaynaklı vezin bozukluğu vardır. Eserdeki bir beyitte de farklı bir kalıba rastlanılmıştır:

Ḥâtem olmadı cihân mülkine şâh

Geymedi başında gerçi kim külâh (1368b)

beyitte "Geymedi başında gerçi kim külah" cümlesi "Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün" kalıbıyla yazılmıştır. Hece eksikliği göze çarpan beyitlere örnek olarak:

Şâh-ı bî-dâr-dil üʿâlî-cenâb

ʿAdl oldı ki fiten çeşmine ḫˇâb (133b)

Şeker-i naẓmuña girüp meges

Naḫl-i Meryem misin ey İsî-nefes (166b)

beyitleri verilebilir.

Şairin bir beyitinde ise hece fazlalığı dikkat çeker:

Baḳamazlar ki yüzine şöyle mehîb

Döndürür çarḫa-geri ʿarżı çü sîb (806b)

3.1.1.2. Eserin Yazılış Tarihi

Heft-Peyker H.913/M.1507 tarihinde yazılmıştır. Behiştî mesnevinin son beyitinde tarihi şu sözlerle ifade eder:

Çü toḳuz yüz on üçe irdi ḥisâb

Ḫamse ḫatm oldu vü ketb oldı kitâb (1729b)

3.1.1.3. Eserin Yazılış Sebebi

Şair, eserin yazılış sebebini "Sebeb-i nazm-ı kitâb-ı müşgîn-nikâb vü mahmidet-i Fi münşî-i Kitâb-ı müstetab" başlığı altında (sebeb-i telif bölümünde) dile getirmiştir.

Ṣubḥ-dem hatıf-i ġayb itdi ḫiṭâb

Didi sürʿatle geçer vaḳt-ı şebâb

Ġâfil olma ki geçer ʿömr çü bâd

Gelmede gitmededür âdemî-zâd

Bahr-i emvâç gibi ḫalḳ geçer

Görinür nesne yok ola ki eser (142-144b)

Behiştî, bir sabah vaktinde gaipten bir ses işittiğini ve bu sesin "gençlik vakti çok çabuk gelip geçer, bu yüzden gafil olma, çünkü insan ömrü rüzgar gibi çabuk geçer. İnsanoğlu da bir an var bir an yoktur. İnsanlar denizlerdeki dalga gibi gelip geçerler fakat onlardan geriye bir eser kalmaz." dediğini duymuştur. Bu sesin söyledikleri onu çok etkilemiştir ve bu yüzden öldükten sonra ismini yaşatacak bir eser yazmaya koyulduğunu söylemiştir.

Penc-Genc'i çü nâsib itdi İlâh

Bende-i efkâr idüñ eyledi şâh (150b)

Bu beyitte de Allah'ın Penc-Genc'i yazmayı kendine nasip eder fikir kölelerine kendinin şah olduğunu belirtmiş, yazmış olduğu bu eserle de Nizâmî'ye ait olan ve Penc-Genc adı da verilen hamsenin çevirisini tamamlayacağını ifade etmiştir:

Ḫamse ḫums olmaġıla ḳadr bulur

Bu temâm olmıyacak nâḳıṣ olur

Ḫamse bununla olur çünki temâm

İhtimam it buna ḳıl nevmi ḫarâm (152-153b)

Son beyitte hamsenin ancak beş mesneviyle tamamlandığı zaman kıymetli olacağını söylemiştir. Hamsenin bu mesnevi ile tamam olacağını, bu sebeple esere dikkat edilmesini, insanların uykuyu kendilerine haram kılıp sürekli eseri okumalarını söylemiştir.

3.1.1.4. İthaf

Behiştî, eserini ithaf ettiği kişiyi metinde açıkça belirtmemiştir. Fakat eserini yazmaktaki amacını Cihan Sultanı, II. Bayezid'in, kendisini unutmaması olduğunu söylemiş ve hünerini arttırmak için Sultanın yardım elini uzatmasını istemiştir. Ona göre Allah olgun insanları sever ve Sultanın herkese ihsanda bulunmasının farz olduğunu ileri sürmüştür. Bu dilekleri beyitlerine şu şekilde yansır:

Naẓmdan lîk muradum bu hemân

Beni unutmaya sulṭan-ı cihân

Arturup itdügüm aʿarż-ı hüner

Ki ide baña ʿinâyetle naẓar

Çü sever kâmili ol ehl-i celâl

Farżdur ʿarż ide her bende kemâl

Devlet üʿömrüni çoḳ ide İlâh

Ḥaşre dek ḫalḳa ola bâb-ı penâh (1724-1727b)

Sehî Bey, *"Merhum Sultan Bâyezîd (kullarındandur) huzur-ı şerifinde hidmet gühteri ve melazemet-i mihteri iderdi"* sözleri ile şairin Sultan Bayezid hizmetinde bulunduğunu ifade etmiştir. Klasik Edebiyat şairlerinin eserleri incelendiğinde, eserlerinin büyük çoğunluğunun dönem padişahlarına ithaf edildiği görülmektedir. Bunun sebebi de padişahtan lütuf kazanmak, dönemlerinde etki sahası oluşturmak ve sanatının göz önünde olmasını istemesidir. Bunlara dayanarak da Behiştî'nin eserini II. Bayezid'e ithaf ettiğini söylemek mümkündür.

3.1.1.5. Muhteva ve Heft-Peyker Mesnevisinin Özeti

Muhteva

Mesnevi tertibine bakıldığında önce Tevhid, Münacaat, Naʿt, Çihâryâr-ı Güzin ve Zamanın Halifesine Övgü, Sebeb-i Nazm-ı Telif bölümleri verilmiştir. Daha sonra asıl hikayeye geçerek, her bir bölüm başlığında, kahraman Behrâm'ın babası yerine tahta geçmesiyle beraber gelişen olaylar konu edilmiştir. Son yedi bölüm hikaye için ayrıca önem arz eder. Çünkü son yedi bölümde Behrâm'ın güzeller için yaptırdığı görkemli ve rengarenk köşkler ile her kızın anlattığı farklı hikayeler dikkat çekmektedir.

Çalışmanın da esas konusu olan, metnin günümüz Türkçesine aktarımı ile bölüm başlıkları şöyle sıralanabilir; "Behiştî'nin Heft-Peyker'i", 26 beyitten oluşan ilk bölüm aynı zamanda Tevhid bölümüne karşılık gelmektedir.

Ṭoldur ʿaşḳuñ-ıla ins ü melek

Ḫâk-i vecd oldu vü çarḫ urdı felek

Cism-i maḫlûḳa olur ʿaşḳ revân

Zindedür anuñ-ıla cümle cihân

Zinde ḳıl ʿaşḳun-ıla mürde dili

Zinde itdüñ virüben cân çü gili

Zinde-ten mürde-dil eyleme beni

Maḥv ḳıl benliği pür eyle seni (6-9b)

beyitleri, insan ve melek senin aşkınla dolu, senin aşkınla yer gök kendinden geçti, ölmüş gönlü senin aşkınla dirilt, benliği yok et ve seninle doldur, ifadeleriyle bölümün niteliğini ortaya koymaktadır.

ʿAḳl daḫı çün olur kendü ḥicâb

Sırrını keşf ide mi ʿilm-i kitâb

Çün ḫıred mûṣıl-ı maṭlûb degül

Rehber idinen olur anı ḫacil

Dâmen-i fazla yaş mûṣıl olur

Dest-rest bulan aña yâri bulur (19-21b)

beyitleri, aklın tek başına Kur'ân-ı Kerim'in sırrını keşfedemeyeceğini, faziletli olan kişinin kendi eliyle sevgiye ulaşacağına işaret etmektedir.

İkinci bölüm olarak "Uydurma Sözler İçinde Kitabın Başlangıç Adı Olan Allah'a Hamd Bölümlerin Başı", 29 beyitten oluşur ve Allah'a şükretmenin faziletlerinden bahseder.

Niʿmet-i Ḥaḳḳ mezîd itdi sipâs

Vâcib ol her nefese şükr ide nâs (27b)

beyitinde, Allah'ın nimetlerinin insanların şükrü ile çoğaldığını ve bu sebeple her nefeste şükredilmesi gerektiğini söylemektedir.

Ey olan niʿmet-i ṣu gibi sebîl

Keremi her kişi rızḳına kefîl

Niʿmetüñ ʿadd ide mi hîç ʿaḥadd

Müntehî olmayana ola mı ḥadd (31-32b)

örnek beyitlerinde ise Allah'ın nimetlerinin, bir sebilden akan su gibi çok olduğunu ve yaratılanların Onun cömertliğine kefil olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda Allah'ın nimetlerinin sonu olmadığı için sınırı da yoktur, diye ifade eder.

"Üstün Doğruların Ayrıntısı (ile) Yaratılmışların Özeti (ve) En Yücenin Övgüsü" bölümünde Hz. Muhammed'e övgü beyitleri yer alır. 51 beyitten oluşan bölümde:

Hâdi-i ḫalḳ u İmâmü'ṣ-Saḳaleyn

Oldı ʿâlem ki vücûdı-y-ıla zeyn (58b)

beyitinde, imana yol gösterici olan Peygamber vücudu ile de alemi süsledi, ifadesi Hz. Muhammed'in nurunu anlatmaktadır.

"Korkusuzluk ve Emniyetin Sebebi Olan Zamanın Halifesinin Övgülerinin Bahsi" bölümündeki 34 beyitte padişahın övgüsü yer almaktadır. Dönem padişahı ayrıca zamanın halifesidir. İslam sancağını yükselten de yine saltanat sahibidir.

Ey cihân memleket-i pâdişehî

Sedd-i islâm ı şerîʿat-penehî (108b)

"Ey cihan padişahının memleketi, İslam'ın perdesi ve şeriatın sığınağı" ifadesi bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

Olıcak ebr-i kefüñ lûlû-feşân

Pür olur ḥoḳḳa-i dür gibi cihân

Sîm u zer eyleyesin çünki nisâr

Kîse gibi pürr olur heft-diyâr (113-114b)

beyitlerinde, Sultanın elinin bereketi ile tüm cihanın bollukla taşacağı, yedi diyarın da bir altın kesesi gibi dolacağını söyleyerek ona övgü de bulunur.

"Beğenilen Hitabın Yazarının Şükrü ve Kara Örtülü Nazım Kitabının Sebebi" bölümü sebeb-i telif bölümüdür. 36 beyitlik bölümde, sabah vakti bir sesin onu çağırdığını ve ona ömrün hızla tükendiğini, onunda bir gün göçüp gideceğini söyler. Yazacağı şiir ile isminin ölümsüz olacağını anlatır. Bu bölümde Allah'ın ona hamse yazmayı nasip ettiğini, bu eserleri de "beş hazine" diye nitelediğini ifade eder. Hamsesini bu mesnevi ile tamamlayacağını söyler:

Ḫamse bununla olur çünki temâm

İhtimâm it buna ḳıl nevmi ḥarâm (153b)

Bu bölümde Behiştî, sanatını da ortaya koymaya başlamıştır. Kalp hazinesinin anahtarının kalemi olduğunu söyler. Dili cevher saçan bir deniz incisidir. Mesnevilerinin her birisinin ayrı bir olgunluk gösterdiğini ifade eder.

Bundan sonraki bölümlerde asıl hikaye başlamıştır.

Heft-Peyker Mesnevisinin Özeti

"Kuvvetli Aslan Behrâm Gûr'un Çok Sihirli Masalının İl Beyiti" başlığı altında başlayan, Behrâm-ı Gûr'un avlarını, eğlencelerini ve savaşlarını konu edinen mesnevide olay aslan gibi güçlü olan Behrâm'ın, babası Yezdcürd'ün yerine tahta çıkmasıyla başlar. Tahta çıkan Behrâm ile beraber ülkesi bereketlenir; düşmanında bile dert tasa kalmamıştır.

Tahta çıkmasıyla beraber av meclisleri düzenleyen Behrâm'ın, askerleriyle eğlencenin tadını çıkarmasıyla hikaye devam eder. Çıktıkları ilk avda bir pars öldüren Behrâm hemen avın ardından eğlence meclisi kurar. Meclisteki gül endamlı bir güzel ile gönlünü eğlendirir. Behrâm, teninin şişe içinde gülsuyuna benzediği bu güzelin işvesiyle baştan çıkar. Herkes bu ayın tam halini yansıtan güzel sevgiliyi kıskanır. Şah artık onun aşkından zayıf düşüp kendini gül endamlı sevgiliye bırakır.

Başka bir gün yine av meclisi kuran Behrâm, birçok aslan öldürerek gücünü tüm aleme gösterir.

Behrâm artık gücüne güç katıp, tüm alemi boyunduruğuna almak ister. Bu sebeple düzenlediği bir sonraki av meclisinde Çin Hakanına oyun oynayarak onu öldürür ve yerine Hakanın oğlunu şah yapıp başına tacını giydirir. Ayrıca burada Çin Hakanının kızıyla da evlenerek bir süre orada yaşar.

Çin'den İran'a geri dönen Behrâm, Rûm Kayserinin kendisine karşı kötü niyetinden rahatsız olur ve ona bir mektup yazar. Mektubunda Rûm Kayserine öfke ve hiddetini bildiren Behrâm, ondan haraç ister. Haracı vermediği sürece oraya gelip kendisiyle beraber tüm halkını kılıçtan geçireceğini söyler. Mektubu Rûm Kayserine ileten elçi, Rûm Kayserinin çok korkmasıyla birlikte birçok değerli hediye ve altın yağmuruna tutulur. Rûm Kayseri, çok güzel olan kızını da Behrâm'a vermek, onu kendine damat etmek istediğini söyler. Nitekim Behrâm'ın elçisi yurda birçok hediye ve Rûm Kayserinin kızıyla döner. Behrâm bu vesile ile ay yüzlü güzel kızla evlenir.

Kainatın şahı olmak isteyen Behrâm, yoluna devam eder. Kılık değiştirip Behrâm'ın elçisi sıfatıyla Hindistan'a gider. Hint Şahı gelen elçi için hemen eğlence meclisi kurar. Bu eğlencede elçi kılığındaki Behrâm ile Hint ülkesinin en güçlü pehlivanı güreş tutarlar. Behrâm bu güreşten galip çıkar ancak kendine yenilmeyi yediremeyen pehlivan ikinci kez güreşmek ister. Behrâm ikinci kez de güreşte pehlivanı yener. Hint

Şahı, Behrâm'ın bu gücünden oldukça etkilenir. Hindistan Şahı ile at üstünde çeşitli oyunlar oynar; ok atar, kılıç kullanır, ata biner ve hepsinde Şahı yener. Tüm bunlardan sonra ülkesine dönen Behrâm'a Hindistan Şahı vezir yollayarak, Cihan Pehlivanı, Behrâm'a kızını vererek onu damat etmek istediğini duyurur. Hint kızının güzelliğini duyan Behrâm, Şaha teşekkür eder, kızıyla evlenmek istediğini bildirir ve tahtta gözü olmadığını söyleyerek veziri ülkesine gönderir. Hint ülkesinde düğün hazırlıkları başlar ve görkemli bir düğünle Hint kızı ile dünya evine girip gönlünü o güzelle hoş eder. Burada kaldığı süre içerisinde bir siyah fille savaşıp onu yener. Bir yıldan sonra kendi ülkesine dönmek isteyen Behrâm, Hint Şahı ve kızı ile vedalaşarak İran'a yola çıkar.

Yolculuğunda çeşitli zorluklarla karşılaşan fakat hepsinin üstesinden gelen Behrâm, nihayet ülkesine kavuşur. Uzun aradan sonra Şahlarını karşılarında gören halk, büyük sevinçle kutlamalar yapar. Ülke bayram sevincini yaşarken Behrâm'ın gelmesiyle halkı yeniden mutlu bir yaşam sürer.

Mesnevinin en dikkat çeken yeri ise sonda bulunan "yedi güzele verilen, yedi renkteki köşkler" denilebilir. Hikayenin devamında Behrâm bir süre sonra Mimar Sinnimâr'a yedi kubbeli köşk yaptırır. Behrâm'ın hikaye boyunca savaştığı ve yendiği yedi iklim padişahları, ona bağlılıklarını göstermek amacıyla kızlarını gönderirler. Behrâm ise her bir kubbeye bir renk verir ve bir güzeli o kubbeye oturtur. Perşembe gününden başlayarak her gece bir kızı ziyaret eden Behrâm, eğlence meclislerinde eğlendikten sonra güzel kızlarla yalnız kalır. Güzel kızlar padişah babalarından dinledikleri nasihatleri Behrâm'a anlatırlar. Bu bölümler "Hikâye" başlıkları altında bulunmaktadır.

1. Gece: Behrâm, siyah renkli köşkteki, siyahlara bürünmüş Hint Şahının kızının yanına gider. Kara bulut içinde gizlenen güneş gibi tasvir edilen güzel sevgilinin kıymeti siyah rengin, renkler arasında eşinin olmamasıyla ifade edilir. Mürekkebin Kur'ân-ı Kerim'i görünce süslenmesi; Lal taşının kara taş içinde gizlenmesi gibi sevgili de cevherini siyahlar içinde saklamıştı.

Eğlence meclisinde yemekler yenir, sazlar çalınır, meyler içilir… Gönlü hoş olan ve aşkından sarhoş olan Behrâm, Hint Şahının kızıyla beraber olur. Sevgili, birliktelikten sonra Behrâm'ı anlatacağı hikâye ile huzurla uyutur.

Allah'ın ahiret günü insanların önce adaletini soracağını; devlet yöneten kişiye de adil olmanın farz olduğunu anlatır. Şah katında zengin ile fakirin bir olması gerektiğini söyler. Zalim olanın ömrü de kısa olur. Adaletli olmayan bir sultan, adaletsizliği ile yerle

bir olabilir. Adalet, saltanatta kılıç ve kalkan gibidir. Şah bir zulme sessiz kalırsa ülkesinde dirlik olmaz ve Allah o memlekete bela verir. Hikâyesinden önce bunları söyleyen kız Behrâm'ı konuya hazırlar.

Hikâyede Hindistan'daki ulu bir Şah anlatılır. Bu şah zamanında memlekette yoksulluk nedir bilinmezmiş. Mısır ve Acem ülkeleri bu diyarı kıskanırmış. Daha önceleri çok eziyet çeken Hint halkı bu Şah ile huzura kavuşmuş. Onun zamanında, aslan, yaban eşeğini ürkütmez; panter, ceylan korkmasın diye dağlara çıkarmış. Şahın gözünde zengin ve fakir bir dururmuş ve zalim olanı asla affetmezmiş. Öyle ki günlerden bir gün Züleyha gibi güzel bir kız şahın esiri olmuş. Şah bu kıza aşık olmuş ve kendisiyle eş olmak istemiş. Güzel kız Şaha kızar ve kendisini incitmemesini söylemiş. Şah bu sözlerden sonra nefsine uyduğu için kendine kin duyar ve intihar etmek istemiş. Halkı bu durumu anlayınca ona engel olmuşlar.

2. Gece: Behrâm ikinci günün gecesinde beyazlarla süslenmiş köşke gider. Buradaki güzel kız beyazlarla bezenmiş Rûm Kayserinin kızıdır. Behrâm, su içinde gizlenmiş ay ışığı gibi güzel kıza hemen vurulur. Gümüş tenli, baştan ayağı yasemin yaprağına bürünmüş servi boylu ile eğlence meclisinden sonra beraber olan Behrâm, burada da Rûm Kayserinin nasihatini dinleyerek uykuya varır.

Gümüş tenli güzel, anlatacağı hikâyede cimriliğin kötülüğünden bahsedecektir. Cömertlik insanı aydınlatır. Dünya malını put edinip tapınmaya değmeyeceği sözleri ile hikâyesine giriş yapar.

Hikâyesinde, Rûm diyarında yaşayan cömert bir şahı anlatır. Altın ve gümüşü toprak gibi görüp savuran Şah, yedi iklime hükmedermiş. Bir memleketi fethetmek için yay ve kılıca gerek duymazmış. Onun cömertliğini duyan halk kendiliğinden ona esir olurmuş. Şahın oğlu bir gün babasına eline yay ve kılıç almadan, diğer şahlar gibi kimseyi öldürmeden nasıl bu kadar çok ülkeye hükmettiğini sormuş. Şah ise oğluna, silah olarak yay ve kılıç değil altın ve gümüş kullandığını söylemiş. Cömertliği sayesinde zengin ve fakir herkesi kendine boyun eğdirmiş. Elinde her ne var ise onu gücenmeden etrafına saçması gerektiğini, böylece insanların ona koşulsuz güveneceğini söylemiş. Cömert olanın cehenneme girmeyeceğini, bundan daha önemli bir şeyin olmadığını anlatmış.

3. Gece: Behrâm Gûr'un bir sonraki durağı Acem güzelinin olduğu kırmızı kubbeli köşk oldu. Servi boylu sevgilinin teni ateşler içinde, sanki kırmızı kadeh onun bedeniydi.

Eğlence meclisi kurulup yenilip içildi. Sofra toplandıktan sonra Şah, Acem güzeliyle yatağına girdi.

Güzel sevgili, babasının ona ettiği nasihati Şaha anlattı. Bir şaha savaşçılık da gerekirdi. Yiğidin elinde kılıç varsa ona yedi iklimin kapısı açılırdı. Eğer o yiğitte yürek yoksa kadın olurdu. Eğer ki yiğit kılıç ve yay tutmayı bilmiyorsa üzerindeki kıyafet ona yük olurdu. Zaten yiğitliği kendine iş edinmeyen de kılıcı ve zırhı ne yapsın, diyerek hikâyesini anlatmaya başladı.

İskender Şah, tüm dünyayı boyun eğdirdikten sonra sırada Mısır ile Şam kalmıştı. Bütün cihanı ele geçirdikten sonra eğlence meclisleri kurmaya başlamış. Sabah akşam sohbette olan Şaha bir gün birisi, kainata senin gibi şah gelmedi, nereye gittinse orayı aldın, bunları nasıl yaptın, diye sormuş. Şah ise, ne kadar cenk ettiysem düşmanımda bana karşılık vermeye güç bırakmadım ve ondan hiç korkmadım, demiş. Eğer bende yürek olmasaydı, kılıcı gördüğümde ondan korkar kaçardım, demiş. Zaferi Allah nasip eder, Allah'ın yardımı olunca her şey olur, demiş.

4. Gece: Behrâm'ın bir sonraki gece eğlence meclisini kurduğu köşk, yeşil kubbeli köşk oldu. Yeşillere bürünmüş zümrüt güzeli Çin Şahının kızının yanına gidip eğlenceye başladı. Eğlence gecesi son bulunca Şah o edalı yârin yatağına gitti. Gece sonunda ağzından inciler dökülen güzel sevgili babasının nasihatini söylemeye başladı.

Şaha yiğitlikle birlikte siyaset de gereklidir. Siyasetin insanlar için mihenk taşı olduğunu söylemiştir. Ona göre siyasetsiz yönetilen mülk harap olacaktır. Eğer Şah, örfünü şeriata göre uygularsa halkı fitneden uzak durur. Şahın yumuşak huylu ve alçak gönüllü olması erdemliktir. Zalimlik eden oğlunsa bile göz ardı etmemeli, Allah'ın emrinden şaşmamalısın, diyerek hikâyesine giriş yapar.

Çin'de büyük bir Şah varmış. Siyasette bu Şahın eşi ve benzeri yokmuş. Bu Şahın bir beyi halka eziyet edermiş. Halk, beyin yaptığı bütün kötülükleri Şaha söylemiş. Şah, beyi öldürmek için meclise çağırır fakat bunu anlayan bey kaçıp saklanmıştır. Şah beyi bulamayınca onu yetiştiren kimseyi öldürmek ister. Halk, onu büyüten kimsenin fakir ve garip bir kimse olduğunu, onun suçsuz olduğunu söylese de Şah, onu büyütenin bu kişi olduğunu, günahı olmasa bile o zalime yardım ettiği için bir yerde zulmü de onun yapmış olacağını söylemiştir. Bir kişi kendine zalimi dost edinirse onun da eli zulüm ateşine değmiş kadar olur.

5. Gece: Behrâm Gûr beşinci gece sarı kubbeli köşke, sarılara bezenmiş Arap Şahının kızının yanına gider. Her zamanki eğlence sofrası kurulup yenildikten sonra kıvrımlı güzel işe Şah odasına çekilir.

Arap Şahı nasihatinde, şahlara ağırbaşlılığın yakışacağını ifade etmiş. Kişinin öfkesini devamlı diri tutması ona bir şey kazandırmaz. Bir kişinin ateşi ancak kendisine zarar verirmiş. Şaha merhametli olmak yakışır. Kul beşerdir ve her zaman hata yapabilir. Şah halkına şefkat ederse şefkat bulur, rahmet ederse rahmet bulur. Dilini ok edip, yalan söylemek yakışmaz. Herkes nasıl ki güllerle dolu bahçeye meyleder, Şahın da güllerle dolu bahçe gibi güler yüzlü olması gerekir, sözleriyle nasihatini destekleten hikâyesine başlar.

İskender-i Rumî'ye bir kimse: "Halka iyilik ettikçe halk nankörlük etmeye başladı. Ey şah yumuşak başlılığı bırak da halk senden korksun. Askerlerin senden korkmaz ise tahtın ve tacın düşman eline geçer." der. Şah: "Şu kadar kötülük ile yapılacak her işi iyilikle yapmak bir hünerdir." der. Çünkü Hakkın yaptığı duvarları sen öfkeyle harap edemezsin. Her kişi bir gün elbet toprak olacaktır. Bunu akla getirmeli ve hesap gününü her işinde düşünmekte fayda vardır.

6. Gece: Behrâm artık altıncı ve son gecedeydi. Bu gece eğlence meclisi lacivert kubbeli köşk içinde, lacivertlere bezenmiş güzelin sofrasında kuruldu. Şah bu ay yüzlü güzelle gönlünü hoş etti. Servi boylu güzel Şahıyla hoş vakit geçirdikten sonra babasının öğüdünü anlatmaya başladı.

Şah dediğin çalışkan olmaz ise halkı ona boyun eğmezmiş. Kara taş uzun zaman işlenirse anca altın olacaktır. Her kuşta kanat vardı ancak Hüma kuşu gayretiyle ışığına kavuşmuştu. Güzel sevgili, Şahım çalışmayı yüce tut; halkına daima iradeni göster, hem de çalışmak imandandır, der. Halkından hiç kimseyi hakir görme, onları dinle, diyerek öğüdüne hikâyeyle devam eder.

Nice ülkeler fetheden İskender, bütün âlemi boyunduruğuna almaya niyetlendi. Bunu nasıl yapacağını uzun müddet düşünen İskender, çaresiz kaldığı anda aklına akıllı, bilgili, olgun kişi Aristo geldi. Aristo'nun bile bu dünyada sonu gelmişti. Tekrar düşündü ve alemde ne kadar gül varsa o kadar da diken vardı. Nerede hazine varsa orada yılan da vardı. Bu beden de topraktan yapılmış bir kerpiçti. Yıkılması bir sel felaketine bakardı. En iyisi bu dünyaya gelmenin anlamını bilmekti. Çünkü insan bu dünyaya misafir olarak gelmişti. Geriye kendisinden bir iz bırakmadan gitmek hiçbir işe yaramadığını gösterirdi.

Kişi kendinden sonraya adını bırakmalıydı. Öyle ki mahşer günü de onun hünerleri söylenecekti.

Böylece metin de son bulur. Fakat metin içinde dikkat çeken bir unsur olarak Behrâm'ın Yedi İklim Şahını yenmesi, onların kızlarına Yedi Kubbeli Köşk yaptırması anlatılır. Hikâyelerde altı renkli köşk ve altı güzel sevgili ayrı başlıklarda anlatılmıştır.

3.2. Yazılmış Diğer Heft-Peyker Mesnevileri

Asırlar boyunca Türk edebiyatı içerisinde gelişen mesnevi nazım şekli ile ortaya koyulan eserler, milli kültürün bir parçası olmuştur. Klasik edebiyatın şairleri, yerli konular dışında İslamî konularla işlenen Leylâ ile Mecnûn, Hüsrev ile Şirin, Yusuf ile Züleyhâ gibi ortak mesnevi konularını işlemişlerdir.

Mesnevi yazan şairlerin ortak en büyük dileği ise hamse sahibi olabilmektir. İşte bu konuda eski Türk şairlerine de yol gösterici olan, kalemi Farsça olan Türk şairi Nizâmî-i Gencevî'nin Hamsesinde bulunan eserler klasik Türk edebiyatında defalarca yeniden yazılmıştır. Başta Ali Şîr Nevâyî olmak üzere, eserlerden ilham alan şairlerimiz çoğu zaman kendi eserlerinde milli kültür unsurlarını da işlemişlerdir. Bazen tercüme bazen de sadece hikâyelerin ana hatlarını almak suretiyle yeni ve orijinal eserler ortaya koymanın yollarını aramışlardır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/345).

Nizâmî'nin Hamse'sinde olan ve daha sonra bir zincir oluşturarak şairler arasında konu edinilen eserlerden biri de "Heft-Peyker" mesnevisidir. *Heft* ve *peyker* Farsça'da Pehlevîce kökenli iki kelimedir. *Heft* Farsça "yedi" demektir. *Peyker* kelimesinin ise "şekil, suret, kalıp, cisim, gök cismi, yıldız" gibi anlamlarının yanı sıra "vücut, beden, tasvir, portre, heykel, güzel kız" gibi anlamları da bulunmaktadır. İki kelime birlikte "yedi yıldız, yedi felek" anlamlarında kullanılmıştır (Güzelova, 2008: 1).

Heft-Peyker mesnevileri konusunu İran tarihinden almıştır. Sasani hükümdarı I. Yezdgird'in oğlu olan Behrâm-ı Gûr'un efsanevî hayatı konu edinilmiştir. Babasının onu küçük yaşta Arap emiri Numan'a teslim etmesiyle Arap gibi yetişmiş olan Behrâm; yaban eşeği avlamakta usta olduğu için "Gûr" lakabını almıştır. 18 yıllık saltanatında adaleti ve cesareti ile bilinen Behrâm Şah, yine bir yaban eşeği avında kuyuya düşerek ölmüştür (Kahraman, 1994-95: S.9-10/346).

Bahattin Kahraman, "Heft Peyker Çevirileri ve Ali Şîr Nevâî'nin Sebʿa-i Seyyâresi" adlı çalışmasını S.Ü.- Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1994-1995 yılı, 9-10. sayısında yayınlamıştır. Bu çalışmasına öncelikle Heft-Peyker mesnevisini Fars Edebiyatında işleyen şairleri ele alarak başlamıştır.

Firdevsî: İran tarihinde 60.000 beyitlik "Şeh-nâme" eseriyle destanlaşan Firdevsî, eserinde birçok tarihi şahsiyet yanında Behrâm-ı Gûr'u da ele almıştır. Sonraki şairlere yol gösteren bilgiler eserde dağınık halde bulunmuştur. Firdevsî'nin eserine göre, Behrâm'ın babası Yezdgird öldükten sonra halk Behrâm'ı tahta uygun bulmaz. Fakat Behrâm yiğitliği ile tacını alır ve tahta geçer (Kahraman, 1994-95: S.9-10/346).

Nizâmî-i Gencevî: Penç-Genç eseri ile, yani Hamsesi ile, çığır açtığını bildiğimiz Gencevî, Hamse'nin dördünce mesnevisi olarak Heft-Peyker'i işlemiştir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/347).

Nizâmî eseri 5011 beyitliktir. Aruzun "Feilâtün/ Mefâʿilün/ Feʿilün" kalıbıyla yazılmıştır. Bölümlerin başında Tevhîde, Naʿt, Mirâc ve Der-Sebeb-i Nazm-ı Kitâp kısımları gelir. Esas konuya geçilirken Nizâmî, Aġâz-ı Dâstân ve Mevlûd-ı Şâh-ı Behrâm-ı Gûr başlığını kullanmış ve Behrâm'ın doğumunu anlatmıştır. Behiştî'nin eserinde Behrâm'ın doğumu, yetiştirilmesi, Yemen Hükümdarı Numan'ın hayatındaki etkisi, av dersleri, Yezdcürd'ün vefat haberi, ülkesine bir sınavdan geçerek şah olması, Fitne adlı bir güzele sevdalanması gibi konular yer almazken Nizâmî'de bu konular işlenmiştir. Nizâmî'nin eserinde, Behiştî'nin eserinin sonunda yer alan kızlar ve hikâyeler daha önemli bir yer tutmuştur. Nizâmî'nin güzel kızları tasviri daha özeldir. Dikkat çeken ortak özelliği ise Behrâm'ın sonundan ikisi de bahsetmemiştir (Demirel, 1995: 69-70).

Hikâyede geçen Şah kızları ve renkleri şöyledir: 1. gün Cumartesi, siyah renk ve Hint kızı; 2. gün, Pazar, sarı renk ve Rum kızı; 3. gün, Pazartesi, yeşil renk ve Harezm kızı; 4. gün, Salı, kırmızı renk ve Saklab kızı; 5. gün, Çarşamba, mavi renk ve Magrib kızı; 6. gün, Perşembe, sandal rengi ve Çin kızı; 7. gün, Cuma, beyaz renk ve Acem kızı (Aytaç, 2017: 14).

Nizâmî'nin eseri üzerine, Feyza Nur Kılıçarslan, "Nizâmî'nin Heft Peyker'inde Hayal ve İmge", Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Ankara, 2019 çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada eserin temelini oluşturan imgeler, Behrâm'ın etrafında dönen "yedi" sayısı ve diğer birçok unsur üzerinde durulmuştur.

Fatıma Şeyma Balta'nın, "Heft Peyker Mesnevisi: Hikâyelerdeki Mitolojik Unsurlar", Eskişehir Osmangazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, Eskişehir, 2018 künyeli çalışmasında; yazılmış tüm Heft Peyker mesnevileri anlatılmış olup, bu zincirin ilk halkası olan Nizâmî'nin mesnevisinden yola çıkarak Heft Peyker'deki mitolojik unsurları anlatmıştır. "Yedi" sayısının imgesel bütünlüğü ile astronomi, gezegenler, burçlar ile tüm ilişiğini incelemiştir.

Emîr Husrev-i Dehlevî (H.651/M.1253-H.725/M.1325): Hamsesi bulunan Dehlevî, "Heşt Behişt" aslı mesnevisiyle Nizâmî'nin yolundan gitmiştir. Mesneviyi H.701/ M.1301 yılında tamamlayan Dehlevî, 3344 beyit ile Nizâmî'nin kullandığı aruz kalıbıyla eseri kaleme almıştır. Dehlevî, eserine "Sekiz Cennet" adını koymasıyla yedi kız ve yedi köşk yanına Behrâm'ın hikâyesini de mesneviye katmış olması düşünülmektedir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/353).

Dervîş Eşref-i Merâgî (ö. H.854/M.1450): Şairin "Heft Evreng" adlı mesnevisinin bu konuyu işlediği bilinmektedir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/353).

Hâtifî (ö. H.918/M.1512): Molla Câmî'nin kız kardeşinin oğlu olarak bilinen şair, "Heft Manzar" adıyla bu yolda yürümüştür. Dayısı aracılığıyla Nevâyî'nin yakın çevresinde bulunan Hâtifî'de Nevâyî tesiri görmek mümkündür (Kahraman, 1994-95: S.9-10/353).

Heft Peyker mesnevileri Türk edebiyatına tercümelerle kazandırılmıştır. Bazen hamse içinde yer alan eser, bazen de müstakil olarak kaleme alınmıştır. Bahattin Kahraman, çalışmasının devamına Türk edebiyatındaki zincirle devam etmiştir.

Bursalı Ali Ulvî (15.yy II. Murad devri): Şair, tarihi kaynaklara göre Heft-Peyker yazan ilk şair olarak not edilmiştir. Eserin nüshaları henüz ele geçmemiştir. Eserin varlığından Latifî, Hasan Çelebi ve Osmanlı Müellifleri'nde bahsi olunur. Latifî, *Türkî'de Heft Peyker'i ve hakikat ü mecaza mütelebbis gazelleri var,* sözleriyle eserin varlığını haber verir. Osmanlı Müellifleri, faziletli bir şair olduğunu ve Nizâmî'nin eserini tercüme ettiğini bildirmiştir. Son zamanlarda ise bu eserin Aşkî'nin Heft Peyker'i ile aynı olduğu, dolayısıyla böyle bir eserin bulunmadığı görüşü dikkat çekmiştir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/354).

Aşkî Mehmed Efendi (15.yy): Aşkî, Heft Peyker mesnevisini ilk tercüme edenlerden olmuştur. Bilinen tek nüshası British Museum OR 7079 numarada kayıtlıdır.

Eser 1456-1457 yılları arasında tamamlanmıştır. Eserin, *Kitâb-ı Heft-Peyker ve Kasr-ı Nuʿmân Havernak li Aşkî Efendi* ile *Manzume-i Aşkî Efendi Hikâye-i Heft-Peyker ve Kasr-ı Havernak-ı Nuʿmân* başlıkları arasında yazıldığı söylenmektedir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/354).

Şair eserini padişahın emriyle kaleme almıştır. Nizâmî'nin hamsesindeki eserler arasından Heft Peyker mesnevisi seçilerek verilmiştir. Eserde açıkça söylenmese de emri verenin Fâtih Sultan Mehmed olduğu bilinmektedir. Ese "Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün" kalıbıyla yazılmıştır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/355).

Aslı Aytaç'ın, "ʿAşkî ve Heft Peyker Mesnevisi (İnceleme-Metin Özel Adlar Dizini)", Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2017 çalışması doktora tezi olarak çalışılmıştır. Prof. Dr. Günay Kut'un ilim dünyasına tanıttığı Aşkî'nin Heft Peyker (1972) mesnevisi üzerine çalışan Aytaç, şairin 15. yüzyıl Fâtih dönemi şairi olduğunu söylemektedir (2017: 19).

Ali Şîr Nevâyî (H.844/M.1441-H.906/M.1501): Türk edebiyatında çok değerli bir şahsiyet olan Nevâyî, Hamsesi'nde yer Seb'a-i Seyyâre adlı mesnevisinde Behrâm-ı Gûr konusunu işlemiştir. Şair bu mesneviyi, Nizâmî ve Dehlevî'ye cevap olarak kaleme almıştır (Aytaç, 2017: 19).

Nevâyî, eser başlıklarını Türkçe yazıp, konunun özeti niteliğinde ustaca kalem kullanmıştır. Molla Câmî'ye övgü bölümü ve eserin hikâyesini değiştirmesinden dolayı özür gibi bölümler yer almaktadır (Aytaç, 2017: 19).

1484 yılında 5000 beyit ile yazılan eseri şair, beş ayda tamamlamıştır. Şair, Behrâm'ı bir kahraman olarak değil, divâne bir aşık olarak ele almıştır. Behrâm'ın sabahtan akşama kadar içmesini, uyumak için masallar dinlemesini mantıksız bulmuştur ve bu yüzden Behrâm'ı kahraman olarak anlatan şairleri eleştirmiştir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/361).

Behrâm'ın Dilârâm'a olan aşkı etrafında şekillenen mesnevi ile iyi bir tahkiye yazılmıştır. Eserdeki hikâyeleri kendi görüşüne uygun biçimde değiştiren Nevâyî, yedi iklimden getirilen fakat padişah kızları olmayan güzellere masal anlattırmamış, hikâyeleri masalcılar anlatmıştır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/361).

Eserin birçok nüshası vardır. Âgâh Sırrı Levend, 1965 yılında bu eseri I. ve III. ciltlerde çalışmıştır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/365). Hikmet İlaydın ise "Behrâm-ı Gûr Menkabeleri" adında (1935) eseri çalışan diğer isimdir.

Ayrıca eser üzerinde Hale Temur, "Heft-Peyker ve Seb'a-î Seyyar Mesnevilerinde Sembolik Alegorik Yapı", Erzurum Teknik Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, Erzurum, 2019 künyeli eseri çalışmıştır. Nizâmî ve Nevâyî'nin eserleri arasında karşılaştırmalı bir inceleme hazırlayan Temur, metinlerdeki semboller ve alegorik yapı üzerinde durmuştur.

Kudsî Çelebi (15.yy): Heft Peyker mesnevisi kaleme aldığı bilinen Kudsî'nin eseri henüz ele geçmemiştir. Latifî, *Kudemâdan Sultan Muhammed mâdihlerindendür. Bahr-i Hafifde Heft-Peyker'i vardur,* diyerek bilgi vermiştir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/355).

Ahmed-i Rıdvân (ö.1528-38 arası): Şair, Hamse tertip etmiş bir şair olup mesnevileri arasına Heft Peyker'i de eklemiştir. Nizâmî'nin eserinden serbest bir tercüme olarak kaleme alınan eser 4174 beyit civarındadır. 1511-1512 yılları arasında yazılan eser Atatürk Üni. Âgâh Sırrı Levend Yazmaları nr: 396/2 ve İstanbul Üni. Kütüphanesi nr: TY.7575'te olmak üzere iki nüsha ile elimizde bulunmaktadır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/356).

Reyhan Öztulunç, "16. Yüzyılda Yazılmış Bir Behrâm-ı Gûr Mesnevisi II, İnceleme-Edisyon Kritikli Metin" adlı yüksek lisans çalışması ile Ahmed-i Rıdvân'ın eserini incelenmiştir. Öztulunç, iki nüshada yer alan mahlasın Hayâtî adına kayıtlı olmasının sorun teşkil ettiğini açıklamıştır. Prof. Dr. İsmail Ünver'in doçentlik tezi ve makalesinden hareketle çalışılan eserinde, şairin eseri aruzun "Feʿilâtün/ Mefâʿilün/ Feʿilün" kalıbında yazıldığını söylemektedir (Öztulunç, 2010: 18). Çalışması eserin 2100-4173 beyitleri arasında yapılmıştır. Eserde Behrâm'ın tarihi kişiliği yanı sıra av, eğlence hayatı ve yaptığı evlilikler üzerinde durulmuştur (2010: 27).

Eser üzerinde Mustafa Karadeniz'in, "Ahmed-i Rıdvân Heft-Peyker (inceleme-metin-özel adlar dizini)", Dicle Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2010 künyeli araştırma, bir diğer çalışmadır.

Hayâtî (II.Bayezid devri): Bahadır Sürelli'nin, "Türk Edebiyatında Heft Peyker Mesnevileri ve Hayâtî'nin Heft-Peyker'i", Boğaziçi Üni. , İstanbul, 2012 künyeli çalışması

eserin Ahmed-i Rıdvân'ın eserinde belirtilen iki nüshası üzerinedir. Çünkü bu iki nüshada "Hayâtî" mahlası kullanılmıştır. Sürelli, A.S. Levend'in bu eseri Ahmed-i Rıdvân'a atfettiğini ancak elimizde Ahmed Rıdvân mahlasıyla bir Heft Peyker mesnevisi bulunmaması sebebiyle bu fikri sorgulamıştır (2012: 129).

Sürelli'nin çalışmasına göre Hayâtî, eserinde II. Bayezid ve Şehzade Selim adlarını belirgin şekilde kullanmıştır. Nüshalardan birinde Selim isminin daha sonra yazıldığı; öncesinde Ahmet adının karalandığı, buna dayanarak da şehzadeler arasındaki çekişme sonucunda eserin düzenlendiği görüşü ortaya koyulmuştur (2012: 138).

Trabzonlu Ramazan (ö. H.938/M.1531): Osmanlı Müellifleri şairin bir Heft-Peyker'i bulunduğunu bildirmektedir (Kahraman, 1994-95:S.9-10/357).

Lâmiʿî (Bursa 1472-1532): Edebiyatımıza, yapmış olduğu tercümelerle birçok eser kazandıran şairin, Heft-Peyker çevirisi de bulunmaktadır. Şair bu eseri hayatının son döneminde yazdığı için bitiremeden vefat etmiştir. Eseri damadı Rûşenî-zâde tamamlamıştır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/357).

Şairin eserinin bir nüshası, Prof. Dr. Günay Kut'un çalışmasına göre İrlanda Dublin Chester Beatty Library Meredith Owens nr:12'de kayıtlıdır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/357). Fakat daha sonra bu eser incelendiğinde Lâmiʿî'nin değil Abdî'nin eseri olduğu anlaşılmıştır (Güzelova, 2008: 71). İslam Ansiklopedisi'nde, Abdülkadir Karahan'ın Lâmiʿî maddesinde, bir başka nüshanın Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri manzum eserler nr:115'te bulunan Lâmiʿî Külliyatı içinde yer aldığı belirlenmiştir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/357).

Abdî (16.yy): 16. yy mesnevi şairi Abdî hakkında tezkirelerde bir kayda rastlanılmamıştır. Ancak şairin bilinen dört mesnevisinin yazılış tarihlerinden Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve II. Murat'ın saltanat dönemlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. H.957/M.1550-51 yıllarında yazdığı eseri II. Selim'e sunmuştur. Bilinen tek yazma nüshası İrlanda Dublin Chester Beatty Kütüphanesi Meredith Owens nr:12'de kayıtlıdır. Lâmiʿî'nin eserinin bir nüshası olarak bilinen bu yazmanın son kayıt numarası CBL T.505. şeklindedir (Güzelova, 2008: 81-82).

Eser, Nizâmî'nin eserinin çevirisi olarak dikkat çeker. Cesur, yiğit, avlanmayı çok seven Behrâm bir gün Havernak kasrının içine girer ve kapısı kapalı olan bir odayı açtırır. İçeri girince yedi güzel kızın arasında yeni yetişmiş bir gencin (kendinin) timsalini görür

ve talihini düşünür. Babası öldükten sonra tahta çıkan Behrâm yiğitliğini her fırsatta gösterir (Güzelova, 2008: 127-128). Yedi kızın bulunduğu bölümde ise Nizâmî'nin eserine sadık kalındığı göze çarpar.

Nevʿî-zâde Atâî (H.991/M.1583-H.1046/M.1636): Şair, Heft Hvân yani "Yedi Sofra" anlamını taşıyan eserini, Nizâmî'ye cevap olarak yazmıştır. Çeviri eserlerin aksine orijinal bir eser ortaya koyan şair, 1627 tarihinde tamamlamış olduğu eseri 2787 beyit olarak kaleme almıştır. Nizâmî ile aynı aruz kalıbında yazılmıştır. Yalnızca vezin benzerliği bulunan metni Atâî, müreccet aşk konusuyla işlemiştir. Nizâmî'de yedi güzel kızın anlattığı hikâyeleri burada aşığın yedi yakın arkadaşı anlatmaktadır. Behrâm'ın yerinde divâne bir aşık vardır ve arkadaşları onun periye olan aşkından doğan derdini hafifletmek amacıyla yedi hikâye anlatırlar. İstanbul hayatını, atasözleri, tasavvufî motifleriyle tamamen milli kültürü yaşatan bu eser üzerinde Turgut Karacan, 1974 yılında "Nevʿi-zade Atayi Heft-Hwan Mesnevisi (inceleme-metin)" adıyla bir çalışma yapmıştır (Kahraman, 1994-95: S.9-10:357-358).

Eserdeki hikâyeleri şöyle sıralayabiliriz:

Birinci hikâye: Siyah semâ altında Siyâhî mahlaslı biri tarafından anlatılır. Hikâye Şam şehrinde geçmekle beraber Bursa ve Edirne'de de cereyan etmiştir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/358).

İkinci hikâye: Sandalî renkli gökyüzü altında Molla Bedrî'nin anlattığı hikâyedir ve Çîn-i Maçin'de geçer (Kahraman, 1994-95: S.9-10/358).

Üçüncü hikâye: Zümrüt renkli semâ altında Molla Sebzî'nin anlattığı hikâyedir. Gazne şehrinde geçer. Hikâye Gazne hükümdarı Mahmud Büktekin'e aittir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Dördüncü hikâye: Beyaz renkli sabah vakti Subhî tarafından anlatılır. Rey şehrinde geçer (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Beşinci hikâye: Kırmızı renkli şafak vaktinde La'lî tarafından anlatılan hikâye Rey şehrinde geçer (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Altıncı hikâye: Gün doğarken Hâverî tarafından anlatılır. Belh şehrinde geçmektedir (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Yedinci hikâye: Mavi semâ altında Sehâbî tarafından anlatılan hikâyedir. İstanbul (Konstantiniye)'da geçer (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Hikâyelerden sonra âşık uyanır ve sevgilinin muhitinde olduğunu görür. Sevgili perde arkasından âşığı süzmekte, sevgisinin derecesini ölçmektedir. Sonradan ortaya çıkar ve muratlarına ererler (Kahraman, 1994-95: S9-10/359).

Yeddi Gözel: Mesnevi iki defa Azerbaycan Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Bunlardan ilki "Yeddi Gözel" adıyla M. Arif'in on sayfalık önsözüyle yayınlanmıştır. İkincisi yine "Yeddi Gözel" adıyla neşredilmiş olup Azeroğlu tarafından çevrilmiştir. Ayrıca tamamı 229 maddeden oluşan izah ile önsöz, Prof. Rüstem Eliyev tarafından yazılmıştır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Emin Yümnî: Terceme-i Hikâye-i Heft-Peyker'i mensur bir çeviri olarak yazmıştır. Eser, İstanbul'da 1289 ve 1341 tarihlerinde iki defa basılmıştır. Bunlardan biri Milli Kütüphane EHT 1948 A 2784 numarada kayıtlıdır (Kahraman, 1994-95: S.9-10/359).

Çeşitli kütüphanelerde "Terceme-i Heft Peyker" veya "Terceme-i Hamse-i Nizâmî" başlıklı, yazarı belli olmayan yazma mensur eserler vardır. Bu çevirilerden tespit edilenler kütüphane numaraları ile aşağıda sıralanmıştır: (Kahraman, 1994-95:S.9-10/360)

1) Terceme-i Hamse-i Nizâmî: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. nr:1115'te kayıtlıdır. Mensur tercümedir. 163 yaprak olan bu yazmada Heft Peyker 16b-42b arasındadır.

2) Terceme-i Heft Peyker: Millî Ktp. nr: Yz. A. 1859'da kayıtlıdır. Mensur çeviridir. Yazmanın 61a-106a yaprakları arasındadır.

3) Heft Peyker: Millî Ktp. nr: Yz. A. 1773'te kayıtlı mensur çeviridir. Yazma 173 yapraktır.

4) Terceme-i Heft Peyker: Berlin Staatsbibliothek Hs.or.oct.1009'da kayıtlı mensur çeviri. Yazmanın 1a-49b yaprakları arasındadır.

5) Türk Dik Kurumu Ktp. nr: Yz. A/147'de kayıtlı mensur bir *Nizâmî Hamse'si tercümesi* yazsa dahi Heft Peyker bu yazmada yer almamıştır.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Deyim ve Heft-Peyker Mesnevisindeki Deyimler

4.1.1. Deyim

Bir ulusu milli kimliğinde destekleyen en önemli araç dildir. Bulunulan coğrafya, çevre ulusların etkisi, din, kültür, töre, ticaret, göç gibi birçok etken toplumun yazı dili ve konuşma dili üzerinde oldukça etkilidir. Toplumların tarih boyunca geçirdikleri süreç, dilin kendine has anlatım gücünü oluşturur. Anlatım gücünü destekleyen unsurlar; kelime hazinesinin zenginliği, ifade de incelik ve çeşitlilik, atasözleri ve deyimlerdir denilebilir.

Genellikle bir durumu, karşılaşılan olayları, insanların ruhsal ve fiziksel özelliklerini betimlemek için kullanılan en az iki sözcükle oluşan yapılardır. Anlatım gücünü artırıcı bu anonim ürünler, kültürün değerli mirasçılarıdır. Türk dilinde deyim üzerine yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. Tanımlarda bazı farklılıklar dikkat çekse de genel tanı aynıdır. Öne sürülen ortak özellikler arasında, sözcüklerden en az birinin gerçek anlamının dışında kullanılması ve deyimin söz öbekleri şeklinde kalıplaşmış olması yer almaktadır (Cesur, 2010: 45).

Webter's Dictionary'de deyim "kendisini oluşturan parçaların anlamlarından çıkarılamayacak bir anlama sahip anlatım parçası" tanımıyla yer almıştır (Tüngüç, 2016: 17).

Dilbilim Terimleri Sözlüğü "belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimeden meydana gelmiş söz öbeği" şeklinde tanımlanmıştır (1949: 57).

Güncel Türkçe Sözlük'te "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı bir anlamı olan, kalıplaşmış anlatım" olarak yer alan deyimi; Ömer Asım Aksoy, ilk çalışmasında *(1953: 38) doğrusu, sözde, gözde, havadan, sudan, toptan, gittikçe, başlıca, boşuna…* gibi kelimeleri deyim saymış, ancak "Atasözleri ve Deyimler" kitabında *(1976: 404)* deyimlerin en az iki kelime de kurulacağını söyleyerek eski görüşünden vazgeçtiğini belirtmiştir (Suleymanova, 2018: 46).

Doğan Aksan, "Türkçenin Gücü" adlı kitabında deyimlerin birden çok sözcükten oluşabildiği gibi tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla ortaya çıktığı fikrini öne

sürmüştür. Tek öğeli olanlar için *gözde, akşamcı, gedikli, kaşarlanmış* gibi deyimleri örnek göstermiştir (Suleymanova, 2018: 46). Aksan, "Türkçenin Söz Varlığı" eserinde, deyimleri sözdizimi ve anlambilim açısından incelemiş ve deyimleri; ad tamlaması, sıfat tamlaması, yüklemsel olmayan sözcük bağdaştırmaları, eylemlikle kalıplaşmış yüklemsel sözcük bağdaştırmaları, yüklemli tümce biçiminde kalıplaşmış deyimler, deyimleşmiş ikilemeler olarak sınıflandırmıştır (Cesur, 2010: 45). Aksan'ın sonraki çalışması "Ana Dilimizin Söz Denizinde" adlı kitabında "Deyimler, genellikle bir durumu, karşılaşılan olayların özelliklerini, insan karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal niteliklerini betimlemek üzere birden çok sözcüğün oluşması" (2006: 95) tanımını yaparak deyimlerin birden çok sözcükle oluştuğu fikrini benimsemiştir.

Vecihe Hatiboğlu, "Türkçenin Sözdizimi" kitabında "Deyim anlatım gücünü, artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır" tanımını yapmıştır (1984: 194).

Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatına Giriş" çalışmasında, "Deyimler (tabirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimeden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkat çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve bileşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır" şeklinde tanımlamıştır (2001: 642).

Tahir Nejat Gencan ise, "Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerinin düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve takımlar vardır" diyerek bu takımların, öbeklerin deyime karşılık geldiğini söylemiştir (2007: 583).

İskender Pala, "İki Dirhem Bir Çekirdek" adlı çalışmasında deyimi, "iki ya da daha fazla kelimeden meydana gelen ve kelimelerin öz anlamları dışında bir anlam ifade eden söz grupları" ifadesiyle tanımlamıştır (Cesur, 2010: 45).

Hengirmen, "Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlerdir" (Tüngüç, 2010: 18) tanımıyla deyimlerin milli kültüre mâl olduğunu vurgulamıştır.

Suat Batur, "Çoklukla gerçek anlamından az çok ayrı bir anlam taşıyan kalıplaşmış sözlerdir" (Cesur, 2010: 57) tanımını yapmış ve deyimlerin birçoğunun mecaz anlamdaki söz öbeklerinden oluştuğunu ifade etmiştir.

Günay Karaağaç, "Anlam Bilimi ve İletişim" adlı kitabında, "Bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözcük birimi gibi algılanan söz öbeğine deyim (idiom) denir" tanımını yapmıştır (2013: 228).

Zeynep Korkmaz, "Gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam taşıyan, böylelikle anlama zenginlik katan; aynı zamanda anlamında çekici özellikler barındıran, kalıplaşmış kelime ve kelime gruplarıdır" ifadesiyle tanımlamıştır (2017: 217).

Serkan Şen deyim için, "Anlatımı özlü ve etkin kılmak için kenetlenmiş iki ya da daha çok sözcükten oluşan, bünyesindeki sözcüklerden bir kısmı ya da tamamı gerçek anlamı dışında kullanılan, anlatının akışı içinde çekime girebilen kalıplaşmış söz öbeği" tanımını yapmıştır (2017: 1).

Türkiye Türkçesinde tek kelimeli sözcüklerin mecaz anlam bildirmesiyle deyimleştiğini ileri süren dilciler olmasına rağmen, bu fikir tüm dilciler tarafından kabul görmemiştir. Deyimlerin en az iki kelimeden oluşması, diğer kelime grupları ile de benzerliğini ortaya koyar. Deyimleri diğer söz öbeklerinden ayırabilmek için Doğanay, deyimin önce durum belirtmesi gerektiğini söylemiştir. Deyimlerin biçimce sabitliği ve anlamca mecazlığı diğer kelime gruplarından farklı kılan niteliktir (Suleymanova, 2018: 47).

Ömer Asım Aksoy, deyimleri biçim özellikleri ve kavram özellikleri olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Biçim özelliklerinde, deyimlerin kalıplaşmış ifadeler olduğunu belirtmiştir. Deyimi oluşturan sözcüklerin yerinin değiştirilmesinin ya da kullanılan sözcükle aynı anlamda başka bir sözcüğün kullanılmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Deyimlerin sözcük öbeği ya da tümce durumunda olduğunu söyleyen Aksoy, sözcük öbeği olan deyimlerin birleşik yazılamayacağını; ünlem niteliğindeki deyimlerin de bu grup içinde yer almasını gerektiğini söylemiştir. Tümce durumundaki deyimler ise yargı bildirdiği için mastar ekiyle biten deyimlerin çekime girebilmesinden dolayı bu grupta yer alması gerektiğini belirtmiştir. Cümle halindeki deyimlerin atasözleriyle karıştırıldığını söylemiş ve atasözlerinin genel kural niteliğinde olduğunu fakat deyimlerin genel kural çerçevesinde yer almadığını söyleyerek, "*İşleyen demir ışıldar* ve *bugünün işini yarına bırakma"* cümlelerini atasözüne; "*armut piş, ağzıma düş* ve *atı alan Üsküdar'ı geçti"* sözlerini de deyime örnek olarak vermiş ve bu karışıklığı önlemek istemiştir (Özer, 2018: 14).

Anlam kayması ve kalıplaşma sürecinden sonra deyim özelliği kazanan sözlerin ad, sıfat, zarf ve ünlem olarak kullanılmasının dışında cümle olarak kullanılanları da vardır. Buradaki deyimleşmiş birleşik fiiller, isim veya isim soylu en az iki kelimenin belli şekil bilgisi kalıpları içinde bir esas fiil ile birleşerek anlam kayması ve kalıplaşmasına uğraması sonucu oluşur. Deyimleri oluşturan sözcükler, temel anlamlarının dışında yeni anlam kazanmalarıyla, yeni bir değer kazandırırlar. Korkmaz deyimleşmeye, hem şekil bilgisini hem de anlam bilimini ilgilendiren morfo semantik bir dil olayı olarak bakmıştır (2017: 201-212).

Hanifi Vural ve Tuncay Böler'in hazırladığı "Ses Şekil Bilgisi" kitabında, anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller, birleşik fiillerin kalıplaşma yoluyla anlam değiştirerek deyimleşmiş olan türü olarak değerlendirmiş: *bel bağla* "güvenmek", *yerin dibine bat-* "pek utanmak, pek mahcup düşmek", *can çekiş-* "ölmek üzere olmak", *dolap çevir-* "hile yapmak" gibi örnekler vermiştir (2014: 247).

Funda Toprak, "Tarihî Türk Lehçeleriyle Günümüz Türkiye Türkçesi Arasında Deyimlerin Değişimi" adlı çalışmasında "Gerçek anlamından ayrılmış, ilgi çekici ve kalıplaşmış anlatıma sahip ifadelere 'deyim' denilmektedir" ifadesine yer verir (2020: 231). Toprak'a göre Türkçe dünyadaki en köklü ve en işlenmiş dillerden biridir ve Türkçe aslında bir deyim dilidir (2020: 233).

Ahat Üstüner (1989), "Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler" başlığı altında hazırladığı yüksek lisans tezinde, incelediği döneme ait eserlerde atasözleri ve deyimleri geniş ölçüde araştırmış ve sunmuştur.

Emel Esentürk (2000), "Türkçe Sözlük ve Kâmûs-ı Türkî'de Bulunan Deyimlerin Karşılaştırılması" adlı çalışmasını yüksek lisans tezi olarak sunmuştur. Çalışmasında her iki eser içinde deyimleri tespit ederek karşılaştırılmasını yapmış olup araştırma sonunda deyimlerin dizinini hazırlamıştır.

Hasan Hüseyin Cesur (2010), "Yunus Emre Divanı'ndaki Deyimlerin Yapı ve Anlam Bakımından İncelenmesi" çalışmasını yüksek lisans tezi olarak hazırlayıp sunmuştur. Şairin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi veren Cesur, deyim tanımlarını derlemiş; deyimleri anlambilim ve dilbilim ilişkisi bakımından ele almıştır. Son olarak Divan'daki deyimleri yapı ve anlam bakımından inceleyip, dizinini sunmuştur.

Kader Tüngüç (2016), "Karahanlı Türkeçindeki Deyimler Üzerine Anlam Bilimsel Bir İnceleme" araştırması yaparak yüksek lisans tezi olarak sunmuştur. Karahanlı Türkçesi dönemi eserleri Kutadgu Bilig, Dîvânü Lügâti't-Türk, Atebetü'l-Hakâyık ve Türkçe İlk Kur'an Tercümelerini incelemiş; Karahanlı Türkçesi söz varlığını ve deyim varlığını araştırmıştır. Deyimleşme sürecini inceleyen Tüngüç, Karahanlı Türkçesinde deyim aktarması ile, ad aktarması ile ve benzetme yoluyla oluşan deyimleri tespit etmiştir.

Serkan Şen (2017), "Eski Türkçenin Deyim Varlığı" adlı eserinde çoğunlukla Uygur Türkçesi olmak üzere daha sonra Orhon Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi ile yazılmış bazı eserler taramış ve bu eserlerde tespit ettiği deyimleri anlamlarına göre tasnif etmiştir. Hazırlanan bu tezde deyimlerin tasnifi konusunda Şen'in tasnifi esas alınmıştır.

Gulnara Suleymanova (2018), "Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Organ İsimleri İle Yapılan Deyimler (Rusça Ve İngilizce İle Karşılaştırmalı Çözümlenmesi)" adlı doktora tezinde deyimbilim kavramının terminolojik ve lengüistik tanımlamasını yapmış; ağız, ayak, baş, burun, dil, el, kulak kelimelerinin kullanıldığı deyimleri Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve İngilizcede karşılaştırmasını hazırlamıştır.

Ayşe Kübra Özer (2018), "Kısasü'l-Enbiyâ'da Deyimler" adlı yüksek lisans tezinde Harezm tarihinden ve Harezm Türkçesinin oluşumundan bahsettikten sonra metni ve nüshalarını incelemiştir. Daha sonra metindeki deyimleri tespit etmiş ve bu deyimleri anlamlarına göre tasnif etmiştir.

Hicran Yeşildere Aldan (2018), "Güneybatı (Oğuz) Türk Lehçelerindeki Ortak Deyimlerin Tespiti" başlığı altında hazırladığı yüksek lisans tezinde Oğuz grubu Türk lehçelerinin gelişim sürecini incelemiştir. İlerleyen bölümde bu lehçelerin ses ve şekil bilgisini karşılaştırmıştır. Aldan, deyim ve deyim bilimini inceledikten sonra Oğuz grubu Türk lehçelerinde deyim varlığını tespit etmiş ve ortak deyimleri tabloda bir araya getirmiştir.

Yaşar Tokay (2019), "Tanıklarıyla Harezm-Kıpçak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler" çalışmasında Harezm-Kıpçak Türkçesi döneminde bir araya gelen farklı sözlük birimlerinin kalıplaşarak oluşturdukları atasözü ve deyimleri incelemiştir.

Emine Somak (2019), "Kumuk Türkçesindeki Atasözü ve Deyimlerin Anlam Bilimi ve Söz Dizimi Açısından İncelenmesi" konusunda yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Somak bu hacimli çalışmasında Kumuk Türkçesinden bahsettikten sonra atasözü ve deyim

konularını ele almıştır. İkinci bölümde Kumuk Türkçesindeki atasözleri ve deyimlerin önce anlam bilim bakımından daha sonra da yapı bilgisi bakımından tespitini gerçekleşmiştir.

Kısmet Doğan (2019), "Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Deyimleşmiş Birleşik Fiiller" adlı çalışmasında Karahanlılar, Karahanlı Türkçesi ve bu dönemdeki eserlerden bahsettikten sonra deyim ve deyimleşmiş birleşik fiiller hakkındaki görüşlere tezinde yer vermiştir. İnceleme bölümünde Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümeleri'nde deyimleşmiş birleşik fiilleri anlam bilimi açısından değerlendirip tasnif etmiştir.

Hatice Çeribaş (2019), "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisindeki Atasözü ve Deyimler" adlı yüksek lisans tezinin birinci bölümünde atasözü üzerine çalışmıştır. Atasözünü terimsel olarak açıklayan Çeribaş, mesnevideki atasözlerini dil ve üslup, teme ve konu olarak incelemiştir. Son olarak atasözlerinin kavramsal sınıflandırmasını yapmış ve ikinci bölüm olan deyimlere geçmiştir. Deyimlerin atasözlerinden farkını açıklamış ve son olarak deyimlerin kavramsal sınıflandırmasını yapmıştır.

Yukarıda "deyim" ile ilgili tanımları, görüşleri verilen araştırmacılardan yola çıkarak deyim; en az iki kelimeden meydana gelen fakat istisnai olarak tek kelime örneklerine de rastlanılan, bazen söz öbeği bazen tümce halinde karşılaşılan, yargı bildiren cümle içinde kalıplaşan, çoğunlukla mastar halde bulunan ve fiil çekimine girebilen, anlamı güzel ve etkili kılan şekillerdir denilebilir. Anlamı çekici kılan bu söz ve söz öbekleri Türk lehçelerinin her döneminde kullanılmış olan ve anlamı çoğu zaman mecaz anlamla destekleyen deyim, şairlerin sıkça kalemlerine dolanmış ve günümüzde onları, sanatlarını, eserlerini daha iyi anlamak amacıyla araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple deyimler, Türk dili araştırmalarında geniş bir hacme sahiptir.

4.2. Heft-Peyker Mesnevisindeki Deyimlerin Anlam Yönüyle Tasnifi

4.2.1. Acımak İle İlgili Deyimler:

4.2.1.1. amân ver- (Arapça+Türkçe)/emân iste- (Arapça+Türkçe): İçinde bulunan zor bir durumdan kurtulmayı dilemek; kurtuluş vermemek.

Bu deyim sözlükte *aman bul-, aman ver-* (ADS) şeklinde geçmektedir. "Kurtulmak; canını bağışlamak, öldürmemek" (ADS) anlamlarına karşılık gelen deyim çevirideki anlamıyla "kurtulmayı dilemek; canının bağışlanmasını istemek" manalarını katmıştır. Diğer deyim ise aksi anlamda "rahat bırakmamak, göz açtırmamak; acımayı, öldürmek" (ADS) anlamını karşılar.

Rezm de alsa ele tîr ü kemân

Pûr-ı Zâl isteye ḫavrından emân

Kavgada ele ok ve yay alsa

Zaloğlu korkusundan aman ister (199b)

Suçu ʿafv oldı vü varıldı hemân

Aşdılar ol begi virmedi amân

Derhal (Şahın huzuruna) varıldı ve suçu affedildi

O beyi (de) aman vermeden astılar (1558b)

4.2.1.2. insâf id- (A.+T.): Acımak.

Bu deyimin sözlük anlamı "acımasız ve haksız tutumdan vazgeçmek" (ADS) olarak çevirideki anlamla uygun düşmektedir. Bir kimseye önce acımasız davranıp sonra üzülerek bu tutumundan vazgeçtiğini ifade eden deyim 163. beyitte Babillilerin mesnevinin güzelliği ve olgunluğunu görerek insafa gelmelerini ifade eder.

Bâbilîler görüp insâf ideler

Bileler var ki kerâmetden eşer

Babilliler görünce insafa gelsinler

Bilsinler ki keramette bir işaret vardır (163b)

4.2.1.3. raḥmet bul- (A.+T.): Allah'ın kuluna acıması ve şefkat göstermesi.

Bu deyim günümüzde daha çok *merhamet duy-, merhamet et-, merhamete gel-* (ADS) olarak sözlüklerde ve konuşma dilinde yaşamaktadır. Beyitte *rahmet bulasın* (Demirel, 1995: 210) ifadesi çevirinin bağlamında *merhamet bulasın* anlamına denk düşmektedir.

Şefḳat it ḫalḳa ki şefḳat bulasın

Raḥmet it ḫalḳa ki raḥmet bulasın

Halka şefkat göster ki (Allah'tan) şefkat göresin

Halka merhamet et ki (Allah'tan) merhamet bulasın (1609b)

4.2.1.4. taʿab it- (A.+T.): Sıkıntı ve keder vermemek.

Deyim aslında *eziyet et-, eziyet ver-* (ADS) deyimlerinin olumsuz hali olarak karşımıza çıkar. Anlamı "zahmet ve sıkıntı vermek, canını yakmak" olan deyim 170. beyitin Türkiye Türkçesine çevirisinde, Behiştî'ye yazdığı hamseler sebebiyle kimsenin sıkıntı veremeyeceğini anlatmak istemiştir.

İtmesün kimsene destine taʿab

Disün el arḳası yerde saña heb

Kimse senin eline eziyet etmesin

Daima sana elinin arkasındaki yerde desin (170b)

4.2.2. Ağlamak/İçlenmek/Üzülmek İle İlgili Deyimler:

4.2.2.1. âh eyle- (T.+T.): İnlemek, ah çekmek.

Deyim sözlükte *ah et-* "acı ile içini çekmek; *mec.* ilenmek" (ADS) anlamlarını karşılar. Deyim aslında bir durum karşısında üzülmek, ağlamak gibi üzüntülü durumlar için kullanılır. Fakat 293. beyite kattığı anlam şahın aşkın verdiği mutlulukla ah çekip inlemesidir. 1055. beyitte ise şahın ayaklarına kapanıp feryat etmek, ağlamak, sıkıntısını bildirmek amacıyla kullanılmıştır.

Şevḳle gâh (u) geh eyledügi âh

Ḥâlet-ı ʿaşḳına olurdı güvâh

Şevkle zaman zaman ah eylediği

Aşkın hallerine delil olur (293b)

Ḳıldı çoḳ pend nigâre daḫı şâh

Elin ayaġın öpüp eyledi âh

Elini ayağını öpüp feryat etti

Ansızın şah da çok öğüt verdi (1055b)

4.2.2.2. âh u figân id- (A.+Farsça+F.+T.)/figân it- (F.+T.): Şikayet etmek, sızlanmak, ağlamak.

Deyim, sözlükte "yüksek sesle haykırmak; *mec.* büyük bir yokluk, zarar ve sıkıntı içinde bulunmak" (ADS) anlamlarını karşılamaktadır. Sözlükteki ikinci "büyük bir yokluk, zarar ve sıkıntı içinde bulunmak" anlamı 316. ve 357. beyitteki kullanımını karşılar. Adaletten yoksun kalan halk, Şaha feryat eder.

Var dehânında ki bir tâze cüvân

Yudmış ol ejder ider âh u figân

Ağzında taze bir genç var

O ejder yutacak (diye) feryat figan eder (316b)

Bir bölük ḫalḳ gelüp itdi figân

Didiler dâd eyâ şâh-ı cihân

Bir bölük halk gelip feryat etti

Ey Cihan Şahı, adalet! dediler (357b)

4.2.2.3. avâz-ı nefîr tol- (F.+A.+T.): Bir yerde ağlayan, feryat eden çok insanın bulunması.

Figan kelimesi "ıstırap ile bağırıp çağırma, inleme" (OTL, 2012; 305) anlamında kullanılmaktadır. 918. beyitte, *ovanın içi figan sesleriyle doldu* ifadesiyle ovada inleyen birçok insanın olması anlatılmak istenmiştir.

Toluben dest içi avâz-ı nefîr

Dutdı ṣaḥrâyı nihâlî-i ḫarîr

Ovanın içi figan sesleriyle dolarak

Ateşli fidan boylu güzeller ovayı sardı (918b)

4.2.2.4. ḳalb-i ḥazîn ol- (A.+A.+T.): Üzülmek.

Hazin kelimesi "hüzünlü, mahzun olarak, kederli gamlı" (OTL, 2012;403) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. "İçine hüzün çök-" "kederlenmeye, hüzünlenmeye başlamak" (ADS) deyimi, metinde kullanılan deyime anlam yönüyle yakındır. 1313. beyitte kalbe çöken hüzünle şahın üzüldüğü anlamı yer almaktadır.

İtdügi işe olur ḳalb-i ḥazîn

Nefsine eyledi ḫâyın deyü kîn

Kininin hainliği nefsine üstün geldi diye

Yaptığı işle kalbi hüzünlendi (1313b)

4.2.3. Aldatmak/Korkutmak/Kötülükte Bulunmak İle İlgili Deyimler:

4.2.3.1. ʿaẕâb eyle-(eyleme-) (A.+T.)/ʿazâb kılma- (A.+T.): Kötülük etmek, işkence yapmak.

Azap kelimesi "işkence, keder" (OTL, 2012; 63) anlamına karşılık gelmektedir. Bu kelime *"et-"* yardımcı fiili ile deyim olarak kullanılmıştır. Çeviri beyte kattığı anlamı da "kötülükte bulunmak/bulunmamak, işkence yapmak/yapmamak" manasına karşılık gelmektedir.

İder idi varicek baña ʿitâb

Ne ʿitâb eyler idi belki ʿaẕâb

Varınca bana azar ederdi

Ne azarı belki azap ederdi (738b)

Oda yaḳar kime kim itse ʿitâb

Yürü var eyleme kendüñe ʿaẕâb

Kime azar edip kin tutsa ateşle yakar

Yürü git (yoluna) kendine azap çektirme (1308b)

Ḫûn-ı nâ-ḥâḳ niçe taḫt itdi ḫarâb

Günehi olmayana ḳılma ʿazâb

Haksızın kanı çok tahtı harap etti

Günahı olmayana işkence etme (1547b)

4.2.3.2. dil uzat- (T.+T.): Birinin hakkında bilip bilmeden kötü konuşmak.

Dil uzat- deyimi "bir kimse veya bir şey için kötü söz söylemek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 1717. beyitte, Behiştî yazdığı şiirle onun hakkında kötü söz konuşmanın hata olacağını, çünkü bu şiir ona Allah'ın nasip ettiğini söylemektedir.

Çünki Ḥaḳḳdan baña naẓm oldı ʿaṭâ

Dil uzatmak baña gayet de ḫaṭâ

Bana dil uzatmak aslında hata (olur)

Çünkü bana (bu) şiir Allah'tan bağışlandı (1717b)

4.2.3.3. el şun- (T.+T.): Kötülük yapmamak, kimsenin malını çalmamak.

1271. beyitte karşılaşılan deyim *el uzat-* (ADS) ifadesinin olumsuz halidir. *Kimsenin malına el değme sakın,* cümlesinde, senin olmayan bir malı almamak, başkasına hainlik edip onun malını çalmamak üzerine söylenmiş bir deyimdir.

Al saña vâcib olan ḥaḳḳı hemîn

Kimsenüñ mâlına el sunma ṣaḳın

Allah'ın hemen yapılmasını istediği emirler al sana

Kimsenin malına el değme sakın (1271b)

4.2.3.4. ġıybet eyle- (A.+T.): Birinin arkasından konuşmak. Dedikodu yapmak.

Gıybet kelimesinin anlamı "kaybolmak; aleyhinde bulunma, arkasından söyleme, çekiştirme, dedikodu yapma" (OTL, 2012; 333) olarak *dedikodu çıkar-* (ADS) deyimine denk düşüp 467. beyitte Cihan Şahının elçi ve şah hakkında gıybet edip, dedikodu yaptığını açığa vermesi anlamı taşımaktadır.

Ġıybet eyledügini şâh-ı cihân

Eyledi ilçi-y-ile şâha ʿayân

Cihan Şahı gıybet ettiğini

Elçiyle şaha açık etti (467b)

4.2.3.5. ḫarâb id- (it-) (A.+T.)/ḫarâb kıl- (kılma-) (A.+T.)/seyl-i harâb id- (A.+A.+T.): Zarar vermek.

Deyim sözlükte *kendini harap et-* ifadesiyle "sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak" (ADS) anlamında bulunmaktadır. 358. beyitte aslanın şehre zarar vermesi, şehirdeki bütün hayvanlara kötülük etmesi anlatılmaktadır. 457. beyitte de İran'ı yakıp yıkmak, işgal etmek anlamı çıkarılabilir. 1115. beyitte de kullanılan deyim, yılan evine verilen zararı anlatmak amacıyla kullanılmıştır. 1547. beyitte ise haksızlık eden Şahın tahtının harap olduğu anlatılmaktadır. 1627. beyitte kullanılan deyimle Allah'ın, iyilikten uzak kalan Şaha sunduğu nimetleri geri almasını *yaptığı duvarı harap etmesin* ifadesiyle sağlamıştır.

Şehrümüzi idüben şîr ḫarâb

Hiçbir kimsede ḳalmadı devâb

Aslan şehrimizi harap ederek

Hiçbir kimsede binek hayvanı bırakmadı (358b)

Kim urup ḳılmaya Îrânı ḫarâb

Çünki eylemeye ḫışm-ı-y-la şitâb

Kim İran'ı vurup harap edecekse

Hışmıyla acele etmesin (457b)

Menzilin mârun idüp seyl-i ḫarâb

Mûş küncinde olur ġarḳa-i âb

Yılan evini sel (ile) harap edip

Fare köşesinde suya boğulur (1115b)

Ḫûn-ı nâ-ḫâḳ niçe taḫt itdi ḫarâb

Günehi olmayana ḳılma ʿazâb

Haksızın kanı çok tahtı harap etti

Günahı olmayana işkence etme (1547b)

Kılma Ḥaḳ yapdugı dîvârı ḫarâb

ʿÂḳıbet sen de olursun çü türâb

Allah yaptığı duvarı harap etmesin

Çünkü sonunda sen de toprak olursun (1627b)

4.2.3.6.ʿitâb id- (A.+T.)/ʿitâb eyle- (A.+T.): Kızmak, azarlamak.

Azar kelimesi "incitme, kırılma, tekdîr" (OTL, 2012; 64) anlamlarını karşılamaktadır. Bu kelime deyim olarak "kızmak" anlamını bağlama kazandırmaktadır.

İder idi varicek baña ʿitâb

Ne ʿitâb eyler idi belki ʿazâb

Varınca bana azar ederdi

Ne azarı belki azap ederdi (738b)

Eşem olam baña Ḥaḳ ide ʿitab

Ḥażret-i Haḳḳa bulunmaya cevâb

Uğursuzum, Allah bana azar etsin

Allah'a (vermeye) cevap bulunmaz (1032b)

Oda yaḳar kime kim itse ʿitâb

Yürü var eyleme kendüñe ʿazâb

Kime azar edip kin tutsa ateşle yakar

Yürü git (yoluna) kendine azap çektirme (1308b)

4.2.3.7. ḳadrin(i) bas- (A.+T.): Aşağılamak.

Bu ifade *alaşağı et-* deyimi olarak sözlükte "yetkilerini elinden alıp birini yerinden uzaklaştırmak, atmak, kovmak; kapıp yere vurmak; *mec.* kötülemek, değersiz göstermek" (ADS) anlamlarına karşılık gelir. Aslında deyim anlam itibariyle "Değer/İtibar İle İlgili Deyimler" ve "Galibiyet/Üstünlük İle İlgili Deyimler" başlıklarına da uygun görünse de kullanıldığı 791. beyitte, düşmanın şerefini kötülemek anlamına karşılık geldiği için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Küşt-i girem bana her kim ura dest

Basup elbet iderüm kadrin(i) pest

Her kim bana el vurursa

Elbet şerefini alaşağı basar (onu) ceset ederim (791b)

4.2.3.8 köz dök- (T.+T.): Ateşe vermek, yakmak.

Köz kelimesi "küçük kor parçası" (GTS) anlamına gelmektedir. *Köz dök-* deyimi 385. beyitte düşmanın şehri ateşle yakmasını anlatır.

Didilerse ne ḳadar ṭutmadı söz

Dökdüler mülkine aʿdâları köz

Ne kadar söz dedilerse, tutmadı

Düşmanları mülküne köz döktüler (385b)

4.2.3.9. miʿat-i mîl (A.+F.)/ (rûyına) mîl (F.+F.): Gözlerini kızgın mille kör etmek.

Sözlükte *(birinin) gözlerine mil çek-*, "birinin gözlerini kızgın mille kör etmek" (ADS) ifadesiyle yer alır. *Mil çekilmiş yüz* ifadesi 202. beyitte *çünkü yüzlerin mızrağı mil çekilmiş yüz(dür)* cümlesinde kullanılmış olup yüzlerden tehlikeli olanı gözleri kör edilmiş olan yüz anlamını taşımaktadır. 762. beyitte pazılarına kızgın mil çeken Hint yiğitleri için deyim kullanılmıştır.

Gürzini çekmede zaḥmet çeke pîl

Nîzesi miʿat çün miʿat-i mîl

Fil gürzünü çekmede zahmet çeker

Çünkü yüzlerin mızrağı mil çekilmiş yüz(dür) (202b)

Ḳadd ü ḳalebde görürler ki çü pîl

Rân-ı bâzûsı hemîn rûyına mîl

Boyu ve kalıbını fil (gibi) gördükleri için

Öylece pazusunun uyluğunun yüzüne mil (çektiler) (762b)

4.2.3.10. sitem eyle- (F.+T.): Eziyet etmek.

Zulüm gör- ifadesiyle sözlükte yer alan deyim "kendisine eziyet edilmek" (ADS) anlamına karşılık gelir. Beyitte kullanılan şekli ise kötülük gören değil, kötülük yapan tarafı işaret eder.

Bir begi var idi eylerdi sitem

Çekdiler ḫayli reʿâyâsı elem

Bir beyi vardı, zulüm ederdi

Halkı çok dert çekti (1539b)

4.2.3.11. zarar vir- (A.+T.): Kötülük yapmak, zarara uğratmak.

Deyimin beyitte kullanıldığı anlam, sözlük anlamı olan "kötülük etmek" (ADS) ile örtüşür. Yalnız 384. beyitte, *şahlığın şefkatine zarar verdi,* ifadesi ile zarara uğrayan şey duygu, hâl ve harekettir. Burada şahın şefkatine zarar vererek onun merhametinden yoksun kaldıkları anlatılır.

Gâh tefrîṭ vü geh ifrâṭ ider

Şehligüñ şevḳatine virdi żarar

Kâh çok geride kalır kâh çok ileri gider

Şahlığın şefkatine zarar verir (384b)

4.2.3.12. zîr eyle- (F.+T.)/zîr ü zeber eyle- (F.+F.+F.+T.)/zîr u zeber it- (F.+F.+F.+T.)/zîr ü zeber ol- (F.+F.+F.+T.): Yakıp yıkmak, zarar vermek.

Bu deyim sözlükte *altüst et-* ifadesiyle "alt yüzünü üst yüzüne getirmek; çok karışık duruma getirmek, düzeni bozmak; yıkmak, harap etmek; huzursuz etmek, rahatsızlık vermek" (ADS) gibi birçok anlamı karşılar. 360. beyitte, *âlemi altüst eylerdi,* ifadesi dünyayı harap etmek, zarar vermek, düzeni bozmak manasıyla kullanılmıştır. 415. beyitte kullanılan *altüst et-* deyimi ile Tatarlıların halkı yağmalayarak ülkeye zarar verdikleri kastedilmiştir. 683. beyitte, ülkeyi yakıp yıkmaktan bahsedilmektedir. 688. beyitte kullanılan deyim, Hint reislerinin savaşacak asker bulamamasıyla Zaloğlu'nun ülkeyi yakıp yıkması anlatılmaktadır. 829. ve 832. beyitte, zarar verildiği anlamıyla kullanılmıştır.

İkisi bir yire gelseydi eger

ʿAlemi eyler idi zîr ü zeber

Eğer ikisi bir yere gelseydi

Âlemi altüst eylerdi (360b)

Ġârete başladı cumhûr-ı Tatar

İtdiler nice yiri zîr u zeber

Tatar, halkı yağmalamaya başladı

Nice yeri altüst ettiler (415b)

ʿAlemi ṭolduruben tîġ u teber

Mülküñi eyliyeler zîr ü zeber

Âlemi kılıç ve silahla doldurarak

Ülkesini altüst etsinler (683b)

Hind serverleri bulamadı nefer

Kıldı ol memleketi zîr ü zeber

Hint reisleri er bulamadı

O memleketi altüst etti (688b)

Döküben her biri bulut gibi ter

Toprak oldular olup zîr ü zeber

Her biri bulut gibi ter dökerek

Altüst olup toprak oldular (829b)

Keşmiyândan çevirüp eyledi zîr

Loġlamalar virüben itdi esîr

Peyniri ortasından çevirerek altüst etti

Lokmalar vererek esir etti (832b)

4.2.3.13. ẓûlm ol- (A.+T.): Eziyete uğrayan olmak.

Eziyet et-, "zahmet ve sıkıntı vermek, canını yakmak" (ADS) anlamından hareketle kullanılmış olan deyim 1293. beyitte, Cihan Şahının kötülüğe uğrayan birine adalet götürdüğünü anlatmaktadır.

Kime zûlm olduğun işitse hemân

ʿAdl iderdi buluban şâh-ı cihân

Kime eziyet edildiğini işitse

Cihan Şahı hemen bularak adalet sağlardı (1293b)

4.2.3.14. (ẓulme) el uzad- (A.+T.+T.): Birine kötülük yapmak, zarar vermek.

El uzat-, deyimi "birinden bir hakkı almaya kalkışmak; yardım etmek" (ADS) manalarında kullanılmaktadır. Ancak 1276. beyitte kullanılan deyim, cümle bağlamında, Cihan Şahı bir kimseye eziyet etmeye yeltenirse onun halkının kıtlıkla mahvolacağını anlatır.

Zulme çün el uzada şâh-ı cihân

Ḳaḥṭlıḳdan ola vîrâne cihân

Cihan Şahı eziyete el uzatırsa

Cihan kıtlıktan harap olur (1276b)

4.2.4. Arzu/Beğeni/İstek İle İlgili Deyimler:

4.2.4.1. aḳıdup ağzı şuyın (T.+T.+T.): Çok beğenmek, çok istemek.

Deyim *ağzının suyu ak-*, "çok beğenip istemek, imrenmek" (ADS) anlamıyla sözlükte yer bulmuştur. 642. beyitte kullanılan deyim eğlence meclisinde servi gibi yürüyen sakinin nazı şahın beğenisini kazanır.

Aḳıdup ağzı şuyın meclise câm

Eyledi serv gibi sâḳî(y)i ḫırâm

Ağız suyunu kadeh meclisine akıtıp

Sevi gibi sakiyi nazla yürüttü (642b)

4.2.4.2. dilde hevâ-y-ile heves ḳoma- (F.+A.+T.+A.+T.): Hevesinin içinde kalmaması. Hevesinin kaçmasını istememek.

Sözlükte, *hevesi kursağında (boğazında veya içinde) kal-,* "istediği, imrendiği şeyi elde edememek" (ADS) ifadesiyle yer alan deyim 925. beyitte, eğlence meclisinde gönülde yer eden arzunun ve hevesin amacına ulaşmak istemesini ifade eder.

Dir cihân varlığıdur çün bu nefes

Komañuz dilde hevâ-y-ile heves

Bu nefes cihan varlığı içindir, der

Gönülde arzuyla heves koymayınız (925b)

4.2.4.3. el uzad- (T.+T.): Yapılabilecek şeyin istenmesi.

Deyim, kullanıldığı bağlama göre birçok anlama karşılık gelebilen bir terimdir. Sözlükte "birinden bir hakkı almaya kalkışmak; yardım etmek" (ADS) anlamlarına karşılık gelen söz konusu deyim 564. beyitte, *yiyebileceğin aşa el uzat,* ifadesiyle, üstesinden gelebileceğin şeyi iste anlamını kazandırmıştır. Bu cümlede ise "istemek" maksadını taşımaktadır.

Yiyebildügüñ aşa uzada el

İdebildigüñ işe bağlaya bel

Yiyebileceğin aşa el uzat

Yapabileceğin işe bel bağla (564b)

4.2.4.4. ḫayâl gel- (A.+T.): Düşünmek, zihinde canlandırmak.

Sözlükte, *hayal kur-, hayale dal-, hayale kapıl-* (ADS) şeklinde karşılaşılan deyim, metnimizde *hayal et-* ifadesine karşılık gelmektedir. Anlamı "gerçekleşmesi istenen, özlenen şeyi düşünmek" olan deyim, sözlük anlamına eş kullanılmıştır.

Vay añа kim vire evhâm-ı żılâl

Gele maʿḳûli ḫayâline ḫayâl

Vay! Hor ve hakir olanlar ona kuşku ve kuruntu vererek

Akla en yatkın hayali (dahi) hayal geliyor (23b)

4.2.4.5. hevâ ṭol- (A.+T.)/şevḳuñla ṭol- (A.+T.): Birine karşı çok istek duymak; kişinin heveslerinin çok olması.

Bu deyim sözlükte *arzu duy-* (ADS) olarak geçmektedir. Dilde bu deyim *arzuyla dol-, arzunla dolup taş-,* olarak da kullanılmaktadır. 5. beyitte Allah'ın varlığının her zaman her yerde olmasına işaret edilmiş, yer ve zamanın onun arzusuyla dolmuştur. 889. beyitte, kalbinin arzuyla dolması, hevesini anlatmaktadır.

Ol mekîn ile şeref buldı mekân

Toldı şevḳuñla zemîn ile zamân

Mekân, o iktidar sahibi ile şeref buldu

Yer ile zaman arzunla doldu (5b)

Görse Ḥavva ṭola ḳalbine hevâ

Diye yoḳ ḥûride bu ḥüsn ü behâ

Havva görse kalbine arzu dolar

Cennet kızlarında bu güzellik ve zarafet yok, der (889b)

4.2.4.6. mest ol- (F.+T.): Arzuyla kendinden geçmek.

Deyim *sermest ol-,* "çok hoşlanmak, kendinden geçmek" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. 301. beyitte, altın kadehten içtiği şarap ile kendinden geçen Şahı ifade etmek için kullanılmıştır. 643. çeviri beyitte, başın şarap içerek kendinden geçip bülbüle döner ve içki kadehinin sırrını ortaya çıkarması anlatılmak istenmiştir. 873. beyitte iste Şah ve sevgilinin beraber arzuyla kendinden geçmelerini anlatmaktadır. 934. beyitte, arzuyla kendini kaybettiği anlatılmaktadır.

Câm-ı zer-mest olup açıldı hemân

İtdi memzûc dili sırr-ı nihân

Altın kadehten mest olup

Karışmış gönlün gizli sırrını öylece açık etti (301b)

Mest olur ḳor içine bülbüle baş

Râz-ı sâġar açılup eyledi fâş

Baş, kor içinde bülbüle mest olur

İçki kadehinin sırrını açıp ortaya çıkardı (643b)

Mest olup itdiler ol gice ḥużûr

Şevḳ-ı dildâr ile pür ḳalbi sürûr

(O) gönlünü kendine bağlamış sevgilinin arzusuyla kalbi çok sevinip

O gece mest olup huzurlu oldular (873b)

Mest olup bülbüliden gitdi ḳarâr

Şevḳ-ile itdi terennüme çü hezâr

Mest olup bülbülden hükmünü kaybetti

Çünkü bülbül şevkle öttü (934b)

4.2.4.7. teşne-dil ol- (F.+F.+T.): Bir şeyi çok istemek.

Deyimin anlamına karşılık sözlükte *can at-* deyimi yer almaktadır; "şiddetle arzu etmek, çok istemek" (ADS) anlamını taşıyan deyim, *can ve gönülden istekli ol-*, deyiminin metindeki anlamıyla örtüşmektedir.

Barmaġundan aḳıdup Âb-ı Ḥayât

Verdi teşne-dil olanlara necât

Âb-ı Hayat suyunu parmağından akıtıp

Can ve gönülden istekli olanlara kurtuluş verdi (75b)

4.2.5. Aşk/Sevgi İle İlgili Deyimler:

4.2.5.1. bağrına baş- (T.+T.): Sevgiliye candan sarılmak.

Bu deyim sözlükte "kucaklamak; biriyle ilgilenerek onu koruyup kayırmak, yetiştirmek" (ADS) anlamlarında yer alır. 308., 956., 977., 1322. ve 1479. beyitlerde kullanıldığı anlam ise Şahın sevgililerini aşkla kucaklamasıyla ilgilidir. 1644. beyitte ise uykuya dalan Şahı, güzel kıvrımlı sevgilisi kucaklar.

Leb-i zevḳında bulup lezzet-i cân

Başdı bağrına anı şâh-ı cihân

Can lezzetini zevkin dudağında bulup

Cihan Şahı onu bağrına bastı (308b)

Elini öpdi vü sürdi yüzine

Başuben bağrına aldı dizine

Elini öptü ve yüzüne sürdü

Bağrına basarak dizine çekti (956b)

Bağrına başdı yine itdi kemân

Ḳıldı cân ol daḫı tîrine nişân

Yine yay edip bağrına bastı

O canı da okuna hedef aldı (977b)

Germ olup sözlerine şâh-ı cihân

Basdı bağrına añı niteki cân

Cihan Şahı sözlerine hararetlenip

Hakikaten onu can diye bağrına bastı (1322b)

Öpüben bağrına başup ṣanemi

Dilde ḳalmadı bu devrân ġamı

Put gibi güzel sevgiliyi bağrına basıp öpünce

Gönülde bu devranın kederi kalmadı (1479b)

Böyle derken uyudı şâh-ı zemîn

Bağrına başdı anı zümre-i çîn

Yerin şahı böyle derken uyudu

Kıvrımların toplandığı (sevgili) onu bağrına bastı (1644b)

4.2.5.2. dest-bâzılar id- (F.+F.+T.): İki sevgilinin oynaşması.

1058. beyitte yer alan deyim, iki sevgilinin aşkla birbirleriyle oynaşmasını, koklaşmasını anlatmak amacıyla kullanılmıştır.

İdüp at üzere gehi bûs u kenâr

Dest-bâzılar iderler iki yâr

Bir zaman at üzerinde gidip

Öpüp kucaklaşıp iki sevgili el oynaşı ederler (1058b)

4.2.5.3. esîr ol- (A.+T.): Duyduğu aşkla ona bağlanmak.

Sözlükte *esir düş-*, "tutsak olmak" (ADS) anlamıyla karşılık bulan deyim 1295. beyitte, Cihan Sultanının eşi Züleyha'ya esir düşmesi, onun aşkıyla ona bağlanması anlamını taşıdığı için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Ki Züleyhâ gibi yoḳ aña naẓîr

Oldı sulṭân-ı cihân iken esîr

Züleyha gibi ona eş olmadığından

Cihan Sultanı iken (Züleyha'ya) esir oldu (1295b)

4.2.5.4. gönlinde yer eyle- (T.+T.+T.): Kalbini kazanmak, aşık olmak.

Deyim, *(birini) gönülden çıkarma-, gönül bağla-* (ADS) gibi deyimlerle anlamca eşleşmektedir. Birinin gönlünde yer tutmak, o kişinin sevgisini, aşkını kazanmak demektir. 544. beyitte de sevgiliyi gören Şahın gönlüne aşk yerleşmiş olur.

Göricek biñ dil ü cân-ı-y-la sever

ʿAşḳ gönlinde şehüñ eyledi yer

Aşk, şahın gönlünde yer tuttu

Görünce bin gönlü ve canıyla sever (544b)

4.2.5.5. hem-dem ol- (F.+F.+T.): Sevgili olmak.

1125. beyitte kullanılan deyim, Şahın hayatı boyunca ay yüzlü güzel sevgili ile evlenip hayat arkadaşı olduğunu anlatır.

İşidüp anı nikâh eyledi şâḫ

ʿAyşda hem-dem olur şâh-ile mâh

Şah onu işitip nikah kıydı

Yaşamda şah ile ay yüzlü sevgili dost oldu (1125b)

4.2.5.6. pervâne ol- (F.+T.): Aşkıyla sevdiğinin peşinde dolanmak, ona köle olmak.

(Birine) pervane ol- deyimi "birinin yanında onun hizmetine hazır olduğunu gerekli gereksiz göstermek" (ADS) anlamını taşımaktadır. Deyim 1224. beyitte, yatak odasında olan Şah ve sevgilinin aşklarından birbirlerine pervane olmaları, ilgilerini göstermeleri anlatılır.

Şemʿler virdi şebistânlara nûr

Oldı pervâne görüp anları ḥûr

Yatak odasına mumlar aydınlık verdi

Güzel onları görüp pervane oldu (1224b)

4.2.5.7. şehd-i maḳâl ol- (A.+A.+T.): Aşığa her şeyin güzel görünmesi.

1323. beyitte kullanılan deyimde aşık olan Şaha, sevgilinin her sözü baldan tatlı gelir ve bu hoş sözler sevgilinin güzelliğini tamamlar.

Çünki maḥbûba olur şehd-i maḳâl

Luṭf-i güftâr virür ḥüsne kemâl

Çünkü sevgiliye sözü bal olur

Hoş kelamı güzelliğini tamamlar (1323b)

4.2.6. Beceri İle İlgili Deyimler:

4.2.6.1. âferîn eyle- (F.+T.): Bir işin uygun şekilde yapılmasını takdir etmek.

Âferin kelimesinin anlamı "beğenmek, alkış, yaşa, var ol, bravo" (OTL, 2012; 13) demektir. 868. beyitte hünerlerini gösteren aslana 869. beyitte Şah aferin diyerek, takdirini belirtir.

Âferîn eyleyüben itdi nişâr

Üstine her ne ḳadar genci ki var

Ne kadar hazine varsa

Aferin diyerek üzerine saçtı (869b)

4.2.6.2. destüñe alma- (F.+T.): Bir şeyi ele hiç almamak, o konuda hiç becerisi olmamak.

1405. beyitte kullanılan deyim *ele al-*, "bir şey üzerinde çalışmaya başlamak; bir konuyu görüşmek; bir konuyu incelemek, araştırmak; herhangi bir şeyi iş edinmek" (ADS) anlamalarında kullanılan deyimin olumsuzu niteliğindedir. Çeviri beyitte, düşman ülkeleri fetheden kılı bir gün bile eline almamış olan kişiye sitem edilirken *eline alma-* deyimiyle de o kişinin bu işte beceri olmadığı anlatılmak istenir.

Tîġdür mülk-küşâ ḫaşm-şiken

Almadûn destüñe bir gün anı sen

Düşman kıran ülke fetheden kılıçtır

Sen onu bir gün (olsun) eline almadın (1405b)

4.2.6.3. ḥâżır id- (A.+T.): Hazırlamak.

Deyim sözlükte "hemen kullanılabilecek duruma getirmek" (ADS) manasına gelmektedir. 416. beyitte Behrâm ülkeyi yakıp yıkan Tatarlıları duyunca hemen askerlerini savaş için hazır hale getiriyor. *Hazır et-* deyimi bu beyitte Behrâm'ın böyle bir anda askerini savaşa hazır hale getirmesi, onun yönetiminde ve savaş hâlindeki becerisini gösteren bir ifade olmuştur.

Şâh Behrâm'a irişdi çü ḫaber

Cenġ içün leşkerini hâżır ider

Haber Şah Behrâm'a yetişti

Savaş için askerini hazır etti (416b)

4.2.6.4. nişân al- (F.+T.)/nişân dur- (F.+T.)/nişân ur- (vur-) (F.+T.): Ok ve yayla becerisini göstermek.

(Bir şeyi) hedef al- olarak sözlükte yer alan deyim "nişan almak; ulaşılmak istenen amaca göre davranmak; bir kimseyi, bir yeri yıpratmak, eleştirmek amacıyla karşısına almak" (ADS) anlamlarını içerir. 847. ve 865. beyitte kullanılan deyim de Şahın ok ve yay kullanmadaki hünerlerini göstermektedir.

Ṭutulur elde niçe tîr ü kemân

Durulur ṣaġa ṣola nice nişân

Ok ve yay elde nasıl tutulur (diye)

Sağa sola nasıl hedef aldı (847b)

İbtidâ aldı ele tîr ü kemân

Urdı ṣaġına vü ṣolına nişân

Ele ok ve yayı alıp başladı

Sağına ve soluna nişan aldı (850b)

Yine vurdı ṣola vü ṣaġa nişân

Oturup zeyne nihân itdi kemân

Yine sağa ve sola hedef aldı

Oturup süslü yayını gizledi (865b)

4.2.7. Bir İşin Başladığını Bildiren Deyimler:

4.2.7.1. eline al- (T.+T.): Bir işe başlamak için adım atmak.

Deyim sözlükte "bir işin veya yerin yönetimini üstlenmek; bir işi kendi yapmaya başlamak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. Deyim 491. beyitte kullanıldığı

anlamıyla, Şahın savaşa başlaması için atından inip eline kılıcı almasını, düşündürdüğü için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Atdan indi eline aldı ḥüsâm

İtdi ḥâfıẓlaruñ işini temâm

Attan inip eline keskin kılıcı aldı

Koruyucuların işini tamamladı (491b)

4.2.7.2. ḥâżır eyle- (A.+T.): Bir işe başlarken kendini veya o işe ait olan eşyayı hazır etmek.

Hazır et- deyimi sözlükte "hemen kullanılabilecek duruma getirmek" (ADS) anlamıyla yer almaktadır. 1002. beyitte kullanılan deyimle, savaşa başlayacak olan şahın hemen elinde gürzünü hazır etmesi anlatılmak istenir.

Şâh ḳarşu yüridi naʿra-zebân
Ḥâżır eyledi ele gürz-i girân
Şah haykırışlara karşı yürüdü

Elde ağır gürzü hazır etti (1002b)

4.2.8. Bir İşin Bittiğini Bildiren Deyimler:

4.2.8.1. temâm de-(ol) (A.+T.)/devr-i temâm ol- (A.+A.+T.): Bir işin, bir durumun tamamlandığını anlatır.

Deyim, *tamam bul-* "*esk.* bitmek, sona ermek" (ADS) ifadesiyle sözlükte yer almaktadır. *Et-* ve *ol-* yardımcı fiilleri ile kurulan deyim 297. beyitte şarabın mecliste dolanmasını; 355. beyitte yemeklerin yenip bittiğini anlatır. 765. beyitte meclisteki şarabın elden ele dolanma devrini tamamladığı anlatılmaktadır. 1172. beyitte de yine kalenin inşaatının bittiği anlatmaktadır.

Baʿde devri der aṣḥâb temâm

Sâḳi-i serv-kad u kebg-i ḫırâm

Servi boylu ve nazlı keklik gibi olan sakinin

Maliklerin bade dolanmasını tamam eder (297b)

Çünki yenildi temâm oldu niʿam

Ḫalḳ ḥayfini ṣorar şâh-ı ʿAcem

Acem şahı toprağın ahını sorar oldu

Çünkü nimetler yenildi tamam oldu (355b)

İçilir şerbet olur devr-i temâm

Çekilür meclise ardınca taʿâm

Ardınca yemekler meclise çekilir

Şerbet içilir (ve bunların) sonu gelir (765b)

Oldı çün burcu vü bârûsı temâm

Geldi yüz sürüdi ġayretle ʿamâm

Kale ve kale duvar tamam olduğunda

Amcalar gelip gayretle yüz sürdü (1172b)

4.2.9. Bir Şeyin Haddinden Çok Olduğunu Belirten Deyimler:

4.2.9.1. başa çıḳ- (T.+T.): Şarabın haddinden fazla içilmesiyle kişide yarattığı etki.

Bu ifade sözlükte "bir şeye gücü yetmek; güçlük çıkaran biriyle olan işini, kendi istediği yolda sonuçlandırabilmek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. Fakat deyimin kullanıldığı 772. beyitte, *mey içilip şarap başa çıkınca,* ifadesi ile şarabın çok içildiğini ve başa çıktığını yani kişide haddinden çok etki yarattığını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu sebeple deyim bu başlık altında değerlendirilmiştir.

İçilüp mey çü çıkar başa şarâb

İtdi Behrâma şeh-i Hind ḫiṭâb

Mey içilip şarap başa çıkınca

Hint şahı Behrâm'a seslendi (772b)

4.2.9.2. bulut gibi ter dök- (T.+T.+T.+T.): Çok terlemek.

Ter dök- deyimi sözlükte "çok terlemek; *mec.* bir iş yapmak için zahmet çekmek" (ADS) anlamlarında bulunmaktadır. 829. beyitte, *bulut gibi ter dökerek,* ifadesiyle buluttan yağmurun yağması gibi çok terlediği ifade edilmiştir.

Döküben her biri bulut gibi ter

Toprak oldular olup zîr ü zeber

Her biri bulut gibi ter dökerek

Altüst olup toprak oldular (829b)

4.2.9.3. mânend-i felek kûh (F.+A.+F.): Dağın felek gibi yüksek olması.

1064. beyitte kullanılan bu ifade de mübalağalı bir anlatım vardır. Bir dağın haddinden fazla yüksek olduğunu, neredeyse gökyüzü ile eş sayılacak bir yüksekliğe sahip olduğu anlatılmak istenmiştir.

İrdi bir kûha ki mânend-i felek

Yol bulamaz aña illâ ki melek

Felek gibi yüksek (olan) dağ vardı

Ne olursa olsun melek ona yol bulamaz(dı) (1064b)

4.2.9.4. pür ol- (F.+T.): Bir şeyin alabileceğinden fazlası ile dolması.

Dolup taş- deyimi sözlükte "gereğinden çok olmak, gereğinden çok kaplamak; çok kalabalık olmak" (ADS) anlamlarını taşımaktadır. Metinde 113. beyitte geçen *pür olur* ifadesinde *pür* kelime anlamı olarak "dolu" (ADS) demektir. *Pür ol-* ise "dolup taşmak" anlamını karşılar.

Olıcak ebr-i kefüñ lûlû-feşân

Pür olur ḥoḳḳa-i dür gibi cihân

Elinin bulutu inci saçtığı zaman

Dünya inci hokkası gibi dolup taşar (113b)

4.2.9.5. seyl ol- (gel-) (A.+T.)/seyl olup aḳ- (A.+T.+T.)/seyl-âb gibi (A.+F.+T.)/şu gibi (T.+T.): Bir şeyin çok fazla akması, sel gibi olup akıp gitmesi.

Deyim sözlükte *sel gibi ak-* şeklinde "sıvılar için bol ve gür akmak; zamanın çabuk ve hızla geçmesi; insanların kalabalık bir yığın halinde gitmesi, yürümesi" (ADS) anlamına karşılık gelir. 340. beyitteki anlamıyla yılanın aldığı darbeyle iliğinin ve kanının sel gibi çok olup akıp gitmesini kastetmektedir. 354. beyit yemek ve şarabın çok fazla olduğunu anlatmaktadır. 371. beyitte, *sel suyu gibi,* ifadesi ile dökülen kanın çok fazla olduğu anlatılmak istenir. 396. beyitte, denizin akışının sertliğini ifade etmek için kullanılmıştır. 768. beyitte, eğlence meclisindeki yiyeceklerin çok olduğu anlatılırken kullanılmıştır. 811. beyitte yine mübalağalı bir anlatım söz konusudur. 1042. beyitte ise eğlence meclisinde şarabın sel gibi çok olduğu, herkesin bundan faydalandığı anlatılmaktadır. 1102. beyitte, şarabın su gibi çok miktarda olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

Urdı şol denli aña gürz-i girân

Seyl olup akdı ki maġzı-y-ile ḳan

Ona ağır topuzu o denli vurdu

İliği ile kan sel olup aktı (340b)

Dökülüp niʿmet ü seyl oldu şarâb

Bire büryân idi mürg idi kebâb

Nimet ve şarap dökülüp sel oldu

Bir büryan idi, kuş (da) kebap (idi) (354b)

Ḳırdaşa bunları ḳaṣṣâb gibi

Aḳdı ḳan her yana seyl-âb gibi

Bunları kasap gibi kırdı

Her yana sel suyu gibi kan aktı (371b)

Baḥr idi seyl gibi lîk revân

Seyl idi mevc velî gürz-i girân

Lâkin akan deniz sel gibiydi

Fakat denizin ağır topuzu sel idi (396b)

Yiyüp içildi çü götrüldi taʿâm

Seyl olup akdı ara yerde müdâm

Ara yerde devamlı sel olup aktığı için

Yemekler yiyilip içildi (768b)

Emr ider şeh soyınur ol iki meyl

Geldiler cüş-ile meydâna çü seyl

O iki sızıntı şahın emriyle soyunur

(Ve) sel olup coşarak meydana geldiler (811b)

ʿÂleme ṭoldı yine bâng-i rebâb

Su-be su seyl oluban akdı şarâb

Âleme yine saz sesleri doldu

Şarap her tarafa sel olup aktı (1042b)

Ṭoldı İrânun içi bâng-i rebâb

Akdı her ravżada su gibi şarâb

İran'ın içi saz sesiyle doldu

Her ravzada su gibi şarap aktı (1102b)

4.2.10. Değer Verme/Saygı Duyma İle İlgili Deyimler:

4.2.10.1. ardunca revân ol- (T.+F.+T.): Birine güvenerek onun gittiği yoldan gitmek.

Sözlükte, *ardından git-* deyimi "peşine takılmak; *mec.* aynı düşünceye sahip olmak" (ADS) anlamlarıyla yer almaktadır. 1344. beyitte, Cihan Şahının izini takip edip onun peşinden giden güzel sevgiliyi anlatmaktadır. Sevgilinin Şaha duyduğu saygı, güven ve değerle onu takip ettiği için deyim bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Şîr-i berfîne idi şâh-ı cihân

Bâ-revân oldu meh ardunca revân

Cihan Şahı karın aslanı idi

Ay yüzlü sevgili yürüyüşüyle ardınca gitti (1344b)

4.2.10.2. başına levlâk-i külâh ḳıl- (T.+A.+F.+T.): Kişiye çok değer vermek.

Deyim sözlükte *başına taç et-* "çok değer vermek, ilgi göstermek" (ADS) şeklinde yer almaktadır. Çevirinin bağlamındaki anlam ve deyimin günümüzde karşıladığı anlam birebir örtüşmektedir.

Âsmânuñ idüben taḫtına şâh

Kıldı Ḥaḳḳ başına levlâk-i külâh

Allah, göğün tahtına padişah ederek

Hz. Muhammed'i başına taç etti (87b)

4.2.10.3. dest-bûs eyle- (F.+F.+T.)/elin ayağın öp- (T.+T.+T.): Saygı göstermek.

El öp- küçüğün büyüğünün elini öpmesi ve makam olarak üstün kimsenin saygıyla elinin öpülmesi olarak iki durumda gerçekleşir. 942. beyitte, gonca ağızlı sevgilinin Şahının elini öpmesi her şeyden önce ona saygı ve sevgisini göstermesi olarak yorumlanmaktadır. 1055. beyitte, yine Şahın elinin ayağının öpülmesi ona karşı duyulan saygının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Dest-bûs eyleyüp ol ġonce-dehen

İtdi gül desteye ṣan sûde hemen

O gonca ağızlı el öpünce

Hemen ele gül sürülmüş (gibi) hissettirdi (942b)

Ḳıldı çoḳ pend nigâre daḫı şâh

Elin ayaġın öpüp eyledi âh

Elini ayağını öpüp feryat etti

Ansızın Şah da çok öğüt verdi (1055b)

4.2.10.4. el kavşurup tur- (T.+T.+T.): Hürmet etmek, saygı göstermek.

Bu deyime anlam açısından eş olarak *el pençe divan dur-* "saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturmuş bir biçimde durmak; aşırı saygı göstermek" (ADS) deyimi örnek gösterilebilir. 989. beyitte, servi boylu güzel sevgilinin Şahı karşısındaki hürmeti anlatılmaktadır.

Kavşurup el turuban ʿizzet ider

İçicek ṣundı lebi nuḳli şeker

El kavuşturup durarak hürmet eder

Şeker dudağının mezesini (ve) içecek sundu (989b)

4.2.10.5. iʿtibâr itme- (A.+T.): Saygı duymamak.

İtibar kelimesi "saygı gösterme; ehemmiyet verme; şeref, haysiyet; bir şeyin hakiki değil, kararlaştırılan değeri; ibret alma; *tic.* söz veya imzanın değeri; değer" (OTL, 2012; 537) anlamlarına gelmektedir. Deyim olarak 720. çeviri beyitte kullanılan ifade metne, mektuba önem vermemek, onu umursamamak anlamlarını kazandırmıştır.

İʿtibâr itmeye göndere size

Bu berâberdür ölüm-ile bize

Size gönderilen (mektuba) itibar etmeyin

Ölüm (zaten) bizimle birliktedir (720b)

4.2.10.6. ikrâm id- (A.+T.)/ʿizzet id- (it-) (A.+T.): Saygı duymak, saygı göstermek.

Sözlükte, *hürmette kusur et-* "karşısındaki kişiyi iyi ağırlama, isteklerini yerine getirmek, saygısızlık etmemek" (ADS) anlamıyla yer bulan deyim 630. beyitte *hürmet et-* ifadesiyle, Şahın güzel sevgiliyi hürmetle karşılayıp, ona değer verdiğini gösterme amacına hizmet etmiştir. 710. beyitte kullanılan deyimde de önceki beyit anlamıyla beraber, Hint Şahı ordunun geldiğini duyunca, orduyu karşılamaya birilerini gönderir ve onlar gelen askerleri saygıyla karşılarlar. 989. beyitte, sevgilinin gösterdiği saygıyı anlatırken kullanılmıştır.

Çün sarâya gelür ol ṣuret-i Çîn

Ḳarşular ʿizzet idüp şâh-ı zemîn

Yerin şahı hürmet edip karşılar

Çünkü Çin güzeli saraya gelir (630b)

Aldılar gitdiler ikrâmlar idüp

Vardılar Dehliye müddetle gidüp

Hürmet edip alıp gittiler

Delhi'ye vakitlice gidip vardılar (710b)

Kavşurup el turuban ʿizzet ider

İçicek ṣundı lebi nuḳli şeker

El kavuşturup durarak hürmet eder

Şeker dudağının mezesini (ve) içecek sundu (989b)

4.2.10.7. ḳadr bul- (A.+T.): Değer görmek.

Deyim sözlükte *(birine, bir şeye) kıymet ver-* ifadesi ile "değerli olarak kabul etmek, değerlendirmek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 608. çeviri beyitte kullanılan deyimde, ay ve felek nasıl değerliyse o ay yüzlü güzelin de onlar gibi değer gördüğü anlatılmak istenir.

Kadr buldı meh-ile hem-çü felek

Sâyebân itdi cenah aña melek

Ay ile felek gibi kıymet buldu

Melek kanadıyla ona gölgelik oldu (608b)

4.2.10.8. ḳadrini ḳıymetin gör- (A.+A.+T.): Değer görmek, kıymet bilmek.

(Birinin veya bir şeyin) kıymetini bil- deyimi "önemini, değerini bilmek" (ADS) anlamında sözlükte yer almaktadır. 1238. beyitte de, Hotan şehrinin kıymetini bilip anlamak üzerine bu deyim kullanılmıştır.

Gerçi tîre görinür müşk-i Ḫoten

Kadrini kıymetin anuñ göresin

Gerçi Hotan (şehrinin) kokusu karanlık görünür

Onun değerini kıymetini göresin (1238b)

4.2.10.9. mihek ol- (A.+T.): Birinin ona kattığı değeri, ahlakı anlamak.

Mihekk kelimesi sözlükte "mehenk, altın veya gümüşün ayarını anlamaya yarayan taş; *mec.* birinin kadrini, kıymetini ve ahlâkını anlamaya yarayan şey, vasıta" (OTL, 2012; 749) olarak geçmektedir. 1517. beyitten hareketle, *mihenk taşı ol-* ifadesi ile siyasetle insanın değeri, ahlâkı anlaşılır demektedir.

Şehlere didi siyâset de gerek

Ki siyâset olur insana mihek

Şahlara siyaset de gerek

İnsana siyaset mihenk taşı olur, dedi (1517b)

4.2.10.10. saçılar saç- (T.+T.): Altın ve gümüş dağıtmak.

Deyim, *saçu saç- (saçı saç-)* ifadesi ile "bazı düğün ve şenliklerde ortaya saçılması âdet olan maden para, inci, şeker, hububat gibi şeyleri saçmak" (TS, 1971-96; 3217) anlamını taşır. 631. beyitte Çin güzeli ile evlenecek olan Şah, ona saçılar saçıp kıymetini gösterir.

Saçılar saçup aña Ḫüsrev-i şarḳ

İtdi dür-dâne-i cevherlere ġarḳ

Doğunun hükümdarı ona saçılar saçıp

(Onu) inci taneli cevherlere boğdu (631b)

4.2.10.11. sîm u zerî şaç- (F.+F.+F.+T.): Kıymet vermek; değerini göstermek.

Deyim çeviri beyitte, Şahların kıymet verdiklerini insanlar için altın ve gümüş dağıtması; onların yoluna altın ve gümüş saçması anlamını taşımaktadır. 757. beyitte Şahın elçisi ülkeye döndüğü için Şah onun geçeceği yola altın ve gümüş saçmaktadır.

Saçdılar her yañadan sîm u zerî

Sîm u zer ferşe döner reh-güzeri

Her yandan altın ve gümüş saçtılar

Altın ve gümüş(ten) geçiş yolu aydınlığa döner (757b)

4.2.10.12. şeref bul- (A.+T.): Bir kimseyi, yahut bir mekânı, o şerefli kimsenin varlığı ile onurlandırmak, şereflendirmek.

Beyitte *şeref bul-* olarak çevrilen deyim sözlükte *şeref ver-* (ADS) olarak bulunmasıyla beraber konuşma dilinde *şeref bul-, şeref ver-* olarak kullanılmaktadır. Anlamı "onurlandırmak, şereflendirmek" (ADS) olan deyim metinde geçen kullanımıyla örtüşmektedir.

Ol mekîn ile şeref buldı mekân

Ṭoldı şevḳuñla zemîn ile zamân

Mekân, o iktidar sahibi ile şeref buldu

Yer ile zaman arzunla doldu (5b)

Baġladı belne şâhâne kemer

Buldı anuñla şeref dîhim-i zer

Beline şahane kemeri bağladı

Altın taç onunla şeref buldu (183b)

Buldı şâh-ile şeref kürsi-i zer

Kürsi ṣan ḫâtem idi şâh-i güher

Şahın altın kürsüsüyle şeref buldu

Kürsü değerli şahın ününün mührüydü (759b)

ʿAyş u nûş ile idüp ṣayd u şikâr

Tâ şeref bula senüñ-ile diyâr

Yiyip içip av edince

Diyar seninle şeref bulur (777b)

Gördi şeh menzilini ʿadn-i berîn

Virmiş ol burca şeref mâh-cebîn

Şah pek yüce cennet yerini gördü

Ayın alnının (parlaklığı) o yıldıza şeref vermiş (939b)

Şükr idüp didi ki ey Nûr-ı Kiyân

Buldı zâtuñla şeref uşta bu mekân

Şükredip dedi ki, Ey hükümdarların nuru

Zatınla işte bu mekân şeref buldu (1021b)

Geldi İrâna çü ol Pûr-ı Kiyân

Buldı anuñ-ile şeref mülk-i mihân

O hükümdar İran'a gelince

Büyük ülke onunla şeref buldu (1101b)

Virdi raḳḳâṣları bezme şeref

Başladı ṭutdı uṣulü kef u def

Oynayanlar meclise şeref verdi

Elin içi ve tef uyumu (gibi) tutup başladı(lar) (1508b)

4.2.10.13. tâc geyür- (F.+T.): Şahlığa yakışacağını düşündüğü kimseyi şah yapmak.

Deyimle anlatılmak istenen, Şahlığa yakışacak kişiye taç giydirilmesi, padişahlığının ilan edilmesidir. 511. beyitte Şah esir aldığı Han oğluna değerli bularak ona taç giydirip fethettiği ülkeye Şah yapar ve onu haraca bağlar. Şahın Han oğlunu kıymetli görerek Şahlık vermesi sebebiyle deyim bu başlık altında incelenmiştir.

Ḳuşadup tîġ geyürdi aña tâc

ʿAhd ḳıldı vire amma ki ḫarâc

Kılıç kuşatıp ona taç giydirdi

Lâkin haraç vermesi için söz verdirdi (511b)

4.2.10.14. yüz sür- (T.+T.): Birine sevgini ve hürmetini göstermek için yere eğilmek.

Sözlükte birebir karşılık bulan deyim "aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek" (ADS) anlamını taşımaktadır. Metnin bağlamında da 86. beyitte Cebrail a.s'ın sevgisini ve hürmetini göstermek niyetiyle Hz. Muhammed'in ayağına yüz sürer. 101. beyitte Kıyan yıldızının Hz. Muhammed'in eşiğine yüz sürüp, ona hürmet ettiğini anlatmaktadır. 469.

beyitte Cihan Şahının hizmetine girip yüz sürerek ona saygısını ve sevgisini belirtmek ister. 1172. beyitte Şahın dillere destan yaptırdığı kale bittiğinde amcaları kaleye gelip yüz sürerek Şaha hürmetlerini göstermek isterler. 1334. beyitte geçen deyim, güzel sevgilinin Şahına saygı göstermek için eğilip ayağına yüzünü sürmesini anlatmaktadır.

Yüz sürer pâyine Cibrîl-i Emîn

Faḳr idi faḫri onun lîk hemîn

Şerefli ve fakir idi ancak

Cebrail a.s bile onun ayağına yüz sürer (idi) (86b)

ʿAdl ü dâda biri menbaʿ ü kân

Yüz sürer idi işigine Kiyân

Hizmetine varıp yüz süreyim

Birisi adalete ve doğruluğa kaynaktır (101b)

Varayum ḫidmetine yüz süreyüm

Şâhumuz oldı yüzini göreyüm

Kıyan yıldızı onun eşiğine yüz sürerdi

Şahımız oldu, (onun) yüzünü göreyim (469b)

Oldı çün burcu vü bârûsı temâm

Geldi yüz sürüdi ġayretle ʿamâm

Kale ve kale duvarı tamam olduğunda

Amcalar gelip gayretle yüz sürdü (1172b)

Yüz sürer pâyine mûre gibi mâh

Nitekim servün ayağına giyâh

Ay yüzlü sevgili, karınca gibi (şahın) ayağına yüz sürer

Hakikaten sevgili (şahın yanında) ayağına (değen) ot (gibidir) (1334b)

4.2.10.15. yüz ur- (T.+T.): Saygıyla yere kapanmak.

Eski metinlerde saraydan birinin yahut herhangi bir kimsenin Şahın huzuruna çıkarak eteğine yüz sürmesi, yüzünü eğip yere kapanması, Şaha saygı olarak yapılan bir davranıştı. Bu sebeple 876., 902. ve 903. beyitte *yüz eğ-* deyimi Şaha gösterilen saygının anlatımıdır. Şen'in eserinde geçen *yüz ur-* deyimi metinde kullanılan deyimle aynı anlamdadır (2017; 290).

Gelüben şâha duʿâ itdi vezir

Yüz urup ayağına öpdi serîr

Vezir gelerek Şaha dua etti

Ayağına yüz eğip tahtı öptü (876b)

Yüz urup pâdişehe eyle duʿâ

ʿArż ḳıl lutf ile bizden vü rıżâ

Padişaha yüz eğip dua et

Bizden lütuf sun ve rızasını iste (902b)

Kemeri tâcı virüp gitdi vezir

Varuben urdu yere yüz çü ḥaṣîr

Vezir kemeri ve tacı verip gitti

Hasır yere vararak yüz eğdi (903b)

4.2.10.16. zemîn öp- (F.+T.): Saygıyla eğilip yeri öpmek.

Sözlükteki anlamı "yere düşmek, yere serilmek" (ADS) anlamında olan deyim, 717. beyitte bu anlamın aksine Şaha gösterilen saygıyı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Çeküben pîş-keşin öpdi zemîn

Çıḳarup nâmesini şundı hemîn

Armağanları çekerek yeri öptü

Mektubunu çıkarıp hemen sundu (717b)

4.2.11. Dert/Sıkıntı/Zorluk/Bela İle İlgili Deyimler:

4.2.11.1. belâ çek- (A.+T.): Üzerine bela getirmek, sıkıntı çekmek.

Bu deyim *başına bela aç-, başına bela al-* (ADS) gibi deyimlerle anlamca uyumludur. 1280. beyitte deyim, kişinin zaman içinde çok sıkıntı çektiğini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Çoḳ belâ çekmiş ü görmişd(i) zamân

Cümle maʿlûmiydi ḥâl-i cihân

Zaman (ile) çok bela çekmiş ve görmüştü

Cihanın durumu bütün herkes tarafından bilinirdi (1280b)

4.2.11.2. çeşmine teng id- (F.+F.+T.): Sıkıntı vermek.

Deyim sözlükte *(birine) meydanı dar et-* ifadesi "birini çok sıkıntıya sokmak, her yönden sıkıştırmak" (ADS) anlamıyla yer bulmuştur. 595. beyitte yer tutan deyim cümleye, Behrâm'ın savaşa gireceği kimseye Anadolu ülkesinde dirlik vermeyeceği anlamını kazandırmıştır.

Bildi Behrâm-ile ger eyliye ceng

Rûm mülkini ider çeşmine teng

Bildi (ki) eğer Behrâm ile savaşırsa

Anadolu mülkünü gözüne dar eder (595b)

4.2.11.3. ġam gel- (A.+T.): Kederlenmek.

Elem kelimesi sözlükte "ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddi ve manevi ıstırap" (OTL, 2012; 243) anlamıyla yer almaktadır. 689. beyitte, *elem gelir mi*, ifadesiyle birinin gönlünü kederlendirmek anlamı çıkarılabilir.

Çünki andan degülem ben daḫı kem

Hindûlardan gele mi gönlüme ġam

Hindulardan gönlüme elem gelir mi

Çünkü ben de ondan daha kötü değilim (689b)

4.2.11.4. ġam yeme- (A.+T.): Sıkıntı etmemek, kafaya takmamak.

Deyim, *dert et-* deyiminin olumsuzu olarak 361. beyitte kullanılır. "Bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak" (ADS) anlamındaki deyim beyitte sıkıntıdan kurtulmak, kendi kendine dertlenmeyip, ıstıraptan kurtulmak anlamını taşır.

Şeh didi ġam yemeñüz dâd idelüm

Ḳırup anları sizi şâd idelüm

Şah, dert etmeyiniz doğrulukla edelim

Onları öldürüp sizi mutlu edelim, dedi (362b)

4.2.11.5. ḥarâm ol- (A.+T.): Bir durumun sıkıntı vermesi.

(Bir şey birine) haram ol- ifadesi ile "bir şeyden gereği gibi yararlanamamak" (ADS) anlamına karşılık gelen deyim, 1045. beyitte, *uykunun haram olması* ile, sürekli yiyip içen halkın uyku uyuyamaması anlatılmaktadır. 1455. beyitte de atına boyun eğen askere savaş sıkıntı verir ifadesi yer almaktadır.

Yidi gün eylediler ʿayş-ı müdâm

Yatup uyumaḳ olur ḫalḳa ḥarâm

Sürekli zevk ederek yedi gün geçirdiler

Halka yatıp uyumak haram oldu (1045b)

Esbini itmeyicek bir kişi râm

Dâr u gir itmek olur aña ḥarâm

Bir kişi atına boyun eğmeyecek

(Eğer eğerse) ona savaşa girmek haram olur (1455b)

4.2.11.6. ḫarâb ol- (A.+T.)/ḫarâb olma- (A.+T.)/vîrâne ol- (F.+T.): Kötü hissetmek; perişan olmak.

Deyim, *hâli harap ol-* ifadesi ile "bitkin, perişan olmak, kötü duruma düşmek." (ADS) anlamını karşılamaktadır. 486. beyitte kullanılan deyim, *mest ile harap olup yattı,* anlam olarak kendinden geçip, bitkinleşip yatmak ifadesini karşılar. 1270. beyitte, ülkeye küfrün zarar vermediğini ama toprağın sultanlara acı çektirdiğini anlatır. 1276. beyitte,

cihan kıtlıktan harap olur, cümlesinde deyim, halkın perişan olduğunu, kötü duruma düştüğünü ifade eder. 1528. beyitte de memleketi yakıp yıkacak bir Şah anlatılırken deyim kullanılmıştır. 1597. çeviri beyitte, yumuşak huylu olmayan Şahın halkının perişan olacağı anlatılmaktadır.

Her biri yatdı olup mest (ü) ḫarâb

Evvelâ itdi şebîḫûnı şarâb

Evvela gece baskınını içtiler

Her biri mest ve harap olup yattı (486b)

Küfr ile olmadı bir mülk ḫarâb

Niçe sulṭânları ẓulm itdi türâb

Bir ülke küfür ile harap olmadı

Toprak nice sultanlara zulmetti (1270b)

Ẓulme çün el uzada şâh-ı cihân

Ḳaḥṭlıḳdan ola vîrâne cihân

Cihan şahı eziyete el uzatırsa

Cihan kıtlıktan harap olur (1276b)

Memleket tîz olur anuñla ḫarâb

Pür olur âdemi yerine ʿazâb

Memleket onunla çabucak harap olur

İnsanın (çekeceği) azap çok olur (1528b)

Ḥılm-ı ḫışm âteşine ṣaçnasa âb

Yana yaḳıla cihân ola ḫarâb

Yumuşak huy kızgınlığın ateşine su saçmasa

Yana yakıla cihan harap olur (1597b)

4.2.11.7. ḫużûr ideme- (A.+T.): Dert çekmek.

Huzur bul- deyiminin olumsuzu olarak karşımıza çıkan deyim, anlam olarak da "ruhsal yönden rahatlamak" (ADS) ifadesinin aksidir. 1114. beyitte, hayvanların kendi alanlarında yaşamak için rahat edemedikleri ifade edilmiştir.

Ḳonacaḳ yer bulamaz oldu ṭuyûr

Mîşede ded idemez oldı ḫużûr

Kuşlar konacak yer bulamaz oldu

Yırtıcı hayvanlar meşede huzur bulamaz oldu (1114b)

4.2.11.8. melâl görme- (A.+T.): Kötülük görmemek.

Bu deyim de yine *zarar gör-* "kötü sonuca uğramak" (ADS) ifadesinin olumsuz haline karşılık gelmektedir.

Devleti mihrine irmeye zevâl

Dâyimâ şâd ola görmiye melâl

Devletine zarar gelmesin

Daima mutlu olsun keder görmesin (141b)

4.2.11.9. teraḥ ḳalma- (A.+T.): Bütün dertlerinden kurtulmak.

Sözlükte, *dert ol- (kesil-)* (ADS) deyiminin olumsuz anlamıyla kişinin, başındaki bütün dertlerden kurtulduğunu; yüreğindeki tasanın yerini huzurun kapladığını anlatmaktadır. Çevirinin 188. beytinde de Şahın ülkenin başına gelmesiyle düşmanına dahi huzur sağlayıp, dertlerinden kurtardığını anlatmaktadır.

Ġam gidüp ṭoldı ʿAcem mülki ferâḥ

Düşmeninde daḫı ḳalmadı teraḥ

Acem ülkesi dert gidip ferahlık (ile) doldu

Düşmanında bile dert tasa kalmadı (188b)

4.2.11.10. yük çek- (T.+T.): Ağırlık taşımak.

Deyim sözlükte *yükünü çek-* "bütün ağırlığını taşımak; her türlü eziyete katlanmak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 212. beyitte kullanılan deyimin manası "bütün ağırlığını taşımak" anlamını taşır. Çünkü beyitte Çevik Rüstem'in çok ağır yükler taşıyabilen atına benzetme yapılmıştır.

Rahş-ı Rüstem gibi yük çekmede cüst

Cümle endâm-ı kemâlinde dürüst

Çevik Rüstem'in atı gibi yük çekmede

Bütün olgunluğun vücudunda dürüst (212b)

4.2.11.11. yük ol- (T.+T.): Sıkıntı vermek.

(Birine) yük ol- deyimi "bir kimsenin, sıkıntılı bir işini başkasına yaptırması; kendisi için başkasına para harcatmak, masraf yaptırmak" (ADS) anlamları karşılar. 1254. beyitte, kılıç ve kalkan tutmayı bilmeyen kişiye bunları tutmak ancak sıkıntı vereceği anlatılmak istenmiştir.

Ṭutmaġa bilmeyicek tîġ u kemân

Yük olur kişiye esbâb hemân

Kılıç ve kalkan tutmayı bilmeyince

Kişiye (bu) vasıtalar öylece yük olur (1454b)

4.2.11.12. zaḥmet çek- (A.+T.): Eziyet, sıkıntı ile karşılaşmak.

Bu deyim sözlük anlamıyla "güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak" (ADS) manasını taşımaktadır. Çevirinin bağlamına kattığı anlam ile sözlük anlamı birebir örtüşmektedir.

Gürzini çekmede zahmet çeke pîl

Nîzesi miʿat çün miʿat-i mîl

Fil gürzünü çekmede zahmet çeker

Çünkü yüzlerin mızrağı mil çekilmiş yüz(dür) (202b)

4.2.11.13. zahmet it- (A.+T.): Sıkıntı vermek.

(Birine) zahmet ol-, "yapılan bir işten sıkıntı, yorgunluk duymak" (ADS) anlamına karşılık gelen deyim, metinde kullanılan deyimi karşılar. 1028. beyitte, misafirlikleriyle Cihan Şahına yük olup, zahmet verdikleri anlatılmak istenmiştir.

Zahmet itdük size ey şah-cihân

Olalum mülkümüze biz de revân

Ey Cihan Şahı, size zahmet ettik

Biz de ülkemize (doğru) gidelim (1028b)

4.2.11.14. zevâl irme- (A.+T.): Kötülük gelmemesi.

Deyim sözlükte, *zarar gel-* "kötülük gelmek" (ADS) ifadesiyle yer almaktadır. Metin çevirisine denk düşen deyim ise bu deyimin olumsuz haline karşılık gelmektedir.

Devleti mihrine irmeye zevâl

Dâyimâ şâd ola görmiye melâl

Devletine zarar gelmesin

Daima mutlu olsun zarar görmesin (141b)

4.2.12. Dikkat/Farkındalık İle İlgili Deyimler:

4.2.12.1. göz açıklığı (T.+T.): Uyanıklık.

Gözü açık ol- "fırsattan yararlanmak, kurnazca davranmak" (ADS) anlamlarıyla sözlükte yer bulan deyim, 1167. beyitte, fırsat yaratana, uyanık olana gezecek alan çok, anlamı verilmek istenmiştir. Şen'in eserinde geçen *köz aç-* deyimiyle aynı anlamı taşımaktadır (2017;291).

Cümle etrâf açık ḥâyili yoḳ

Göz açıklığı temaşâ-gehi çoḳ

Engeli yok, her taraf açık

Göz açıklığı (ile) gezinti yeri çok (1167b)

4.2.12.2. göziñi aç- (T.+T.): Bir durumun farkına varmak.

Deyim "görüşünü değiştiren bilgi vermek, uyarmak" (ADS) anlamında kullanılmaktadır. Deyimin kullanıldığı 678. beyitte, Hint şahını uyarmak için kullanılmıştır. Şen'in eserinde *köz aç-, közi açıl-* deyimleri metinde kullanılan *gözini aç-* deyimiyle aynı anlamı taşır (2017;291).

Dimiş ey Hinduñ şehi göziñi aç

Gönder elbette baña bâc u ḫarâc

Ey Hint Şahı gözünü aç!

Elbette bana vergi ve haraç gönder , demiş (678b)

4.2.12.3. gözin açdurma- (T.+T.): Farkına vardırmamak.

Göz açtırmamak deyimi sözlükte "başka bir iş yapmasına vakit veya imkân vermemek" (ADS) anlamına karşılık gelir. 1451. beyitte kullanılan deyim, şekil olarak olumlu görünse de anlamca sözlükte bulunan deyimin anlamıyla aynı durumu ifade eder. Beyitte, düşmanına fırsat vermemesi gerektiğini, eğer fırsat tanırsa düşmanın ya kaçacağını ya da yardım isteyeceğini anlatmak istemiştir. Yine Şen'in eserinde geçen *köz aç-, közi açıl-* deyimlerinin olumsuzu olarak kullanılmıştır (2017; 291).

Ḫasmuñ açdurma gözin virme aman

Ya ḳaça ya dileye bâri aman

Düşmanına göz açtırıp yardım etme

Hiç olmazsa ya kaçar ya yardım diler (1451b)

4.2.12.4. nevmi ḫarâm ḳıl- (A.+A.+T.): Dalgınlık etmemek, dikkatli olmak.

Bu deyim sözlükte *gözüne uyku girme-* "uyuyamamak, uykusuz kalmak", *uyku dağıt-* "uyumasına engel olmak", *uykusu açıl- (dağıl-)* "uykulu durumu geçmek" (ADS) ifadelerinde kullanılmıştır. Metnin 153. beytinde dalgın olmaması gerektiğini, dikkatli davranması gerektiğini işaret etmektedir.

Ḫamse bununla olur çünki temâm

İhtimâm it buna ḳıl nevmi ḫarâm

Çünkü hamse bununla birlikte tamamlanır

Dikkatle bak buna uykuyu haram et (153b)

4.2.12.5. şemʿ ṭut- (A.+T.): Aydınlık vermek, fark ettirmek.

Deyim sözlükte *mum et-, mum ol-, muma çevir-* (ADS) gibi farklı ifade ve anlamlarla bulunmaktadır. Fakat 352. beyitte kullanılan deyim bugün sözlükte karşımıza çıkan anlamlarından ziyade "aydınlatmak, dikkati o yöne çekmek" anlamına karşılık gelmektedir. Beyitte padişaha uygun gördükleri güzele mum tutarlar yani o güzeli fark ettirirler.

Pehlevânlar oluben yanına cemʿ

Tutdılar lûlû-yı şeh-vârına şemʿ

Pehlivanlar olarak yanına toplandılar

Padişaha yakışacak inciye mum tuttular (352b)

4.2.13. Dinçlik/Güç İle İlgili Deyimler:

4.2.13.1. ciger döye mi (F.+T.): Karşı koymaya yüreğin dayanıp dayanmaması.

Deyim aslında "üzüntü, sıkıntı çekmek" anlamına karşılık kullanılmakla birlikte 1001. beyitte, *ejdere vurmaya yürek dayanır mı,* ifadesinde ona vurmaya gücü yetmez anlamını kazandırmıştır.

Pîl-bân ṭutmaġa eylerdi ḥazer

Döye mi ejdere varmaġa ciger

Ejdere vurmaya yürek dayanır mı

Fil koruyucusu tutmaya çekinirdi (1001b)

4.2.13.2. el ur- (T.+T.)/dest ur- (F.+T.): Başkasına karşı gelmek, gücünü göstermek.

Bu deyim sözlükte birebir bulunmamaktadır. Sözlükte denk düşebileceği deyim ise "birisinin işine karışmak, müdahale etmek; bir işe girişmek, teşebbüs etmek; sarkıntılık etmek; yardım etmek, ilgilenmek" anlamlarına karşılık gelen *el at-* (ADS) deyimidir. 169. beyitteki, *kimin kemerine el vurdunsa,* ifadesinden anlaşılacağı üzere deyim bir başkasının

işine karışmak, o işte kendi gücünü göstermek anlamını taşır. 791. beyitte yine düşmana karşı güç gösterme, direnme anlamı sağlamıştır.

Urduñ ise kemerine kimüñ el

Bende-veş ḫıdmetüñe bağladı bel

Kimin kemerine el vurdunsa

(O, senin) hizmetine köle gibi bel bağladı (169b)

Küşt-i girem bana her kim ura dest

Basup elbet iderüm ḳadrin(i) pest

Her kim bana el vurursa

Elbet şerefini alaşağı basar (onu) ceset ederim (791b)

4.2.13.3. ḳadr bul- (A.+T.): Güçlenmek.

Sözlükte *güç gel-* (ADS) olarak karşılık bulan deyimin geçtiği 152. beyitte, *beş mesnevi beş tane olmakla güç bulur,* ifadesi beş mesnevinin hamseye karşılık gelmesi, ancak beş tane mesnevi olursa tamam olup güçleneceğini anlatır. Şen'in eserinde *küç yet-* olarak geçen deyim *kadr bul-* deyimiyle aynı anlama karşılık gelmektedir (2017;288).

Ḫamse ḫams olmaġ-ıla ḳadr bulur

Bu temâm olmayıcak nâḳıṣ olur

Beş mesnevi beş tane olmakla güç bulur

Bu tamamlanmadıkça eksik olur (152b)

4.2.13.4. mecâl bulma- (A.+T.): Gücü tükenmek.

Deyim sözlükte "soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek" ifadesine karşılık gelen *derman ol-* (ADS) deyimine benzer nitelikte olup anlam yönünden sözlükteki deyimden ayrılmaktadır. 235. beyitte gücünün tükenmesi, kılıcı eline almaya güç bulamayacağı anlatılmak istenmiştir. 428. beyitte kullanılan deyim ise savaşmaya gücü kalmamasını anlatır. 1453. beyitte de yine düşmanın ona vurmaya gücü kalmasın diye savaşırken çabuk olmak gerektiği anlatılmaktadır.

Göricek cehm ḳıla Rüstem-i Zâl

Tîġe el urmaġa bulmaya mecâl

Zaloğlu kuruntuyla görecek

Kılıca el vurmaya derman bulmayacak (235b)

Kaçmaġa döndüre yüz Rüstem-i Zâl

Bulmaya benüm ile çünki mecâl

Zaloğlu'nu kaçmaya yüz döndürdüm

Çünkü benimle (vuruşmaya) derman bulamadı (428b)

Cüst olmaḳ gerek itdükde ḳıtâl

Bulmaya tâ ki ʿadû saña mecâl

Düşman sana (vurmaya) derman bulamasın diye

Boğuşurken çabuk olmak gerek (1453b)

4.2.13.5. râm itme- (F.+T.): Direnmek.

Boyun eğ- (ADS) deyiminin şekil olarak olumsuzu, anlamca olumlu hâli olan deyim, 1455. beyitte, bir savaşçının atına boyun eğmemesi, yenilmemesi gerektiğini, eğer atına direnemezse savaşın ona haram olacağını anlatmak istemiştir.

Esbini itmeyicek bir kişi râm

Dâr u gir itmek olur aña ḥarâm

Bir kişi atına boyun eğmeyecek

(Eğer eğerse) ona savaşa girmek haram olur (1455b)

4.2.13.6. siper it- (F.+T.): Çok güçlü olmak, gücüyle siper olmak.

Tarama Sözlük'te *kalkan yapın-* "kankanla siperlemek" (TS, 1971-96; 2187) anlamına karşılık gelmektedir. Deyim 450. beyitte cesur bir beyi anlatırken benzetme yoluyla kullanılmıştır. Cesur bey aynı zamanda çok da güçlüydü; öyle ki kılıç düşmana değmese kalkana değerdi ama bu Cesur bey kalkan olsa kılıç ona bile dönmezdi.

Bir begi var idi ġâyetde dilîr

Çerḫ olmaz vü siper itse ki tîr

Gayet cesur bir beyi vardı

Kalkan olsa da kılıç ona dönmezdi (450b)

4.2.13.7. tâb vir- (F.+T.): Güçlenmek, güçlenmesini sağlamak.

Deyimin çeviride kullanıldığı 204. beyitte, Şahın savaşta okuyla daha çok güçlendiği, gücüne güç kattığı; bulutun yağdırdığı yağmurla yeryüzüne cevher gibi değerli bir güç vermesi gibi Şaha da oku ay gibi kuvvet verirmiş.

Bezm de kefli güher-rîzi sehâb

Rezmde tîġi virür meh gibi tâb

Sohbet meclisinde avcuna cevher döken bulut (gibi)

Kavgada oku (ona) ay gibi güç verir (204b)

4.2.14. Doğruluk/Dürüstlük/Erdemlik Bildiren Deyimler:

4.2.14.1. ʿadl id- (A.+T.): Doğrulukla eşit karar vermek.

Adalet dağıt- ifadesiyle "kanunların saydığı hakları sahiplerine vermek" (ADS) anlamına karşılık gelen deyim, 1293. beyitte kullanılan *adalet sağla-* deyimiyle eştir. Beyitte, Cihan Şahının eziyet edilen kimi görürse onu bulup adaletle hakkını verdiği anlatılmaktadır.

Kime ẓûlm olduğun işitse hemân

ʿAdl iderdi buluban şâh-ı cihân

Kime eziyet edildiğini işitse

Cihan Şahı hemen bularak adalet sağlardı (1293b)

4.2.14.2.ʿadl ile penâh ol- (A.+T.+F.+T.): Doğru ve dürüst tavrıyla haklıyı korumak.

Bu deyim sözlükte *(birinin) adaletine sığın-* "birinden anlayış, hoşgörü, yakınlık beklemek" (ADS) anlamıyla yer almaktadır. 1277. beyitte, Hint Hükümdarının halkına adaletle yaklaşması ve onları adaleyi ile koruması anlatılmaktadır.

Râylarda var idi bir ulu şâh

Hinde olmuş idi ʿadl-ile penâh

Hint Hükümdarlarında bir ulu şah vardı

Hint (halkına) adaletiyle sığınak olmuştu (1277b)

4.2.14.3. ʿadli şiʿar idin- (A.+A.+T.): Doğru olandan şaşmamak.

Yol edin- (ADS) kendine bir hedef belirlemek ve bu hedef doğrultusunda ilerlemek anlamına karşılık gelebilir. 1278. beyitte, doğruluk yolundan şaşmayan, her işini adaletli bir şekilde yapan hükümdarın bu şekilde halkını mutlu ettiği anlatılmak istenmiştir.

Kendüye ʿadli idinmişdi şiʿar

Ġâyet âbâd idi dâd-ile diyâr

Kendine doğruluğu yol edinmişti

Ülke adaletle gayet mutluydu (1278b)

4.2.14.4. destini tîġ ile ḳalem eyle- (F.+F.+T.+A.+T.): Haksızlık eden, hırsızlık yapan kimseye öfke duyarak adalet sağlamak için o kişiye saldırması.

Aslında bu deyim hem öfke duyması hem adalet sağlama amacıyla iki başlık altında da değerlendirilebilir. Fakat 1289. beyitte ağır basan taraf Şahın adalet sağlama niyeti olduğu için burada değerlendirilmiştir.

Her ki düzd ola veya ide sitem

Destini tîġ-ile eylerdi kalem

Her kim hırsız olsa veya haksızlık etse

Elini kalem ile kılıç yapardı (1289b)

4.2.14.5. bir ehl-i dil bul- (T.+A.+F.+T.): Gerçek bir dost bulmak.

Gönül ehli ifadesi, gönlünde kibir, haset, yalan, kötü fikirler barındıramayacak kadar güzel huylu olan insanlar için kullanılır. 591. çeviri beyitte kullanılan deyim cümleye, mektubu güzel ve doğru konuşan kimseyle Şaha gönderdiği anlamını katmıştır. Burada öne çıkan anlam elçinin doğru, dürüst kişiliğe sahip olmasıdır. Bu sebeple deyim bu başlık altında değerlendirilmiştir. Şen'in eserinde geçen *köngli tüz, köngli tüzük, tili köngli bir, tili köngli tüz, tili tüz* deyimleri metinde kullanılan *ehl-i dil* kavramıyla aynı anlama karşılık gelmektedir (2017; 292).

Buldı bir ehl-i dil ü mîr-i kelâm

Nâme(y)i virdi şehe itdi selâm

Güzel konuşan ve gerçek bir dost buldu

Mektubu verdi şaha selam etti (591b)

4.2.14.6. ḳaşdına kin ile kemer bağlama-: Adaletli davranmak.

Kemer bağla- deyimiyle bu başlıkta örnek gösterilecek beyitlerde sözlükte kastedilen *bel bağla-* "birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek" (ADS) manasından ziyade bir işi kesinleştirme, o işte kararlı olma anlamı karşılanmaktadır. *Kinle kemer bağlama-* deyimi ise çeviri metinde kararlarını kinle vermemek, olgunluk göstermek, adaletli davranmak anlamını sağlar. 562. beyitte kullanılan deyim bu sebeple "Erdemlik Bildiren Deyimler" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Saña bir kimse ki ḳılmaya żarar

Bağlama ḳaşdına kîn ile kemer

Sana kimse bir zarar veremez

Niyetini bozma, adaletli davran (562b)

4.2.14.7. kemâl bul- (A.+T.): Olgunlaşmak.

1210. beyitte kullanılan ifadeyle anlatılmak istenen, kusurlu olan bir şeyin tamamlanması, olgunluğuna erişmesi, tam halini almasıdır, denilebilir. 1702. beyitte, o olgunluğa erişenin bunun kıymetini bilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bir kimsenin *olgunluğunu bulması* ise onun erdemli davranışlarda bulunabilecek olgunluğa gelmesi demektir.

Ṭoldı ḥûrîler ile çünki ḳuṣûr

Ḳalmadı buldı kemâlini ḳuṣûr

Çünkü köşkler cennet kızlarıyla dolduğunda

Kusur olgunluğunu buldu, tamamlandı (1210b)

Bile ḳadrimi bulan bunda kemâl

Ola maʿlûm ki yoḳ baña hemâl

Bunda olgunluğu bulan kıymetini bilsin

Bana eş olmadığını herkes bilir (1702b)

4.2.14.8. kemâl ʿarż id- (A.+A.+T.)/kemâl eyle- (A.+T.): Anlayışlı ve erdemli davranmak, olgunlaşmak.

Olgunluk göster- ifadesi *büyüklük göster-* (ADS) deyimine karşılık gelmektedir. Kişinin anlayışlı ve akıllı bir birey olarak davranması beklenmektedir. Nasıl ki meyvenin olgun hâli, en olmuş ve yemeye en hazır hâli ise insanında olgun hâli hamlıktan ayrıldığını gösterir. 162. beyitte geçen deyim her bir mesnevinin ayrı güzellikte olduğunu ve her birinin bir olgunluk göstereceğini belirtir. 1366. beyitte, cömert olan kimseye olgunluk göstermenin asıl iyilik olacağı fikri anlatılmak istenir.

Göstere her biri bir dürlü cemâl

ʿArż ide her biri bir dürlü kemâl

Her birisi bir güzellik gösterip

Her birisi bir türlü olgunluk göstersin (162b)

Kimsene eylemeden saña suʿâl

Eyle iḥsân budur cüda kemâl

Kimse sana soru sormadan

Cömert olana olgunluk göster, iyilik budur (1366b)

4.2.14.9. nefs-i nefsi ol- (A.+A.+T.): Nefsine esir olmak.

Nefsine uy- "bedenin isteklerine uymak, günah işlemek" (ADS) manasına gelen deyim, 1527. beyit, eğer ordu ve başındaki reis nefsine kapılırsa halkı yok olacak, yenilecek, anlamını taşımaktadır.

Nefs-i nefsi olicek mîr u sipâh

Ḫalḳ pâ-mâl ola mânend-i siyâh

Reis ve ordu nefsine esir olunca

Halk toprak gibi ayaklar altına alınmış olur (1527b)

4.2.14.10. nefs-i selîm ol- (A.+A.+T.): Nefsinin kötü fikirlerine uymamak, olgun davranmak.

1602. beyitte kullanılan bu deyim, *nefsine uy-* (ADS) deyiminin aksine günah işlememeye özen göstermek, kendi zevklerinin peşinden gitmemek anlamını taşır.

Birine itdi mi pâdâş-ı kerîm

Sen de ḥilm ögrenüp ol nefs-i selîm

Birine cömert yoldaşlık ettin mi

Sen de yumuşak huylu (olmayı) öğrenip nefsine hakim ol (1602b)

4.2.14.11. nefsine kîn eyle- (A.+F.+T.): Nefsini yenmek, ona kin gütmek.

1313. beyitte kullanılan ifade anlam olarak olumlu görünse de cümle bağlamına bakıldığında, kinine yenik düştüğü, anlamı çıkarılmaktadır. Bu sebeple nefsine yenilen, erdemli bir duruş sergileyemeyen Şah üzülür.

İtdügi işe olur ḳalb-i ḥazîn

Nefsine eyledi ḫâyın deyü kîn

Nefsi hayin diye (ona) kin güttü

Yaptığı işle kalbi hüzünlendi (1313b)

4.2.14.12. sözi eyle- (T.+T.): Birinin öğüdüne uymak.

Deyimin bugün sözlükte bulunduğu anlamıyla çeviri metindeki anlamı örtüşmektedir. "Öğüde uymak" (ADS) anlamı 466. beyitte, *Hanın sözünü tut,* ifadesini karşılamaktadır.

Fürs ider şeh gidicek elçi revân

Ġaflet eyleme sözi eyle ki ḫân

İranlı elçi yürüyüp şaha giderek

Gaflete düşme Hanın sözünü tut (466b)

4.2.14.13. ẓulme ıġmâż id- (A.+A.+T.): Uygunsuz bir duruma şahit olup engel olmamak.

Göz yum- deyimi "görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak" (ADS) manasında sözlükte yer almaktadır. Deyimin yer aldığı 1319. beyit, Şahın kötülük gördüğü yerde buna engel olmaması, erdemli davranamaması halinde Şahın askerlerinin bu zulmü ondan sonra hep yapabileceği düşüncesi anlatılmaktadır.

Ẓulme bir kerre ki ıġmâż ide şâh

ʿÂdet idünür olur ṣoñra sipâh

Şah zulme bir kere olup göz yumsa

Asker sonra bunu adet edinir (1319b)

4.2.15. Düzen/Ferahlık/Sakinlik Bildiren Deyimler:

4.2.15.1. ḫużûr eyle-: Bir ortamda düzeni kurmak, refah sağlamak.

Deyim sözlükte *huzur ver-* ifadesiyle "gönül rahatlığı, dirlik vermek, dinlendirmek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 440. beyitte, askerin demir şişle yaptığı sur içinde Şah düzeni kurmuştur. Kullanılan deyim beyite "düzen kurmak, dirlik vermek" anlamı sağlamıştır.

Ḥarbe vü siḫ-ile itdi sipâh

Ḳalʿalar içre ḫużûr eyledi şâh

Asker süngü ve demir şişle sur yaptı

Şah kaleler içinde huzur sağladı (440b)

4.2.15.2. niẓâm tut- (A.+T.)/ niẓâm bul- (A.+T.): Bir işin sonunda yoluna girdiğini anlatmak için söylenir.

Bu deyim sözlükte *düzen kur-, düzen ver-* "işler duruma getirmek; düzenlemek" (ADS) anlamlarıyla sözlükte yer almaktadır. *Düzen tut-* deyimi 195. beyitte, onun Şahlığında tüm âlemin düzene girdiğini; *düzen bul-* deyimi ise 1526. beyitte kullanılmış olup, padişahlığın siyasetle düzene girdiğini anlatmaktadır.

Kâr-ı ʿâlem tutup anuñla niẓâm

Cümle ser-keşler olur ḥükmüne râm

Âlemin işi onunla düzen tutup

Bütün dik başlılar (onun) hükmüne itaat eder (195b)

Şâhlıḳ buldı siyâsetle niẓâm

Çoḳ olur puḫteler içinde ki ḫâm

(Devletin) içinde çok ham olanlar piştiler

Padişahlık siyasetle düzen buldu (1526b)

4.2.16. Eğlenmek/Mutlu Olmak/Sevinç/Süs İle İlgili Deyimler:

4.2.16.1. bezm-i saz al- (F.+F.+T.): Eğlence düzenlemek.

Eski metinlerde *saz meclisi kur-, saz meclisi topla-* Şaha mahsustur. Şah bir eğlence meclisinde saz çalanları toplar. Bu sebeple saz meclisi aslında eğlence ortamına işaret eder.

Bezm-i saz aldı gülistânda çü gül

Zeyni der meclisini nuḳl ile mül

Gül, gül bahçesinde saz meclisini toplayıp

Meclisini şarap içenlerle süsler (747b)

4.2.16.2. elvân-ile envâʿ-tırâz vir- (A.+T.+A.+F.+T.)/ reng vir- (F.+T.): Süslemek.

Deyim *renk ver-* ifadesi "çamaşır rengi solmak; neşe, canlılık veya değişiklik kazandırmak; açık etmek" anlamlarını taşımaktadır. 395. beyitte eğlence meclisine yapılan süslemeler anlatılmaktadır. 1153. beyitte ise anlatılmak istenen taş ev ile kastedilen kale kubbesindeki lal taşı ile renklenmiş, canlanmış, süslenmiş olmasıdır.

Virdi elvân-ile envâʿ-tırâz

Ḫayl-i Ḫâḳaniye ḥaylice birâz

Çeşitli süsler ile renk verdi

Hakanların at sürüsünden biraz halliceydi (395b)

Çün mukarnas eve ḳırṭas ola seng

Laʿl ṣana gören ile vire reng

Taş eve kâğıt kubbe olsa

Sana göre lal taşı ile renk verdi (1153b)

4.2.16.3. ḫoş-dil it- (F.+F.+T.): Karşındakinin gönlünce davranmak, mutlu etmek.

Çeviride karşılaşılan bir diğer deyim, sözlükte *(birinin) gönlünü hoş et-* ifadesiyle "birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek" (ADS) manasına gelmektedir. 422. beyitte kullanılan deyim sözlük anlamıyla örtüşmektedir. Şah askerini mutlu etmek için onlara içki sunar.

Buldığı mâlı idüp baḫş-ı sipâh

Ḫoş-dil itdi sipehini yine şâh

Bulduğu içkiyi askere bahşedip

Şah yine askerinin gönlünü hoş etti (422b)

4.2.16.4. ḫurrem eyle- (F.+T.): Mutlu etmek.

(Birinin) gönlünü hoş et- (ADS) deyimiyle aynı anlama karşılık gelmektedir. 1565. beyitte, Şahın servi boylu güzel sevgilisi, Şahını mutlu etmiştir.

Zaʿferânîler ile serv-i şehî

Ḫurrem eyledi dil-i pâdişehî

Şahın servi boylu sevgilisi sarı renkli (olanlar) ile

Padişahın gönlünü şen eyledi (1565b)

4.2.16.5. ḳalb-i sürûr ṭol- (A.+A.+T.): Mutlu olmak.

Huzur bul-, huzur ver- ifadesi ile sözlükte yer alan deyim "ruhsal yönden rahatlamak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 713. beyitte, eğlence meclisinde yiyip içen Şahın gönlü huzur bulur ve mutlu olur.

Eyledi yeyüp içüp çünki ḥużûr

Gidüben vehhmi ṭolar ḳalb-i sürûr

Yiyip içip eyledi

Çünkü korku giderek sevinçli kalbine huzur doldu (713b)

4.2.16.6. ḳalbinde teraḥ ḳalma- (A.+A.+T.)/ḳalbinde taraḥ ḳalma- (A.+A.+T.): Sevinçli, huzur olmak.

Deyim *yüreğine dert ol-* (ADS) deyiminin olumsuz hâline denk düşmektedir. 376. ve 1095. beyte "dertten arınmak, mutlu, huzurlu olmak" anlamlarını kazandırmıştır. Kalbinde dert kalmayan insan o vakitten itibaren sıkıntısından kurtulur ve sevinir.

Oldı bu fetḥ-ile her kişi feraḥ

Kimsenüñ kalmadı ḳalbinde teraḥ

Her kişi bu fetihle ferahladı

Kimsenin kalbinde keder kalmadı (376b)

Şeh ḳudûmıyla olur ḫalḳ feraḥ

Kimsenüñ kalmadı ḳalbinde taraḥ

Halk, şahın uzak yoldan gelmesiyle ferahlanır

Kimsenin kalbinde dert kalmadı (1095b)

4.2.16.7. ḳanı mey-i tâze gibi cûş it- (T.+F.+F.+T.+F.+T.): Kanı kaynamak, kıpır kıpır olmak.

Sözlükte bulunan *(birinin) kanı kayna-* "coşkun ve kıpırdak olmak" (ADS) deyimiyle aynı anlamı karşılayan ifade çeviri metinde 1228. beyitte kullanılmıştır. Şah, can çeşmesinden su içince kanı tazelenmiş, coşmuş, yenilenmiştir.

Çeşme-i cân bulup itmeğe nûş

İtdi ḳanı mey-i tâze gibi cûş

Can çeşmesi bulup içmeye (kalkınca)

Kanı taze şarap gibi coştu (1228b)

4.2.16.8. ḳışı yaz ol- (T.+T.+T.): Kötü günlerin ardından gelen güzel ve mutlu günler.

1132. beyitte kişinin istediği, sevdiği kişiyle hayatını geçirmesi, o kişinin hayatının her anının yaz mevsimi gibi güzel geçeceğini, nevruz bayramı sevincini yaşayacağını anlatmaktadır.

İstedügiyle çü ʿayş ide kişi

ʿİydi nevruz ola yaz ola kışı

Kişi istediğiyle yaşamalı

(Öyle olursa)bayramı nevruz, kışı yaz olur (1132b)

4.2.16.9. nûş eyle- (F.+T.): Eğlenmek.

Deyim *cümbüş yap-* "toplu olarak eğlenmek" (ADS) anlamıyla sözlükte yer bulur. 377. beyitte kullanılan deyim düşmanı yenen Şahın şehre dönmesiyle eğlence meclisinin kurulduğunu anlatmaktadır.

Geldi şehre yine nûş eyledi mey

Başladı yine terâne def ü ney

Şehre geldi yine şarap (ile) cümbüş eyledi

Defne ve ney ile nağmeler yine başladı (377b)

4.2.16.10. ẕevḳ u ṣafâ sür- (A.+F.+A.+T.): Rahat, mutlu ve eğlenceli hayat sürmek.

Sefa sür- deyimi "rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 1205. beyitte, Cihan Şahının sevgilinin yanında eğlenerek rahat bir gece yaşaması anlatılmaktadır.

Ol gice anda sürüp ẕevḳ u ṣafâ

Gösterirdi aña ayin-i vefâ

O gece onda sefa sürüp

Ona vefa yolunu gösterirdi (1205b)

4.2.16.11. zevḳını sür- (A.+T.): Eğlenmek, eğlencenin tadını çıkarmak.

Deyim sözlükte *(bir şeyin) zevkini çıkar-, zevk et-* "ondan olabildiği kadar zevk almak; eğlenmek" (ADS) anlamlarına karşılık gelmektedir. Çevirinin 310. beytindeki anlamı sözlük anlamıyla örtüşmektedir.

Ṣubḥa dek sürdi anuñ zevḳını şâh

Çıḳuben taḫta sihir geydi külâh

Padişah sabaha dek onun zevkini sürdü

Tahta çıkarak sihirli külahı giydi (310b)

4.2.16.12. ziyâfet id- (A.+T.): Yemekli büyük eğlence kurmak.

Bu deyim sözlükte "konukları yemekli ağırlamak" (ADS) anlamına karşılık gelir. 653. beyitte, Şah elçisine öyle büyük bir ziyafet verir ki cennet kızları ve ay bundan daha iyi şekilde ağırlanmamıştır, manası çıkarılır.

Bir ziyâfet ider ilçiye ki şâh

Görmedi mişlini ḫûrşîd ile mâh

Şah elçisine bir ziyafet verir

Ki huri ile ay (bundan) fazlasını görmedi (653b)

4.2.17. Esaret İle İlgili Deyimler:

4.2.17.1. bend-i kemerüñ tavḳ-ı sulṭânlara (F.+F.+A.+A.): Kemeriyle bağlayıp köle etmek.

110. beyitte, *kemerin sultanların boynuna geçince* ifadesi ile anlatılmak istenen, Cihan Şahının saltanatıyla diğer sultanları kendine esir ettiğidir. Bu sebeple *bend-i kemerün tavk-ı sultanlara*, ifadesi "esaret" anlamına karşılık gelir

Sürme-i ehl-i naẓar ḫâk-i derüñ

Tavḳ-ı sulṭânlara bend-i kemerüñ

Senin kemerin sultanların boynuna geçince

Kemerinin köleliği sultanların (boynuna) tasma (olur) (110b)

4.2.17.2. ṭınâb şal- (A.+T.)/kemend şal- (F.+T.): Bir kişiyi veya bir şeyi bağlamak.

Deyim olarak inceleyebileceğimiz bu ifade metnin 119. beytinde, *gün sana gölgelik etsin diye göğün etrafına ip saldı,* anlamını karşılayarak göğe ip salarak bağladığını ifade eder. 236. beyitte şahın savaştığı yırtıcıları bağlamak istemesiyle *ip sal-* deyimi kullanılmıştır.

Saña çetr olmağa ey ʿâli-cenâb

Çerḫüñ eṭrâfına gün şaldı ṭınâb

Ey şerefli (kişi), gün sana gölgelik etsin (diye)

Göğün etrafına ip saldı (119b)

Gördi Behrâm anı çün şaldı semend

Diledi kim şala bu yanuna kemend

Behrâm onu görünce çevik atını saldı

Biri bu tarafa ip salsa (diye) diledi (236b)

4.2.18. Esindirmek/Bilgilendirmek/Açığa Çıkarmak İle İlgili Deyimler:

4.2.18.1. ʿayân ol- (A.+T.)/beyân id- (A.+T.)/sırr-ı nihân it- (A.+F.+T.)/ʿayân it- (A.+T.)/ʿayân eyle- (A.+T.): Gizli olan bir durumu veya olayı ortaya çıkarmak.

Sözlükte *açık ver-* olarak yer alan deyim "geliri, giderini karşılamamak; gizlenmek istenen bir olayı, bir düşünceyi veya bir durumu elde olmayarak ortaya koymak, açıklamak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 70. beyitte, Allah'ın izin verdiği her şeye Peygamberin vakıf olması, bilmesi anlatılmak istenmektedir. Anlamda "istemeden, elde olmadan" denmekte fakat metinde 78. beyitte geçen anlamıyla "bilerek, isteyerek ortaya çıkarmak" için kullanılmış bir deyimdir. Bir diğer kullanıldığı yer ise 174. beyittir. Burada da deyimin olumsuz anlamı kullanılmış olup her malını gizleyen denizin utanıp varlığını ortaya koymadığını anlatır. 301. beyitte altın kadehte sunulan şarapla kendinden geçip gönlündeki gizli sırları ortaya çıkardığı söylenir. Deyimin kullanıldığı bir diğer beyitte 467. beyittir. Bu beyitte de Cihan Şahı yaptığı gıybeti elçiye ve Şaha söyler, açığa çıkarır. 674. beyitte ise yaratılmış olan varlıklardan gizli ve ortada olan, hepsi, varlığını ortaya koymuştur. 1250. beyitte deyim, eğlence meclisinde sazendenin çaldığı saz ile gönlündeki derdini, gizli sebebini ortaya sunduğu anlatılmaktadır. 1556. beyitte *açığa ver-* olarak kullanılan deyim, kişinin gizlendiği yerden çıkması, kendini ortaya çıkarması, anlamını karşılar.

Levḥ-i maḥfûẓ aña olmuşdı ʿayân

İşidürdi ne dişe gizlü zebân

Gizli dil ne dese işitirdi

Allah'ın takdir ettiği şeyler ona ayan olmuştu (70b)

Virdi Ḥaḳḳ ḫâr-ı muġaylana lisân

Eyledi Mürsel idügini beyân

Allah gönderilmiş (olan) peygamberini açık etti

Deve dikenine dil verdi (78b)

İde her biri metâʿını nihân

Şerm idüp itmeye varını ʿayân

Her bir malını gizleye

Utanıp varını açık etmeye (174b)

Câm-ı zer-mest olup açıldı hemân

İtdi memzûc dili sırr-ı nihân

Altın kadehten mest olup

Karışmış gönlün gizli sırrını öylece açık etti (301b)

Ġıybet eyledügini şâh-ı cihân

Eyledi ilci-y-ile şâha ʿayân

Cihan Şahı gıybet ettiğini

Elçiyle şaha açık etti (467b)

Yaradılmış ḳamu maḫfî vü ʿayân

Her biri varlığını itdi beyân

Gizli ve ortada (olan) bütün yaratılmışların

Her biri varlığını açık etti (674b)

Başladı itmeğe feryâd u figân

Eyledi dildeki esrârı ʿayân

Feryat ve figan etmeye başladı

Gönüldeki esrarı açıkladı (1250b)

Ḥikmeti gör ki olan kimse nihân

Kendüyi bir gün eder yine ʿayân

(O) kişi gizlenip sebep olduğu (hâli) gördü

Bir gün yine kendini açığa verdi (1556b)

4.2.18.2. fâş eyle- (F.+T.): Saklı olan bir şeyi açıklamak.

Deyim sözlükte "delilleriyle göstermek, ispat etmek" (ADS) anlamıyla yer bulur. 643. beyitte kullanılan deyim, şarap kadehinin sırrını kendinden geçerek açığa vermesi anlamını katar.

Mest olur ḳor içine bülbüle baş

Râz-ı sâġar açılup eyledi fâş

Baş, kor içinde bülbüle mest olur

İçki kadehinin sırrını açıp ortaya çıkardı (643b)

4.2.18.3. gûşına ir- (F.+T.): Duymak.

Deyim ve çeviride karşılaşılan hâli uygunluk göstermektedir. Anlamı sözlükte "kulağına çalınmak; duymak" (ADS) olan deyim kullanıldığı beyitte de bu anlamı karşılar.

Dest-i geçt eyler iken şâh-ı cihân

Gûşına irdi enîn-ile figân

Cihan Şahı yaban elleri gezer iken

İnilti ile figan kulağına geldi (314b)

4.2.18.4. ḫaberi vir- (A.+T.): Bir durum hakkında bilgi vermek, anlatmak

Haber ver- deyimi sözlükte "bildirmek, haber ulaştırmak; bir durumun, bir olayın belirtisi olmak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. *Haber* kelime anlamı olarak "son ve yeni havâdis, bilgi; ağızdan ağıza dolaşan söz" (OTL, 2012; 348) anlamını taşır. Deyimin anlamı çevirinin bağlamıyla örtüşmektedir.

Yâd idicek geçen efsâneleri

Didi bu resme virüben haberi

Haber bu şekilde ortaya çıkınca

Efsaneleri hatırlayın, dedi (181b)

4.2.18.5. sinesini çâk id- (F.+F.+T.): Her şeyin ortaya çıkmasını sağlamak.

Bu deyim sözlükte *bağrını del-* "çok dokunmak, içine işlemek" (ADS) anlamında kullanılmıştır. Fakat *bağrını yırt-* deyimi 1385. çeviri beyitte, bir şeyin gizlendiği yeri delip yırtarak onu ortaya çıkarmayı anlatmaktadır. Gizlide kalan şeyi ortaya çıkarmayı kastettiği için deyim bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Kân ider sîm-i zeri gerçi nihân

Çâk ider sinesini dest-i zamân

Gerçi maden yatağı altın gümüşü gizler

Zamanın eli bağrını yırtar (1385b)

4.2.19. Galibiyet/Üstünlük/Benzerlik İle İlgili Deyimler:

4.2.19.1. başına külâh geydür- (T.+F.+T.): Şahlık vermek, şah ilan etmek.

Deyimin kullanıldığı 665. beyitte Behrâm Hint ülkesine gidecekken Nersi'ye taç giydirerek onu Şah ilan etmiştir. Behrâm'ın Şahlık verebilmesi özelliği onun üstünlüğünü gösterir.

Yerine Nersi yine eyledi şâh

Geydirür başına Behramî külâh

Yine Nersi'yi yerine şah etti

Behrâm (onun) başına külah giyerek (665b)

4.2.19.2. hemâl bul- (F.+T.)/hemâl yokdurur (yok) (F.+T.)/misâl (A.)/hemâl olma- (ol) (F.+T.)/nazîr yogidi (A.+T.): Bir şeye yahut bir kimseye benzer olmamak. Benzersiz olmak.

Eş tut- (ADS) deyimi bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir. Bu deyim bir kişinin ya da bir şeyin eşsiz olması, eşi benzeri bulunmaması anlamlarına karşılık kullanılmıştır.

662. ve 786. beyitlerde, Şaha savaş meydanlarında kendi gibi bir eş bulunamayacağı anlatılmaktadır. 779. beyitte, Şaha övgüde bulunup zamanında ona eş olabilecek kimse olmadığı ifadesi yer alır. 1140. beyitte, her bir ağacın cennetteki Sidre ağacına benzer olduğunu ifade eder. 1264. beyitte, Padişaha Şahlığında kimsenin eş olamayacağı anlatılır. 1464. beyitte, hükümdarlarla savaşmış olan Cihan Şahının karşısında kendi gibi hiç kimseyi bulamadığı anlatılmak istenmiştir. 1538. beyitte, zamanın birinde yaşayan Şaha siyasette hiçbir eş olmadığını anlatmak için kullanılmıştır. 1702. beyitte şair kendinin eşsiz olduğunu anlatmak istemiştir. 1707. beyitte yine *eş yok* ifadesi de şairin kendi hünerinde eşsiz olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.

Bile nice ider ol ḳavm-i ḳıtâl

Kendüye anda bulınur mı hemâl

O savaş kavmi nasıl, bilir

Orada kendine eş bulunur mu (662b)

Anda ḫatm oldı cemâl ile kemâl

Yoḳdurur aña zamânında hemâl

Mükemmellik onun yüzüyle tamamlandı

Zamanında ona eş yoktur (779b)

Göresin çün ola ey şâh-ı ḳıtâl

Bulunur mı baña meydânda hemâl

Ey savaşların Şahı

Meydanda bana eş bulunur mu göreceksin (786b)

Belki her birisi bir Sidre miṣâl

Müntehâ ola vire bâġa cemâl

Belki her biri bir Sidre ağacına eş olup

Sonunda bağa güzellik vere (1140b)

Aña kim olmaya şahlıḳla hemâl

Pây-mâl ola niçün mûr miṣâl

Ona padişahlıkta kimse eş olmaz (da)

Neden ayaklar altında olmakta karıncaya eş ola (1264b)

Eyledüñ gerçi mülûk-ile ḳıtâl

Olmadı kimse saña lîk hemâl

Gerçi hükümdarlarla vuruştun

Ancak sana kimse eş olmadı (1464b)

Yoġidi aña siyâseyde naẓîr

Salṭanat ʿilminde dânâ vü ḫabîr

Ona siyasette eş yoktu

Saltanat ilminde âlim ve haberdar idi (1538b)

Bile ḳadrimi bulan bunda kemâl

Ola maʿlûm ki yoḳ baña hemâl

Bunda olgunluğu bulan kıymetimi bilsin

Bana eş olmadığını herkes bilir (1702b)

Şimdi yoḳ baña bu fennim de hemâl

Gerçi çoḳdur virilen ehl-i kemâl

Şimdi bana bu hünerimde eş yok

Gerçi verilen olgunluk ehli çoktur (1707b)

4.2.19.3. kim lâyıḳ gör- (T.+A.+T.): İyi ve güzel şeylere uygun görülmek; hak etmek.

Deyim *layık gör-* "yakıştırmak, uygun görmek" (ADS) ifadesine karşılık gelmektedir. Metinde ise "layık gören" taraf değil "layık olan" taraf kastedilmiştir. 739. beyitte, Hint Şahının Behrâm'ı tanıdıktan sonra onun Şahlığa uygun kişi olduğunu görmesi anlatılmak istenmiştir.

Şâh-ı Hind itdi çü Behrâma naẓar

Gördi kim lâyıḳ u dîhîm ü kemer

Hint şahı Behrâm'a bakarak

Taç ve kemere kimin layık olduğunu gördü (739b)

4.2.19.4. maḳâm ṭut- (A.+T.): Bir şeyin yerine konulmak; benzemek, onun gibi olmak.

Sözlükte "yer ayırmak; yer kaplamak; işlevi ve etkisi olmak; önemli sayılmak, önemli olmak" (ADS) anlamlarına karşılık gelmektedir. 1487. beyitte, servi boylu güzel sevgilinin cennetteki Tuba ağacı gibi olduğunu, Tuba ağacının cennette tuttuğu yer gibi, sevgilinin de mecliste öyle yer tuttuğunu anlatmak istemiştir. Deyimin geçtiği 1498. beyitte, servi boylu güzel sevgilinin yeşil elbisesiyle, cennetteki Tuba ağacının yeri gibi o köşkte kıymet bulmuş anlamını karşılar.

Cennet içinde tutup Ṭûbî-maḳâm

Ravżada eyledi ṭâvûs-ḫırâm

Cennet içindeki Tuba ağacının makamını tuttu

Ravzada tavus kuşu gibi edalı yürüdü (1487b)

Câme-i sebz ile ol serv-i ḫırâm

Sebze de Ṭûbî gibi tutdı maḳâm

O servi boylu naz ile yürüyen sevgili yeşil elbisesi ile

Cennette Tuba ağacı gibi yer tuttu (1498b)

4.2.19.5. ögine düşdi revân (T.+T.+F.): Bir kimsenin önünden gitmek, öncülük etmek.

Deyim *önüne düş-* "birinin önünden yürümek; birine kılavuzluk etmek" (ADS) anlamıyla sözlükte yer tutmaktadır. 629. beyitte birinin önüne düşerek kılavuzluk etmek anlamını karşılamaktadır.

Düşdi sâzendeler ögine revân

Naġme-ger kimi kimi rakṣ-künân

Ud çalanlar önüne düşüp yürüdüler

Kimi şarkı söyler kimi dans eder (629b)

4.2.19.6. pây ḳıl- (F.+T.): Paylaştırmak.

Deyim 386. beyitte ülkenin bölünüp parçalanmasını anlatmaktadır.

Ḥâl-i Îrân bilüp şâh-ı Ḫıṭây

Ḳaṣd ḳıldı baṣa o milkete pây

İran toprağını, Çin Şahının bilip

Basmaya niyetlenip o mülküne pay etti (386b)

4.2.19.7. pest id- (F.+T.): Yenmek.

Deyim sözlükteki anlamını, kullanıldığı 1711. beyitte birebir karşılamaktadır.

Urayım şevḳ-ıla Şeh-nâmeye dest

Ḫaşm ol kaldı idem anı da pest

Şehnameye şevkle el vurayım

O düşman kaldı onu da alaşağı edeyim (1711b)

4.2.19.8. pîşrev (F.): Herhangi bir durumda başta olmak. Öncülük etmek.

Deyim *baş çek-* deyimiyle aynı anlamı taşımaktadır. Öncü olmak, örnek teşkil etmek, başta yer almak anlamlarını katar.

Cildi bir pîşrev ol naḳş-ı ġarîb

Mest olup vicde-dâr u şâh-ı lebîb

O garip resminin cildine bir öncü (olarak)

Zengin yurtlu ve akıllı padişah mest olup (290b)

4.2.19.9. râh virme- (F.+T.): İzin vermemek.

Deyim *yol ver-* "geçmesine izin vermek; hızını artırmak; işten çıkarmak, işine son vermek" (ADS) anlamını taşıyan deyimin olumsuzu olarak kullanılır. 373. beyitte Şah kılıcı ile aslanın yolunu kesip onun kaçmasına izin vermemiştir. Şahın gücü üstünlük sağladığı için deyim bu başlık altında incelenmiştir.

Tîġ-ıla şâh u ḫadeng-ile sipâh

Virmediler esede kaçmaġa râh

Şah kılıçla ve asker okla

Aslana kaçmaya yol vermediler (373b)

4.2.19.10. râm eyle- (F.+T.)/râm id- (F.+T.)/râm ḳıl- (F.+T.): Kendisine direnen kişinin direncini kırmak, buyruğu altına almak.

Bu deyim sözlükte *baş eğ-* ve *boyun eğ-* şeklinde bulunmaktadır. *Boyun eğ*-deyimi "isteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak" (ADS); *baş eğ-* deyimi "saygı göstermek için baş eğerek selamlamak; direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 130. beyitte, zamanın bütün renklere üstün geldiğini anlatır. 475. beyitte kullanılan deyim Şaha büyük hürmet duyan askerler, Şahın tüm âleme olan üstünlüğünü kabul ettirmek isterler. Deyimin kullanıldığı diğer 660. beyitte Şahın Hint ülkesini gezip, seyrini tamamladıktan sonra o ülkenin Şahını kendi buyruğu altına alsın anlamı çıkarılmaktadır. Metnin son beyitlerine yaklaşırken 1716. beyitte karşımıza çıkan deyim, Behiştî'nin, Allah'ın yardımıyla mesneviyi tamamlayıp mesnevinin ilk şairi olan Firdevsî'nin emrine vermek istemesi anlatılır.

Rûzgâr eblâḳını eyledi râm

Tevsen-i çarḫa taḳar ḳadri licâm

Zaman, renklerine baş eğdirdi

Feleğin asiliğini gücüyle dizginler (130b)

Varalum ʿizzet ü ikrâm idelüm

ʿAlemi ḫıdmetine râm idelüm

Varalım (ona) hürmet ve ikram edelim

Âlemi hizmetine boyun eğdirelim (475b)

Seyr idüp memleket-i Hindi temâm

Kendüye şehlerini eyleye râm

Hint memleketinin seyrini tamamlayıp

(Hint memleketinin) şahını kendine boyun eğdire (660b)

ʿAnv-i Ḥaḳḳ-ile idüp anı temâm

Kılayum emrüme Firdevsî'yi râm

Allah'ın yardımıyla onu tamamlayıp

Firdevsî'nin emrine boyun eğdireyim (1716)

4.2.19.11. süst ḳo- (F.+T.): Birini yenmek, güçsüz bırakmak.

834. beyitte kullanılan deyim, Şahın düşmanını yenerek güçsüz bıraktığı anlatılmak istenir. Deyim sözlükte geçen *güçsüz düş-* (ADS) deyiminin "düşmanı yenen taraf, güçsüz bırakan taraf" anlamında kullanılmasıyla oluşmuştur.

İledüp ensesine destini cüst

Şeh ḳodı oldı idüp ḫaṣmını süst

Şah elini ensesine hızla koyup

Düşmanını güçsüz kıldı (834b)

4.2.19.12. zîr id- (A.+T.): Yenmek.

Sözlükte "üstünlük sağlamak, yenmek" (ADS) manasına karşılık gelen deyim, çeviri beyitlerde de bu anlama uygun kullanılmıştır. 793. beyitte güreşen iki pehlivanın birbirini yenmesi anlamını çıkarmak mümkündür.

Ki güreş dutam anuñ-ile faḳîr

Ya beni ol ya idem ben anı zîr

Ben onunla güreş tutayım

Ya o beni ya ben onu alt edeyim (793b)

4.2.20. Hile İle İlgili Deyimler:

4.2.20.1. bâzlıḳ it- (F.+T.): Hile yapmak, kandırmak.

Bu deyim sözlükte *oyun yap-* "güreşte rakibe oyun uygulamak; *mec.* hile yapmak" (ADS) ifadesiyle yer bulmuştur. Sözlükteki "hile yapmak" anlamı 161. beyitteki kullanımını karşılamaktadır.

Şuʿbede bâzlıḳ it yine ki ḫalḳ

Penc-Genc idügini bile bu delḳ

Bölükte halka oyun yaparak

Beş hazineyi elinle ovduğunu göster (161b)

4.2.20.2. dilde ḳarâr ḳoma- (F.+A.+T.): Karşındaki insanı kararsızlaştırıp, yanıltmak; işveyle kafasını karıştırmak.

Deyim sözlükte *(birinin) aklını karıştır-* "birini ne yapacağını bilemez duruma getirmek, şaşırtmak, bocalatmak" (ADS) anlamına karşılık gelir. 534. beyitte geçen deyim gayet işveli, işlemesi güzel sevgili Nigâr'ın, Şahın gönlündeki rahatı kaçırıp aşkıyla onu allak bullak etmesini, bocalamasını kastetmektedir. Deyim sevgilinin işvesindeki oyunlarla Şahın kalbini çalmasını ifade ettiği için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Naḳşı gâyetde güzel adı Nigâr

Cânda arâm komaz dilde karâr

Adı Nigâr, işlemesi gayet güzel

Candan rahat gönülde karar koymaz (534b)

4.2.20.3. ḳaçmaġa yüz ṭut- (T.+T.+T.): Bir şeyden kaçmaya hazırlanmak, meyletmek.

Deyim sözlükte *(bir şey olmaya) yüz tut-, (bir şeye) yüz tut-* ifadesiyle "bir şey olmak üzere bulunmak; giderek biçim ve renk değiştirmek; yönelmek" (ADS) anlamlarını karşılamaktadır. 426. beyitte kullanılan deyim anlam olarak sözlük anlamıyla örtüşür. Bu deyim beyitin bağlamından hareketle *"kaçmaya yüz tutar"* ifadesiyle kullanıldığı için bir anda fikir değiştirip kaçmak istenmesiyle "Hile İle İlgili Deyimler" başlığı altında değerlendirilmektedir.

Vehm idüp eylemeye ceng ü cidâl

Kaçmaġa yüz tuta ḳalmaya ḳıtâl

Savaş yapmaya korkup

Vuruşmaya kalmadan kaçmaya yüz tutar (426b)

4.2.20.4. kemîn it- (A.+T.): Tuzağa düşürmek.

Kemîn kelimesi "pusuya gizlenmiş adam" (OTL, 2012; 583) anlamına karşılık gelir. Deyim olarak "pusu et-" anlamına karşılık gelen ifade sözlükte "saldıracağı kimseye görünmemek için bir yerde gizlenip beklemek" (ADS) anlamı taşımaktadır. 479. ve 526. çeviri beyitte kullanıldığı anlam, sözlük anlamını karşılamaktadır.

Gördiler ḳaldı yaḳîn Hüsrev-i Çîn

İtdi bir gûşe(y)i Behrâm kemîn

Çin Hükümdarını doğru bilip kaldılar

Behrâm bir köşeye pusu kurdu (479b)

Fitneger ḳaşını çün eyleye çîn

Dil ider sîne-i vehm ile kemîn

Fitneci kaşını bükerek

Gönlü korkan sinesiyle pusu eder (dedi) (526b)

4.2.20.5. nâz u firîb id- (F.+F.+F.+T.): Aldatmak.

Hile yap- deyiminin "aldatmak; çıkar sağlamak amacıyla bir şeyin saflığını bozmak, değersiz bir şey karıştırmak" (ADS) anlamıyla yer almaktadır. 1255. beyitte yer alan deyim, Şaha sevgilinin naz ve hile yapması, Şahın aklını başından almak için oyunlar yapması anlatılmaktadır.

Ṭoḳınup sinesine ol iki sîb

Cümle aʿżâsı ider nâz u firîb

O iki elma göğsüne dokunup

Bütün organları naz ve hile eder (1255b)

4.2.21. İmkân/İmkânsızlık İle İlgili Deyimler:

4.2.21.1. yol bul- (T.+T.)/râh bul- (F.+T.): Fırsat bulmak.

Deyim sözlükte "çare bulmak" (ADS) anlamını karşılar. 79. beyitte, ulaşılacak en yüksek makama bir araç olmadan ulaşabilmek hedeflenir ve *yol bul-* ifadesine *-an/-en* sıfat

fiil eki getirilerek o imkânı yaratan kişi olmak hedefi kastedilmektedir. 421. beyitte, düşmanın fırsat kolladığını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. 446. beyitte, Şahın düşmanını yenmek için her yolu denemesi ve düşmanın kaçmak için bir çare bulması anlatılmaktadır. Düşman bu durumda kendine bir imkân yaratır. Bu sebeple deyim bu başlık altında değerlendirilmiştir. 1196. beyitte de Fırat suyunun her tarafa akmak için fırsat bulması anlatılmıştır.

Kesrinüñ ḳuṣrını kesr eyliyen ol

Nerdubânsız bulan ol Sidreye yol

Kırdığının kusurunu kıran (görmeyen) ol

En yüksek makama merdivensiz yol bulan ol (79b)

Bunlara ḫaşm olamaz hîç sipâh

Bula hayliyle meğer kimsene râh

Meğer kimse fazlasıyla yol bulsa

Hiçbir asker bunlara düşman olamaz (421b)

Ḳanḳı suya ki olur ise revân

Yol bulur bir yañadan düşmen-i cân

Hangi suya akarsa

Can düşmanı bir yandan yol bulur (446b)

Buldı her canibe yol âb-ı Fırât

Ḥavża vü çeşmelere geldi ḥayât

Fırat suyu her tarafa yol buldu

Havuz ve çeşmelere hayat geldi (1196b)

4.2.21.2. yol bulama- (T.+T.): Bir yere varmaya imkân bulamamak, çare olmaması.

Yol bul- "çare bulmak" (ADS) deyiminin olumsuz hâli olarak kullanılmıştır. 1064. beyitte, meleğin bir yere gitmek için yol bulamadığını, imkânı olmadığını anlatır.

İrdi bir kûha ki mânend-i felek

Yol bulamaz añа illâ ki melek

Gökyüzüne eş olan bir dağa vardı

Ne olursa olsun melek ona yol bulamazdı (1064b)

4.2.22. İnanç İle İlgili Deyimler:

4.2.22.1. deyre dön- (A.+T.): Köşklerin kiliseye benzemesi.

Kiliseler devasa yapıda inşa edilip görkemli bir görüntüye sahip olurlar. 1207. beyitte şair, yapılan köşklerin kiliseye benzediğini ifade etmektedir.

Deyre dönmişidi her ḳaṣr hemîn

Ṣanma benzer içinde büt-i Çîn

Her köşk kiliseye dönmüştü

Ancak içinde Çin putuna benzer (put var) sanma (1207b)

4.2.22.2. duʿâ eyle- (A.+T.)/duʿâ it- (A.+T.): Olması dilenen şeyin Allah'tan istenilmesi.

Deyim sözlükte *hayır dua et-* "iyi dileklerde bulunmak" (ADS) ifadesiyle yer almaktadır. Kişinin bir şeyi arzu etmesi, yürekten istemesi ve bu dileğini Allah'a sunması, dua etmektir. Deyim tasnifte "Arzu/Beğeni/İstek İle İlgili Deyimler" başlığı altında da anlam dolayısıyla değerlendirilebilirdi. Fakat kelime itibariyle *dua et-* inancı destekleten kuvvetli bir unsurdur ve inancı, istek durumuna göre daha önce çağrıştırmaktadır. Bu sebeple "İnanç İle İlgili Deyimler" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Gördiler itdügibi bu işi şâh

Kıldılar cümle duʿa mîr ü sipâh

Bu işi padişahın ettiğini gördüler

Bütün başkumandan ve askerler dua ettiler (239b)

Eyleyüp şâha reʿâyâsı duʿâ

Herkesi eyledi cân ile ṣenâ

Halk, Şaha dua edip

Herkesi canı ile övdü (374b)

Yüz urup şâha duʿâ itdi resûl

Göricek nâmesini oldı melûl

Elçi başvurup Şaha dua etti

Mektubunu görünce mahzunlaştı (594b)

Bir ḳızum var vireyüm anı saña

ʿÖmrüñ oldukça duʿâ eyle baña

Bir kızım var onu sana vereyim

Ömrün oldukça bana dua et (778b)

Gelüben şâha duʿâ itdi vezîr

Yüz urup ayağına öpdi serîr

Vezir gelerek Şaha dua etti

Ayağına yüz eğip tahtı öptü (876b)

Vardı Behrâma duʿâ itdi vezîr

Didi ey lâyık-ı dîhîm ü serîr

Vezir Behrâm'a gidip dua etti

Ey tahtın yiğit sahibi, dedi (881b)

Yüz urup pâdişehe eyle duʿâ

ʿArż ḳıl lutf ile bizden vü rıżâ

Padişaha yüz eğip dua et

Bizden lütuf sun ve rızasını iste (902b)

Gören işiden ider şâha duʿâ

Guşte yol üzre yatur ejderhâ

Öldürülmüş ejderha yol üzerinde yatar

Gören işiten Şaha dua eder (1010b)

İtdi bir bu iki iḳlîmi Ḫudâ

İdeyüm şâha mekânımda duʿâ

Allah bu iki iklimi bir etti

Şaha mekânında dua edeyim (1027b)

Bizi unutma duʿâ eyle müdâm

İdeyim ben de ṣenâ ṣubḥ-ile şâm

Bizi unutma sürekli dua et

Ben de sana gece gündüz (dua) edeyim (1036b)

Hem dıraḫt işini işlerdi ġarîb

Kim duʿa eyler idi görse ḥabîb

Garip hem ağacı işlerdi

Sevilen dostu kim görse dua ederdi (1154b)

Şöyle didi vü şehe itdi duʿâ

Virdi pendi daḫı bir dürlü ṣafâ

Şöyle dedi ve şaha dua etti

Nasihatiyle bin türlü huzur verdi (1321b)

Eyledi böyle diyüp şâha duʿâ

Bir ḫulûṣ-ile ki olur defʿ-i revâ

Böyle diyerek Şaha dua etti

Bir kalp temizliğiyle layık olanı yapar (1419b)

Ṣunuben eyledi Behrâma duʿâ

Nûşidüp ṭoldı dil ü cânı ṣafâ

Behrâm'a sunarak dua etti

Gönlü ve canı içip huzurla doldu (1503b)

4.2.22.3. gökden in- (T.+T.): Allah'ın meydana getirdiği bir şeyin, gökten indiğini ifade etmek.

Bu ifade, Kur'ân-ı Kerim'i Allah'ın gökten indirdiği düşüncesi ile dile yerleşen bir deyim olmuştur. Allah tarafından geldiği düşünülen şeylere *"gökten indi"* ifadesi kullanılır. 1441. beyitte *gökten indi* ifadesi ile Kur'ân-ı Kerim kastedilmektedir.

Gökden indi bu meşel var ki cedîd

Oldı serkeşler anun-ile ʿabîd

Yeni ortaya çıkan bu örnek gökten indi

İnançsızlar onunla kulluk etmeye başladı (1441b)

4.2.22.4. günâh it- (F.+T.): Allah'ın hoş görmediği bir şeyi yapmak.

Günah işle- (ADS) deyimine karşılık gelmektedir. 1545. beyitte, Şaha, dertli fakir kulun ne günah işlediği sorulmaktadır.

Didiler aña ki ey şâh-ı serîr

Ne günâh itdi bu iftâde faḳîr

Ona, Ey tahtın şahı!

Bu biçare fakir ne günah işledi, dediler (1545b)

Bu siyâsetde eder ḫafv-ı sipâh

Vehm ider itmeye her kişi günâh

Ordunun korkusu bu siyasettedir

Her kişi günah işlemeye korkar (1559b)

4.2.22.5. lisân vir- (A.+T.): Allah'ın konuşamayan bir canlıya dil vermesi, konuşmasını sağlaması.

Deyim sözlükte metin içerisindeki haliyle bulunmamaktadır. *Ağız dil verme-* "konuşamamak, susmak" (ADS) anlamını taşıyan deyim mevcuttur. Çeviri bağlamında, *deve dikenine dil verdi,* yani "Allah'ın isteğiyle, konuşmayan canlıya dil verip konuşturması" anlamına karşılık gelmektedir. Konuşmayan bir canlıyı konuşturmak, can

verip, dillendirmek Allah'a mahsustur. Bu sebeple deyim tasnifte inanç başlığı altında yer bulmuştur.

Virdi Ḥaḳḳ ḫâr-ı muġaylana lisân

Eyledi Mürsel idügini beyân

Allah gönderilmiş (olan) peygamberini açık etti

Deve dikenine dil verdi (78b)

4.2.22.6. lisânını şükre uzat- (A.+A.+T.): Allah'a şükretmek.

Şükr kelimesi "görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık" (OTL, 2012; 1172) anlamına karşılık gelir. 1099. beyitte, *dilini şükret uzattı* ifadesi ile hayat bulan bitkinin Allah'a şükrettiği ifadesi yer almaktadır.

Mürde cism idi cihân buldı ḥayât

Şükre uzatdı lisânını nebât

Cihan ölmüş bir varlıktı, hayat buldu

Bitki (bile) dilini şükre uzattı (1099b)

4.2.22.7. namâzını ḳıl- (F.+T.)/namâz ḳıl- (F.+T.): Allah'a ibadet etme amacıyla namaz kılmak.

Namazını kıl- deyimi tek başına "ibadet etmek; ölmek, öldürüp defnetmek" anlamlarını kala getirmektedir. 345. beyitte kullanıldığı anlamda da ölen reisin namazını kılan askerleri gören Şah, mezarı türbe yapar. Burada öne çıkan anlam "ölünün arkasından namazını kılıp, ibadeti yerine getirmek" olmuştur. 454. beyitte de yine namaz kılarak ibadetini yerine getirmektedir.

Kıldılar çünki namâzını sipâh

Defn idüp türbe yapar üstine şâh

Askerler namazın kıldılar diye

Şah, defnedip üstüne türbe yapar (345b)

Maʿbedüm var ḳıluban anda namâz

İdeyüm Ḫâlıḳa ʿacz-ile niyâz

Orda mabedim var, namaz kılarak

Allah'a acziyetimle yalvarayım (454b)

4.2.22.8. nasîb it- (A.+T.)/nasîb ḳıl- (A.+T.): Allah'ın kulunu iyilik, güzellik ile rızıklandırması.

Bu deyim metinde birçok yerde kullanılmıştır. İslam inancında kula gelen iyilik ve güzellikler Allah'ın onu rızıklandırması, ona güzellikler nasip etmesidir. 150. beyitte Allah'ın, Behiştî'ye beş mesnevi yazarak hamse sahibi olmasını nasip ettiği anlatılmıştır. 911. beyitte Allah soyu temiz kimse olmak isteyen pehlivanı bu muradına kavuşturur. 1709. beyitte yine yazdığı hamse üzerinde duran Behiştî, bu öğüt hazinesini Allah ona nasip ettiği için kendini diğer tüm şairlerden üstün görmektedir.

Penc Genc'i çü nasîb itdi İlâh

Bende-i efḳar idüñ eyledi şâh

Allah beş hazineyi nasip etti

Çünkü sen üzüntü kölesi idin (O) seni şah etti (150b)

Pehlevânuñ çün murâdidi ḥasîb

İtmeden saʿy Ḫudâ kıldı nasîb

Pehlivanın muradı soyu temiz kimse olmak olduğu için

(O) çabalamadan Allah (ona) nasip etti (911b)

Penc-Genci çün nasîb itdi Ḫudâ

ʿAraba vü ʿAceme cümle ṣalâ

Allah, öğüt hazinesini nasip ettiği için

Bütün Arap'ı ve Acem'i çağırıyorum (1709b)

4.2.22.9. nûr şaç- (A.+T.): İlahi bir ışığa, güzelliğe, aydınlığa sahip olmak.

Bu deyim *nur gibi, nur saç-* (ADS) ifadeleri ile sözlükte yer almaktadır. "Parlak, pırıl pırıl; kutsal bir yere gökten ilahi bir ışık yağmak" anlamlarını taşıyan deyimler 748. beyitte *nur saç-* olarak karşımıza çıkar. Bu beyitte, cennet delikanlılarının ve cennet kızlarının mum gibi nur saçacağını anlatır.

Virdi fer meclise gılmân ile ḥûr

Saçdılar şemʿ gibi her biri nûr

Cennet delikanlıları ve cennet kızları meclise aydınlık verdi

Her biri mum gibi nur saçtı (748b)

4.2.22.10. şûr çalın- (A.+T.): Kıyametin kopacağına inanılan vakit.

İslam inancında Müslümanlar, İsrafil meleğinin sur çalmasıyla kıyametin kopacağına inanırlar. 1175. beyitte de inşa edilen kalenin duvarlarının sağlamlığı İsrafil'in surunun dahi duyulmayacağı ifadesi yer almaktadır.

Şöyle ḳaluñ yapılur seng-ile sûr

Çalınursa işidilmez idi sûr

Taş ile sur şöyle kalın yapılır

(İsrafil) sur çalsa işitilmezdi (1175b)

4.2.22.11. sücûd eyle- (A.+T.): Allah'a ibadet etmek.

Sözlükte "alnı, eli, ayakları, dizleri, ayak parmaklarını yere getirmek; *mec.* saygı göstermek" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. 553. beyitte, bir kimseye değerli bir vücut verdiği için Allah'a secde etmenin farz olduğu anlatılmaktadır.

Her kime virdiyise fazlı vücûd

Farżdur kim aña eyleye sücûd

Her kime değerli vücut verdiyse

Ona, secde etmek farzdır (553b)

4.2.23. Liderlik İle İlgili Deyimler:

4.2.23.1. baş çek- (T.+T.): Bir olayda, bir grupta başta bulunmak, öncü olmak.

Deyim "toplulukta başı çekmek, öncü olmak" anlamını karşılamaktadır.

Baş çeküp ḫırḳaya ġavvâṣ miṣâl

Ġavṭa ḳıl baḥr-ı dile dürlerin al

Dalga gibi hırkaya baş çekip

İncilerini al gönül denizine sulak yer yap (158b)

4.2.23.2. çarḫa sütûn ol- (F.+F.+T.): Liderliğiyle bütün halkların sığınağı olmak.

Sözlükte *direk gibi* "sağlam, iri yapılı" (ADS) ifadesi yer almaktadır. 1070. beyitte kullanılan deyimde, Şahın dünyanın sığındığı, tüm halkları ayakta tutan güçte bir lider olduğu ifadesi yer almaktadır.

Şâḫ olmuş ṣanasın çarḫa sütûn

Zerrece gelmez aña pîl u heyûn

Sanırsın Şah dünyaya direk (gibi) olmuştu

Ona pil ve hayvan zerre kadar gelmez (karşı koyamazdı) (1070b)

4.2.23.3. kemer baġla- (F.+T.)/kemer baġlan- (F.+T.): Şahlığını ilan etmek.

Beyitlerde kullanılan *kemer* Şahlık kemeridir. Savaş kazanan, liderliği ele alan, padişahlığını ilan eden kahramanlar *kemer bağlanır*. 183. beyitte *beline şahane kemeri bağladı* ifadesi, Şahın liderliği ele aldığını göstermektedir. 754. beyitte *kumaşın topraklarına kemer bağla-* ile kastedilen fethedilen ülkeden haraç olarak gelen kumaş Şaha kaftan olur ve kaftana kemer bağlamak ise Şahlık kemeri olarak ifade edilir.

Baġladı beline şâhâne kemer

Buldı anuñla şeref dîhim-i zer

Beline şahane kemeri bağladı

Altın taç onunla şeref buldu (183b)

Gerd-i dibâlara baġlandı kemer

Ḥüsn-i ḳadrini mezîd eyledi zer

Kumaşın topraklarına kemer bağlandı

Kıymetli güzelliğinin (değerini) altın arttırdı (754b)

4.2.23.4. külâh gey- (F.+T.)/tâc gey-(giy-) (F.+T.): Başa taç giyerek liderliğini ilan etmek.

Deyim sözlükte *taç giy-* "tahta çıkmak; kral veya kraliçe seçilmek" (ADS) şeklinde yer almaktadır. Bu deyim metinde birçok defa kullanılmıştır. 135. beyitte *külah giydi* ifadesi lider olmak, kazanmak anlamını karşılamaktadır. 547. beyitte *başına külah giy-* ifadesi yine liderliğini göstermek amacıyla kullanılmış bir deyimdir. 578. beyitte *başıma çelik külah giyerek* ifadesi liderliği ilan etme anlamını sağlamıştır. 714. beyitte kullanılan deyimde, Şahın başına taç giyip liderliğini ilan etmesiyle divan kurup askerini divana toplaması anlatılmaktadır. 734. beyitte *başlarına taç giyeli* ifadesi ile beyit, Hint hükümdarlarının Şah oldukları andan itibaren başka bir Şaha haraç vermedikleri anlamıyla, "Şahlığını ilan etme" manasını kazandırmıştır. 745. beyitte yine Hint Şahının tacını giymesi, onun ülkenin lideri olduğunu gösteren özelliğidir. 753. beyitte *külah* kelimesine eş olarak *taç* kelimesi kullanılmıştır.

Zeyl-i çetri oluben ḫalḳa penâh

Sâyesine irişen geydi külâh

Halka ayırma çadırı olduğundan

(Onun) gölgesine sığınan külah giydi (135b)

Geyüben başına Behrâmî külâh

Oldı Ḫâḳânyerine mülkine Şâh

Behrâm başına külah giyerek

Hakan yerine mülküne şah oldu (547b)

Ḥâżır ol kim çekerüm ben de sipâh

Geyüben başuma pûlad külâh

Hazır ol, başıma çelik külah giyerek

Ben de ordu çekerim (578b)

Şâh-ı Şengül geyüben başa külâh

İtdi dîvân ḳıluban cemʿ-i sipâh

Neşeli şah başa külah giyerek

Askeri toplayarak divan etti (714b)

Raylar başlarına giyeli tâc

Virmediler daḫı bir şâha ḫarâc

Hint hükümdarları başlarına taç giyeli

Bir şaha dahi haraç vermediler (734b)

Ki seherden ṭuruban Hind şehi

Lâle-veş başına geydi külehi

Hint şahı seher vaktinde kalkarak

Lale gibi (olan) başına külah giydi (745b)

Geydi her sîm-beden gevherî tâc

Ḫûbluḳ memleketinden kʿala bâc

Gümüş bedeni her değerli tacı giydi

Güzellik memleketinin haracı kumaş giydi (753b)

4.2.23.5. serîr ḳurıl- (A.+T.): Lider olanın tahtını hazırlamak.

914. beyitte, Şahın şehirden ayrılmasıyla taşrada gittiği yere tahtının kurulması anlatılmaktadır. Şahın gittiği yere taht kurulması ise onun liderliğinden kaynaklanan bir durumdur.

Şehrden ṭaşra çıḳup şâh-ı vezîr

Dikülüp ḫayme vü kurıldı serîr

Vezirin şahı şehirden taşraya çıkıp

Çadır dikilip taht kuruldu (914b)

4.2.23.6. serveri ser ḳıl- (F.+F.+T.): Başkan yapmak; öncü tanımak.

Reis "baş, başkan" (OTL, 2012; 1034) anlamına gelen kelime deyim olarak 411. beyitte Çin Şahının on bölüğün her birine bir kişi seçip ona altın, gümüş, taç ve kemer

vererek onu bölüğe başkan ataması anlamını katmıştır. 452. beyitte de yine başkanların başına getirilecek lideri anlatmaktadır.

Kıldı her bölüğe bir serveri ser

Virüben sîm u zer ü tâc u kemer

Altın ve gümüş, taç ve kemer vererek

Her bölüğe bir reis kıldı (411b)

Kıldı serverlere ol serveri ser

Didi vehm itmege olur fetḥ u ẓafer

Başkanlarla o başkanı reis kıldı

Korkmayın, fetih ve zafer olur, dedi (452b)

4.2.23.7. şâh id- (F.+T.): Bir kimseyi şahlığa uygun görmek; ona şahlık vermek.

775. beyitte, Hint Şahının kendinden sonra yerine atayacağı kimseyi düşünmesi üzerine kullanılmıştır. Bu da Şahın liderliğini ifade eder.

Yoḳdur oğlum ki idem yerüme şâh

Hep senüñ mülk ü ḫazâyin ü sipâh

Oğlum yok ki yerime şah edeyim

Ülke ve hazineler ve ordu hepsi senin (775b)

4.2.23.8. taḫtına otur- (F.+T.)/taḫtına çıḳ- (F.+T.): Padişahlığını ilan etmek.

Deyim sözlükte "hükümdar olmak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 919. beyitte Şah, tahtına oturup padişahlığın gereğini yapar. 1094. beyitte, şehre varan Şah, orada başına taç giyip tahta çıkarak hükümdarlığını ilan etmiştir.

Çıḳuben taḫtına oturdı çü şâh

Geldi şâdiliġa ol sûra sipâh

Şah çıkarak tahtına oturunca

Asker sevinerek kaleye geldi (919b)

Pây-taḫta varup iʿzaz-ile şâh

Tahtına çıkdı geyüp başa külâh

Şah saygıyla Başkente varıp

Başa külah giyip tahta çıktı (1094b)

4.2.23.9. yir yüzin ṭut- (T.+T.+T.): Bütün bölgeleri kuşatmak.

Deyim sözlükte *yer kapla-* ve *yer tut-* (ADS) ifadeleriyle karşımıza çıkar. "Önemli bir hacim kaplamak" (ADS) anlamı taşıyan deyim, 397. beyitte Çin askerlerinin her bölgeyi kuşattığını, otun her yerde bitmesi gibi Tatarların da âlemin her yerini kapladığını ifade eder.

Ṭoluben ʿâlem içi Çinî sipâh

Yir yüzin tutdı Tatar hem-çü giyâh

Âlemin içi Çin askeriyle dolarak

Tatarlar ot gibi yer yüzünü tuttu (397b)

4.2.24. Mağlubiyet/İtaat İle İlgili Deyimler:

4.2.24.1. baş eg- (T.+T.)/ser eg- (F.+T.)/baş ur- (T.+T.): Bir kişiye veya olaya direnmekten vazgeçmek; mağlup olmak.

Deyimin sözlük anlamı "saygı göstermek için baş eğerek selamlamak; direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek" (ADS) olarak iki farklı duruma örnek teşkil eder. 581. beyitte, *hangi reis ki bana baş eğmesin*, cümlesi bağlamında, hiçbir reisin kendine direnemeyeceğini, mağlup edeceğini anlatmak istemiştir. 761. beyit Hint yiğitlerinin Behrâm'ın boy posunu gördükten sonra onu yenemeyeceklerini anlayarak ona baş eğdiklerini anlatır. 781. beyitte Hint Şahı Behrâm'a baş eğip, itaat eder ve kızıyla Behrâm'ın nikahını kıyar. Şahın askeri huzuruna gelince baş eğerek onu selamlar ve itaatini gösterir. Burada sözlükte geçen ilk anlam öne çıkmaktadır. Şen'in eserinde geçen *baş eg-* deyimi metinde kullanılan deyimle aynı anlamı taşımaktadır (2017; 297).

Ḳanḳı server ki baña egmeye baş

Başı ucında diker dehr eli taş

Hangi reis ki bana baş eğmesin

Âlemin eli başucuna taş diker (581b)

Yâl ü bâlına iderler çü naẓar

Egdiler Hind dilâverleri ser

Boy posuna bakınca

Hint yiğitleri baş eğdiler (761b)

Baş urup emrüñe oldum didi râm

Ḳıldı sevgend ile ʿahdini temâm

Baş eğip emrine itaat ettim, dedi

Yemin ile nikahını tamamladı (781b)

Daʿvet eyledi anı mescide şâh

Geldi baş urdı şeh öñinde sipâh

Şah onu mescite davet etti

Asker gelip Şah(ın) önünde baş eğdi (804b)

4.2.24.2. bel bağla- (T.+T.)/kemer bağla- (F.+T.): Mecbur olmak, itaat etmek.

Deyim günümüzde "birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek" (ADS) anlamını karşılar. 132. beyitte geçen deyim "hizmetine girmek, ona itaat etmek" manasını taşır. 169. beytindeki kullanımı bağlamdan dolayı, kendisinin Şahlığını elinden alan kişiye köle gibi mecbur kalarak itaat etti anlamı çıkarılabilir.

Devlet-i şemʿine pervâne ḳamer

Bağladı ḫıdmet-i Cevzâya kemer

Ay mumun devletine pervane (olup)

İkizlerin hizmetine kemer bağladı (132b)

Urduñ ise kemerine kimüñ el

Bende-veş ḫıdmetüñe bağladı bel

Kimin kemerine el vurdunsa

(O, senin) hizmetine köle gibi bel bağladı (169b)

4.2.24.3. kaçmaġa yüz döndür- (T.+T.+T.)/ḳaçmaġa rû tut- (dut-) (T.+F.+T.): Mağlup etmek, yenilgiye uğratmak.

Sözlükte *(bir şey olmaya) yüz tut-, (bir şeye) yüz tut-* ifadesiyle "bir şey olmak üzere bulunmak; giderek biçim ve renk değiştirmek; yönelmek" (ADS) anlamıyla kullanılan deyim *kaçmaya yüz döndür-* ifadesinde "savaşmaktan vazgeçirmek, savaşmaktan vazgeçmek" anlamı katmıştır. Deyim farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. 428. beyitteki bağlam deyimin beyite "yenilgi" anlamını sağlamıştır. 488. beyitte *kaçmaya yüz tuttu* ifadesi yine "yenilgi" anlamı sağlamıştır.

Kaçmaġa döndüre yüz Rüstem-i Zâl

Bulmaya benüm ile çünki mecâl

Zaloğlu'nu kaçmaya yüz döndürdüm

Çünkü benimle (vuruşmaya) derman bulamadı (428b)

Baʿdehu itdi şebîḫûnı ʿadû

Tutdılar kaçmaġa her birisi rû

Düşman gece baskınını ondan sonra yaptı

Her birisi kaçmaya yüz tuttu (488b)

Kâh olur cüzz-i bahaneyle ʿadû

İrişür naṣr dutar kaçmaġa rû

Zaman olur düşmana bahane parçalarıyla

Yarım ulaşır (ve) kaçmaya yüz tutar (1476b)

4.2.24.4. pâ-mâl ol- (F.+F.+T.): Yenilmiş olan.

Ayaklar altına al- deyimi "önem verilmesi gereken şeyleri hiçe saymak, çiğnemek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 1527. beyitte, *ayaklar altına alınmış* ifadesi ile, ordunun üzerine düşeni yapamayıp nefsinin isteklerine kapılıp, savaşta başarısız olmasıyla, o halkın da mağlup olacağını ve toprak gibi ayaklar altında kalıp ezileceği anlatılmaktadır.

Nefs-i nefsi olicek mîr u sipâh

Ḫalḳ pâ-mâl ola mânend-i siyâh

Reis ve ordu nefsinin nefesine kapılınca

Halk toprak gibi ayaklar altına alınmış olur (1527b)

4.2.24.5. râmdur (F.+T.)/râm eyle- (F.+T.)/râm ol- (F.+T.)/râmî vü münkâd ol- (F.+F.+A.+T.): Boyun eğmek, razı gelmek.

Boyun eğ- deyimi "isteyerek veya istemeden uymak, katlanmak" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. Metnin 93. beyitinde *baş eğ-* "direnmekten vazgeçmiş, buyruk altına girmiş" anlamını karşılamaktadır. 151. beyitte söz ülkesinin Behiştî'ye boyun eğmesinden, ona teslim olmasından bahsetmektedir. 195. beyitte ise *hükmüne itaat et-* deyimi de kendinden güç ve iktidar olarak yüce olana boyun eğme manasını taşımaktadır. 781. beyitte Hint Şahı Behrâm'a baş eğip, itaat eder ve kızıyla Behrâm'ın nikahını kıyar. Şahın askeri huzuruna gelince baş eğerek onu selamlar ve itaatini gösterir. Burada sözlükte geçen ilk anlam öne çıkmaktadır. 1402. beyitte, dünyadaki her şeyin Şaha itaat edeceği; 1408. beyitte, tüm âlemin Şaha itaat ettiği anlatılmaktadır. 1418. çeviri beyitte, Şaha savaşı nasıl yaparsa boyun yenilgiye uğrayacak olanların olduğu anlatılmak istenir. 1459. beyitte, kılıcın gücüne teslim olacak düşmanı anlatırken kullanılmış olan deyimle, 1699. beyitte yaratılışında güzellik olmayan birine hünerli kimsenin boyun eğmeyeceği anlatılmaktadır. Şen'in eserinde geçen *boyun eg-* deyimi metinde kullanılan deyimlerle aynı anlamı taşımaktadır (2017; 297).

Râmdur emrine mülk ü Melekût

Zeyni zâtı-y-ıla bâġ-ı Ceberût

Allah'ın azametine, hükümdarlığın emrine

Şahsıyla, süsüyle baş eğmiştir (93b)

Saʿy ḳıl ḳılmaġa sen anı temâm

Ki süḫan mülki ola ḥükmüñe râm

Gayret etmeden onu tamam edemezsin

(Gayret et ki) söz mülkü (senin) hükmüne baş eğsin(151b)

Kâr-ı ʿâlem ṭutup anuñla niẓâm

Cümle ser-keşler olur ḥükmüne râm

Âlemin işi onunla düzen tutup

Bütün dik başlılar (onun) hükmüne itaat eder (195b)

Baş urup emrüñe oldum didi râm

Ḳıldı sevgend ile ʿahdini temâm

Baş eğip emrine itaat ettim, dedi

Yemin ile nikahını tamamladı (781b)

Didi oġlı ki eyâ şâh-ı cihân

Ḥükmüñe râm zemîn ile zamân

Ey Cihan Şahı

Yer ile zaman emrine boyun eğer, deyip oğlu (devam etti) (1402b)

Eyledüm dilleri anuñ-ile râm

Oldı ʿâlem baña münḳâd temâm

Gönülleri onunla itaat ettirdim

Âlem bana tamamen boyun eğdi (1408b)

Belki şöyle gerek ey şâh-ı şaḫâ

Ki cihân râmî vü münḳâd ola

Ey padişahlar padişahı, belki şöyle (yapmak) gerek (olan)

(O zaman) cihan itaat edip ve boyun eğen olsun (1418b)

Tîġınuñ râm olup baḥr-ile ber

Nereye vardiyise buldı ẓafer

Deniz ile toprak kılıcının (karşısında) boyun eğip

Nereye vardıysa zafer (onun) oldu (1459b)

Kişinüñ olmayıcek ṭabʿ(ı) laṭîf

Ola mı râm aña bu fenn-i şerîf

Kişinin yaratılışı hoş olmayınca

Ona bu şerefli hüner boyun eğer mi (1699b)

4.2.24.6. ṭurama- (T.): Baş eğmemek.

Bu ifade 694. beyitte, Şaha boyun eğmeyen Anadolu Hükümdarına saldırıya geçtiğini anlatır. *Durma-* kelimesi bağlamda "baş eğmemek" anlamına karşılık gelir ve bu sebeple deyim bu başlık altında değerlendirilmiştir.

ʿAlemüñ şâhiyidi Ḳayṣer-i Rûm

Ṭuramadı baña itdüm çü hücûm

Anadolu Hükümdarı âlemin şahıydı

Bana durmadığı (için) hücum ettim (694b)

4.2.24.7. zir-i serîr ol- (F.+A.+T.): Yenilmek.

Deyim sözlükte *alaşağı et-* "yetkilerini elinden alıp birini yerinden uzaklaştırmak, atmak, kovmak; kapıp yere vurmak; *mec.* kötülemek, değersiz göstermek" (ADS) anlamıyla bulunmaktadır. 690. beyitte kullanılan deyim ise bu anlamın aksine yenilmek, yenilgiye uğramak manasını karşılamıştır.

Pehlevânum baña yoḳ şimdi naẓîr

Terk-i tâc oldı baña zir-i serîr

Pehlivanım, şimdi bana eş yok

Tacı terk ettim bana taht alaşağı oldu (690b)

4.2.24.8. zîr ü zeber ol- (F.+F.+F.+T.): Mağlup olmak.

Altüst ol- deyimi "çok karışık duruma gelmek; üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak; rahatsızlanmak" (ADS) anlamlarını karşılamaktadır. Fakat 829. beyitte kullanıldığı anlam ile düşmanın yenilgiye uğraması anlatılmak istenmiştir.

Döküben her biri bulut gibi ter

Toprak oldular olup zîr ü zeber

Her biri bulut gibi ter dökerek

Altüst olup toprak oldular (829b).

4.2.25. Nasihat Etmek/Ders Çıkarmak/Ders Vermek İle İlgili Deyimler:

4.2.25.1. defterini cümle raḳam it- (A+F.+A.+A.+T.): Yapılan bir iyilik ya da kötülüğün unutulmaması.

1540. çeviri beyitte, kendilerine yapılan bütün eziyetleri unutmayıp bunlardan kendine ders çıkardıkları anlatılmaktadır.

Ne ḳadar ḳıldıysa cevr ü sitem

İtdiler defterini cümle raḳam

Ne kadar eziyet ve zulüm yaptıysa

Hepsini deftere yazdılar (1540b)

4.2.25.2. gûş-mâl eyle- (F.+T.): Bir durumda yanlış olan şeyi düzeltmek, tebih etmek.

Deyim bugün sözlükte "birinin bir konudaki ters tutumunu düzeltmek" (ADS) anlamını karşılamaktadır. Beyitteki anlamı da sözlük anlamıyla örtüşen deyim dostlarının kaçmak isteyen korkağı yola getirmesi, yardımcı olup, işi düzene koymayı anlatmaktadır.

Perdeden taşar ḳaçan itse figân

Gûş-mâl eyler idi ehl-i hemân

Kaçmak istese feryadı perdeden taşar(dı)

Dostları hemen tembih ederdi (289b)

4.2.25.3. naṣîhat id- (it-) (A.+T.)/naṣîhat di- (A.+T.): Öğüt vermek.

Sözlükte *nasihatte bulun-* "nasihat etmek" (ADS) anlamıyla yer almaktadır. Şen'in eserinde *öt bėr-* deyimi bu deyimle aynı anlamda kullanılmaktadır (2017; 162). Metinde kullanılan 1410., 1516. ve 1592. beyitlerde, Şaha verilecek olan bir öğütten bahsedilecektir ve bunu açıklamak için deyim kullanılır.

İster isen ki seve ḫalḳ seni

Bir nasîḥat ideyüm diñle beni

Halk seni sevsin istersen

Dinle beni (sana) bir nasihat edeyim (1410b)

Bir nasîḥat dimiş idi bana bâb

Şerḥ olunsa ola her bâb kitâb

(Bu) konu bana bir nasihat demişti

Her konu yorumlansa bir kitap olur (1516b)

Bir nasîḥat bize de itdi peder

Naḳl ideyüm saña ey ʿâli güher

Babam da bize bir nasihat etti

Ey yüce soylu, (nasihati) sana anlatayım (1592b)

4.2.25.4. peder it- (F.+T.): Büyüklük göstermek, karşısındakileri koruması altına almak.

1257. beyitte kullanılan deyim, nasihati ile binlerce kişiye büyüklük edip onlara yol gösteren Şah sayesinde devletin ömrüne duacı olunur.

İrmesün devlet ü ʿömrüñe gezend

Bin perestâra peder itdi çü pend

Nasihatiniz bin kula babalık ettiği için

Devletin ömrüne zarar ziyan gelmesin (1257b)

4.2.25.5. pend ḳıl- (F.+T.)/pend it- (F.+T.): Nasihat etmek.

Öğüt kelimesi "bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat" (ADS) anlamında bulunmaktadır. Sözlükte *öğütte bulun-* "öğüt vermek" (ADS) anlamına karşılık gelen deyim 1055. beyitte, Şahın verdiği öğütleri anlatmak amacıyla kullanılmıştır. 1656. beyitte, sevgili babasının verdiği öğüdü Şaha anlatmak ister. Şen'in eserinde *pend bėr-* deyimi bu deyimle aynı anlamı karşılar (2017; 162).

Kıldı çoḳ pend nigâre daḥı şâh

Elin ayaġın öpüp eyledi âh

Elini ayağını öpüp feryat etti

Ansızın şah da çok ögüt verdi (1055b)

İtmiş idi baña bir pend peder

Diyeyüm şâha buyurursa eger

Babam bana bir öğüt vermişti

Buyurursa eğer Şaha diyeyim (1656b)

4.2.25.6. tenbîh ḳıl- (A.+T.): Tembih etmek.

Deyim sözlükte *tembihatta bulun-* "uyarmak" (ADS) şeklinde yer alır. 1308. beyitte, düşmanın ansızın ortaya çıkması hâlinde ne yapılacağı konusunda uyarıda bulunmak anlamında kullanılmaktadır.

Nâgehân düşmen olur ise ʿayân

Baña tenbîh ḳıl ey şâh-ı cihân

Ey Cihan Şahı! (Eğer) düşman ansızın ortaya çıkarsa

Bana (ne yapacağıma dair) tembih et (1038b)

4.2.26. Öfke ve Hoşnutsuzlukla İlgili Deyimler:

4.2.26.1. cenge çek- (F.+T.): Savaşa sokmak.

Bu deyim sözlükte *savaş aç-* "savaşmak" (ADS) deyimine eş anlamlı bir kullanımdır. 211. beyitin bağlamında birini isteyerek ya da istemeden savaşın içine dahil etmek anlamında kullanıldığı sonucu çıkarılmıştır.

Çekdiler cenge bir dîv-nijâd

Kim tozın görmez idi pûyede bâd

Bir şeytan soyunu cenge çektiler

Öyle ki koşmada yel tozu görmezdi (211b)

4.2.26.2. gürz-i girân şal- (F.+F.+T.): Öfkeyle saldırarak ağır topuzu düşmanın üzerine atmak.

Gürz-i girân tamlaması anlam itibariyle "ağır topuz" demektir ve savaşta kullanılır. 200. beyitte düşmana öfkeyle saldırmak anlamıyla kullanılmıştır.

Ḫaşmına salsa ḳaçan gürz-i girân

Degmeden sâyesi virür idi cân

Kaçan düşmanına ağır gürz salsa

Gölgesi değmeden can verirdi (200b)

4.2.26.3. ḥased eyle- (A.+T.): Bir duruma yahut bir kişiye karşı hasetlikte bulunmak.

Sözlükte *birbirini çekeme-* "kıskanmak" (ADS) anlamında yer alan deyimin anlamıyla uyuşan ifade 1719. beyitte, şiire karşı duyulan kıskançlığı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Naẓmuma eyler isen lîk ḥased

Di naẓîrini bunu eyleme red

Ancak şiirime çekememezlik edersen

Bunu reddetme benzerini söyle (1719b)

4.2.26.4. hücûm eyle- (A.+T.)/hücûm it- (A.+T.): Saldırıya geçmek.

Hücum kelime anlamı olarak "saldırış, saldırma" (OTL, 2012; 446) demektir. 430. beyitte kullanılan deyim Anadolu hükümdarının İran ülkesine saldırmak üzere asker göndermesini anlatır. 694. beyitte, Şahın kendisine boyun eğmeyen Anadolu Hükümdarına karşı saldırdığı anlatılırken kullanılmıştır.

Didi ʿasker virüben Ḳayṣer-i Rûm

Eyledi mülket-i Îrâna hücûm

Anadolu hükümdarı asker vererek

İran mülküne hücum etti, dedi (430b)

ʿAlemüñ şâhiyidi Ḳayṣer-i Rûm

Turamadı bana itdüm çü hücûm

Anadolu Hükümdarı âlemin şahıydı

Bana durmadığı (için) hücum ettim (694b)

4.2.26.5. ḳaşını çîn eyle- (T.+F.+T.): Sinirlenmek, kızmak.

Deyim sözlükte *kaş yık-* "kaş çatmak" (ADS) anlamında yer almaktadır. Çeviri metne göre *kaş bük-*, sözlüğe göre *kaş yık-*, bazen halk dilinde de *kaş çat-* olarak kullanılan deyim öfke ve sinir hâlinin yüzde belirginleşmesini anlatmaktadır. Şen'in eserinde tespit edilen *alın kaş çat-, kaş tüg* deyimleri metinde kullanılan deyimle aynı anlamı karşılamaktadır (2017; 297).

Fitneger kaşını çün eyleye çîn

Dil ider sîne-i vehm ile kemîn

Fitneci kaşını bükerek

Gönlü korkan sinesiyle pusu eder (dedi) (526b)

4.2.26.6. semend şal- (F.+T.): Saldırmak için atını düşmanın üstüne göndermek.

At sal- deyimi beyitte atı göndermek, hücum etmek, düşmana saldırmak anlamlarını katmıştır.

Gördi Behrâm anı çün saldı semend

Diledi kim ṣala bu yanuna kemend

Behrâm onu görünce çevik atını saldı

Biri bu tarafa ip salsa (diye) diledi (236b)

4.2.26.7. sitem it- (F.+T.): Sitemde bulunmak, kırgınlığını, öfkesini belli etmek.

Deyim sözlükte *sitemde bulun-* "sitem etmek" (ADS) şeklinde yer almaktadır. Beyite, bir kimseye hatasından ya da beklemediği bir durumdan dolayı serzenişte bulunmak, öfkesini dile getirmek anlamlarını katar.

Varmadı esb-i ciger itdi sitem

İndi tîġ aldı ele şâh-ı ʿAcem

Yürekli atı varamayınca sitem etti

Acem Şahı (atından) indi (ve) ele kılıç aldı (237b)

4.2.26.8. tîġ çek- (F.+T.): Öfkeyle saldırmak.

Deyim "saldırmak veya selamlamak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak" (ADS) anlamını taşımaktadır. 126. beyitin anlamı "saldırmak" anlamıyla örtüşmektedir. 319. beyitte *okunu çek-* Şahın öfke ile hiddetlenip düşmanını öldürmek için saldırmasını anlatmaktadır.

Mihr-veş çünki çeke ḫışm-ıla tîġ

Çâk ola vehmi-y-ile zümre-i mîġ

Hışımla kılıç çeke

Çünkü kara bulutların hepsi güneş gibi yüzün ile yarıla (126b)

Tîġ çekmiş ki ide yaʿni ki helâk

Dem urup yudmış ol anı çü meġâḳ

(Onu) helak etmek için okunu çekmiş

O çukura kanını döküp onu yutmuş (319b)

4.2.26.9. yirden yire ur- (T.+T.+T.): Öfkeyle kendine kızmak, zarar vermek.

Deyimin sözlükteki anlamı "birine türlü yönlerden saldırarak onu çok aşağılayıcı bir duruma düşürmek" (ADS) kullanıldığı beyitteki anlamıyla örtüşmektedir. Beyitte yenilgiye uğrayan yılan kendini yerden yere vurarak zarar görür.

Urdı yirden yire kendüyi yılân

Şeh görüp aldı ele gürz-i girân

Yılan kendini yerden yere vurdu

Şah (bunu) görüp eline ağır topuzu aldı (337b)

4.2.27. Ölüm/Kayıp/Yitirmek İle İlgili Deyimler:

4.2.27.1. ʿâḳıbet gel- (A.+T.): Ömrünün sonu gelmesi.

Sonu gel- deyimi sözlükte "bitmek, tükenmek, yok olmak, ölmek" (ADS) anlamlarına karşılık yer alır. 1684. beyitte, Aristo'nun ömrünün sonuna geldiğini anlatmak amacıyla kullanılmıştır.

ʿÂḳıbet geldi Arisṭo-yı Ḥakîm

Kâmil u fâżıl u üstâd u ʿalîm

Olgun ve ahlaklı, usta ve bilgili

Hâkim Aristo'nun sonu geldi (1684b)

4.2.27.2. başı ucında taş dik- (T.+T.+T.+T.): Mezar taşını dikmek, öldürmek.

581. beyitte kullanılan deyimin anlamı düşmanını öldürmek, mezar taşını dikmek demektir.

Ḳanḳı server ki baña egmeye baş

Başı ucında diker dehr eli taş

Hangi reis ki bana baş eğmesin

Âlemin eli başucuna taş diker (581b)

4.2.27.3. cân vir- (F.+T.): Ölmek.

Deyim "ölmek; ruha güç vermek" (ADS) olarak birbirine zıt iki anlam içermektedir. Çeviride *can ver-* deyimi her iki anlamı karşılayacak bağlamda kullanılmıştır. 200. beyitte Şahın kuvveti öyle büyüktür ki düşmanına gürz sallasa daha gürzün gölgesi değmeden düşman can verirmiş. 497. beyitte ise Çin Şahının ölümünü anlatırken *can ver-* deyimi kullanılmıştır. Şen'in eserinde de *can bėr-* deyimi aynı anlamda bulunmaktadır (2017; 300).

Ḫaşmına şalsa ḳaçan gürz-i girân

Degmeden sâyesi virür idi cân

Kaçan düşmanına ağır gürz salsa

Gölgesi değmeden can verirdi (200b)

Virdi cân düşdügi gibi şeh-i Çin

Ḳaldı andan daḫı Turân-ı zemîn

Çin Şahı düştüğü gibi can verdi

Turan yeri de ondan kaldı (497b)

4.2.27.4. defter u ʿömrine raḳam çek- (A+F.+F.+A.+A.+T.): Ölüm kararını vermek.

Tarama Sözlük'te *rakam ur-* ifadesi "nakşetmek, yazmak" (TS, 1971-96; 3210) anlamını taşır. 1260. beyitte kullanılan deyim, zulüm ve haksızlık ile padişahlık yapan Şahın ölüm kararının verileceği anlatılmaktadır. Burada kullanılan *rakam çek-* ifadesi ömürden günlerin sayıldığı, tükendiği anlamını taşır.

Şâh olan çünkim ide cevr ü sitem

Çekilür defter u ʿömrine raḳam

Çünkü zulüm ve haksızlık (ile) şah olanın

Ömür defterine rakam çekilir (1260b)

4.2.27.5. dem ur- (F.+T.): Öldürmek.

Bu deyim sözlükte *kan dök-* "ölüme yol açmak, cana kıymak" (ADS) ifadesine karşılık gelmektedir. 319. beyitte de düşmanının kanını dökmek yani onun canını kıymak anlamı sağlanmıştır. Şen'in eserinde bu deyime karşılık olarak *kan tök-* deyimi bulunmaktadır (2017; 300).

Tîġ çekmiş ki ide yaʿni ki helâk

Dem urup yudmış ol anı çü meġâḳ

(Onu) helake etmek için okunu çekmiş

O çukura kanını döküp onu yutmuş (319b)

4.2.27.6. gerd eyle- (F.+T.): Yok olmak.

Deyim *toprak ol-* ve *toz ol-* deyimlerinin ortak anlamı "yok olmak; ölmek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 1383. beyitte, deyim incilerin yok olduğu anlamına karşılık kullanılmaktadır.

Hiç Ḳarûn'a müfîd oldu mu zer

Gerçi gerd eyledi çoḳ laʿl-i dürer

Karun'a altını hiç faydalı oldu mu

Gerçi çok incileri toz toprak oldu (1383b)

4.2.27.7. helâk id- (A.+T.): Öldürmek, ziyan etmek.

Deyim sözlüğe göre "öldürmek, ortadan kaldırmak; *mec.* aşırı derecede yormak, bitkin duruma getirmek" (ADS) anlamlarını taşımaktadır. *Helak* kelime anlamı olarak "mahvolma, ölme; harcanma; çok yorulma" (OTL, 2012; 407) demektir. *Et-* yardımcı fiili ile birlikte deyim çevirinin bağlamında da "birini öldürmek" anlamını taşımaktadır.

Tîġ çekmiş ki ide yaʿni ki helâk

Dem urup yudmış ol anı çü meġâḳ

(Onu) helak etmek için okunu çekmiş

O çukura kanını döküp onu yutmuş (319b)

4.2.27.8. işin temâm ḳıl- (T.+A.+T.): Öldürmek.

509. beyitte kullanılan deyim, Şahın, Hakanı öldürmesini anlatmaktadır.

Ḳıldı ḫâḳânuñ işin şeh çü temâm

Ḳırmadı ʿaskerini eyledi râm

Şah, Hakanın işini tamamladı

Askerini kırmadı, (ona) itaat etti (509b)

4.2.27.9. küşt-i girem (id-) (F.+F.+T.): Öldürmek.

Bu deyim kullanıldığı 791. beyitte, kendine el kaldıran düşmanı öldürmek niyetini kasteder.

Küşt-i girem bana her kim ura dest

Basup elbet iderüm ḳadrin(i) pest

Her kim bana el vurursa

Elbet şerefini alaşağı basar (onu) ceset ederim (791b)

4.2.27.10. maḥv ḳıl- (A.+T.): Öldürmek, ortadan kaldırmak.

Deyimin sözlük anlamı ile metinde geçen anlamı örtüşmektedir. "Ortadan kaldırmak, ifna etmek, izale etmek; *mec.* varlığına son vermek" anlamlarını taşıyan deyim, beyitte *beni yok et* ifadesiyle, kişinin kendi benliğinden sıyrılmak, yok olmak istemesini anlatır.

Zinde-ten mürde-dil eyleme beni

Maḥv kıl benligi pür eyle seni

Teni diri gönlü ölü eyleme

Beni yok et, benliği seninle dolu eyle (9b)

4.2.27.11. toprak ol- (T.+T.)/türâb ol- (A.+T.): Gömülmek, ölmek.

Sözlükte "ölümünün üzerinden çok zaman geçtiği için artık çürümüş olmak, toprağa karışmış olmak; ölmek" (ADS) anlamlarını karşılayan deyim, 829. beyitte Şahın yırtıcı hayvanları öldürmesi kastedilmektedir. 1627. beyitte, kişinin sonunda öleceğine dair bir gönderme yapılmıştır.

Döküben her biri bulut gibi ter

Toprak oldular olup zîr ü zeber

Her biri bulut gibi ter dökerek

Altüst olup toprak oldular (829b)

Ḳılma Ḥaḳ yapduġı dîvârı ḫarâb

ʿÂḳıbet sen de olursun çü türâb

Allah yaptığı duvarı harap etmesin

Çünkü sonunda sen de toprak olursun (1627b)

4.2.27.12. ziyân itme- (F.+T.): Öldürmemek.

Deyim bugün sözlükte bulunan *ziyan et-* "yersiz, boş yere harcamak" (ADS) deyiminin yapı olarak olumsuz şekilde kullanılmış olmasıyla beyite "öldürmemek" anlamını katmıştır.

Ṣaçdı şâh üstine od açdı dehân

Ṭoḳunup itmedi amma ki ziyân

Şah ağzını açtı (ve onu) otların üstüne saçtı

Lakin dokunup ziyan etmedi (331b)

4.2.28. Şaşkınlık/Hayranlık İle İlgili Deyimler:

4.2.28.1. ḥayrân ḳal- (A.+T.): Çok beğenmek.

Bu deyim sözlükte *hayran ol-, hayranlık duy-* şeklinde "çok beğenmek; tutkuyla bağlanmak" (ADS) anlamlarında bulunmaktadır. Bu deyimle anlatılmak istenen "Arzu/Beğeni/İstek Bildiren Deyimler" başlığı altında değerlendirilen deyimlerden farklı olarak, şaşkınlık verecek şekilde beğenmek anlamı taşımasıyla bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Kündesin anlamayup itdi hemân

Kaldı ḥayrân ḳaluban pin ü cüvân

Tuzağını anlamayarak öylece itti

Genç ve yaşlı hayran kalarak (öylece) durdu (819b)

4.2.28.2. ḥayrete var- (A.+T.): Çok şaşırmak; şaşkınlıktan duraksamak.

Hayrette kal- deyimi "şaşakalmak, şaşırmak" (ADS) anlamıyla sözlükte karşımıza çıkmaktadır. 820. beyitte, aslanın fili yendiğini gören Şah ve vezirin şaşkınlığını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Def'i başdığını ol pîli bu şîr

Ḥayrete vardı görüp şâh u vezîr

Bu aslanın o fili defettiğini

Şah ve vezir görüp hayrette kaldı (820b)

4.2.29. Şöhret İle İlgili Deyimler:

4.2.29.1. âd çıḳar- (T.+T.): Adını duyurmak.

Adını çıkar- deyimi "kişi hakkında kötü bir niyetle asılsız söylentiler yaymak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. Fakat 1392. beyitte kullanılan deyimin anlamı sözlükteki anlamın aksine beyite olumsuz mana katmamıştır. Beyit, Padişahın cömertliği ve adaleti ile adını duyurduğunu anlatmaktadır. Şen'in eserinde bu deyime karşılık olarak *atı bar-* deyimi bulunmaktadır ve "şöhretini yaymak" anlamını taşımaktadır (2017; 75).

Rûmda var idi bir şâh-ı cevâd

Kim çıḳarmış idi ol dâd ile âd

Anadolu'da bir cömert Şah vardı

Adaleti ile adını çıkarmıştı (1392b)

4.2.29.2. nâm u nişân ḳo- (F.+F.+F.+T.)/nâm u nişân (ḳoma-) (F.+F.+F.+T.): Şöhretini yaymak.

Şöhret bul- (kazan-) (ADS) olarak sözlükte karşılık bulur. Şen'in eserinde *at lakab ur-* olarak yer alan deyimle aynı anlamda kullanılmaktadır (2017; 286). 148. beyitte, anlatılmak istenen kişinin, şan şöhret sahibi olamaması, bu dünyada kendini ismini koyup gidememesidir. 1465. beyitte kullanılan deyimle, Cihan Şahının her gittiği yere şöhretini yaymasını, güzel huyundan dolayı adına hiç zarar gelmemesi anlatılmaktadır.

Rûmda sencileyin nâm u nişân

Ḳomadı kimse ṭuraldan bu cihân

Anadolu'da kimse senin gibi

Bu cihanda adını ve izini koymadı (148b)

Ḳande varduñsa koduñ nâm u nişân

Gelmedi nâmuña bir yirde ziyân

Nereye gittiysen (oraya) adını ve izini koydun

Bir yerde (dahi) adına zarar gelmedi (1465b)

4.2.30. Umutla İlgili Deyimler:

4.2.30.1. bel bağla- (T.+T.): Bir işte veya bir durumda kendine, başkasına ya da o işe güvenmek.

Bu deyim "birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek" (ADS) anlamına gelmektedir. 564. beyitte kullanılan deyim, insanlara yapabileceğine inandığı işe başlaması, güvenmesi gerektiği öğüdünü vermektedir.

Yiyebildügüñ aşa uzada el

İdebildigüñ işe bağlaya bel

Yiyebileceğin aşa el uzat

Yapabileceğin işe bel bağla (564b)

4.2.30.2. fütûr iriş- (A.+T.): Ümitsizliğe kapılmak.

Ümit bırak-, ümit kes- (ADS) deyimine denk gelmektedir. Bu deyim, yavaş yavaş ümitsizliğe kapılmayı, umudunu kaybetmeyi ifade eder. 1107. beyitte de, ay ışığının umudunu kaybetmesiyle ışığının sönmeye başlaması anlatılmaktadır.

Ḳalmayup meş῾ale-i mihrde nûr

Mâh-ı ḳandîline irişdi fütûr

Güneşin ışığında nur kalmayıp

Ayın kandiline ümitsizlik değdi (1107b)

4.2.31. Yardım /Destek ve Vazgeçiş İle İlgili Deyimler:

4.2.31.1. bâb-ı penâh ol- (A.+F.+T.): Yardım edecek kişi olmak.

Sığın- kelimesi "tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek; korunmak amacıyla bir yere veya birine kavuşmak, başkalarının yardım ve korunmasına ihtiyaç duymak" (ADS) anlamlarıyla sözlükte yer almaktadır. *Sığınılacak kapı ol-* ifadesi ise kullanıldığı 1727. beyitte, şairin Cihan Sultanına övgüde bulunarak kıyamet gününe dek halkına yardımcı olmasını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Devlet ü ʿömrüni çoḳ ide İlâh

Ḥaşre dek ḫalḳa ola bâb-ı penâh

Allah devletini ve ömrünü uzun etsin

Halka kıyamet gününe dek sığınılacak kapı olasın (1727b)

4.2.31.2. çetr ol- (F.+T.): Işığı engellemek.

Bu deyim sözlükte "ışığa engel olmak; *mec.* engel olmak; *mec.* gereksiz yere rahatsız etmek" anlamlarını karşılar. 119. beyitte kullanılan deyim, kişiyi güneşin ışığından korumak amacıyla kullanılmıştır.

Saña çetr olmaġa ey ʿâli-cenâb

Çerḫüñ eṭrâfına gün ṣaldı ṭınâb

Ey şerefli (kişi), gün sana gölgelik etsin (diye)

Göğün etrafına ip saldı (119b)

4.2.31.3. dest id- (F.+T.)/ dest uzad- (F.+T.): Yardım etmek.

Bu deyim sözlükte iki anlama karşılık gelir, "birinden bir hakkı almaya kalkışmak; yardım etmek" (ADS). 4. beyitte kullanılan deyim bu cümlede "yardım etmek" anlamına karşılık kullanılmıştır. Çeviri metinde 696. beyitte kullanılan deyimde, Şah savaşta kendisine yardım eden kişiyi merak eder, ona zarar vermekten sakınır. Şen'in eserinde bu deyime karşılık olarak *elig bėr-, elig sun-, elig tut-, elig uzat-* deyimleri bulunmaktadır (2017; 304).

Ḳudretüñ dest idüp ḫâki ḫamîr

Sîne(y)i itdi şeh-i ʿaşḳa serîr

(Senin) kudretin toprak hamuruna el uzatıp

Göğsümü aşk padişahına taht etti (4b)

Cengde kimdir uzadan baña dest

Kim onun eylemeyem ḳadrini pest

Bana savaşta el uzatan kimdir

(Çünkü) onun kaderini aşağılayamam (696b)

4.2.31.4. hâdi-i ḫalḳ (A.+A.)/hâdi-i pul (A.+T.)/râh-nümây(nümâ) (F.+F.): Yardımcı olan.

Yol göster- "kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek; *mec.* ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek" (ADS) ifadeleriyle sözlükte yer bulan deyim metinde 58., 82. ve 464. beyitte *yol gösterici*, 85. ve 178. beyitte *yol gösteren* ifadeleriyle "yol gösteren kişi" anlamına karşılık gelmiştir. Şen'in eserinde bu deyime karşılık olarak *yol körgüz-, yol körkit-, yol körset-* deyimleri bulunmaktadır (2017; 305).

Hâdi-i ḫalḳ u İmâmü'ş Ṣaḳaleyn

Oldı ʿâlem ki vücûdı-y-ıla zeyn

İmanın yol göstericisi

Kendi vücuduyla âleme süs oldu (58b)

Enbiyâ mefḫari vü tâc-ı rüsul

Himmeti bedreḳası hâdi-i pul

Resulün tacı ve Peygamberin övüncü

Yol gösterici köprünün doğru yol gayreti (82b)

ʿAlim olanlara ol ʿilm-i fezây

Câhil olanlara ol râh-nümây

Âlim olanlara ilmini arttıran ol

Cahil olanlara yol gösteren ol (85b)

Ey Behiştî saña tevfîḳ Ḫudâ

Cümle kâruñda ola râh-nümâ

Ey Behiştî sana Tanrının yardımı

Bütün zengin kimselerin (arasında) yol gösteren ola (178b)

Buldı bir bedreḳa-ı râh-nümâ

ʿAlemi devr idici hem-çü ṣabâ

Bir yol gösterici rehber buldu

Yürüyerek âlemi öylece dolanacak (464b)

4.2.31.5. işe bağla- (T.+T.): Yapılacak olan bir işi biri ya da birilerine vermek; ayarlamak.

Deyimin sözlükte *iş ver-* ifadesiyle "birine yapacak iş göstermek; *argo* gönlü olduğunu gösterecek davranışlarda bulunmak, pas vermek" (ADS) anlamlarına karşılık olarak bulunmuştur. 413. beyitte kullanılan deyim "yapacak iş göstermek" anlamıyla kullanılmıştır. İran'ı fethetmeye gidecek olanlara bir görev verilmesi anlatılmak istenmiştir.

Bağladı bu işe mecmûʿ-ı miyân

Oldılar ʿazm idüben Merve revân

Aralıklarla bir araya gelenleri bu işe bağladı

Merv'e yürüyerek azmettiler (413b)

4.2.31.6. kefîl ol- (A.+T.): Bir başkasına, bir iş veya bir durum için bir başkasını desteklemek amacıyla güven vermek.

Deyim sözlükte *kefil göster-* "bir iş için gerekli olan kefili bulmak" (ADS) şeklinde geçmektedir. *Eğer rızka iki kefîl (olacak) olsaydı* ifadesi, "Eğer Allah'ın rızkına iki kefil gösterilecek olsa…" anlamına karşılık gelmektedir

Rızḳa olsaydı eger iki kefil

Niçeler çûʿdan olurduʿalîl

Eğer rızka iki kefil (olacak) olsaydı

Niceleri açlıktan hasta olurdu (41b)

4.2.31.7. luṭf eli itme- (A.+T.+T.): Yardım etmemek.

Deyim *el uzat-* deyiminin olumsuz hâlidir. Bu sebeple sözlükteki anlamların olumsuzları deyimin anlamını karşılar, "birinin hakkını almamak; yardım etmemek" gibi.

İtmese luṭf eli refʿ-i niḥâb

ʿAḳl hergiz ide mi keşf-i ḥicâb

Yüz örtüsünün yüceliği lütuf elini uzatmasa

Akıl, perdeyi açmaya asla (cesaret) edemez (17b)

4.2.31.8. luṭf-ı zencîri bend eyle- (A.+F.+F.+T.): Çok iyilikte bulunmak.

Zincire vur- deyimi "prangaya vurmak" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. Ancak 895. beyitte kullanılan *iyiliklerinin zinciriyle bağladı* ifadesi, Şahın kullarına çok iyilikte bulunmasını anlatır.

Luṭf-ı zencîri bizi eyledi bend

İrmesün devlet ü ʿömrine gezend

Bizi iyiliklerinin zinciriyle bağladı

Devletine ve ömrüne zarar ziyan gelmesin (895b)

4.2.31.9. meded olma- (A.+T.): Destek gelmemesi; yardımcı olunmaması.

Bu deyim sözlükte *medet um-* ifadesiyle "yardım beklemek" (ADS) anlamı taşımaktadır. 424. beyitte, *Hakkın yardımından medet olmazsa,* ifadesiyle beytin tümünde, Allah'ın yardımı onun imdadına yetişmezse herhangi bir kuldan ona destek geleceğinden ümidinin olmaması anlatılmaktadır.

ʿAvn-i Ḥaḳdan eger olmaya meded

Bilürüm baña müʿîn olmaz aḥed

Eğer Hakkın yardımından medet olmazsa

Bana kişi yardımcı olmaz bilirim (424b)

4.2.31.10. sîm u zer nişâr eyle- (F.+F.+F.+A.+T.): Halka yardımda bulunmak.

Deyim eğlence, liderlik, yardım gibi anlamların hepsini kapsayabilir. Fakat 114. beyitte kullanıldığı anlam ile "yardım etmek için altın ve gümüş dağıtmak" manasına ulaşmak mümkündür.

Sîm u zer eyleyesin çünki nişâr

Kîse gibi pürr olur heft-diyâr

Sen altın ve gümüş saçarsan

Yedi diyar kese gibi dolar (114b)

4.2.31.11. yüz döndür- (T.+T.): Yardımını geri çekmek.

Deyim sözlükte *yüz çevir-* "gösterdiği ilgiyi kesmek" (ADS) anlamıyla yer almaktadır. 1445. beyitte yer alan deyim, Şahın birçok askerinin olması ve güçsüz olana da yardımcı olacağı manası kastedilmektedir.

Gel a gör ola cünd anuñ füzûn

Ṣanma yüz döndüre yüz ola zebûn

Onun çok askeri var gel (ve) gör

Güçsüz olana yüz döndürür sanma (1445b)

4.2.31.12. zülfîni cârû it- (F.+F.+T.): Çok yardımda bulunmak.

Saçını süpürge et- deyimi "kadının özveri ile çalışıp hizmet etmesi" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. 1219. beyitte, perinin çok iyilik ve yardımda bulunması ifade edilmektedir.

İtdi cârû aña zülfîni peri

Ṭoldı her bâġuñ içi kebk-i deri

Peri ona saçını süpürge etti

Her bahçenin içi keklik derisi (ile) doldu (1219b)

4.2.32. Yaşam İle İlgili Deyimler:

4.2.32.1. cân gel- (F.+T.): Hayata dönmek; yaşamaya devam etmek.

(Bir şeye) can gel- deyimi "canlanmak, güçlenmek" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. 1098. beyitte, Şahın ülkeye dönmesiyle ülkenin kalmayan yaşam sevinci tekrar kazanılmış anlamı ifade edilmektedir.

Cism-i bî-cân idi ʿiḳlîm hemân

Geldi şâh gelmesi-y-ile yine cân

Ülke öylece cansız varlıktı

Şahın gelmesiyle (ülkeye) can geldi (1098b)

4.2.32.2. cân it-(id-) (F.+T.)/cân vir- (F.+T.): Hayat vermek, diriltmek.

Deyim sözlükte birbirinin aksi iki anlamda kullanılmaktadır "ölmek; ruha güç vermek; canlanmasına yol açmak" (ADS). 8. beyitte kullanılan, *can vererek,* deyimi "diriltmek" anlamını taşımaktadır. 260. beyitte kullanılan deyim, sevgilinin dudağının hasta gönüllü aşığına "hayat vermesi" anlamını taşır. 276. beyitte ise yine hayat suyu ölmüşe "can verir, hayata döndürür" anlamını katmıştır. 1218. beyitte kullanılan, *can verip,* deyimi ise yine "hayat vermek" anlamını taşımaktadır. Şen'in eserinde geçen *can bėr-* (2017; 300) deyimi metinde iki farklı anlamda kullanılmıştır.

Zinde ḳıl ʿaşḳuñ-ıla mürde dili

Zinde itdüñ virüben cân çü gili

(Bu) ölmüş gönlü (de) diri kıl

Çünkü balçığa can vererek dirilttin (8b)

Lebi ḫurmâsı virür ḥastaya cân

Ḥoḳḳa-i laʿli olur lûlû-feşân

Dudağının hurması hastaya can verir

Hokka gibi kırmızı dudağı inci saçar (260b)

Dökülür söyleyicek ḳand u nebât

Cân virür ölmişe çün Âb-ı Ḥayât

Söyleyeceklerinden şeker dökülür

Çünkü (o) hayat suyu ölmüşe can verir (276b)

Gördi rıżvân anı germ oldu temâm

Cenneti terk idüp itdi aña cân

Cennet kapıcısı Rıdvan onu görüp hararetlenerek

Ona can verip cenneti terk edip bitirdi (1218b)

4.2.32.3. ḥayât bul- (A.+T.)/ḫayâṭ vir- (A.+T.)/ḥayât gel- (A.+T.): Hayata yeniden dönmek, canlanmak, canlandırmak.

Bu deyimde sözlükteki *hayat bul-* (ADS) deyiminden hareket edilebilir. *Hayat bul-* deyimi bu canlılığı yakalamak anlamında 1099. beyitte kullanılmıştır. *Hayat ver-* deyimi "canlılık vermek, canlandırmak" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 1161. beyitte kullanılan deyim, ilk cümlede "canlandırma", ikinci cümlede "şifa verme" anlamıyla yer almıştır. 1196. beyitte kullanılan *hayat gel-* deyiminde, Fırat suyunun her tarafa yayılmasıyla bütün havuz ve çeşmelerin o suyla yeniden canlanmasını anlatır. Deyim cümleye "canlılık" anlamı katmaktadır.

Mürde cism idi cihân buldı ḥayât

Şükre uzatdı lisânını nebât

Cihan ölmüş varlıktı, hayat buldu

Bitki (bile) dilini şükre uzattı (1099b)

Mürde içse suyını vire ḥayât

Bula ölmelü olan ḥasta necât

Ölmüş (olan) suyunu içse hayat verir

Ölecek (olan) hasta (onunla) kurtuluş bulur (1161b)

Buldı her canibe yol âb-ı Fırât

Ḥavża vü çeşmelere geldi ḥayât

Fırat suyu her tarafa yol buldu

Havuz ve çeşmelere hayat geldi (1196b)

4.2.32.4. sağ u esen var- (T.+F.+T.+T.): Gidilecek yere başına bir iş gelmeden, sağlıkla varmak.

Deyimde kişinin kendine bir zarar getirmeden, bir yere gitmesi ifade edilmektedir. 589. beyitte elçinin ülkesine düşmandan yara almadan, ölmeden varabilmesi anlatılmaktadır.

Mülkiñe varur isen sağ u esen

Bilesin bilmedüñ ise beni sen

Sen ülkene sağ salim varırsan

Beni bilmiyorsan bilesin (589b)

4.2.32.5. ş̲emer ver- (A.+T.): Çoğalmak, üremek.

Deyimin sözlükteki anlamı "ürün vermek; *mec.* bir eser ortaya çıkarmak" (ADS) olup çevirinin 194. beytinde soyu kurumuş her kim varsa, tükenmiş olan her ne varsa onun Şahlığında taze meyve verdi, çoğaldı, bollaştı anlamını karşılamaktadır.

Var ise her ne ḳadar ḫuşḳ-şecer

Verdi devrinde anuñ tâze ş̲emer

Her ne kadar soyu kurumuş var ise

Onun devrinde taze meyve verdi (194b)

4.2.32.6. zinde ḳıl- (F.+T.): Canlandırmak, hayat vermek.

Sözlükte "diri kal-" olarak bulunan deyim "dinç, sağlıklı görünmek; pirinç, bulgur vb. bakliyat gereği kadar pişmemiş olmak" (ADS) anlamlarını taşımaktadır. Metinde geçen deyim ise kulun Allah aşkıyla yeniden dirilmesini anlatmaktadır.

Zinde ḳıl ʿaşḳuñ-ıla mürde dili

Zinde itdüñ virüben cân çü gili

(Bu) ölmüş gönlü (de) aşkınla diri kıl

Çünkü balçığa can vererek dirilttin (8b)

4.2.33. Yemin İle İlgili Deyimler:

4.2.33.1. ʿahd u ḳarâr id- (A.+F.+A.+T.): Birine karşı bir şeyi yapacağına dair söz vermek.

Deyim sözlükte *büyük yemin et-* ifadesi ile "bir şeyi yapmamak konusunda en kutsal şeyler üzerine ant içmek" (ADS) anlamını karşılar. Şen'in eserinde yer alan *and tut-, and iç-* deyimleri bu deyimle aynı anlamı karşılamaktadır (2017; 287). Çeviri beyitlerde kullanılan deyim ise bir şeyi yapmamak değil, yapmak adına söz vermek anlamını

sağlamıştır. 603. beyitte Şah damadına her zaman, her koşulda birlikte olmaya söz vermektedir.

Ḫaşmına ḫaşm ola vü yârına yâr

Biri biriyle ide ʿahd u karâr

Dostuna dost düşmanına düşman ola

Birbiriyle (olmaya) yemin edip karar vere (603b)

4.2.33.2. nikâh eyle- (A.+T.)/ʿaḳd u nikâh (it-) (A.+F.+A.+T.)/sevgend ile ʿahdini temâm ḳıl- (F.+T.+A.+A.+T.): Evlenmek.

Deyim "nikah memurunun kanuna göre çiftlerin karı koca olduklarını bildirmek" (ADS) anlamına karşılık gelmektedir. 538., 648., 781., 906. ve 1125. beyitlerde kullanılan deyim, Şah ve sevgilisinin evlendiğini bildirmektedir.

Didi çün bizi ḳabûl eyledi ḫân

Râżıyam bende nikâh eyle hemân

Han bizi kabul ettiği için

Bende razıyım nikah kıyalım hemen, dedi (538b)

İtdiler ʿaḳd u nikâhı çü dürüst

Getürür yanına şeh dilberi cüst

Doğruca nikah yeminini kıyınca

Şah çabuk dilberi yanına getirir (648b)

Baş urup emrüñe oldum didi râm

Ḳıldı sevgend ile ʿahdini temâm

Baş eğip emrine itaat ettim, dedi

Yemin ile nikahını tamamladı (781b)

Emri der kim gele bir ehl-i ṣalâḥ

Vaḳt-i meymûnda ide ʿaḳd-ı nikâḥ

İyi bir kimse gelerek emretti

Uğurlu vakitte nikah yeminini kıydı (906b)

İşidüp anı nikâh eyledi şâḥ

ʿAyşda hem-dem olur şâh-ile mâh

Şah onu işitip nikah kıydı

Yaşamda şah ile ay yüzlü sevgili dost oldu (1125b)

4.2.34. Yol ve Mekân İle İlgili Deyimler:

4.2.34.1. cennet ol- (A.+T.)/cinân eyle- (A.+T.)/ʿadn-miṣâl eyle- (A.+A.+T.): Allah'ın emirlerini tutan kimsenin öldükten sonra gideceğini düşündüğü mekânın güzelliğine bir yeri benzetmek.

Deyimlerin sözlükte karşılığı *cennet gibi* (ADS) olabilir. 1164. beyitte, saray ve kubbenin ihtişamı anlatılırken aynı zamanda cennet gibi bir yer olacağı anlatılmak istenir. 1212. beyitte, uzun böyle güzel sevgilinin yürüdüğü yolu cennet mekânı gibi güzelleştirmesi anlatılmaktadır. 1220. beyitte, her bir cennet kızı güzelliğiyle evi cennete çevirdi, anlamı çıkarılabilir.

Nedür ol cennet olur ṭâḳ u sarây

Sâye ḫar-gâh ola çün ḫûb ola cây

Nedir o kubbe ve saray, cennet olur

Çadır gölgesi güzel yer olur (1164b)

Gül-i gûyâ ile şimşâd-ı revân

Eyledi ṣaḥn-ı gülistânı cinân

Sanki (o) gül (gibi olan) uzun boylu sevgili yürüyüşü ile

Gül bahçesinin meydanını cennet eyledi (1212b)

ʿArż idüp her biri bir dürlü cemâl

Eyledi meskenini ʿadn-miṣâl

Her biri bir türlü güzelliğini sunup

Evini cennet gibi yaptı (1220b)

4.2.34.2. cevlân-gehi ol- (A.+F.+T.): Bir yere iyice nüfuz etmek.

Deyim sözlükte "iz bırakmak; iyice yerleşmek" (ADS) anlamlarıyla yer almaktadır. 95. beyitte kullanılan deyim, Allah'ın kudretinin her yeri kapsadığı gibi meleklerin Peygambere yeryüzünde öyle yer hazırladıkları anlatmaktadır.

Bir gice eyledi ʿazm-i Melekût

Ola cevlân-gehi tâ kim Ceberût

Melekler bir gecede ona

Allah'ın kudretine kadar dolaşacak yer etti (95b)

4.2.34.3. ḳarîn eyle- (A.+T.): Bir kişiye yahut bir yere daha yakın olmak, aradaki mesafenin azalması.

Deyim sözlükte *yakın eyle-* hâliyle bulunamamıştır. Fakat *yakınlık göster-, yakınlık kur-* (ADS) gibi anlamca birbirlerine yakın olan deyimler bulunmaktadır. Deyim, "ilgilenmek, sevgi görmek; sıkı ilişki içinde bulunmak" (ADS) anlamlarına karşılık gelmektedir. Metinde geçen anlamıyla Behiştî'nin Hz. Muhammed ve ona yakın olan Dört Halifeye cennette de yakın olmak, onlardan ayrı kalmamak, ilgisinin ve sevgisinin onlarla beraber olması niyetini taşır.

Eyleyüp anlara cennetde ḳarîn

Eyleme düzaḫ-ı firḳatde ḥazîn

Cennette (Behiştî'yi) onlara yakın eyle

Ayrılık cehenneminde hüzünlü eyleme (107b)

4.2.34.4. kenâra çek- (F.+T.)/kinâr ṭut- (F.+T.): Bir şeyin yerini değiştirmek; bir yere geçmek.

Deyim sözlükte *kenara çekil-* "artık hiçbir şeye karışmamak" (ADS) anlamını taşımaktadır. Ancak metinde 307. beyitte geçen anlamıyla Şahın ay yüzlü güzel sevgiliyi arzuyla kendine çekmesi anlatılmak istenir. 1444. beyitte "bir yere sığınmak" maksadını ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak deyim her hâliyle "yer" anlamı kattığı için bu başlık

altında tasnif edilmiştir. Bu sebeple deyimin tasnifteki yeri "Yer ve Mekân İle İlgili Deyimler" başlığı altındadır.

Mest olan gitdi ḳalur şâh ile mâh

Germ olup çekdi kenâra mehi şâh

Mest olan gitti, şah ile ay kalır

Şah, sıcak olup ayı kenara çekti (307b)

Şîri gör kim seg olur ise hezâr

Üşenüp vehm-ile tutar mı kinâr

Aslanı gören köpek ise bülbül olur

Üşenip korkuyla bir kenar tutar mı (1444b)

4.2.34.5. şayd-gehe (düş-) (F.+F.+T.): Yola çıkmak.

Deyim anlamı itibariyle günümüzde *yola düş-* "bir zorunluluk sebebiyle yola çıkmak, yolculuğa başlamak" (ADS) anlamını taşıyan deyime denk düşer. *El* kelimesi "Bazı nesne ve aletleri tutmaya yarayan uzuv; yakın olmayan kimse; başkaları, herkes; ülke, yurt, memleket; aşiret" (ADS) anlamlarını taşır. 218. beyitte komutanlarıyla esen rüzgarla birlikte yola çıkarak avda yürümelerini anlattığı için bağlamdan hareketle *ele düş-* deyiminin anlamı "yola çıkmak" olarak kaydedilmiştir.

Oldı serverler ile şayd-gehe

Gösterir yerlü yerini sipehe

Esen yel olup ele (düştüler)

Komutanlar ile avda yürüdüler (218b)

4.2.34.6. sefer eyle- (A.+T.): Yolculuğa çıkmak.

Deyimin sözlükteki karşılığı "gezmek, gezinti yapmak" (ADS) demektir. 460. beyitte kullanılan deyim bu anlamla örtüşmektedir.

Göçüben eyledi Tebrîz'e sefer

Ḳayṣer-i Rûma daḫı oldı ḫaber

Göçerek Tebriz'e sefer etti

Anadolu Hükümdarının da haberi oldu (460b)

4.2.34.7. üstine uġra- (T.+T.): Bir şeye doğru yürümek.

(Bir şeyin) üstüne gel- deyimi sözlükteki anlamı itibariyle "bir şey yapılırken veya konuşulurken çıkagelmek" (ADS) demektir. Ancak 1081. beyitte, ordunun giderek yaklaşması, üstüne doğru yürümesi ifadesi anlatıldığı için deyim "bir yere doğru varmak, bir şeyin üzerine doğru gitmek" anlamlarını karşılar.

Giderek üstine uġradı sipâh

İdinürler şehi vehm-ile penâh

Ordu giderek üstüne geldi

Korkuyla şahı sığınak edinirler (1081b)

4.2.34.8. vaṭan idin- (A.+T.)/mesken idin- (A.+T.): Kişinin sürekli kalacak yer bulması.

Yurt edin- deyimi "bir yeri kendisine, ailesine yurt olarak kabul etmek, vatan tutmak" (ADS) anlamıyla sözlükte yer bulmaktadır. 1069. beyitte de gergedanın dağda kendine bir yer belirlediği anlatılmaktadır. 1284. beyitte, ceylanın kaplana yem olmamak için taş kulenin içinden çıkmayıp, orayı evi olarak görmesi anlamı çıkarılması mümkündür.

Bunda bir gergedan idindi vaṭan

Vehm ider adın anup Çîn ü Ḫoten

Gergedan burada bir yurt edindi

Çin ve Hoten (halkı) adını duyunca korkar (1069b)

Uġramayam deyu âhûya peleng

Mesken idinmiş idi ḳulle-i seng

Ceylan kaplana rast gelmeyeyim diye

Taş kuleyi yurt edinmişti (1284b)

4.2.34.9. zulümât ol- (A.+T.): Yaşanılan yerin kişiye eziyet veren bir yere dönüşmesi; kişinin orada mutlu olmaması.

1227. beyitte, yaşanılan kötü bir durumdan dolayı köşkün o kişiye ıstırap vermesi ifade edilmektedir. Mekânın zulüm eden bir yere dönüşmesiyle asıl kastedilen köşkün kişi üzerindeki etkisi olduğu için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Ḫıżr idi istemege Âb-ı Ḥayât

Oldı ol ḳaṣr aña gûyâ zulümât

Ölümsüzlük suyunu istemeye Hızır (gibi) idi

Sanki o köşk ona karanlık (yeri) oldu (1227b)

4.2.35. Zamanla İlgili Deyimler:

4.2.35.1. dem sür- (F.+T.): Tek başına bir işle uğraşmak ya da birisiyle birlikte zaman geçirmek.

Vakit geçir- deyimi "oyalanmak, uğraşmak" (ADS) anlamıyla sözlükte yer almaktadır. 1015. beyitte, Şahın sevgilisiyle beraber oyalanmasını, zaman geçirmesini anlatmaktadır.

Didi bir yıl ṭuruban şâh-ı ʿAcem

ʿAyş idüp sürdi nigâri-y-ile dem

Acem şahı bir yıl durarak

Sevgilisiyle yaşayıp vakit geçirdi, dedi (1015b)

4.2.35.2. fertût-ı felek sincâbını gey- (F.+A.+F.+T.): Kış mevsimin gelmesi.

Gökyüzünün ihtiyarlık elbisesi giymesi ifadesi, gökyüzündeki maviliğin yerini soluk bir renge bırakması, dolayısıyla hava şartlarının kötülemesi, mevsimlerden kışa gelindiğini haber vermesi olarak anlamlandırılabilir. 1109. beyitte bu ifadeyi görmekteyiz.

Geydi sincâbını fertût-ı felek

Reşk ider tâbedeki mürġe melek

Gökyüzü ihtiyarlık elbisesini giydi

Melek havadaki kuşu kıskandı (1109b)

4.2.35.3. hemân (F.): Zaman geçirmemek; vakti boşa harcamamak.

Deyim *vakit geçir-* deyiminin olumsuz ek almış hâlidir. 1576. beyitte kullanılan deyim, Cihan Şahının boşa vakit harcamadan işlerini yaptığını anlatmaktadır.

Ṣaru Yaḳup gibi mâhına hemân

Tâc üzre yer ider şâh-ı cihân

Cihan Şahı hiç vakit geçirmeden

Sarı Yakup gibi taç üzerinde yer içer (1576b)

4.2.35.4. meşʿale-i mihrde nûr ḳalma- (A.+F.+A.+T.): Güneşin batması.

1107. beyitte kullanılan *güneşin ışığında nur kalmayıp* ifadesi beyite, güneşin ışığının sönmesi, güneşin batması anlamını katmaktadır.

Kalmayup meşʿale-i mihrde nûr

Mâh-i ḳandîline irişdi fütûr

Güneşin ışığında nur kalmayıp

Ayın kandiline ümitsizlik değdi (1107b)

5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

5.1. Behiştî'nin Heft-Peyker Adlı Mesnevisinin Türkiye Türkçesine Aktarımı

1b

1) Ey Allah'ım dilime sürekli iyilik ver

Çünkü senin verdiğin iyilik ile bu dilim hoş ve güzel konuşur

2) İyiliğin eli cömertliğin kârında olmasa

Bir avuç toprak vücuda gelmez idi

3) Lütuf bahçesinin eseri Kur'ân'daki sekiz cennet(tir)

Kahır ateşinin (sebebi) çirkin cehennemin başındaki(dir)

4) (Senin) kudretin toprak hamuruna el uzatıp

Göğsümü aşk padişahına taht etti

5) Mekân, o iktidar sahibi ile şeref buldu

Yer ile zaman arzunla doldu

6) İnsan ve melek (senin) aşkınla doludur

(Aşkınla) toprak kendinden geçti ve felek (kendini) gökyüzüne vurdu

7) Aşk canlılara akar

Bütün cihan onunla diri olur

2a

8) (Bu) ölmüş gönlü (de) aşkınla diri kıl

Çünkü balçığa can vererek dirilttin

9) Teni diri gönlü ölü eyleme

Beni yok et, benliği seninle dolu eyle

10) Şarap kabı boş olanın kaderi olmaz

Çünkü su, su testisine şeref ve güç verir

11) Kesede gümüş ve altın olmayınca

Kimse göz ucuyla (dahi) bakmaz

12) Ey hayalinde yanılan akıllı kişi

(Senin) vasfını boş laf ile söz belirleyemez

13) Bu sözün anlamı yalan oldu

Çünkü olgun kişi seni görünce yetersizliğini anladı

14) İlmin davasını kılan pek cahil ola

Çünkü Allah "Mâ-ʿarefnâk" dedi

15) Gerçeği tüm açıklığıyla bilmeyen kişi

Neden gerçeği bildim derse üzülmez

16) İnsan neyse hemen kendini kendi bilir

İzi yok(tur) ki iz vere

17) Yüz örtüsünün yüceliği lütuf elini uzatmasa

Akıl, perdeyi açmaya asla (cesaret) edemez

18) Bakan gözleri onu güçsüz görmede

Göz belayı görünce (ona) dokunma

2b

19) Akıl da kendine perde olunca

Kur'ân-ı Kerim'in sırrını keşfedebilir mi

20) Aklı rehber edinen, aranan kişi olur

Çünkü akıl istekleri yetiştiren değildir

21) Fazilet eteğine gözyaşını yetiştiren kişi

(Kendi) eliyle sevgiliye ulaşır

22) Aşıklarına bakmaya başka bir şey mi gerekir

Asalet yolunun altın dolu kesesi yeterlidir

23) Vay! Hor ve hakir olanlar ona kuşku ve kuruntu vererek

Akla en yatkın hayali (dahi) hayal ediyorlar

24) Yalan işleri kendine yol edinen kişiye

İstediğin kadar delil sun, yola gelmez

25) Bu ilahi yol korku ile dolu

Behiştî'ye yol arkadaşlığını lütfeyle

26) İlmin başındaki reis alçakta kalmasın

(Mertebesi) şehitler kadar yükselsin

UYDURMA SÖZLER İÇİNDE KİTABIN BAŞLANGIÇ ADI OLAN ALLAH'A HAMD BÖLÜMLERİN BAŞI

27) Allah'ın nimeti, insanlar şükretti ve çoğaldı

Her nefese şükretmek gereklidir

3a

28) Saçının her bir teli sarhoş hâl ile gözeneklerde açar

Ve ona dil olur

29) Kişi kazancına hemen şükrederse

(Ve) binlerce topluluk kadar zamanın sonrasını bulsa

30) İnsanların, şükretmekten bir nefes (dahi) almaya (zamanı) olmasa

Ona layık nice şükürler etmeliler

31) Ey nimeti hayrattan (akan) su gibi bol olan

Her kişi cömertliğinin rızkına kefil

32) Pek çok nimetin hiç sayılabilir mi

Sonu olmayana sınır olur mu

33) Gerçi nimetini görmeye çok şart ve sebep gerektir

Vakit olur gayret ve istek gerekir

34) Vakit olur gök hastalanır vakit olur yer

Bunun sebebinin manası bile Allah'tadır

35) Mahzenin kapısı açılmış oldu

Kullar gerek oldukça payını alırlar

36) Kişi ne atasına ortak olur

Ne de kimseyi kapısından reddeder

37) Erzak hapsine Allah'ın erzak sandığından bir şey isteme

Çünkü o, yoksuldur

38) (Allah) insana rızkının tamamını vermezse

Taşlar içine girme, (O) sana kısım kısım verir

3b

39) Bolluk denizinde, Cebrail'in kanadının damgası

Tepsi sofranda (senin) talihin oldu

40) Allah'ın takdirlerinin yazıldığı yerde kalem yok idi

Yaratılmışların rızkı rakam olmuştu

41) Eğer rızka iki kefil (olacak) olsaydı

Niceleri açlıktan hasta olurdu

42) Allah'ın varlığının birliğine ispat olan delili beyan etti

Birliği her kişiye açık, belli oldu

43) Ah ona gözünü bağlayan halkının her biri

İlahın vahdetine şahit

44) Bize akıl ve anlama verdi, şükür

Onunla hayır ve şer bilinir

45) Gizli âlemdeki gizli hikmetlerin çoğu

Hemen ortaya çıktı

46) Varlık ve kâinat ona bir kılıf değildir

(O) gönül aynasının içinde gizlidir

47) Gerçi aklın gözüyle sezmek

Bu cihana küçük bir tane ile sığmak(tır)

48) Lakin çevrenin istediği ilim

Bütün (ilim) mürekkebinin bilinen en sade (hâlidir)

49) Duygular akla hizmetçi oldular

Çünkü insanın kudreti duygularından gelir

4a

50) Çünkü akıl ve şan şöhret zamanı gelince gider

Can yükselir elbise ise toprak olur

51) Akıl bunların her birine kıyaslansa

Türlü hevesler ruha iyilik eder

52) Gerçi istenilen şey akıl değil

Lakin akıl olmayan bir delil (insanı) yanıltır

53) Gönül rehberin caziben olmaz ise

Gönül ile toprağın bir farkı olmaz

54) Zerre cazibe olmazsa eğer

İnsanın sevgiliye kavuşmasının (anlamı) olmaya

55) Sen aşkının cazibesi ile mest et gönlü

Gurur veren (o) içki kadehi (zaten aşkınla) mest olmuştur

ÜSTÜN DOĞRULARIN AYRINTISI (İLE) YARATILMIŞLARIN ÖZETİ (VE) EN YÜCENİN ÖVGÜSÜ

56) Şarkı söyleyen düşünceli papağan

Övgülerini zemzem ile mühürleyip

57) Peygamberlerin mührünü övmeye

Bin gönülle çok heves eyledi

58) İmanın yol göstericisi (peygamber)

Kendi vücuduyla âleme süs oldu

4b

59) Önceki son ve bir de son kuş

Huzur dairesinde bunu darmadağın etmiş

60) Ölçülü yayın içindeki saz teli

İrem bağının hoş kokulu gülü

61) Vücuda getirdiğin hastalığın gayesi

Zatının varlık ile yokluğuna bağlı

62) İlk rakamın ayeti

Kalem, başlangıcına ilk harfi yazdı

63) Halkı güzelleştiren ve rahatlatan Resul

Hz. Muhammed, çok duyulan cüz gibidir

64) Gerçi eski ondan görünür

Onun evveline şahit ilk delil Âdem'dir

65) O, Âdem'in bedenine ruh

Âleme güneş gibi nur verendir

66) Taze gül yaprağının mayası

Göz sürmesinin şu denli ışığıydı

67) Onun ismi kalemin cızırtısının zikri

Alemin kalbinin süsü ve değeridir

68) Bulut, farkının üstünde çadır idi

Kitap, güzelliğini incitmesin

69) O yürüyen servi yere gölge etmez

Ona ten gibi gölge eden olur mu

5a

70) Gizli dil ne dese işitirdi

Allah'ın takdir ettiği şeyler ona ayan olmuştu

71) Teni tecelli örneği olmuş idi

Ne kuruntu etse hayali görünür idi

72) Bin parmağıyla aşağı çekip

Ayın ekmeğinin gücünü yendi

73) Mübarek el söyledi taş yürüdü

Ağaca emretti gel diye

74) Çünkü ağaca baktı

Ve ağaç taze meyveler verdi

75) Âb-ı Hayat suyunu parmağından akıtıp

Can ve gönülden istekli olanlara kurtuluş verdi

76) Resul dön deyip gitmesini emretti

Emri kabul edip yerine döndü

77) Erkek deve ona hâlimi anlatacak

Bütün zorluklarını iyileştirdi

78) Allah gönderilmiş (olan) peygamberini açık etti

Deve dikenine dil verdi

79) Kırdığının kusurunu kıran ol

En yüksek makama merdivensiz yol bulan ol

80) Dayanıklı ay ve ilmin güneşi idi

Son mumun kandili o idi

5b

81) Gizli olanlar ve ortada olanlar ona bir olmuş idi

Şüpheli ve şüphesiz sözü doğru söz idi

82) Resulün tacı ve Peygamberin övüncü

Yol gösterici köprünün doğru yol gayreti

83) Ölüm yoluna erişemeyene

Âb-ı Hayat suyu çok diyemem

84) Peygamberin yetiştirdiği marifetli son mührün

(Onun) saygınlığı güneşedir, başkasının da mumadır

85) Âlim olanlara ilmini arttıran ol

Cahil olanlara yol gösteren ol

86) Şerefli ve fakir idi ancak

Cebrail a.s. bile onun ayağına yüz sürer (idi)

87) Allah, göğün tahtına padişah ederek

Hz. Muhammed'i başına taç etti

88) Cihan, Allah'ın emrinin kılıcı ile

Cennet yeri gibi güvenlik ve korkusuzluk buldu

89) İnsanlar ince düşünceyle bakamaz

Hayretle kıymetini bilmekte(ler)

90) Peygamberlerin müftüsü, yaratılmışların kadısı

Ümmiye o ismin hikmetini gör denir

91) Gökyüzünün çatısı ona Allah'ın arşı (için)

Rütbe merdiveninde bir adım oldu

6a

92) Yetenek hapsine kilit ve sürgü

Feleğin ayı ve yeryüzünün huzurudur

93) Allah'ın azametine şahsıyla süsüyle

Hükümdarlığın emrine baş eğmiştir

94) Şaşılacak mucizesi çoktur lâkin

Akıllı fikirleri yapmak budur

95) Melekler bir gecede ona

Allah'ın kudretine kadar dolaşacak yer etti

96) İmam onu seyretti

Göğün en tepesi, makam ve felekler hızla tamam (oldu)

97) Bir anda yükselerek aşağı indi

Resul geldiğinde yatak döşek sıcak idi

98) Ümmetlerin hediyesi (onun) lütfuyla geldi

Çünkü cömert sultan rahmet etti

99) Dört cevher dört dost olarak

Her biri din(in) evine (birer) duvar oldu

100) Mağara dostunun birisi Ebubekir Sıddık

İkincisi şevkatli ve alçak gönüllü idi

101) Birisi adalete ve doğruluğa kaynaktır

Kıyan yıldızı onun eşiğine yüz sürerdi

102) Biri edebin deryası, vefanın denizi

Evi camii (gibi olan) Osman idi

6b

103) Biri de Allah'ın ermiş aslanı

Evliyaların dostu yani Ali

104) Her biri yakın denizin kaybı oldu

Allah (onlardan) razı olsun

105) Çiçek, dostlara taraftarlık eden er

Allah'ın rahmetinde iz göremez

106) Ya Allah! Kıyam vakti olunca

Bunları Behiştî 'ye imam eyle

107) Cennette (Behiştî'yi) onlara yakın eyleyip

Ayrılık cehenneminde hüzünlü eyleme

KORKUSUZLUK VE EMNİYETİN SEBEBİ OLAN ZAMANIN HALİFESİNİN ÖVGÜLERİNİN BAHSİ

108) Ey Cihan Padişahının memleketi

İslam'ın perdesi ve sığınağın şeriatı

109) Anadolu memleketinin sınırlarını koruyan

Vergileri mahveden ve sünnet koyandır

110) Senin kemerin sultanların boynuna geçince

Kemerinin köleliği sultanların (boynuna) tasma (olur)

111) Zamanın kıymeti senin adaletini bulunca

Harap olan her şey cennetlere layık şerefe sahip oldu

7a

112) Adalet âleme çok bir suretle dolunca

İnsanoğlu doğruluk sözünü unutur

113) Elinin bulutu inci saçtığı zaman

Dünya inci hokkası gibi dolup taşar

114) Sen altın ve gümüş saçarsan

Yedi diyar kese gibi dolar

115) Cömertlik ettikçe sana benzeyecek olan

İyilik mührünün nesi var, ne oldu

116) Gecesiz altını bol bol saçmakta

Deryaya kanan insana mı benzer

117) Gerçi her gün dilsiz saçan çoğalır

Gizli cömertliğini görünce utanır

118) (Onun) elinde olan kainat (ile)

Mühründeki güneş, gökyüzünün mührü olur

119) Ey şerefli (kişi)! Gün sana gölgelik etmeye

Göğün etrafına ip saldı

120) Güneşin kılıcı sana çekişemez

Çünkü keskin hançeri hilal ele alsın

121) Varlığın taç verenin aklı

Feleğin aynası daimî müşterisinin fikri

122) Ele göğün en yüksek katı yerin döşemesi (gibi) yakın olur

Güneşin bayrağının da nuru ay gibi yakın olur

7b

123) Saltanat perçemi çılgın tavus kuşu

Cilve ederken daima hoş koku saçar

124) Başındaki korkuyu ay ile güneşten alır

Çünkü ay yüksekte göğü tutucu idi

125) Çünkü o Şah, savaşta ele alsın

Kaza ve kader gibi asla hata etmez

126) Hışımla kılıç çeke

Çünkü kara bulutların hepsi güneş gibi yüzün ile yarıla

127) Ele silah alsa da duvar korumaz

Temrenin sivri ucu (senin) ahına fayda eder

128) Ok zarar edinceye kadar

Cebrail a.s.'ın kanadı o Padişaha siper olur

129) Doğu ve Batı çok kuruntu etmesin

Şimşeğin süngüsü (senin) tırnağına benzemez

130) Zaman, renklerine baş eğdirdi

Feleğin asiliğini gücüyle dizginler

131) Her sabah vakti her gece vakti davulun sesi

Halka sala edip korkusuzluğun rahatlığını sağlar

132) Ay mumun devletine pervane (olup)

İkizlerin hizmetine kemer bağladı

133) Cömertliğin ve zararsızların Şahı

Uyku (ile) fitne saçan gözlerine adalet oldu

8a

134) O âlemdeki bütün göz nurları

Âdem oğullarının büyük inci tacı oldu

135) Halka ayırma çadırı olduğundan

(Onun) gölgesine sığınan külah giydi

136) Bu külahı terk eden yeni ay olduğu için

Şah onu külahına katsın

137) İçi dışı meleğe benzer

Kapısının yüksekliği feleğe benzedi

138) Rahatlık ve ferahlık âleme pusuladır

Pusula gibi devlet için karar verir

139) Köleler ona Padişah olduğundan

Şah, kıyamete kadar hükmetsin

140) (Onun) kapısına zafer ve fetihler köle olsun

Kişiliğiyle şeref ve hüküm bulsun

141) Devletine zarar gelmesin

Daima mutlu olsun zarar görmesin

BEĞENİLEN HİTABIN YAZARININ ŞÜKRÜ VE KARA ÖRTÜLÜ NAZIM KİTABININ SEBEBİ

142) Sabah vakti gizli gizli çağırdı

Gençlik vakti hızla geçer, dedi

8b

143) Aldanma, ömür hızla gelir geçer

İnsanoğlu gelip gitmektedir

144) Halk, deniz dalgaları gibi gelip geçer

Kalıcı olarak görünen bir nesne yoktur

145) İşaret odur ki sözünde durmaktır

Sonsuzluk suyu için ismini sağlıklı etsin

146) O yumuşak, hoş şiirin işareti nedir

Onunla birlikte olanın ismi ve şerefi daim olur

147) İsmini onun ismi koyan kıyamete kadar sağlıklıdır

Halk sağlıklı olsa bile ölüdür

148) Anadolu'da kimse senin gibi

İsim koymadı bu cihanda

149) Yüzünün güzelliğini âleme güneş ettiğinden beri

Senin gibi olgunluk sahibi doğmadı

150) Allah beş hazineyi nasip etti

Çünkü sen üzüntü kölesi idin (o) seni Şah etti

151) Gayret etmeden onu tamam edemezsin

Söz mülkü ona baş eğsin, emrine girsin

152) Beş mesnevi beş tane olmakla güç bulur

Bu tamamlanmadıkça eksik olur

153) Çünkü hamse bununla birlikte tamamlanır

Dikkatle bak buna uykuyu haram et

9a

154) Kalemin anahtarı ve kalbin hazinedir

Çeşitli olgunluklarla rakam et

155) Kalem baltadır ve divit kalemi kan oldu

Gümüş ve altın yerine her şeyi ver

156) Şeker kaleme mürekkep oldu

Şeker ile koy ki deniz dolsun

157) Dilin cevher saçan bir deniz incisi oldu

Temizliğini düzenlemek marifet oldu

158) Dalga gibi hırkaya baş çekip

İncilerini al gönül denizine sulak yer yap

159) O mücevherleri halka saç ki

Bu diyar inciler ile dolsun

160) Bir sihir yap ki sihir sahibi olanlar

Zevk ve isteklerinden çok mutlu olsun

161) Bölükte halka oyun yaparak

Beş hazineyi elinle ovduğunu göster

162) Her birisi bir güzellik gösterip

Her birisi bir türlü olgunluk göstersin

163) Babil'liler görünce insafa gelsinler

Bilsinler ki keramette bir işaret vardır

164) Divitin arzu ile doldu, aşk küpü oldu

Hem de kalemin cıvırtısı ve neyin inleyişi ile doldu

9b

165) Ey Mesih! Sözün ruh bahşeyledi

Sana düzgün konuşan sana bedel olarak gelmedi

166) Ey İsa'nın nefesi, sözlerin şekerine giren sinek (gibi)

Meryem'in hurma ağacına (giren) (sen) misin

167) Kalemin ucu cızırdayıp haykırır

Çünkü cennet kuşu güzel sesi ile ötünür

168) Sen (o) Beş hazineye pençe vuralı

Her kişi sana pençe kıran dedi

169) Kimin kemerine el vurdunsa

(O, senin) hizmetine köle gibi bel bağladı

170) Kimse senin eline eziyet etmesin

Daima sana elinin arkasındaki yerde desin

171) Bu efsaneyi dinlemeye eylendim

Çünkü maniler deryası yine coştu

172) Gönül sonbahar gibi inci ile dolu olmuştu

Yine (o incileri) bu âleme bol bol saçtım

173) Deniz ile kan iyiliklerimi görüp

Altın saçıp inci saçan olmayalar

174) Her biri malını gizleyip

Utanıp varını açık etmeye

175) Düşüncem gayret edinip

En yüksek makama kanadımla uçmaya oldu

10a

176) Mayası ulu olan yüce gayretli

Aşağı âleme bakmaz

177) Kanadım Cebrail Melek (gibi) olup

Seferim o son yere olacaktır

178) Ey Behiştî sana Tanrının yardımı

Bütün zengin kimselerin (arasında) yol gösteren ola

KUVVETLİ ASLAN BEHRÂM GÛR'UN ÇOK SİHİRLİ MASALININ İLK BEYİTİ

179) Allah'ın hazinesinin hazine ölçeni

Kalemi kilit açıcı anahtar yapıp

180) Anahtar bu mahzeni açtı (ve) bol bol verdi

Çünkü cihan içi sedef (ve) inci ile doldu

181) Haber bu şekilde ortaya çıkınca

Efsaneleri hatırlayın, dedi

182) Behrâm Acem mülküne Şah oldu

Çünkü Behrâm'ın babası tacını terk etti

183) Beline şahane kemeri bağladı

Altın taç onunla şeref buldu

184) Zaman nöbeti nöbet ile çaldı

Cihan ses ve sedasıyla dolu oldu

185) Talih davulu onun kapısında (çalıyordu)

Şarkı söyleyen Çoban Yıldızı (ve) tef çalan güneş idi

186) Akçenin değerini mektupla bularak

Acem (ülkesini) öğüdüyle gururlandırır

187) Cihan korkusuzluğu ve eminliği doğruluk ve adaletle bulup

Sonsuz yüce oldu sanasın

188) Acem ülkesi dert gidip ferahlık (ile) doldu

Düşmanında bile dert tasa kalmadı

189) Turna kuşu ham yumurtayla oyun oynar gibi

Ağzının içiyle panterin mezarını yalar

190) Güneş ile aslan ceylan yavrusunu süt ile doyurup

Bakıcı gibi besler idi

191) Çaylak bir damda bin yerinde ciğer görse

Kuruntuyla bakmazdı

192) Tabiat mülkü nimet ile dolunca

Cihan bakkal dükkanına döndü

193) Doğu da son derece sitem de çoktu

O rakam üstüne sitem resmini çekti

194) Her ne kadar soyu kurumuş var ise

Onun devrinde taze meyve verdi

195) Âlemin işi onunla düzen tutup

Bütün dikbaşlılar (onun) hükmüne itaat eder

11a

196) Zengini iyilikle yardımcı kıldı

Zalimlere adaletle urgan taktı

197) Padişahlığında ona ortak yoktu

Pehlivanlıkta Zaloğlu Rüstem gibiydi

198) Cihan halkı (onun) tabiatıyla mutlu olup

Yer gök rahat, dinç olur

199) Kavgada ele ok ve yay alsa

Zaloğlu korkusundan aman ister

200) Kaçan düşmanına ağır gürz salsa

Gölgesi değmeden can verirdi

201) Kaf dağına derdiyle mızrak vursa

Yarasıyle öylece kendinden geçmişe döndürür

202) Fil gürzünü çekmede zahmet çeker

Çünkü yüzlerin mızrağı mil çekilmiş yüz(dür)

203) Ok ile yay düzüldüğünden beri

Onun gibi zırhgir açan gelmedi

204) Sohbet meclisinde avcuna cevher döken bulut (gibi)

Kavgada oku ay gibi güç verir

205) Gezinti ve av işi (onun) kavgası ve eğlencesiydi

Kararı bir nefes gibi (anlıktı) gün (gibi uzun) tutmazdı

206) O yaban gülüne, yaban eşeği ve timsah birdi

Aslan ve panter kılıcına dayanamazdı

11b

207) Avda yeline yüz doğan (ayak) uyduramazdı

Kimseden kimseye rica yoktu

208) Köle sağ salim kalmayı dilese

Aslanın boynunda (olan) kemendin bağını salar

209) El kuvvetini gözyaşı gibi emip

Yetiştirdiği kediyi küçük bırakmazdı

AV BOYNUNDA ÜNLÜ BEHRÂM VE AV İÇİNDE ÖLDÜRÜLMEYE LAYIK YIRTICI

210) Cihan Padişahı bir gün seher vakti durdu

Avda yürürken kim ki (onun canına) kasd etti

211) Bir şeytan soyunu cenge çektiler

Öyle ki koşmada yel tozu görmezdi

212) Çevik Rüstem'in atı gibi yük çekmede

Bütün olgunluğun vücudunda dürüst

213) Yalnız gerdanı ebem kuşağı (gibi) idi

Çünkü dört kanatlı yürüyen ok idi

214) Adı, bulut gibi gece renginin siyahı

Saldırışında kıvılcım gibi çevikti

215) Avda kayın ağacı üzerinden itmeseydi (eğer)

Panter (gibi) okla bile savaşır

12a

216) Kaf dağı saf içinde görünüyor

Kıyamet günü ahına boğularak ölecekti

217) O gece rengi kızgın aslanına bindi

Eline ipiyle yayını aldı

218) Esen yel olup ele düştüler

Komutanlar ile avda yürüdü

219) Av vakti arayıp araştırıp

Askere yerli yerini gösterirdi

220) Siyah ovayı daire gibi döner (ve)

Ceylan ve yabani hayvana kaçmaya yol kalmadı

221) O dönülecek çembere Şah oldu

Çünkü Çin hanesinin ovasını nakşetti

222) Yer ölmüş yüzlerle doldu

Ova bile güzelliğin örtüsüne döner

223) Bazen gözüne ok atan kapı vurucu

Yayıyla aslanı avladı

224) Heybetli fil önüne gelse

Yumruğunu ağır gürz eylerdi

225) Fil, yumruğunun darbesini yiyince

Kan dökülür (fil) hor ve hakir olurdu

226) Kükreyen aslan onun kederinin kılıcından

Meşede gizlenen kedi gibi olurdu

12b

227) O ovada aksi dev gibi gayet de heybetli

Bir tuhaf kedi buldu

228) Cüssede fil ve pençede aslan (gibiydi)

Çünkü ipek kumaşlı örme zırhı yırtardı

229) Kime değdiyse öldürdü

Cübbesini zırhını yırttı

230) Gözü tıpkı kötülük çanağıydı

Kaba kılı sertlikte diken gibi (idi)

231) Çünkü pençesi kılıç, dişi hançerdi

Kara bulut (gibi) hareket etse hışım ederdi

232) Timsah gibi kuyruğunu tepecek (olsa)

Panter dağda saklanacak yer bulamaz

233) Görünüp esneyip ağzını açsaydı

Hemen kızgın ateşhaneye benzerdi

234) Elinin kıvrımını çok yarıp

Üstüne öfkesiyle toprak saçınca

235) Zaloğlu kuruntuyla görecek

Kılıca el vurmaya derman bulmayacak

236) Behrâm onu görünce çevik atını saldı

Biri bu tarafa ip salsa (diye) diledi

237) Yürekli atı varmayınca sitem etti

Acem Şahı (atından) indi (ve) ele kılıç aldı

238) Çevik olan sıçradı (ve) Şahı yırtmak (istedi)

Şah onu bir darbe ile öldürdü

13a

239) Bu işi Padişahın ettiğini gördüler

Bütün başkumandan ve askerler dua ettiler

240) Akşam (vakti) gelince şöyle av yaparak

Devlet ile yiyici bey geri geldi

GÜL BEDENLİ GÖNÜL SÜSLEYEN SEVGİLİ İLE BEHRÂM'IN MECLİSİNİN HÂLİ

241) Yağmur ve rüzgar bir gün kesilmedi

Yüce soyun Padişahı avda bulunmadı

242) Şeref ve talihin dostu baht

Tahtı tartarak eğlence meclisine (gitmeye) niyetlendi

243) Bu iki fayda adeti olmuştu

Ava gitmeyince (eğlence) meclisi kurardı

244) Her peri meclise gelip

Haberleri öteye itip keyfiyetine ışık verdi

245) Sefere nimetler (götürmeyi) düşünüp aşağılandı

Şerbeti su gibi sebil ettiler

246) Şu hâlde zemin eğlence meclisinin aletleriyle doldu

Her kıvrımın türü ele sazını aldı

13b

247) Bir pençe okşayan put vardı

Teni baştan ayağa işve ve naz (idi)

248) Ünlü gönül süsleyen sevgili ve tören zümresi

Ayı tam görünce kıskanırdı

249) Bir put ülkesi ve Çin soyu

Âdem oğlunun benzerini görmemiş

250) Bütün vaziyetleri arzunun sebebi

Tel tel ağzı kıl kadardı

251) Siyah beni laleye dağlayıp

Ayın ve güneşin ruhunu utandırdı

252) Onun fitneci gamzesi koğucu

Onun tepesindeki alın saçı dolu at (sürüsü gibi)

253) Çenesi ham dudağı şarap olduğu için

Bunun gibi şarap haram olur mu

254) Damgası fitneydi sürmesi naz

Bir bakışıyla bin gönül alsa (da) ona az(dı)

255) Âlem güzellik makamında ayı dikti

Kalem parmaklarının tırnağı inci idi

256) (O) zümrenin gömleği ona olmazdı

(Onun) teni şişe içindeki gülsuyu idi

257) Boyu uzun ömürlü uzun boylu sevgili gibiydi

İşvesi yaprak ve meyvesi naz idi

14a

258) Ateş memeli idi ve çene çukuru elma (gibiydi)

Sinesi yasemin idi ağzı gonca

259) Saçının her kıvrımı kalbin kancası

Sözünün tatlılığı şekerin balı gibi

260) Dudağının hurması hastaya can verir

Hokka gibi kırmızı dudağı inci saçar

261) Yüzü aydı ve saçı bulut

Gençlik günleri heveslendirirdi

262) Gül renkli yanağı güllere renk verip

Ağzı, goncanın gönlünü daralttı

263) Eyvah! Gamzesi ok ve kaşları yay idi

Bunlara sine mi yürek mi dayanır

264) Sarhoş gözleri baş ağrısının hastası

İnleyen gönül verilmiş katilin gamzesi

265) Saçı perişan ve üzücü olarak

Kemerli gerdanına büklüm büklüm (dökülür) idi

266) Saçının ipi gönül hırsızıydı

Çene çukurunun makamı canın hapsolduğu yerdi

267) Ansa saçıyla koku saçan olur

Cihan tütsü kabı gibi güzel kokuyla doldu

268) Onun yılan gibi olan saçları gürzüne dolaşır

Çünkü o güzel sevgili yılan avcısıdır

14b

269) Yüz güzelliğine küpeyi vererek

Güneşin yanında bulutun görünür, (demiş)

270) Onun tatlı dudağı ancak şeker ve süt(tür)

İşveli cisminin kuvveti hamurundandır

271) Gül harmanı ancak (onun) karnıydı

Faydalı izleri camdan verirdi

272) (O) inci sevgilinin her damarı korkuç iplikti

Teni şarap ile dolu şişe idi

273) Her tarafı cennet bağını ne edeyim

Meğer benzeri öylece uygun olmaya

274) Kınalı ayağı ve kınası resim

Çınar ayağının başı lale bahçesi idi

275) Baştan ayağa incelikte acayip (idi)

Her kim görse (onu) hararetli titreyiş tutar

276) Söyleyeceklerinden şeker dökülür

Çünkü (o) hayat suyu, ölmüşe can verir

277) Kamış gibi öyle inceydi beli

O canın mayası ona asılmıştı

278) Şöyle naz ile kuşak kuşanmıştı

(Kuşağının) yırtık köşesi zillete inmişti

279) Ay meclise bin naz ile geldi

Padişahın meclisi onunla süslendi

15a

280) Ay yüzlü güzeller etrafında saf tutup

Kimi ele saz aldı kim def

281) O ay süsleyen yıldızları aldıkları için

Her ne gerekiyor ise yaptılar

282) Çalgısını ele aldı inledi

O Çin camiası donarak seyreder(di)

283) Taze civan ham sevgiliyi pîri edip

Aşk esrarını açıkladı

284) Gizli saklı ne kadar kim varsa

Civan pîr halka açıkladı

285) Otlar ve kazıklar eteğini tutmasa

Kimse (de) onu sevincinden tutmazdı

286) Zaman zaman onu yontup duralı

Sinesini tırmalayan (inilti ile) inlerdi

287) Bükülüp iki kat olup inler

Meğer onun da gönülde derdi var

288) Aşktan zayıf, cılız olmuştu

Korkak misali damarları sayılırdı

289) Kaçmak istese feryadı perdeden taşar(dı)

Dostları yola getirirlerdi

290) Zengin yurtlu ve akıllı Padişah mest (olarak)

O garip resminin cildine bir öncü olup

15b

291) Naz edip resmine renk verdi

Her ses çıkardığında bağışlanan ruhu oldu

292) Dürüst bir resmin tasnifini çaldı

Zühre'nin çalgısı kıskanmayla değersiz olur

293) Şevkle zaman zaman ah eylediği

Aşkın hallerine delil olur

294) Sevgili, Padişahı bir resimle kerem etti

Meclise altın ve gümüşü saçtırdı

295) Saki ele karışık kadehi aldı

Cennet kuşu gibi nazlı kıldı

296) Meze dudağıyla gül şekeri verip

Başlangıçta altın kadehi Şaha sunar

297) Servi boylu ve nazlı keklik gibi olan sakinin

Maliklerin bade dolanmasını tamam eder

298) Kâh ay aldı ele kâh hilal

(Elden ele) devredip naz eylerdi

299) Kâh yakuta kâh elmasa döner

Meğer saki sihirde eksiksizdi

300) Kâh çok olurdu kâh boş

Sanırsın gökte ayı gözetirdi

301) Altın kadehten mest olup

Karışmış gönlün gizli sırrını öylece açık etti

16a

302) Sıcak olur sanki kül ile dolu olur

Külahı canlanır bir ejder olur

303) Ejderha arzuyla hayat suyunu döküp

Keder zehrini kurtuluş ölümüne verdi

304) Sıcak iştah kalbe sevinç verir

Sofra keklik ve çil kuşu ile dolmuştu

305) Meclise taze taze kebap gelerek

Dolu dolu şarap açılır oldu

306) Kim ki Cihan Padişahından mert olsa

Onu hemen meskenine gönderir

307) Mest olan gitti, Şah ile ay kaldı

Şah, sıcak olup ayı kenara çekti

308) Can lezzetini zevkin dudağında bulup

Cihan Şahı onu bağrına bastı

309) Dudağının hatırına fil ne kadar açsa da

Gül ve yatağının kanadı çamur oldu

310) Padişah sabaha dek onun zevkini sürdü

Tahta çıkarak sihirli külahı giydi

311) Her sabah ve aksam işi yeme içme idi

Çünkü cihanda vefa yol bilirdi

16b

ÜNLÜ BEHRÂM İLE AVA GİTMEYE NİYETLENEN VE ÖLDÜRÜLEN HEYBETLİ EJDERHAYI YAKALAYAN BAŞINI YÜCELTEN SOYU TEMİZ KİŞİ

312) Şah bir gün yine avın niyetine çıktı

Avda atlı reisler ile (birlikte) oldu

313) Kuş avı için yüz rüzgara (ayak) uydurarak

Kâh su testisi ve kâh kaz aldılar

314) Cihan Şahı yaban elleri gezer iken

İnilti ile figan kulağına geldi

315) Acayip sesin (geldiği) yere vardı

Bir heybetli kan döken ejderi gördü

316) Ağzında bir taze genç var(dı)

O ejder yutacak (diye) feryat figan eder(di)

317) Gizli yarasını ağzının içine alıp

Ancak yarısı da dışarda açık

318) Onu cübbe ve zırhı ile

Belki kılıcı ve kalkanı ile yutmuş

319) (Onu) helak etmek için okunu çekmiş

O çukura kanını döküp onu yutmuş

320) Cihan Şahı yüksek sesle bağırarak görmesini sağladı

Yılan onu ağzından bıraktı

321) Şaha kasteyleyip yürüdü

O aslan eline ok ve yayı aldı

17a

322) Ok ve yayı da görmemişti

Kızıldeniz gibi öylece dalga vurdu

323) Her hamlığı ebem kuşağı gibiydi

Nefesiyle yeri yarardı

324) Başı tel (gibiydi) ağzı mezar

Heybeti deve cinsi gibiydi, Allah!

325) Dişi su yolunun zehri gibiydi

Yürüyerek sel suyunu çayır çimen eylerdi

326) Her kalkanının kabuğunun teni pul pul idi

Ona şimşek oku zarar vermezdi

327) Sanki zırhı teninin pullarıydı

Ağzı kıvılcım dolu ateş ocağıydı

328) İki gözü meşale gibiydi

Soyu da kâh gizli kâh açık idi

329) Yılan başını kaldırıp gözünü açınca

Sanki gece dağda ateş yanar

330) Allah, göğsünü Gave gibi eylerek

Kanlı eliyle mezar açtı

331) Şah ağzını açtı (ve) otların üstüne saçtı

Lakin dokunup ziyan etmedi

332) Şah, Halil (gibi) ateş içinde kaldı

Ancak (Allah) Celil'in lütfuyla (onu) sakladı

17b

333) (Ateşli) ottan Siyavuş gibi geçti

Bir kılına dahi zarar gelmedi

334) Cihan Sultanı ona çok ok vurdu

(Lakin) tesiri olmadı, (onu) öldürmedi

335) O aslanın avı gözlerini gözetleyince

Tenine ok işlemediğini gördü

336) Şah onun hışmına büyük oklar (ile) vurdu

Âlem gözlerine siyah göründü

337) Yılan kendini yerden yere vurdu

Şah (bunu) görüp eline ağır topuzu aldı

338) Şah indi attan ejdere yürüdü

Arayarak (o) güçsüze varıp da gecenin rengini gördü

339) Hem (zehri) ortadan kaldıran panzehir sürünmüştü

(Onun) tenine kederden elem ulaşmaz

340) Ona ağır topuzu o denli vurdu

İliği ile kan sel olup aktı

341) Asker onu görüp hayrette kaldı (ve) gelmedi

Şah yine Gece rengine (atına) bindi

342) Bütün askeri Şaha dua edip

Bu gaza mübarek ola, dediler

343) Kimsede bu resme yürek görmedik

Ey erkek ejder, ejderhalık budur

18a

344) Yaralı reis orda ölüp

Defin için o yerde mezar kazdılar

345) Askerler namazını kıldılar diye

Şah, defnedip üstüne türbe yapar

346) Gizli yerde hazine gibi sakladılar

Zamanın Hükümdarı yine şehre döndü

347) Gece gündüz içki içme işini yapardı

İçkinin bolluğu mülküne zarar verirdi

348) Behrâm'a avda dost Gece rengi (atı) idi

(O) avda hem sırdaşı ve arkadaşı ve gönül alan sevgilisiydi

ÜNLÜ BEHRÂM'IN AVA GİDİŞİ VE SAYISIZ ASLANIN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

349) Doğunun Şahı seher vakti tahta çıkarak

Hararetiyle âleme altın saçtı

350) Cem mülkünün varisi ve Kubat'ın oğlu

Darab Hükümdarın soyunun Şahı divan düzenledi

351) Keykavus'un tahtına çıkıp adalet getirdi

Kullar (onun) adaletiyle dinç oldular

352) Pehlivanlar olarak yanına toplandılar

Padişaha yakışacak inciye mum tuttular

18b

353) Kumandan ve veziri yerli yerine geçip

Divanın içi genciyle yaşlısıyla doldu

354) Nimet ve şarap dökülüp sel oldu

Biri büryan idi, kuş (da) kebap (idi)

355) Acem Şahı toprağın ahını sorar oldu

Çünkü nimetler yenildi tamam oldu

356) Zulüm kime olduysa ona doğruluk sağladı

Her kederli, doğruluğu ile mutlu oldu

357) Bir bölük halk gelip feryad etti

Ey Cihan Şahı, adalet, dediler

358) Aslan şehrimizi harap ederek

Hiçbir kimsede binek hayvanı bırakmadı

359) İçi aslan dolu bir sazlık var

Gece yanında Çoban Yıldızından (başka) kimse yok

360) Eğer ikisi bir yere gelseydi

Âlemi altüst eylerdi

361) Her biri cüssede bir fil gibi

Ah! Canı ölümün düşüncesi almakta

362) Şah, dert etmeyiniz doğrulukla edelim

Onları öldürüp sizi mutlu edelim, dedi

363) Âlemi haraca bağlayanlara kurt tuzağı yapayım

Sinelerini ok ile yırtayım

19a

364) Avda yaban eşeği yerine aslan avlamaya (diye)

(O) yiğit hemen ardındaki atına bindi

365) Şah o sazlığa varıp gördü

Askerlerini ortaya alıp emretti

366) Her kişi önünde acayip ateş yakar

Yanına heybetli aslan gelemez

367) Aslan ateşten korkar ve sakınır

(Onu) geçip insana zarar veremez

368) Şah ortaya destek olmaya girdi

Çünkü ateşi halka ordu olur (idi)

369) Yine ateşi sık vurdular

Çünkü hayvan tuzak sazlıktan kaçmaya yeltendi

370) Aslan her ne suya hücum etse de

Ateş yoluna engel olur, geçemez

371) Bunları kasap gibi kırdı

Her yana sel suyu gibi kan aktı

372) Dişi ve erkek hepsi helak oldu

O memleket onunla temizlendi

373) Şah kılıç ile ve asker ok ile

Aslana kaçmaya yol vermediler

374) Halk, Şaha dua edip

Herkesi canı ile övdü

19b

375) Göğün üstünden melek "aferin" dedi

Felek elini öpmeye eğilir

376) Her kişi bu fetihle ferahladı

Kimsenin kalbinde keder kalmadı

377) Şehre geldi yine şarap (ile) cümbüş eyledi

Def ve ney ile nağmeler yine başladı

378) Yine kıvrımlı Çoban Yıldızı çalgısını ele aldı

Yine ah ve inilti ile ud çaldı

379) Şah yine mecliste altın saçan olup

Yine altın ve siyah toprak çok oldu

BEHRÂM'IN AVININ AMACIYLA ÇİN'E GİTMEK İSTEYEN HAKAN VE PEHLİVANIN YAKALADIĞI ÖLDÜRÜLMÜŞLER

380) Her kime atı itaat eder (o kişi) talihli olur

Nereye giderse oraya salınarak yürüsün

381) Yar olsun kişiye yücelik ve talih

Çünkü cihan düşmanı olsa halkına var

382) Eğer o uyursa (da) bahtı uyumaz

Zehir yese de ağzında şeker olur

383) Şahın sürekli işi yaşamak olur

Çünkü onu savaşla birlikte kadehinden alıkoyar

20a

384) Kâh çok geride kalır kâh çok ileri gider

(Böylece) Şahlığın şefkatine zarar verdi

385) Ne kadar söz dedilerse, tutmadı

Düşmanları mülküne köz döktüler

386) İran toprağını, Çin Şahının bilip

Basmaya niyetlenip o mülküne pay etti

387) Şah beylere mektuplar gönderip

Cemiyet olsun diye askere emreder

388) Askerin tümü hiddetiyle toplanır

Kavuğu giydi ve savaşa azmetti

389) Sabah vakti, iş zamanı inledi

Çin askeri eşiğine kadar gelir

390) Bütün âlem zırha boğularak

Demir zinciri boş (olan) ayağı ile farketmişti

391) Beyaz filin üzerine taht kurdular

Emrolunmuşların beyi çıktı oturdu

392) Heybetiyle İran'a asker çekip

Şah, Merv yolunu tutup yürüdü

393) Âlemin içi durmadan söylenen seslerle dolup

Meğer kulağı yüzüne ney eyledi

394) At kişnemesiyle insanların yüksek sesi

Şöyle feleğin tasını çökertirdi

20b

395) Çeşitli süsler ile renk verdi

Hakanların (hâli) at sürüsünden biraz halliceydi

396) Lakin akan deniz sel gibiydi

Fakat denizin ağır topuzu sel idi

397) Âlemin içi Çin askeriyle dolarak

Tatarlar ot gibi yer yüzünü tuttu

398) Her biri keçe üzerine zırh giydi

Kalbinde kılıçtan bağ kalmadı

399) Her birinin ok (atan) okçusu çoktu

Zırh ve ateş oklarına birdi

400) Karanlık âlemi geriden tutmuştu

Ancak âlemin gücü meşale oldu

401) Otağı kondu, han konakladı

Akıp giden deniz yine sakinleşti

402) Güneşin kuvveti zarar vermesin diye

Her birisi keçeden çadır yapar

403) Bütün süslerini öylece aldılar

Her at otlama vakti naz ile yürüyüp gitti

404) Her birisi otlayıp bir kenar tuttu

Ne yulaf verdi ne kendi hayli dert var

405) Kimi kımız içti kimi keş ezdi

Pek ulularının yediği leş

21a

406) Biri ekmeğin ne olduğunu bilmezdi

Ancak bildiği at eti ve baldı

407) Han bir iki gün orada kalıp

Askerini azalmış gördü, sayısını yokladı

408) Dağlık yerin kumunun sayısı bulunurdu

Ancak o kişi at sürüsünü bilmezdi

409) Gördüler bu askerin hepsi gidemez

Giderse de su ve taze ot bulamaz

410) Çin Şahının askeri on bölük attı

Yer çevresini suya batırmasın diye

411) Altın ve gümüş, taç ve kemer vererek

Her bölüğe bir reis kıldı

412) Sizde hemen ardımca gelin dedi

İran yeri kim(den) fetih ola (görelim)

413) Aralıklarla bir araya gelenleri bu işe bağladı

Merv'e yürüyerek azmettiler

414) Çin Sultanı sınıra erince

İran'ın içi ah ile vay (ile) doldu

415) Tatar halkı yağmalamaya başladı

Nice yeri altüst ettiler

416) Haber Şah Behrâm'a yetişti

Savaş için askerini hazır etti

21b

417) Şah bildiği gördüğü reisleri

Askerin yanına getirip toprak etti

418) Derdine dert, ölümüne ölüm diye

Düşmanıyla savaşmaya kastetti

419) Ey zamanın Şahı ,destur! dedi

Hatay ile cihan at sürüsü ile doludur

420) Tatar at sürüsü Habeşistan ile sınır

Kimse toplanıp (o) sayı olamadı

421) Kimse fazlasıyla yol bulsa (bile)

Meğer hiçbir asker bunlara düşman olamaz

422) Bulduğu içkiyi askere bahşedip

Şah yine askerinin gönlünü hoş etti

423) Allah bana yardımcı olursa

Çin Şahını mezar gibi düşkün hale getireyim, dedi

424) Eğer Hakkın yardımından medet olmazsa

Bana (herhangi bir) kişi yardımcı olamaz bilirim

425) Fakat bu Çin askerine inancım (yok)

Çünkü eli bir an görse kin

426) Savaş yapmaya korkup

Vuruşmaya kalmadan kaçmaya yüz tutar

427) Söylenti canavarını sırtıma giyince

Savaşta ele ok ve yayı alayım

22a

428) Zaloğlu'nu kaçmaya yüz döndürdüm

Çünkü benimle (vuruşmaya) derman bulamadı

429) Cihan Şahı bunu böyle derken

Anadolu'dan haber getiren (biri) gelir

430) Anadolu Hükümdarı asker vererek

İran mülküne hücum etti, dedi

431) Cihan mülkü, mülk olalı

Öyle askerden de fazlasını bir zaman görmedi

432) Baştan ayağa ahına boğularak

Askerin kimi atlıydı kimi yayan

433) Aslan ile fil yeryüzünü çok doldurdu

Atın sesi haftalık yoldan duyulur

434) Onlara sular yetmediği için

Yerin yüzünü kalbur makamı etti

435) Ey yerin Padişahı, nerde konsalar

Bozkır mızraktan dağa dönerdi

436) Cihan çadır ve büyük çadırlarla doldu

Çadırlar akan denizin askerinin dalgası

437) Öldürücü gece ona fayda vermeyince

Sema ile kendini kuşattı

438) Kale tüfek ve top ile süslendi

Yürüse de geçmeye yol yoktu

22b

439) Gece yolculuk edenin kalp dostu geceydi

Hasta ciğer bin tüfek gibiydi

440) Asker süngü ve demir şişle sur yaptı

Şah kaleler içinde huzur sağladı

441) Sinek (kaleler) arasında uçayım dese

Süngülere batıp öyle kebap (olurdu)

442) Onda olan savaş aleti sende yok

Onunla cenk ile savaş etme

443) Cihan Şahı gaflete düştün

Sana her taraftan düşman (olan) açıktı

444) Acem Şahı bu sözü işitip

Onu üzüntü ve keder ile kuşattı

445) Onunda gönlü vuruşmayı isterdi

Sıkıntı iki düşmanın olduğuna (denk) geldi

446) Hangi suya akarsa

Can düşmanı bir yandan yol bulur

447) Bir zayıf aslan iki kedi eder

Bir yıkılmış Şah iki meyve eder

448) İki yüz bin kişi toplanıp tamamlandı

Her birinin namı kanlı ve felaket (idi)

449) Askerin tahtını düşmandan saklamak için

Şah yüz elli binini şehirde koydu

23a

450) Gayet cesur bir beyi vardı

Kalkan olsa da kılıç ona dönmezdi

451) Kardeşi (ve) oğlunun namı Farslıydı

Tezliği ve öldürücülüğü keskin kılıca eşti

452) Başkanlarla o başkanı reis kıldı

Korkmayın, fetih ve zafer olur, dedi

453) Siz durunuz, ben Tebriz'e varayım

Eğer düşmanları öldüren olursam

454) Orda mabedim var, namaz kılarak

Allah'a acziyetimle yalvarayım

455) Çünkü size Tatar yakın gelir

Turan şehrine haber gönderesiniz

456) İtaat ederek Şahı mutlu edesiniz

Behrâm ödeyesiniz, deyip kaçtı

457) Kim İran'ı vurup harap edecekse

Hışmıyla acele etmesin

458) Elli bin atlı asker ile başkan oldu

Her bir atlı askerin rüzgârı bir manaydı

459) Yaylı atlılar ikişer ikişer

Yükleri yayları kılıç ve silah

460) Göçerek Tebriz'e sefer etti

Anadolu Hükümdarının da haberi oldu

23b

461) Anadolu Hükümdarı (onu) karşıladı sanarak

Hızla ettiği hücumu bıraktı

462) Savaş, gitmeye, inmeye oyalanmaya başladığı için

Şaha huzurlu oldum

463) Şah, Hükümdarın eğlendiğini anladı

Hakan kararlılığıyla karar vererek askerini geri çekti

464) Bir yol gösterici rehber buldu

Yürüyerek âlemi öylece dolanacak

465) Şah bir yoldan başlayıp yürüdü

Vardığı (yerin) üstündeki Hanı bilmedi

466) İranlı elçi yürüyüp şaha giderek

Gaflete düşme Hanın sözünü tut, (dedi)

467) Cihan Şahı gıybet ettiğini

Elçiyle Şaha açık etti

468) Han Hazretleri biz köleleriz

Bizi hemen kulluğa kabul etse, dedi

469) Hizmetine varıp yüz süreyim

Şahımız oldu, (onun) yüzünü göreyim

470) Şah nasıl hizmet ettiğimi görsün

Hem ben hem bütün askerler (onun) kuluyuz

471) İran yerinin hepsi kendinindir

Hemen at sürüsünü yıkmaya koyulmasın

24a

472) Altın ve gümüş cevherin akçesi ne var (ise)

Hanın yoluna hepsini saçayım

473) Kulu can ve gönülden kurbanı bile

Askerler yavaş gelsin, (o) incinmesin

474) Şahı, memleketin halkı karşılar

Bütün İran askeri hazır oldu

475) Varalım (ona) hürmet ve ikram edelim

Âlemi hizmetine boyun eğdirelim

476) Çin Şahı elçinin sözüne aldanır

Memleketin ucunda öylece oturur

477) Kâh yiyip içer kâh ava çıkardı

Gece gündüz yeme içmedeydi

478) Gece gündüz demeyip amacı için gitti

Hana Şahın belli usulünü iletti

479) Çin Hükümdarını doğru bilip kaldılar

Behrâm bir köşeye pusu kurdu

480) O gün orada asker güvenliği sağlayıp

Yolunun rahmetiyle huzurlu olup gider

481) (O) yiğit bir nefes bile almadan

Gece olunca savaş aletlerini hazır eder

482) Hanı gece baskınıyla alaşağı etmek için

Davul ve toplanma borusunu tekrarıyla çaldılar

24b

483) O gece Behrâm Gûr'un hikmeti

Çin Hükümdarının otağını en yüce cennet yapmıştı

484) Çin beyleri meclis kurmuştu

Yeme içme ederdi, savaşı anlamazdı

485) Yemek içmek boş laf idi

Kımız ve bal içindi çoğu laf

486) Evvela gece baskınını içtiler

Her biri mest ile harap olup yattı

487) Uyku onları daha da gafil ederek

Kimsede uykudan bir güç kuvvet kalmadı

488) Düşman gece baskınını ondan sonra yaptı

Her birisi kaçmaya yüz tuttu

489) Çin'in asker sürüsü, aklı başında olmayan sarhoşlardı

Ele ok ve yay alamadılar

490) Şah, Hakanın otağına uğrayıp

Askerin sarhoşunu ortaya almış görür

491) Attan inip eline keskin kılıcı aldı

Koruyucuların işini tamamladı

492) Yerin Padişahı otağın içine girdi

Çin Hükümdarı arbededen uyandı

493) Otağın içini inilti ve vaylarla dolu gördü

Çin Şahı eline kılıcını aldı

25a

494) Yiğit Behrâm, Hanı karşıladı

İki aslan birbiriyle vuruşur

495) Acem Şahı ona bir kılıç vurdu

(Çünkü) mutluluk tahtının (ağacı) abanoz iken olur

496) O yara ile Hakanı karşı koyamaz duruma getirdi

Zayıf ve alaşağı olan tahttan yere düştü

497) Çin Şahı düştüğü gibi can verdi

Turan yeri de ondan kaldı

498) Siyah toprak günde bin şehir yeri olsa diye

Göze görünse lakin (her yer) ot

499) İnsanlar birbirine eşit olması için

Ya bu taç ile kemer ne bela oldu

500) Her kişiye şarap içirir ölüm için

Davulun sesi kuru baş ağrısıdır

501) Mal ile mevki yol arkadaşı olmazmış

Günah artırır ki faydası olur mu

502) Kişi ölümünü düşünseydi

Altın ile gümüşü yığıp saklamazdı

503) Âlemin halinden haberi olan kimse

Devletin karşısında olmayı düşünmez

504) Tüm davranışları olgun olan kişinin

Mal mülk gözüne görünür mü

25b

505) Taş ile inci bakışında birse

Göz bir avuç toprak ile dolar

506) Külçenin gafletine aldanan kimse

Ona itibarı ergenliği olur

507) Allah, esrarı var sayılanda kıldı

Sanma araştırıp gördüğün olur

508) Niçin bunca hüzün hayale yeter

Çünkü büyücüler hayalse olur

İRAN YERYÜZÜNÜN SULTANININ ŞÖLENİ VE BAŞININ ÜSTÜNDEKİ VARLIK TACININ KOYULUŞU VE ANADOLU SULTANINA HÜKÜMDARIYLA CİHAN PEHLİVANININ GÖNDERİLİŞLERİ

509) Şah, Hakanın işini tamamladı

Askerini kırmadı, (ona) itaat etti

510) Hanın bir oğlu esir olmuştu

Şah onu yerine emretti

511) Kılıç kuşatıp ona taç giydirdi

Lakin haraç vermesi için söz verdirdi

512) Can ve yürekten Şahın kölesi olarak

Bütün askerler Şahın iyiliğini istediler

26a

513) Şah bunların doğruluğuna dikkat etti

Çünkü Han meclis kurarak (birlikte) savaş çıkarırdı

514) Genç bütün dostlar şeyh ile içer

Yiyip içince şarap başlarına çıkar

515) Han, yüzünü ayırıp, ey yerin Şahı!

Bizi öylece kölelerinden biri bil, dedi

516) O Allah hakkı ki cihanı yarattı

Hakikaten vücudumda can ola

517) Dostuna dost olayım düşmanına düşman

Hizmetine yüz dönekliği etmeyeyim

518) Başının ve canının yoluna can feda

Bütün zenginliğin Allah'ın dostluğu ola

519) Ey Cihan Şahı! Bir muradım var

Hiç olmazsa senin şahsına açıkça diyeyim

520) Mahzunların Şahı dileğim kabul olmazsa

Hiç yoktan can ve gönülden olurum

521) Ey Şah, Çin hükümdarı yerde yattıkça

Yeryüzünün Şahı Behrâm ola

522) Ey Tahtın Şahı, bir kızı kaldı

Ona benzer gelmedi, gelemeyecek

523) O incinin yanağı güneş, alnı ay

Çin sureti yüzünü görüp kıskanır

26b

524) Gamzesi ok ve kaşı yay

Boyu doğruca süngü gibi

525) Hasta gözlerini naz ile süzerek

Âlemin yüreğini hasta edip (âlemi) toprak eder

526) Fitneci kaşını bükerek

Gönlü korkan sinesiyle pusu eder

527) Beli bıkını sürekli harekette

Her bir kılı gönül kuşu avında tuzak

528) Gözle görünmeyen gerçeğin sinesi

Güneşin yansımasına bereket ve huzur ede

529) Cennet kızı, suretini görünce kıskanır

Baştan ayağa teni güneş gibi nur

530) Boyu uzun beli ince teni yumuşak

Melek yüzünü görse sıcacık olur

531) Kaşı gözü kara sinesi ak

Yarık dişi de on ikisindedir

532) Ağzı burnu ufacık soğuk dağ (gibi)

Dikkat edince beli hemen ince tele benzer

533) Kekliğin derisi yürümeye utanır

Peri utanıp ondan gizlenir

534) Adı Nigâr, işlemesi gayet güzel

Canda rahat gönülde karar koymaz

27a

535) O güzel, Şahın çifti (olmaya) uygun olursa

Ona Şahtan uygun çift artık yok

536) (Eğer) lütfeder de ölümü (bana) layık görürsen

(İşte o zaman) şeker ile süt karışsın

537) Çünkü Şah, sevgilinin özelliğini işitir

Külah, sıcak olduğunda güneşe serinlik verir

538) Han bizi kabul ettiği için

Bende razıyım nikah kıyalım hemen, dedi

539) Şah, amirdi, nikah eyleyince

Güneş ve ay mehir bağını bağladılar

540) Han yası bıraktı, düğüne başladı

Bütün cihan (onun) mutluluğuyla dolar

541) Elbette (o) meyhaneci ile neyi dinleyici yaptı

Şölen sevinciyle (eğlence) yaptı

542) Çünkü Şah işin lezzeti için tamamladı

Padişahlar padişahı ile ay yatak arkadaşı oldu

543) Şah, lale yanaklı sevgiliyi gördü

Gerçi sevgilinin resmi (de) ismi gibiydi

544) Aşk, Şahın gönlünde yer tuttu

Görünce bin gönlü ve canıyla sever

545) Bir iki gün onunla zaman geçirip

Acem Şahı yine mülküne döndü

27b

546) Çin Hükümdarı, Şaha selamet ederek

Gönül düşmanından emin Çin'e geldi

547) Behrâm başına külah giyerek

Hakan yerine mülküne Şah oldu

548) Padişahlar padişahı sevinçle de göle vardı

O cennet kızının soyu (onunla) gündüz gece dost oldu

549) Acem Sultanı tahtına vardı

Değersize emredip eline kalem alır

550) Hükümdara, ateşli misk kokusuyla dolu

Yazıcının mektubunu yazdırmaya niyetlendi

551) Evvela yazanın öncesi yok

Sonsuz cömertliğinin nimeti çok

552) (Onun) eşsiz ve güçlü tabiatı yaratılşındandır

(O) çocuğa kimse nispet edemez

553) Her kime değerli vücut verdiyse

Ona, secde etmek farzdır

554) Savaşçı ismi onun namı olduğu için

Baştan ayağa mektup süsleyendir

555) Nazlı isminin şerefini tarif edemez

Ona şerefli (bir) zatı kıyasla

556) Vücudun toprak parçasının lütfu

Varlıkla yokluk varlığın lütuflu eseri

28a

557) Ademoğluna akıl ve olgunluk veren

Saygı, ikram, olağanüstü hâller ve yücelik

558) Yer ve gök hazinesi olamadı

İnsanı (kendi maddi) hazinesine emin kıldı

559) Hükümdara selamı yeterli kıldı

Ondan sonra hürmet ve saygısını tamamladı

560) Ey güzel soylu Padişah! dedi

Zatına lazım olan ilim ve doğruluk

561) Sana ne yapmış ne etmiş olayım ki

Bana şöyle düşmanlık edersin

562) Sana kimse bir zarar veremez

Niyetine kinle kemer bağlama

563) Kendine düşmanı ahbap etme

Aklı ermeyen çocuk daima katıksız olur sanma

564) Yiyebileceğin aşa el uzat

Yapabileceğin işe bel bağla

565) Hazmı olmayacak o lokmayı yeme

(Seni) zehir gibi zehre muhtaç kılar

566) Şüphesiz can çıkman için acele eder

Çünkü namın nefesin yolunu kapatır

567) Ey Anadolu Hükümdarı beni bilmez misin

Bana ne can ile hücum ettin

28b

568) Ey Şah, kurt komşusunu yemez

Bize (canımıza) kastetmesi uygun olur mu

569) Çünkü Allah komşuyu komşuya sorar

Şah bizi niçin incitir

570) Gafil olma sana zarar gelir

Çünkü bu kadar karşı oldun

571) Elbette bana haraç vermek gerekir

Yoksa vallahi taht ile taç (elden) gider

572) Şah bir savaşa çekecek olsa (ve)

Asker korkup dönse, hazine ve külah (elden) gider

573) Zayıf düşmana mal pay olup

Şahlar içinde yıkılmış bahtlı olur

574) Bu örnek var, (bu duruma) varınca dönme

Sen de işini nasihatle yap, denir

575) Yakına gel savaşalım

Sen de vuruşma nasıl olur göresin

576) Ey Şah! Hazinenin askerine gururlu olma

Allah yardım ederse hepsi heba olur

577) Vergiyi geri vermezsen savaşırım

Âlemi gözlerine dar ederim

578) Hazır ol, başıma çelik külah giyerek

Ben de ordu çekerim

29a

579) Ne vakit meydanda kır atımı iri inci (gibi) yaparım

Rüstem ise düşmanından şüphe edip (ordusunu meydandan geri) toplar

580) Gözyaşı oluğuna mızrağı (atarak)

Askerin korkusuyla semayı titrete

581) Hangi reis ki bana baş eğmesin

Âlemin eli başucuna taş diker

582) Aslanlardan nasıl taç aldığımı

Dünya halkının bana vergi verdiğini

583) Cihan Şahı işitmiştir, biliyorum

Oda dönerek gitmesin

584) Çin Şahı bana husumeti söyledi

Ey yerin Şahı halini işittik

585) Sen bana gelmezsen ben (sana) varayım

Ordun (önümde) durabilir mi göreyim

586) Kadınlarına bakarak düşmanlık edince

Bulut bana Allah hakkı (gibi) görünür

587) Asker ne kadar çok olursa

Öylece gözlerine ot görünür

588) Cihan halkının hepsi (benim) kılıcıma (karşı) güçsüz

Epey çok düşman yok olursa keder (yok) olur

589) Sen ülkene sağ salim varırsan

Beni bilmiyorsan bilesin

29b

590) Öyle deyip mektubu tamamladı

İşte öylece mektuba son getirdi

591) Güzel konuşan ve gönül ehli birini buldu

Mektubu verdi Şaha selam etti

592) (Oraya) var bana doğru haber getir, dedi

Ya öldüreyim ya altın vereyim

593) Elçi mektubu alıp yürüdü

Heybetli Hükümdar Hazretlerine vardı

594) Elçi başvurup Şaha dua etti

Mektubunu görünce mahzunlaştı

595) Bildi (ki) eğer Behrâm ile savaşırsa

Anadolu mülkünü gözüne dar eder

596) Çin Şahı ona ortak olmayacak

Çünkü düşmanı onunla güç bulur mu

597) Ona her kim kin güderse başa çıkamaz

Öylece Şahın çaresi sulh çanı (çalmak oldu)

598) Elçisine çok altın ve gümüş verip

Hürmet ve ikram edip saygılar sunar

599) Yerin güneşi (olan) bir kızı vardı

Kıvrımlı güzel büyük yüzü (onun) namıydı

600) Cennet yanağı, boyu Tuba ağacıydı

Şarap rengi dudağı Kevser gibiydi

30a

601) Onu niyetlenip Behrâm'a verip

Onunla (Behrâm'ın) gönlüne gire

602) Şah, onu kendine damat ede

Asker aralarında ziyan olmaya

603) Dostuna dost düşmanına düşman ola

Birbiriyle (olmaya) yemin edip karar vere

604) Şah (bu) tedbirini beylere söyledi

Orda bu fikrini faydalı gördü

605) Şah, elçisine müsaade verdi

Taht, külah ve çok altın ve gümüş verdi

606) Ay yüzlü güzele çokça çeyiz vererek

Ve dileğini (Şaha) arz edip gönderdi

607) O ay yüzlü güzel saltanat arabasının tozunun (içinde)

Semanın döndüğünü görüp kıskandı

608) Ay ile felek gibi kıymet buldu

Melek kanadıyla ona gölgelik oldu

609) Kırmızı elma onu süslemişti

(Tıpkı) dünyanın dönekliği gibi bezenmişti

610) Saltanat arabasını dik başlı at nazla çekerek

Bağdat'a hızla giderdi

611) Anadolu askeri onu oraya aldı

O ay yüzlü güzel, güzeller arasında ayla gibiydi

30b

612) Güneş makamın seması olunca

Tamamlanan mevkilerini halka gösterdi

613) Her sesli yuvarlak sazı düzdü

Âlemde o saz ile sırlar ortaya çıkar

614) Lakin semayı seyrederdi

(Onun) felekten farkı bu olur (idi)

615) Devenin, katırın sayısı yoktu (çoktu)

Kimse sayısını bilemezdi

616) Yükleri yeşim taşı ve altın, lal taşı ve kumaş

Onun kimi yatak kimi döşek seren

617) Anadolu’nun sevgili kızları (ve) Anadolu’nun delikanlıları

Her birinin yanağı lale, nazlı servi boylu

618) Karar verip İran'a yürüdüler

O sefer onların öylece bayramlarıydı

619) İki elçi kona göçe gider

İkisi yağlı ballı yiyip içer

620) Elçiler İran'a yakın (bir yere) gelince

Behrâm bunu işitip ülkesini süsledi

621) Memleketin ucunda ordu karşılar

Bütün beyler ile Şah arada yok

622) Âlemin içi ses seda ile doldu

Her köşede yaşama huzuru oldu

31a

623) Bütün yol geçişlerinde saz ve söz oldu

Seferi tıpkı yeme içme ziyafeti oldu

624) (O) Resim gibi güzel şöhretiyle şehre varınca

Yoluna altın ve gümüş saçan oldu

625) Üstelik ağır (başlı) hanımları çoktu

Acem gelenekleri yeterince yerine geldi

626) Lal saçan (sevgiliyi) karşıladılar

Servi boylu sevgili lal taşı üzerinde yürüdü

627) Dik başlı atı inciye basmasıyla nalı aşınır

Lal taşı, (o atın) ayağına kına oldu

628) Yoluna ipek kumaş ve hisse döşediler

Her tarafa mis kokulu amber saçtılar

629) Ud çalanlar önüne düşüp yürüdüler

Kimi şarkı söyler kimi dans eder

630) Yerin Şahı hürmet edip karşılar

Çünkü Çin güzeli saraya gelir

631) Doğunun Hükümdarı ona saçılar saçıp

(Onu) inci taneli cevherlere boğdu

632) Cennette Tuba ağacının mekânı olduğundan

O huriyle (beraber olunca) cennetler bağının (sahibi) oldu

633) Şah vasıta surlarına yeterince başladı

(O) ay (gibi sevgili ile) çok lezzetli ve sevinçli (günler) geçirdi

634) Âleme altın ve gümüşü bol bol saçıp

Meclislere bal ile şekeri döktü

31b

635) İki kişi ayak koymaya yer bulamazdı

Sarayı acayip kalelerle doldurdu

636) Eğer felek sazın sesiyle (mest) olursa

Bülbül gibi melek olup o meclise geldi

637) Akıp giden yiyecekleri görüp meclisi süsledi

Karanlıkta hayvan suyu gizlendi

638) Sakinin katipliğinde gücü kalmayınca

Şarabın su ile kabarcığı boşaldı

639) Kekliğin derisiyle meclis süsleneli

Ele gül şekerini almaz oldular

640) Nil arada sebil olup

Bal şerbeti (gibi olan) halis şarap dalgalar vurarak (Nil'den) aktı

641) Bülbüle bülbüllüğü için seslendi

Âlemin içi sesli haykırışlarla doldu

642) Ağız suyunu kadeh meclisine akıtıp

Servi gibi sakiyi nazla yürüttü

643) Baş, kor içinde bülbüle mest olur

İçki kadehinin sırrını açıp ortaya çıkardı

644) Zarif saki edaya başladı

Nazik şiirleri nağmeyle okudu

32a

645) Halis şarabı şöyle şevkle içerler

Toprağın seli bunları boğardı

646) Mahremleri Şah ile öylece kaldı

Cihan Şahı gidene izin verdi

647) Onlar da gitti Şah öylece kaldı

Din yoluna (göre) mehirini atadı

648) Doğruca nikah yeminini kıyınca

Şah çabucak dilberi yanına getirir

649) Hükümdarın kızının yüzünü gördü

Kendinden geçip sözünü unuttu

650) Bu gördüğü resim gibi güzel sevgiliden (başka) yoktu

Boyu servi, ağzı gonca, yanağı lale

651) Ona bin gönül ve canıyla meyledip

Sabaha kadar onunla sefa sürdü

652) Şah, divanını sabah vakti topladı

Başına külah giyip tahta çıktı

653) Şah elçisine bir ziyafet verir

Ki huri ile ay (bundan) fazlasını görmedi

654) Altın ve gümüşü düşünemez olup

Ona, şu kadar altın ve gümüş verdi

655) Birbirlerine kale olmak için

Hükümdar ile yemin edip karar verdi

32b

656) O iki Şah baba oğul olarak

İki ülke, iki ordu bir oldu

657) O soylu yüceye elçi gönderir

Hükümdar görünce sevinçli ve mutlu olur

PEYGAMBERLERİN BENZERİ CİHAN PEHLİVANININ GİDİŞİ İLE HİNDİSTAN ÜLKESİ

658) (O) güzel sevgilinin efsanesi büyülüymüş

Kalemi sihirle inci eder saçarmış

659) Acem ikliminin hükümdarı Hindistan'a vararak

Oraya bayrak dikmeyi ister

660) Hint memleketinin seyrini tamamlayıp

(Hint memleketinin) Şahını kendine boyun eğdire

661) Hep reislerinin iyisini seçip

Sınayıp (içlerinden) yüreklilerini seçti

662) O savaş kavmi nasıl bilir

Orada kendine eş bulunur mu

663) Fethetmeye çare nedir diye düşünür

Oyun ve yiğitlik ile Hindistan'ı alsa

664) Yedi ülkenin derdine reis olarak

Yiğit Şah Hindistan'a (doğru) niyetlenir

33a

665) Behrâm (onun) başına külah giydirerek

Yine Nersi'yi yerine Şah etti

666) Elçiler Cihan Şahına armağan hazırlayıp

(Onun) yoluna girdiler

667) (O) emreder, kâtip ele kalem alır

Hint Şahına mektup yazdırır

668) Evvela Allah'ın adını işleyerek

Unvanına şükran ve övgü yazdı

669) Hazretine hamd ve şükür olsun

Ne kadar kesin hükmün varsa yapılmak zorundadır

670) Padişahların hepsi (senin) yanında güçsüz

(Senin) kudretin (karşısında) sinek ve fil birdir

671) Kimse verdiğine engel olamaz

Emek vermediğini alamaz

672) İnsana şeref ve cömertlik veren

Ona meleğe secde ettiren

673) Birinin şahidi her bir eseri oldu

Yaşam ile ölüm onun emriyle

674) Gizli ve ortada (olan) bütün yaratılmışların

Her biri varlığını açık etti

675) Yaratan odur halk yaratılmıştır

Rızk veren odur halk rızık verilendir

33b

676) Eğer cehennem ehlini bir bilmeyen olur (ise)

Sahip çıkanlar (onu) sıcaklığın içine alır

677) Birdir, birliğine şüphe etme

Varlık ve kainat birliğinin şahididir

678) Ey Hint Şahı gözünü aç!

Elbette bana vergi ve haraç gönder, demiş

679) Gönderseydin istenmezdi

Şimdi gelmemesinin sebebi nedir

680) Noksansız bolluğunun altın ve gümüşünü bir bana gönderince

Kılıçtan başın (kurtula)

681) Kefen iç gömleğin olmadıkça

Sen beni kendine düşman edinme

682) Hindistan'a hışımla ordu göndereyim

Siyah mızrakları (Hin) âlemini tuta

683) Âlemi kılıç ve silahla doldurarak

Ülkesini altüst etsinler

684) Harap olmayan kale kalmaya

Azap çeken kimse (de) kalmaya

685) Bütün kadın ve oğlanlar esir ola

Kimsede yıllanmış hasretlik kalmaya

686) Mülk ve malınla başın da gider

Her şeyden önce ben sana doğrusunu söyledim

34a

687) Zaloğlu yalnız Hindistan'a varıp

Birçok savaş eylemiştir

688) Hint reisleri er bulamadı

O memleketi altüst etti

689) Hindulardan gönlüme elem gelir mi

Çünkü ben de ondan daha kötü değilim

690) Pehlivanım, şimdi bana eş yok

Tacı terk ettim bana taht alaşağı oldu

691) Elime ok ve yay alınca

Düşman (ona) varmadan korkuyla can verir

692) Elime kılıç ve kalkan alınca

Düşmanın zırhı kefeni olur

693) Çin Hükümdarı senden büyüktü

Başı bana kin tuttuğuyla gitti

694) Anadolu Hükümdarı âlemin Şahıydı

Bana (boyun eğmeye) durmadığı (için) hücum ettim

695) Elimin kuvvetiyle büyük Hükümdarın tacını alıp

Kılıcım ile Cihan Şahı olmuşum

696) Bana savaşta el uzatan kimdir

(Çünkü) onun kaderini aşağılayamam

697) İri inci çeyizim altımda (olduğu için)

Azgın fil hücumuna (karşı) duramaz

34b

698) Cihan halkı savaşı benden öğrendi

Kim görse sarı renkli kılıcım altın gibi olur

699) Savaş ve olgunluğu benimle bilerek

Cihan halkı savaşı benden öğrendi

700) Cahillikle savaş edersen

Başına çok türlü kötülük getiririm

701) Sözümü tutup bana dost olursan

Gece gündüz yoluna çalışayım

702) Bütün Hindistan'ı emrine itaat ettireyim

Şahlarını sana esir edeyim

703) Böyle deyip mektubu tamamladı

Sonuna sözü yeterince tamam oldu (diye) yazdı

704) (O) yiğit (gibi) ne kadar çok varsa da

Tahtın sahibi (onu kendine) yoldaş edinir

705) Kimse onları görüp korkmasın diye

Her birini bir hizmete yetişir kıldı

706) Her biri kendini gizler

Kimi at bakıcısı kimi eşek bakıcısı olur

707) Cihan Şahı bir kılavuz olarak

Hindistan'da bu hâliyle ilerledi

708) Cihan Şahı Hindistan'a yakın varınca

Neşeyle bir haberci gönderir

35a

709) Hint Şahı geldiğini işitince

Orduyu karşılamaya gönderir

710) Hürmet edip alıp gittiler

Delhi'ye vakitlice gidip vardılar

711) Şah (o) şehre şöhretiyle gelince

Asker onu saygıyla götürür

712) Yemekten önce koyulan çaylar doldurulur

Saray avlusu öylece mutfağa döndü

713) Yiyip içip eyledi

Çünkü korku giderek, sevinçli kalbine huzur dolar

714) Neşeli Şah başa külah giyerek

Askeri toplayarak divan etti

715) Ordu gelip meclis olunca

Şah yanına elçiyi davet eder

716) Armağanlarla kendini süsleyip

Şahın sarayına yakınlaştı

717) Armağanları çekerek yeri öptü

Mektubunu çıkarıp hemen sundu

718) Şah mektubu öpüp başına koydu

Asker okuyup işitince incindi

719) Dediler ki acaba Acem Şahı kim olacak ki

Bu korkuyla mektup yazdırmış

35b

720) Size gönderilen (mektuba) itibar etmeyin

Ölüm (zaten) bizimle birliktedir

721) Şah dönüp elçiye hitap etti

İran Hükümdarını azarladı

722) Acem Şahı deli midir, dedi

Diline geleni kalemi demiş

723) Şu söz yüzü mürekkep eder

Soyu yüce olan bunu der mi

724) Eğer soyunda yücelik olsa

Bize böyle bir haber göndermezdi

725) Başına külah giyen bir kişi

Her Şahın kıymetini bilmezse günah(tır)

726) Şah, Hint ülkesinin nasıl olduğunu bilemedi

Bunda olan asker (Hint ülkesinde) yoktur sandı

727) Gelirse hâli ne olur görür

Çin'de bulmadığını burada bulur

728) Meğer filin ne olduğunu bilmemiş

Ya çıkarıyla ağlaması (da) (ona) fark etmez

729) Bizi o Tatar at sürüsü sanır

Bizde kılıç ve kalkan yok sanır

730) Bizi, bir ok atınca döner sanmasın

Biz savaşta göğse kalkan oluruz

36a

731) Hindistan’ın içi azgın fille doludur

Askerimin her biri aslan soyundandır

732) Savaşmak bunların sanatıdır

Vuruşma olursa biri (geriye) dönmez olur

733) Onun bu sözü ne sözdür

Bizi korkutmakla mı yol bulur

734) Hint Hükümdarları başlarına taç giyeli

Bir Şaha dahi haraç vermediler

735) Seni ya dilsiz eder (ya) öldürürdüm

Lakin elçiye usulde kötülük etmek yoktur

736) Cihan Şahı Behrâm'a söyleyin

Yapılması gereken bana hemen gelmesidir

737) Şah hazretleri her ne söylediyse

Söylemesem bana günah olurdu

738) Varınca bana azar ederdi

Ne azarı belki azap ederdi

739) Hint Şahı, Behrâm'a bakarak

Taç ve kemere kimin layık olduğunu gördü

740) Cüssede fil ve yiğitlikte aslan gibi

Akıllı ve hoş sözlü ve yiğidin merdi

741) Cihan Şahı onu beğenir

O anda öylece oyalamaya niyetlenir

36b

742) Kıymetli kumaşlar, kılıç ve kemer

Değerli taç ve altın, gümüş ve cevherler verdi

743) Yine Şahı mekanına gönderir

Ayın gezegenine konaklamaya gönderir

HİNT ŞAHININ MECLİSİ VE CİHAN PEHLİVANININ GÜREŞİ

744) İnci manalarını derleyip toplayan

Bu sıralı cevherleri şöyle düzenledi

745) Hint Şahı seher vaktinde kalkarak

Lale gibi (olan) başına külah giydi

746) Bağda servi gibi (dik durup) karar verdi

Şahın gölgeliğini üstündeki çınar tutar

747) Gül, gül bahçesinde saz meclisini toplayıp

Meclisini şarap içenlerle süsler

748) Cennet delikanlıları ve cennet kızları meclise aydınlık verdi

Her biri mum gibi nur saçtı

749) Çalgı okşayan yer yer gelip oturdu

Her biri ele naz ile saz aldı

750) Kutsal meclis sakilerle doldu

Her biri sade, canlı, zarif ve işveli (idi)

37a

751) Altın ve gümüş ile ferahlayacak kalbe

Karıştırılmış sürahi ve kadeh geldi

752) Bütün meclisin sebepleri altın ile gümüş

Su taşıyıcının tası gibi kadehleri cevher dolu

753) Gümüş bedeni her değerli tacı giydi

Güzellik memleketinin haracı kumaşı giydi

754) Kumaşın topraklarına kemer bağlandı

Kıymetli güzelliğinin (değerini) altın arttırdı

755) (Şah) elçiyi meclisine davet eder

Onun için altın kürsü koydular

756) (Elçi) aslan azametiyle meclise geldiği için

Yoluna kıvrımlı ipek kumaş döşediler

757) Her yandan altın ve gümüş saçtılar

Altın ve gümüş(ten) geçiş yolunu aydınlığa döner

758) Şah (ve) dahi birçok kişi (ayakta) karşıladı

Acem seçkini geldi oturdu

759) Şahın altın kürsüsüyle şeref buldu

Kürsü değerli Şahın ününün mührüydü

760) Yüz ve surette (onu) aslan (gibi) gördükleri için

Sultan ve vezir onu beğenirler

761) Boy posuna bakınca

Hint yiğitleri baş eğdiler

37b

762) Boyu ve kalıbını fil (gibi) gördükleri için

Öylece pazusunun uyluğuna mil çektiler

763) Anlatılan yırtıcı hayvan (gibi) pek çoğu dayanamaz

Soylu aslanın hepsi (önünde) duramaz

764) Şah da reislere baktı

Erkek ejder (gibi) bunları beğenir

765) Ardınca yemekler meclise çekilir

Şerbet içilir (ve bunların) sonu gelir

766) Çay koymaya kaşık bulunmayan

Saray mutfağı güzellerle doldu

767) Mecliste güneş ve ayın adı çörek olur

O tabak güller ile cennet sofrası (olur)

768) Ara yerde devamlı sel olup aktığı için

Yemekler yiyilip içildi

769) Yakut denizine altın gemi çıkarıp

Çekirdek gibi meze ve çerez yığılır

770) Saki ve kadeh gün gibi dönerek

Güzeller servi gibi nazlandı

771) Ney çalgısını feryat ile çalıp inletti

Cihan çalgının sesiyle doldu

772) Mey içilip şarap başa çıkınca

Hint Şahı Behrâm'a seslendi

38a

773) Ey yiğit kumandan ve reis!

Kalıp da fil ve yiğitlikte aslan gibisin

774) Şimdi ben can ve yürekten seni sevdim

Bunda (emin) olup bizi terk eyleme

775) Oğlum yok ki yerime Şah edeyim

Ülke ve hazineler ve ordu hepsi senin

776) Bu diyar iki İran kadar var

Kalesinde yedi bin parça yardımcısı var

777) Yiyip içip av edince

Diyar seninle şeref bulur

778) Bir kızım var onu sana vereyim

Ömrün oldukça bana dua et

779) Mükemmellik onun yüzüyle tamamlandı

Zamanında ona eş yoktur

780) Behrâm'ın kulağı bu sözleri işitince

Şah sevinip bir dolu içti

781) Baş eğip emrine itaat ettim, dedi

Yemin ile nikahını tamamladı

782) Hint Şahı bu anlamla ferahladı

Yine ona kadeh doldurup sundu

783) İçip dedi ki, ey Cihan Şahı

Eğer halk ve cihan bir yana olursa

38b

784) Dönmem, kederlenmem, savaşırım

Âlemi başlarına karanlık ederim

785) Yiğit Behrâm kıymetimi bilmedi

Yoksa bana aslanın pençesi dayanamaz

786) Ey savaşların Şahı

Meydanda bana eş bulunur mu göreceksin

787) Elime ağır topuz alınca

Ejderin aslanı heybetime dayanır mı

788) Savaş vakti Padişah olmayacak

Mert kıymetini lafla bildiremez

789) Hele atlılarla bir gün gidelim

Bu diyar yiğitliğimi göre

790) Erde ne çok hüner olur görsünler

Kılıç ve kalkan nasıl tutulur (görsünler)

791) Her kim bana el vurursa

Elbet şerefini alaşağı basar (onu) ceset ederim

792) Ey yerin Şahı bir amir bul

Boyu posunda file eş ola

793) Ben onunla güreş tutayım

Ya o beni ya ben onu alt edeyim

794) Cihan halkı gücümü ve pazumu görsün

Her kişi (benim) methimi konuşsun

39a

795) Güreşecek bir taze delikanlı vardı

Heybette öylece file benzerdi

796) Gücünü gösterse filden fazlaydı

Her öğünde bir yaban eşeği yerdi

797) Hamur elinde zincir olurdu

Dünya âlem eşini görmemiş

798) Hükümdar (her) kaçana savaş açsa (idi)

Fili dizginleyemeyen bir süvari olurdu

799) Eğer insanlar senin sesini sebep bilselerdi

Karanlığın bulutu (altında) olmazlardı

800) Elinin her biri Şam şehrine bir siper

Vücudunun içinde damar (sanki) urgan

801) Ağzı bir kızgın fırın gibiydi

Dişlerinin her biri mızrak temreni (gibiydi)

802) Diken bahçesi ve sütun (gibi olan) burnu

Güreşte Zaloğlu'nu yensin

803) Bu kadar çalışkan ve çevik gövde ile

Şah yedi (duyusuyla) görsün (de) güçsüz (kalmasın)

804) Şah onu mescite davet etti

Asker gelip Şah(ın) önünde baş eğdi

805) Behrâm onu bir iri fil (gibi) gördü

(O) yırtıcı hayvan ve kurt (gibi) çoğuna dayanamazdı

39b

806) Elmayı sunmak için âleme geri döndürür (diye)

Şöyle heybetli bu yüzüne bakamazlar

807) Yiğit onu görüp korkmadı

Çünkü aslan avına (yaklaşınca avı) çekinir

808) Kara fil Behrâm'ı da bildi

Mükemmel boy posuna baktı

809) Bir erkek ejder kanlı Rüstem'i gördü

Fil ve aslan (gibi) çoğuna dayanamaz

810) Baktıkça korkusu artar

Dert dahi olmadan güçsüzleşti

811) O iki sızıntı Şahın emriyle soyunur

(Ve) sel olup coşarak meydana geldiler

812) Şah, pehlivan yerine durmuştu

Asker yardımcısı gibi ayağını öptü

813) O iki fil el vurup yapışarak

İki mil (yolu) sarmaşarak dolaşır(lar)

814) Güçlü pazusuna iki aslan getirdi

Onlara bela ile alt oldu

815) İki sel (gibi) iki taraftan coşup

Kulzum ile Nil birbirine karışır

816) Cihan Şahı kesesini bir tutarak

Onu öylece sindirip yere (indirir)

40a

817) (O) zayıfı def edip çalıp dağıttı

Halk kim de çok olduğunu bildi

818) Bir ayağını yeterince yanına çekti

Çan gibi sepet ile asılır

819) Tuzağını anlamayarak öylece itti

Genç ve yaşlı hayran kalarak (öylece) durdu

820) Bu aslanın o fili (nasıl) defettiğini

Şah ve vezir görüp hayrette kaldı

821) Üstüne altın ve gümüş saçtılar

Altın ve gümüşten etraf aydınlanır

822) Kaftan ve taç ile kılıç ve kemer (ile)

Cevher verip Şahı tacına (kavuşturdu)

823) Ey Cihan Şahı! Bu güreş dertti

Bir güreşmekle gencin ne farkı ola

824) Ey Şah! İki kez daha güreşelim

Artık eksik kimse ortaya çıka

825) İki dev yine silinip el vurdu

Birbirine sarılıp feryat koptu

826) İki erkek ejder bir can oldu

Aslanın mestliğiyle naralar vururdu

827) Şah onu kaptı başına çıkardı

Külah gibi başının tepesinin üstünde tutar

40b

828) Cihan Şahı onu bağışlayıp

Arkasının üstüne öylece koydu

829) Her biri bulut gibi ter dökerek

Altüst olup toprak oldular

830) Şah yine silinip el vurup kalkınca

Siyah (fil) belini öylece (doğrultup bundan) faydalandı

831) Lakin kaçmaya yol bulamazdı

(Çünkü) Şah ona vurarak sersemletti

832) Peyniri ortasından çevirip alt üst etti

Lokmalar vererek esir etti

833) Kemer gibi pazularını bükünce

Çemberi üzerine çekerek dağıttı

834) Şah elini ensesine hızla koyup

Düşmanını güçsüz kıldı

835) Pes edip çok (kişi) önünde yeri öptü

Hemen elimin arkası yerde dedi

836) Şah baş vurup yine elbisesini giydi

Onu bütün orda yürekten sevdi

837) Acem Şahı yeterince içip

İzin alıp cariyesinin (odasına) yürümeye koyuldu

838) Bağına binerek yola koyuldu

Servi boylu sevgiliyle yatarak rahatladı

41a

HİNDİSTAN ŞAHININ ORDUSU VE MERTLİĞİNİ GÖSTEREN CİHAN PEHLİVANI

839) Güneş gökyüzünün dikbaşlı atına (atlı) asker olunca

Şah ile Behrâm (ona) binip köşe tuttu

840) Bütün askerler bile gezintiye çıktı

İki Şah ay ile güneş, halk (da) yıldız idi

841) At kişnemesinin sesi âleme doldu

Filin narasını dinlerdi

842) Orda meydana vardı ve dizildi

Şah, Behrâm'a lütuf ile yemin, dedi

843) Cihanı zapt eden ve dünyayı tutan, yiğit

Güç ve pazuda ve heybette aslan gibisin

844) Hint kumandanları laf söyleyemeyince

Oyun (üstüne) oyun (ile) yerini savaş alanı yaptılar

845) Anadan er nasıl doğar (ve)

Kılıç kalkan nasıl tutulur görsünler

846) Ya bütün atlar nasıl olurmuş

Zırh ve yay nasıl tutulurmuş (görsünler)

847) Ok ve yay elde nasıl tutulur (diye)

Sağa sola nasıl hedef aldı

41b

848) Yeteri kadarını çayırlığına topladı

Onu görenler esen rüzgar sandı

849) Gösterişli Şahın atı kartal (gibi) idi

Hint kumandanları yanında karga idi

850) Ele ok ve yayı alıp başladı

Sağına ve soluna nişan aldı

851) Onun ok gezine bile ok attı

Şah ve vezir görüp şaşırdı

852) (O) bir okunu Cihan Şahına atıp

İğne deliğinden birine hedef aldı

853) Okuna yine oku kalkan oldu

O (öyle birisi) ki hasta yürekli kız olmadı

854) Cihan Şahı ele mızrak alınca

Halkalar meydanda belirdi

855) Yer halkalarla zırh giydiği için

Şah bir yere mızrağıyla vurunca

856) Taşını taşa vurarak keskinleştirdi

Onu değirmen gibi çabuk çevirdi

857) Nasıl ki bulut bizden geçti

Taş mızrağı (da) yarasına dayanamadı

858) Ağır topuzu eline tef (gibi) alır

Bunlara mızrak oyununu gösterir

859) Onu, en sondaki koşan, uçup

Yürüyüp yetişip kabzasından tuttu

860) Bulut gibi gökyüzüne çıkacak (diye)

Hayal edip kıskanarak (onu) yere indirir

861) Onu koyup eline keskin kılıcı aldı

Bütün hepsine oyunlarını gösterir

862) Giden kılıcını gökyüzüne atarak

(Yere) inmeden ele ok ve yay aldı

863) Azgın atını hızla durdurup

Elde yay süs üstünde durur

864) Okunu hedefine ulaştırarak

Savaşı kılıcın kabzasına bitirdi

865) Yine sağa ve sola hedef aldı

Oturup süslü yayını gizledi

866) Üstelik atın nalını düşürüp çaldı

Bulutun tırnağına keder değmedi

867) At hücum ederken inip yine biner

İşi güzel yapmak (için) hızlı düşünür

868) Aslan yürekli, ne kadar oyun ile hüneri varsa

Şaha iştahla gösterir

869) Ne kadar hazine varsa

Aferin diyerek üzerine saçtı

42b

870) O ay ile yamalayan zengin oldu

Şerefli ile alçak hissedar oldu

871) Yiğit Hükümdar ile (onun) yanında

Emir (ile) her merasime mutlu olup geldi

872) Sabaha kadar yiyip içip eğlendiler

Kanları yine şarapla coştu

873) (O) gönlünü kendine bağlamış sevgilinin arzusuyla kalbi çok sevinip

O gece mest olup huzurlu oldular

CİHAN PEHLİVANI İLE HİNDİSTAN ŞAHININ VEZİRİNİN MÜJDELENİŞİ

874) Meğer güllerin en güzel Şahı sabaha (kadar) durarak

Kendi vezirine haber gönderir

875) Biri o biri Şah öylece

Şaha yakın gelip yalnız kaldılar

876) Vezir gelerek Şaha dua etti

Ayağına yüz eğip tahtı öptü

877) Ey yoldaş ve sır arkadaşı, dost

Yaşı bir dost ve vefalı sohbet arkadaşı, dedi

878) Behrâm'a taç ile kemeri gönderip

Ülkenin valisiyle haber gönderdim

43a

879) Ona kızımı verdim düğün ederim

Çünkü Padişahtır, (o) güzel kızıma dostluğu yakışır

880) Bu sözü işitince beğendi

Devletine zarar ziyan gelmesin, dedi

881) Vezir, Behrâm'a gidip dua etti

Ey tahtın yiğit sahibi, dedi

882) Şah size çok selam göndererek

Taht ile elbiseyle külah verdi

883) Amacı sizi bu ülkenin valisi yapmak

Onun için size bizi gönderdi

884) Damat olasın diye kızı verdi

Memlekete Şah olup mutlu olasın

885) Ya peridir ya melek, (öyle bir) kız değildir

Onun gibi ayı felek görmedi

886) Allah dünyayı yarattığından beri

Ona eş ay yüzlü güzel gelmedi

887) (Onun) yüzüne bakmaya gözün gücü yok

(Onun için) o ay örtüsüyle (ömrünü) geçirip her zaman (mutlu) ol

888) Gerçi güneş ile ayın başı dönmüştür

Yerine perisi yol bulamaz

889) Havva görse kalbine arzu dolar

Cennet kızlarında bu güzellik ve zarafet yok, der

43b

890) Ey Cihan Şahı sen onu görünce

(Onun) kulu olduğuna hiç şüphen (olmayacak)

891) Nice nice cennet kızları gördün

Ancak odur ömrün onunla geçe

892) Yerin Şahı, vasıflarını işitince

Öylece yürek ve can ile aşık oldu

893) Her kadın yüz güzelliğini işitince dost olur (da)

Onda sabretmeye derman kalır mı

894) Sözü başım yüzüm üstüne

Çünkü Şah bizi kabul etti, dedi

895) Bizi iyiliklerinin zinciriyle bağladı

Devletine ve ömrüne zarar ziyan gelmesin

896) Bizi gurbette (iken) ferahlattı

(O) şerefli kalbine gam değmeye

897) Şah bana gurbette (memleketimi) aratmadı

Allah, ömrünü ve devletinin (ömrünü) arttırsın

898) Şah bana bu iyiliği yaptığı için

Şahtan hazine ve külah istemem

899) Ona Şahlarını kul edip

Hindistan'ın devam hükmüne itaat edeyim

900) Şahlık ona, Şahlığını istemem

Bana iyiliği çok çok (büyük) cömertlikti

44a

901) Şah ne kadar iyiliğini arttırırsa

İbadet eden kişinin (de) ibadetinin artması farzdır

902) Padişaha yüz eğip dua et

Bizden lütuf sun ve rızasını iste

903) Vezir kemeri ve tacı verip gitti

Hasır yere vararak yüz eğdi

904) Halı gibi çok selamını döşedi

Haberinin tamamı neyse söyledi

905) Cihan Şahı işittiklerinden mutlu olur

Öylece sebeplerin hepsine (bakmaya) başladı

906) İyi bir kimse gelerek emretti

Uğurlu vakitte nikah yeminini kıydı

907) Nazlı kekliği işitince ferahladı

Zerdüştlerin rahibi gelerek yemini tamamladı

908) Ordu bu işe gayet de sevindi

Hindistan yardımcı olur (diye) bildiler

HİNDİSTAN ŞAHININ DAMADI VE CİHAN PEHLİVANININ GERDEĞİ

909) Devlet, bir kişiye dost olursa

Ne muradı varsa gerçekleşir

44b

910) Bütün hayalleri gerçek olur

Her ne işe başlasa itaat edilir

911) Pehlivanın muradı soyu temiz kimse olmak olduğu için

(O) çabalamadan Allah (ona) nasip etti

912) Güllerin en güzel Şahı akşam çalışıp saçılır

Gerekli olanların hepsini tamamlar

913) Ülkesinde ne kadar asker varsa

Şah, kalesine gelmelerini emretti

914) Vezirin Şahı şehirden taşraya çıkıp

Çadır dikilip taht kuruldu

915) Çadırdan gökyüzü görünmezdi

Meleğin kanadı gölgelik olmuştu

916) Ovayı çadır kazıklarıyla çarmıh (gibi) yaptı

Sabaha doğru yolunu perdelerle kapattı

917) Malı mülküyle gelmeye başladı

Şu kadar hayali düşünüp (gerçek) kılamazdı

918) Ovanın içi figan sesleriyle dolarak

Ateşli fidan boylu güzeller ovayı sardı

919) Şah çıkarak tahtına oturunca

Asker sevinerek kaleye geldi

920) Çünkü o soyu cevher (olan) gelip otursun diye

Şahın yanına altın kürsü koydular

45a

921) Behrâm (ile) ay yüzlü güzel savunma kulesine gelince

Asker (onları) yıldız gibi ortaya aldı

922) (O) nüfuzlu zat ile mekân şereflendi

Yer ile zaman (onunla) mübarek oldu

923) Meclisin içi çok saz ile sözle doldu

Ud çalınınca meclis aydınlanır (idi)

924) İniltili ney eğlemeye başladı

Mecliste bir hüzünlü kalp kalmadı

925) Bu nefes cihan varlığı içindir, der

Gönülde arzuyla heves koymayınız

926) Saman tepsisinin karşısına geçip

Tef gibi ah ve inleyiş ile cümbüş edecek

927) Güzeller iri incileri vurarak raks etti

Zaman gelince boyları ok gibi olur

928) Kâh tavus kuşu gibi cilve gösteren

Kâh gerdanı gökyüzü gibiydi

929) Meclise nimetlerin çeşidini getirdiler

Karın yemekten içmekten incindi

930) Yemekleri kaldırdılar çünkü şeker geldi

Meze meclise süs ile parlaklık verir

931) Yer şeker yüzlerle doldu

Sanki meclisin içi Çin hanesi oldu

45b

932) Saki ve kadeh yine dönmeye başladı

Cennet kızları her tarafa naz (ile) (yürüdü)

933) Karıştırıldığı ile çok karışmış olup

Kırmızı renkli ağzı ile meclise inci döker

934) Mest olup bülbülden hükmünü kaybetti

Çünkü bülbül şevkle öttü

935) Açılarak söylemeye başladı

İçki kadehini öpüş ve kucaklamaya (başladı)

936) Yenip içilip eğlenceyi tamamladılar

Kendine mahsus olanla sıradan evine gittiler

937) Akşam olup kavuşma vakti gelince

Şahın gönlünde sabretmeye derman kalmadı

938) Şaha hürmet ile izin iletip

Arzuyla özel halvete girer

939) Şah pek yüce cennet yerini gördü

Ayın alnının (parlaklığı) o yıldıza şeref vermiş

940) Şahı o servi boylu güzel sevgili karşıladı

Sonbahar yaprağı gibi altın ve gümüşü saçtı

941) İzin verdi öylece el ele gitti

Behram ile o ferahlatan sevgili kaldı

942) O gonca ağızlı el öpünce

Hemen ele gül sürülmüş (gibi) hissettirdi

46a

943) Şah da (o) sevgilinin dudağını öptü

Hararetlenip çenesinin altını okşadı

944) Peçesini şahlar şahı yukarı kaldırınca

Sandı ki güneşin önünden bulut gitti

945) Yerde eşi olmayan bir melek gördü

Dünya âlem ona benzer görmedi

946) Yüzü ay idi ve kaşı hilal

Ben noktası sevgiliyi süslemişti

947) Zampara gözleri canıma hücum eder

Fitne gamzesi gönlüme iz eder

948) Kement saçlarının kazmasını gönüle atıp

Ne oyunbazdır onu köle etmiş gör

949) O siyah saçı Hüma kuşunun ne gölgesidir

(O) gönül çeken sevgiliyi, sevgililere Şah etti

950) Kâkülü tuğ boyu mızraktı

Güzeller içinde (onun) güzelliği apaçık

951) İğne gözü gibi dar ağızlıydı

Kirpiği bulut gibi keskin ve akardı

952) Yüzünün yatak odası mum yanağı

Beni yanmış pervaneye benzemiş

953) Gonca ağzının içini

İnci çiyinin saflığıyla doldurmuş

46b

954) Çene çukuru Babil'in çukurları (gibi) idi

Urgan saçları olmasa istediğine ulaşamaz (idi)

955) Zincir saçı (ile) esir aslanı (bağlayınca)

Yiğit Şahlar Şahını görecek oldu

956) Elini öptü ve yüzüne sürdü

Bağrına basarak dizine çekti

957) Saçına yapışıp dudağını öptü

Hararetlenerek çene çukurunu okşadı

958) (Onu) görünce kalbinde hükmü kalmadı

Onun gibi sevgili görmemişti

959) Kemerin bağını iyilikle halledip

Düğmesini çözüp gümüş göğsünü açar

960) Göğsü öylece gümüş aynaydı

Cihan Şahı onda yansımasını gördü

961) Boyu servi (olan) o iki meme iki elma (gibi)

Lakin acep (o) sevinin verdiği meyve de (onlar mı ola)

962) Şah (onu) yatağına yatırdı

Gül ellerini ot (gibi) sardı

963) Gerçi çıplağa, kemerinin resmi değil

Ancak gümüş baldırını gönül çeldiren yapar

964) Topuk kemiğinin tuzağı şöyle ısıttı

Gücü yetseydi gelip içine işlerdi

47a

965) Göbeği ortaya çıktı ve nefesi gitti

Şaha gizli hazine ortaya çıktı

966) Fildişi gibi bedeni gayet de beyazdı

Tertemiz göbeği sırça cam (gibi) idi

967) Çok taze ve kitap yaprağı gibi inceydi

Gül yaprağı ile dolu yüz yastığı var

968) Kil bile aynasına keder bulaştırmamış (idi)

Çünkü bakmaya yüz olunca görünür (idi)

969) (Memeleri) elmaydı ancak iki yarım olmuştu

Onu görmekle hasta kimse sıhhatini bula

970) Şah resim gibi güzel sevgiliyle yay oldu

Canını okuna hedef yaptı

971) Ok ve yay ile yaralı olduğu için

Hokkadan akan şarap oldu

972) Ter incileri dökülüp sevginin kırmızı dudağına dolar

Sanırsın süt ve şeker karışmış olur

973) İkisi de mutluluk bulunca

Gönülleri huzurlu, canlar mutlu olur

974) Sabaha dek işleri devamlı zevk sürmek oldu

Birisi isteyen birisi itaat eden oldu

47b

BEHRÂM'IN GEZİNTİSİ (İLE) ZAMANIN ELİNİN HAYRI (VE) HUZUR İÇİNDE RÜKU EDEREK MEST OLAN FİL VE KAF DAĞININ ALÇAKLIĞI VE DEĞERSİZ VARLIK

975) Sabah rüzgârı seher vakti esince

Saçılan güzel konunun nefesiyle arzulandı

976) Yiğit çok tatlı uykusundan uyandı

Tahtı feleğin olmuş ay ile gördü

977) Yine yay edip bağrına bastı

O canı da okuna hedef aldı

978) Gözünü açınca devletin onun (olduğunu)

(Ve) çok sevdiği yarinin yüzünü gördü

979) Kendisi uyuyunca bahtı uyanır olur

Kolay her iş ona zor gelir

980) Yar ile içki içmenin sabahı güzeldir

Gönüle sevdanın şerri ondan olur

981) Dudak dudağa göğüs göğüse olasın

Sevgiliyle kavuşup umduğuna erişesin

982) İkisi de birbirinden devamlı

Zevk ile umduğunu alıp (mutluluğu) bilir

983) Fidan boylu iki sevgili naz ile kalkıp

Lale gibi (olan) başına külah giyerler

984) Gülü taze tutan su olduğu için

Taze güllerine gül suyu saçarlar

48a

985) O kıvrımlı vücutlu sevgili giyinip kuşanıp

Kendini hemen cennet güzeline döndürdü

986) Saz ile söz yine ortaya geldi

Ud çalındı meclis yine aydınlandı

987) Yine nimet çekildi şarap geldi

Mecliste meze ile kebap döküldü

988) Cihan Şahı ele kadeh alınca

Servi boylu sevgili ayak üstünde durup

989) El kavuşturup durarak hürmet eder

Şeker dudağın mezesini (ve) içecek sundu

990) Bazı zaman öpüp göğsünü okşamak (için)

Şah heves ile ay yüzlü güzeli yanına çekti

991) (Şah, sevgilinin) saçıyla oynayacak

(Çünkü) saçı rüzyara kıvrımlarının güzel kokusunu verir

992) Şah ile ay yüzlü güzel böyle yaşarken

Bir servi boylu siyah fil huzuruna geldi

993) Fil nasıldı (ki) Kaf Dağı sanırsın

Kim görse her yanı (ayrı) mil sanır

994) Her dişi kazanın mızrağı gibiydi

Yürüyünce yer altında titrerdi

995) Hortumu öylece ejderhaya benzemiş

(O) yürüyen dağın (hortumu da) yürüyecek dersin

48b

996) Kulağının her biri bir kalkanın çarkı

Meğer kâinatın kalkanına benzer ola

997) Karanlık ve dar ağzı bir mağaraydı

İçi taş döşenmiş hamam ocağıydı

998) İri inci gözü dağ üstünde ateşti

Kâh belirirdi kâh gizlenirdi

999) Kendinden geçip bağ ve zincirini kırmıştı

Kapı ve duvarı kırardı

1000) Şarap içmeden sarhoştu

Nereye değse harap ederdi

1001) Ejdere vurmaya yürek dayanır mı

Fil koruyucusu tutmaya çekinirdi

1002) Şah haykırışlara karşı yürüdü

Elde ağır gürzü hazır etti

1003) Ağır gürzü onun başına vurup

O çok (büyük) darbe ile can yıkılıverdi

1004) Yerin Padişahı, fil hortumunu oluk yaptı

Öylece beynini (oradan akıttı)

1005) Hortumuna yapışıp güç kullandı

(O) aslan (gibi olan Şah) mezarını dışarıya sürdü

1006) Fidan gibi uzun boylu sevgili onu evden çıkarıp

Boş kokusu olduğu için sokağa bırakır

49a

1007) Şah yine gelip meclise oturdu

Ay yüzlü sevgili elini öpüp yüzüne sürdü

1008) O saf şarabı sevinçle içip

Sonsuz mutluluk ile yine şarap açtı

1009) Çünkü Şah bir çeşit hüner sergiledi

Ona ay ve güneş, aferin, dedi

1010) Öldürülmüş ejderha yol üzerinde yatar

Gören işiten Şaha dua eder

1011) Gürültü üstüne öylece

Genç ve yaşlı o tepeye üşüştü

1012) Şah işitip şaşırır

Hüsrev'e çok altın ve gümüş gönderir

1013) Onu görmeye reis ve delikanlılar geldi

Onu seyrederek bir hafta geçer

AKRABA VATANIN AZMİ (İLE) PEHLİVAN OLUŞU VE GERGEDANIN ÖLÜMÜ

1014) Yiğidin efsanesini hatırlayan

(Efsane) açılınca deriden başlık yaptı

1015) Acem Şahı bir yıl durarak

Sevgilisiyle yaşayıp vakit geçirdi, dedi

49b

1016) Tabiat Hükümdarının tahtı yine aklına gelip hatırladı

İran'a kim gidecek olsa (onun canına) kasteder

1017) Gönül bağlayan sevgiliye hoşnutluğunu belli etti

Hint Şahına bile söyledi

1018) Behrâm onu Şah bildiğini (söyledi)

Bunu işiten bütün asker mutlu olur

1019) Hazinede ne kadar altın varsa

Kıymetli değeri yüksek cevher tacı

1020) İletip (onun) ayağına saçtı

Şu kadar sınır ve adeti (sayacak) kimse yoktu

1021) Şükredip dedi ki, ey Hükümdarların nuru

Zatınla işte bu mekân şeref buldu

1022) İşte ülke işte hazine ve ordu

(İşte) savaş aletleri ve binek hayvanları ve külah

1023) Ortaya benim neyim varsa hepsi sana

Yüzüne baktığım bana yetmez mi

1024) Yalnız beni koyup gidip (de) hüzünlü yapma

Ey yerin Şahı sensiz olamam

1025) Behrâm, ey zamanın Şahı

Aslında vatan ağacı gibi lazım, dedi

1026) Ben de Şahı canımla severim

Bütün İran askeri (onun) kölesidir

50a

1027) Allah bu iki iklimi bir etti

Şaha mekânında dua edeyim

1028) Ey Cihan Şahı, size zahmet ettik

Biz de ülkemize (doğru) gidelim

1029) Ey cömert Şah, şu kadar geldik

İran hayalime (bile) gelmez oldu

1030) Lakin düşmanların işi de bu korkumdur

Gelip bir iş edip İran'ı yakarlar

1031) Mal ve mülk ayak altında kalır

Bütün halkın başına kötülük gelir

1032) Uğursuzum, Allah bana azar etsin

Allah'a (vermeye) cevap bulunmaz

1033) Ey Şah, dur şüphe (ile) düşman (bilip) kederlendirme

Bu kadar kana sebep olamam

1034) Yabancı ülkeyi yalın ayak basıp girince

(Ülkeye) yabancı rahat edip ne huzur verecek

1035) Ey zamanın Şahı, cihan halkı sitem etmeden

Ülkeme varayım

1036) Bizi unutma sürekli dua et

Ben de sana gece gündüz (dua) edeyim

1037) Bu fidan boylu sevgili hasret etmesin

Bazı bazı ülkene göndereyim

50b

1038) Ey Cihan Şahı! (Eğer) düşman ansızın ortaya çıkarsa

Bana (ne yapacağıma dair) uyarı ver

1039) Ona neler edeyim göresin

Daha (da) bir düşman sana (canına) kastetmesin

1040) Şah bu mutluluğa emri düğün etti

Ordu yiyip içmeye başladı

1041) Hint ülkesini süsleyerek tamamladı

Herkes ele şarap kadehini aldı

1042) Âleme yine saz sesleri doldu

Şarap her tarafa sel olup aktı

1043) Şehrin içini şöyle süslediler

Her köşesi bir kıvrımlı köşk oldu

1044) Yerin Şahı şu kadar altını saçtı

Fakir bükülmeye utanır oldu

1045) Sürekli zevk ederek yedi gün geçirdiler

Halka yatıp uyumak haram oldu

1046) Cihan Şahı eğlenceden el çekip

İzin senin hadi çabuk, dedi

1047) Şah ile yoldaş olasın hazır ol

Her ne hizmet buyurursa yapasın

1048) Yerin Şahının (yanına) yalnız gitme

Hint başkanlarını (yanına) seç

51a

1049) Yolda ne olduğunu kim nerden bilsin

Nihayet (var) ise olan bile tektir

1050) Her ne kadar mal ve mülk gerekirse

Gidip defter tutup hazineden al

1051) Sağlam yol hep boş olduğu için

(Atına) binerek ülkesine (gitmeye) niyetlendi Şah

1052) Hint Şahı bütün askeri bile yatınca

Padişahı gönderip çıktı

1053) Dolaşırken zarar ziyan ermesin diye

Şaha çeşitli öğütler eşlik eder

1054) Yatınca bile hayli zaman geçer

Cihan Şahı yine Padişahı döndürür

1055) Elini ayağını öpüp feryat etti

Ansızın Şah da çok öğüt verdi

1056) Gönül çeken sevgiliye altın ve gümüş verince

Avutup ve dönüp hatırını saydı

1057) Şah ile ay yüzlü güzel (yola) düşerek ovaya gider

Efsaneyi nakleden asker onları gözetir

1058) Bir zaman at üzerinde gidip

Öpüp kucaklaşıp iki sevgili el oynaşı ederler

1059) Zarif Şah her nerde hoş bir çay görse

(Atından) inip (orada) yiyip içerdi

51b

1060) Sevgili yanında ve sürekli elinde

Sabah akşam işi eğlence olmuştu

1061) (İşi) saz ve sözdü, yiyip içmekti

Zevk ve eğlenceydi, konup göçmekti

1062) Sevgili yanında ve başı sağ olunca

Kişiye dağ üstünde bağ olur

1063) Sevgili her kime cana yakın yoldaş olsa

Ayağı servi (gibi uzun), eli ise ot (gibi) olur

1064) Felek gibi yüksek (olan) dağ vardı

Ne olursa olsun melek ona yol bulamaz(dı)

1065) Devin evi ve canlı yılanlar (vardı)

Esen rüzgâr geçmeye korkardı

1066) Dağın her biri, belki filde o denli haşmet olmayan

Gergedanlarla dolu

1067) Önder olan, ey erkek ejder

O dağa ileri geçmeye geldi, dedi

1068) Gerçi bu yol amacımıza doğrudur

Ancak tehlike çok (olduğu için) asker gidemez

1069) Gergedan burada bir yurt edindi

Çin ve Hoten (halkı) adını duyunca korkar (idi)

1070) Sanırsın Şah dünyaya direk (gibi) olmuştu

Ona pil ve hayvan zerre kadar (karşı) gelmez (idi)

52a

1071) Güzel kokulu gebenin yükü aya benzer

Taşlık yer toynağı yavaşlatır

1072) Onun ilaç gibi dağ yanında

Dağ üzerinde olan filin başında kara sinek

1073) Birçok fil Şahın üzerine dizilir

Yeni hastalık olacak (olsa) ondan olur

1074) Şah kebabın şişini file sapladı

İşin sonunda filin hâlini harap eder

1075) Şah, gergedan bin (tane) olsa (da)

(O) yerde ne var (deyip) korkarak dönmem

1076) Elime ok ve yayı alayım

Çünkü o (an) bana öylece el azgınlığı gelir

1077) Allah ile o doğru yola yürü

Kaderine ne yazıldıysa o olsun

1078) Behrâm eline yayın hakimiyetini aldı

Böyle deyip yola koyuldular

1079) Gökkuşağının üzerindeki yay gibi

Pek yüksek sema okuna siper olamaz

1080) Her oku taşa geçen demir çubuktu

Ona göğüs ile siper birdi

1081) Ordu giderek üstüne geldi

Korkuyla Şahı sığınak edinirler

52b

1082) Tuhaf, uzun zaman ve saygının sonunda

Onu (o) yücelik (karşısında) pek ulu gördüler

1083) Görünen yol (üzerindeki) düşmanını gösterir

Onu elinde ok ve yayla karşılar

1084) Doğru hedef koltuğunu altın eder

Şüphesiyle çok tutup yayını doldurdu

1085) Eğer muştanın sivri ucu kulağına değerse

Yüreği (bir) lokmada (yemeğe) gözetir

1086) Ciğerine doğru geldi (ve bağrını) yırttı

Bir yaranın fetvasıyla öldü

1087) (O) heybetli baş üstüne yıkılınca

Şah o yere batıp (oraya) sütun oldu

1088) Şahını (gözüne) kestirerek hedef aldı

O anda onu öylece öldürüp gitti

1089) Şah o yolu çabalayıp daire yaptı

Bulduğu tuzak ile hayvanı öldürdü

1090) Kâh elinde şüphe kâh bağında

Kimini öldürdü kimini köle yaptı

1091) Şah dağı geçerek ovaya varınca

Bütün askerler şükür namazı kılar

1092) İran yolunu tutup yürüdüler

Cihan Sultanı sınır boyuna geldi

53a

1093) Şah sınır ülkesine varınca

Padişah ve asker mutlu olup (onu) karşıladı

1094) Şah saygıyla Başkente varıp

Başa külah giyip tahta çıktı

1095) Halk, Şahın uzak yoldan gelmesiyle ferahlanır

Kimsenin kalbinde dert kalmadı

1096) İran'a yaşama ve sevinç dolar

Meclislerde yine sofralar döşenir

1097) Meclisleri meze ile kadeh süsler

Şarap çekene sabah ile akşam bir olur

1098) Ülke öylece cansız varlıktı

Şahın gelmesiyle (ülkeye) can geldi

1099) Cihan ölmüş varlıktı, hayat buldu

Bitki (bile) dilini şükre uzattı

GÖĞÜN EN YÜKSEK NOKTASINA KADAR (ÇIKMIŞ) TÜRLÜ TÜRLÜ KUBBELERİN BAŞI (VE) BEHRÂM GÛR'UN YÜKSELİŞİ

1100) Hayal çeşitlerini sürekli resmeden

Benzer (hayal) yazdığında şöyle işledi

1101) O Hükümdar İran'a gelince

Büyük ülke onunla şeref buldu

1102) İran'ın içi saz sesiyle doldu

Her ravzada su gibi şarap aktı

53b

1103) Yaz ve kış yeme içme ile geçip

Halkın işi gülmek oynamak olur

1104) Cihan Şahı güneş gibi tahta çıkıp

Hemen doğrulukla öğretmeye başladı

1105) Birçok gün adalet ile doğruluk sağlayarak

Ülkeyi mesut eder ve gönülleri mutlu (eder)

1106) Güz geçmiş kış bütün kuvvetiyle gelmişti

Mey kadehte donmaya başladı

1107) Güneşin ışığında nur kalmayıp

Ayın kandiline ümitsizlik değdi

1108) Karga güzel bahçe seyrini bırakarak

Hazine gibi hazinenin merkezini terk etti

1109) Gökyüzü ihtiyarlık elbisesini giydi

Melek havadaki kuşu kıskandı

1110) Her yol üstü su geçidi oldu

Meğer zaman mermer yeryüzü döşedi

1111) Zemin içinde adıyla gizlendi

Kış şiddeti dahi ziyan edemedi

1112) Bitkinin tohumu bile merhametli toprağında

Ona meni gibi hayat gelmemiş

1113) Ancak tilkinin kürkünü

Dağ köşesinde (kürkü) olmayan kaplana verdi

54a

1114) Kuşlar konacak yer bulamaz oldu

Yırtıcı hayvanlar meşede huzur bulamaz oldu

1115) Yılan evini yıkıp harap edip

Fare köşesinde suya boğulur

1116) Kışın kuvveti ateşte güç koymayıp

Suyu taş, taşı su eder

1117) Kâinat kar ve buzla doldu

Cihan soğuklukla buz tohumuna döndü

1118) Av yeri değildi, eğlence vaktiydi

Şah zevk edip askeri dağıttı

1119) Çünkü yedi iklimin tamamını aldı

Şahın sabah akşam işi eğlence oldu

1120) Kurtuluşu savaş ve karışıklıktan olunca

Ay yüzlü güzellerle özel sohbet eder (oldu)

1121) O kış Arap Sultanına elçi salarak

(Şaha) kızını verir (mi diye) istedi

1122) Mısır Padişahı, Şahı damat ederek

İyilik (ve) saygıyla ayı güneşe verdi

1123) Lale yanak ve Cennet güzelinin soyu

Ad güzelliğiyle bir ay daha çıkarır

1124) Ayna ona doğrulukla (göz) dikmişti

(Her) yönü gelişmiş ve iyi şöhretliydi

54b

1125) Şah onu işitip nikah kıydı

Yaşamda Şah ile ay yüzlü sevgili dost olur

1126) Ülkesine kastedip savaşacak diye

Frenk (Şahı) korkup bir de kızını verdi

1127) Şah onu da kaçırıp zevk etti

Her gece bir ay yüzlü dostu ile (idi)

1128) Her birinin lezzeti şeker olduğu için

Türlü türlü bahşişler olacak (idi)

1129) Yemek daima gül şekeri olursa

Şüphe yoktur ki zevk ve sefa bulamaz

1130) Her biri bir türlü huzur veren

Çeşitli nimetler hoş olacaktır

1131) Çünkü Cihan Şahının başına şart olan

Acizlerin sınırını hemen (belirlemek) işidir

1132) Kişi istediğiyle yaşamalı

(Öyle olursa) bayramı nevruz, kışı yaz olur

1133) Sürekli binilen (at) Burak (gibi) olursa

Sarsmadan yürüyen atın tadını istersin

1134) Devamlı elde bir kadeh durursa

İçindeki içene haram olur

1135) Tavus kuşları içinde naz ile yürüyerek

Bir güzel makamına girmeye niyetlenir

55a

1136) Her biri cilve edip iri inci (gibi) olur

Her köşesi cennetin gül bahçesi olur

1137) Köşkler cennet kasrı gibi süslene

Ravzası genç delikanlı ve güzel kızlar ile çok dola

1138) Cennet bahçesinde Kevser suyu ola

Huyunun kokusu toprak içinde taş ola

1139) Her ağacı bir meyve vere

Her meyvesi tatlılıkta şeker ola

1140) Belki her biri bir Sidre ağacına eş olup

Sonunda bağa güzellik vere

1141) Ona gayet de yüksek sur çekilir

Korkuyla bağlanıp hırsız yaklaştırmaya

1142) Hayalin gösterişi çatısına yetişmeye

Hayal kulesinin eşi olmaya

1143) Kapısı tunç, halkası altın ola

Çok büyük ve sağlam kemer üstüne çevrile

1144) Şu hâlde şaha bir olgun kişi buldular

Geometri bilmede ona eş yok (idi)

1145) Ressam (ve) güzel mimardı

Miras bölen ve akıllı mühendisti

1146) Sanki gözü dikkatte terazi (gibi) idi

Bütün sözü hikmet öğretirdi

55b

1147) Çabucak çok faydalı şekil düzenlerdi

Alameti iki parmağıydı

1148) Nakışların çeşidi ne kadar varsa

Yazarak plan ve akıl ederdi

1149) Sinimmar ile çok zaman (beraber) olup

Cihan ustasına hizmet etmişti

1150) İsterse çok sağlam ve büyük makam yapar

Şöyle kim görse Bağdat sanır

1151) Kıvrımlarının arzusunu anlattığın zaman

Sen onu öylece güçlü göreceksin

1152) İstese gökyüzüne eş yapar

Çünkü taş ile demir hamur elinde (idi)

1153) Taş eve kâğıt kubbe olsa

Sana göre lal taşı ile renk verir

1154) Garip hem ağacı işlerdi

Sevilen dostu kim görse dua ederdi

1155) O balta ve başta

Kuvvet ve pazuda üstattı

1156) Acem Şahı ona maksadını dedi

Eline kalem aldı emretti

1157) Yerin Şahı resmini görünceye kadar

Maksadını anladı öylece çizdi

56a

1158) Cihan Şahı resmi görüp beğenir

Cenneti dilediğince yapar, (diye) anladı

1159) Bağdat'ın görünce kıskanacağı

Bir güzel makam istedi

1160) Toprağın güzel kokulu suyu sel yoluydu

Ağacı Sidre (ağacı) ve yeşili ipekti

1161) Ölmüş (olan) suyunu içse hayat verir

Ölecek (olan) hasta (onunla) kurtuluş bulur

1162) Havasıyla suyunu hemen koy ki

(O) ihtiyar pir bir taze genç olsun

1163) Yeri kutsal olan bir yerin

Suyu ve havası da hoş olur

1164) Nedir o kubbe ve saray, cennet olur

Çadır gölgesi güzel yer olur

1165) Yücelikte yeri sema ile başka (olan)

Taze hava her taraftan dokunur

1166) Gözü överek baktıkça gider

Haftalık yol görünür baksa

1167) Engeli yok, her taraf açık

Göz açıklığı (ile) gezinti yeri çok

1168) Bol aydınlıkta (bir) zaman buldu

Cihan Sultanı yapının (temelini) vurdu

56b

1169) O büyük ve sağlam yapıya gümüş para (verdi) kurbanlar kesti

Acem ülkesi iyilikle doldu

1170) O yerin Şahı bir bina yaptırınca

Kendisi görüp yüce kâinat sandı

1171) Yüksek sur yapılıp (yükseğe) çıkınca

Atlas kumaş üstüne iyi parça astılar

1172) Kale ve kale duvarı tamam olduğunda

Amcalar gelip gayretle yüz sürdü

1173) Kaleleri parlak çizgili dalgalarla yapılır

Her kulesi (ayrı) gezegen ile süslenir

1174) Kulesi feleğe duvar oldu

Çatısı meleğe daima evdi

1175) Taş ile sur şöyle kalın yapılınca

(İsrafil) sur çalsa işitilmezdi

1176) Çünkü onun vücuduyla şereflensin (diye)

Her gönül çelen sevgiliye bir hoş köşk yaptı

1177) Yapısı yapılıp tamamlanınca

Her birisini soyup (içine) ham (hâliyle) koydu

1178) Cevher eğlencede birçok kadeh olduğunda

Keder taşının keyfiyetini vermemiş

1179) Her kadeh güneş gibi aydınlık verdi

Gecede (o) ay yüzlü güzele eş olmazdı

57a

1180) Cihanı gösteren aynanın camı

Kalp süsüne zevk ve sefa verir

1181) Ağacın mantarı kahverengi parlak deriliydi

Rüzgar ağacının damı ve tavanı altındı

1182) Her birinin sofası cennete yakın

Her köşesi bir resimle süslendi

1183) Tahtaları hep sandal ve ud (ağacındandı)

Sarıkazık (her tarafı) süslemişti

1184) Sarının kimisi gümüş kimisi altındı

Bakan gözleri (görünce) kamaşacak

1185) Ulu melekler mesafeleri

Biri altın biri gümüş tuğla (ile) yaptı

1186) Acem vezirinin (kendine) tayin edilmiş olduğunu (istediği için)

Sofaların önüne havuz yaptı

1187) Altın çeşmeli havuzu gümüştü

Fitne uyandıran arzusu zevke ve sefaya verir

1188) Her kemeri gökkuşağı gibiydi

Eşinin boyunu yay (gibi) yapardı

1189) Bir de yağınca nem içine işlemesin diye

Pencere üstünün çatısını kurşunladı (sağlamlaştırdı)

1190) Usta yapı işini tamamladı

Çatı süsünü yapıp bitirdi

57b

1191) Nakkaşlar içini işledi

Çatı ve duvar Çin evine döndü

1192) Resim yapanlara da haber etti

Çünkü işi bitiren nakkaş kötüydü

1193) Ne kadar tuhaf şekiller varsa

Akıllı üstat resmini çizdi

1194) Her birine renk ve süs vererek

Biraz çeşitlerine renk geldi

1195) Kızgın aslan yaptığı işler (ile)

Cihan üstadının tasvirini yaptı

1196) Fırat suyu her tarafa yol buldu

Havuz ve çeşmelere hayat geldi

1197) Fıskiyeleri cennet köşkü yaptı

Sanki akan akarsu gül suyuydu

1198) Her bir şehrin geçit (yolu)

Has gümüş ile altın mermerle döşenmişti

1199) Cihan Şahı tamam olduğunda gidip görünce

Şüphe ederek cennet sandı

1200) Cihan Şahı gönül çeken güzellerini

O sedeflerdeki inci gibi gizledi

1201) Aynalar parlak çizgileriyle dalgalanıp

Gezegenlerin yerini buldu

58a

1202) Her biri yerinde ateşli renginde

Taht, giyip o renk ile süslendi

1203) Her ne var ki sebeplerin her biri

Bütün o renk ile resmedilmişti

1204) Cihan Şahı hangi köşke varsa

Derhal o renk elbisesini giyer

1205) O gece onda sefa sürüp

Ona vefa yolunu gösterirdi

1206) O naz ile yürüyen servi boylu sevgili

Yedi günde devri tamamlayarak yine başlardı

1207) Her köşk kiliseye dönmüştü

Ancak içinde Çin putuna benzer (put var) sanma

1208) Putta olgunluk ile güzellik yoktur

Onlarda güzellik ile olgunluk vardır

1209) Putta hoşluk ile han yoktur

Bunların her birisi giden servi boylu sevgili

1210) Çünkü köşkler cennet kızlarıyla dolduğunda

Kusur olgunluğunu buldu, tamamlandı

1211) Sanki haneleri put hanesiydi

Sevgilileri ateş putuydu

1212) Sanki (o) gül (gibi olan) uzun boylu sevgili yürüyüşü ile

Gül bahçesinin meydanını cennet eyledi

58b

1213) Her nereye baksa (orası) güldü

Nereden geçse (orası) laleydi

1214) Cennet içi güzel kızlarla doldu

Her biri güzellikte bir inci tanesiydi

1215) Her birinin güzel koku saçan nefesi

Azgın koku olarak eteğinden (dökülür)

1216) Yıldızlar ile cennet süsünü buldu

Gökyüzü yer, yer (ise) gökyüzü oldu

1217) Nehirler ağaçla tütsü kabı gibi doldu

Her biri bir yerde rahatladı

1218) Cennet kapıcısı Rıdvan onu görüp hararetlenerek

Ona can verip cenneti terk edip bitirdi

1219) Peri ona saçını süpürge etti

Her bahçenin içi keklik derisi (ile) doldu

1220) Her biri bir türlü güzelliğini sunup

Evini cennet gibi yaptı

1221) Etek (yukarı) çekilip topuk kemiği açıldıkça

Üzgün (biri) görürse mutlu olurdu

1222) Her güzel kızın yeri güneşin doğuşuydu

Ancak yine orada batardı

1223) Yedi gezegen ile yedi felek

Semayı melek (gibi) süslerdi

59a

1224) Yatak odasına mumlar aydınlık verdi

Güzel onları görüp pervane oldu

GÜNÜN GECESİ SİYAH RENKLİ KÜMBET İÇİNDE BEHRÂM'IN SÜSLENMİŞ MECLİSİ

1225) (O) değerle günün gecesinde hemen

Uzun boylu sevgili kokulu köşküne gider

1226) Gecenin kumaşı koku saçan olunca

Cihan tütsü kabına dönmüştü

1227) Ölümsüzlük suyunu istemeye Hızır (gibi) idi

Sanki o köşk ona karanlık (yeri) oldu

1228) Can çeşmesi bulup içmeye (kalkınca)

Kanı taze şarap gibi coştu

1229) Eğer karanlığın ışığı da bulunmasa

Kimse o renge bakar mıydı

1230) Doğu Şahı hırka elbisesini giyince

Gecede aydan farkı olunmazdı

1231) Giydiği baştan ayağa hepsi siyah

Külahın kokusu güzel kokunun elbisesiydi

1232) Güzel kokulu siyah renkli olunca

Nazlı Tuba ağacı saygıyla durup selam verdi

59b

1233) İşve ve naz ile karşıladı

Saç süsleyen can veren değerli olur

1234) Ancak bulut içine gizlenen güneşti

Ama güzelliğinin parıltısı açıktı

1235) Menekşenin yaprağı yasemini süsleyip

Yasemin (de) susamı süsler

1236) Siyahın eşi renkler (arasında) yoktur

Onun için Şah onu sundu

1237) Saç ile ben siyah olmasaydı

Güzelliği bu kadar tamamlar mıydı

1238) Gerçi Hotan (şehrinin) kokusu karanlık görünür

Onun değerini kıymetini göresin

1239) Yeri kâh göğüste bazen başta

Bazen farklılık ile inci göğüste durur

1240) Mürekkep Kur'an-ı Kerim'i görünce süslenir

Yazdıkça değeri çoğalır

1241) Lal (taşı) kara taş içine gizlenir

Lakin cevhere karanlığı izdir

1242) (Siyah) eğer bütün renklere Şah olmasa

Kabe'nin ortası siyah olmazdı

1243) Ey bakan kimseler, (bakışınız) karanlığa ilaçtır

Çünkü (bakınca) hasta ciğer tazelenir

60a

1244) Siyah renk ipin olduğunda

Şeref ve rütbe bulup tespih oldu

1245) Cihan Sultanı gönül çelen sevgilinin

Elini eline alıp tahtına yürüdü

1246) Tahtın derisi de siyahtı

Şahlar Şahı ve ay yüzlü güzel çıkıp oturdu

1247) Ortaya meze ile şarap getirip

Keklik ile sülün ortadan kalkıp kebap oldu

1248) Şarap bir iki kere döndü

Cihan Şahı bir kaz ve kamış istedi

1249) Güzel huylu ve nefesi hoş sazende

Ele saz aldı ve (saz çalmaktaki) olgunluğunu sundu

1250) Feryat ve figan etmeye başladı

Gönüldeki esrarı açıkladı

1251) Şarap ve saz Şahı hararetlendirdiği için

Elini (sevgilinin) süslü saçına götürdü

1252) Arzuyla ay yüzlü sevgiliyi kucaklar

Sevgili naz ve edaya başladı

1253) Gezegenleri gitti gizlendi

Cihan Şahı ay yüzlü sevgilisiyle öylece (yalnız) kaldı

1254) Uyku olunca sarılıp yattılar

Şah (sevgilinin) dudağını meze ve kebap edinip (yedi)

60b

1255) O iki elma göğsüne dokunup

Bütün organları naz ve hile eder

1256) Resim gibi güzel sevgili öpüşüp kucaklaşarak

Dost Şah itibar ve mutluluğunuz daim olsun, dedi

1257) Nasihatiniz bin kula babalık ettiği için

Devletin ömrüne zarar ziyan gelmesin

1258) Bu nasihati öylece sürekli söyle ki

Şaha yakın olasın, dedi

1259) İşi daima adalet ile doğruluk olan

Ona kul hakkı (hiç) var olmasın

1260) Çünkü zulüm ve haksızlık (ile) Şah olanın

Ömür defterine rakam çekilir

1261) Şah olan kimse her kişiye (bu) farzdır

Çünkü Allah en önce adaletini sorar

1262) Onda fakir ile reis birdir

(Onun için) sakın, asla fakir incinmesin

1263) Allah seni halka Şah etmişken

Bir dilenciyi neden aşağılasın

1264) Ona Padişahlıkta kimse eş olmaz (da)

Neden ayaklar altında olmakta karıncaya eş ola

1265) Çünkü yüce emrinde adalet olmazsa

Sonunda onu kul hakkıyla itibarsız eder

61a

1266) Zalim olanın ömrü az olur

Akıllı olan (kimse de) uzun ömür diler

1267) Yılın (her) ayı ile ibadet eden olmaktansa

Kimseye Şah (olmayıp) adil olmak daha iyi olandır

1268) Allah adalet ve iyiliği emrettiği için

Şu akıllı olan (bu emre) uymalı

1269) Mal ile asker Şahlara haktır

Belde kemer başta külah (Şaha) haktır

1270) Bir ülke küfür ile harap olmadı

Toprak nice sultanlara zulmetti

1271) Allah'ın hemen yapılmasını istediği emirler al sana

Kimsenin malına el değme sakın

1272) Sonra malı yılan olur seni sokar

(O) an kefen dikeni ve eski kederini gör

1273) Şahlara kılıç ile kalkan haktır

Adaleti olmayan Şahta hüner yoktur

1274) Yüksek sesli Şahın gözü ve kulağı olmasa

Karar verip adalet ülkesi ile kaçanı (nasıl tutar)

1275) Şah olup da zulme razılık verirse

Şüphesiz Allah'tan ülkesine azar gelir

1276) Cihan Şahı eziyete el uzatırsa

Cihan kıtlıktan harap olur

61b

HİKÂYE

1277) Hint Hükümdarlarında bir ulu Şah vardı

Hint (halkına) adaletiyle sığınak olmuştu

1278) Kendine doğruluğu yol edinmişti

Ülke adaletle gayet mutluydu

1279) Bal evi (petek) gibi ülke çok nimetle (doluydu)

Mısır ve Acem (ülkeleri) kıskanır olmuştu

1280) Zaman (ile) çok bela çekmiş ve görmüştü

Cihanın durumu bütün herkes tarafından bilinirdi

1281) Kısri'nin adaletini tam olarak unutturdu

(Bu adaletin yalnız) ona ait olduğunu itiraf etti

1282) Sürüye tokluk (veren) de olmazsa

Zamanında konuşmanın (da) değeri olmazdı

1283) Kükremiş aslan mezardan korkar diye

Kendini sazlık yerde gizler

1284) Ceylan kaplana rast gelmeyeyim diye

Taş kuleyi yurt edinmişti

1285) Hint fili ne kadar da kendinden geçse

Karıncanın ayağına kırıklık vermezdi

62a

1286) Ülkesinde ne kadar asker varsa

Şah adil olduğu için doğruluğu araştırırdı

1287) Kimseye değersiz (gözüyle) bakmazdı

Ona fakir ile reis birdi

1288) Eğer kendi oğlu bile olsa

Asla zalime bakmazdı

1289) Her kim hırsız olsa veya haksızlık etse

Elini kalem ile kılıç yapardı

1290) Sürekli elbisesini değiştirip

İnsanlar (arasına karışıp) ne yaptıklarını etraflıca araştırırdı

1291) Kimse onu seyreden (olarak) bilmezdi

Talip (olan) gibi şehri dönerdi

1292) Nerede iki kişi konuşsa

Ne dediklerini tam olarak işitirdi

1293) Kime eziyet edildiğini işitse

Cihan Şahı hemen bularak adalet sağlardı

1294) Çok zaman bunu adet edinir

Cihanın gelişmişliği bu fayda ile oldu

1295) Züleyha gibi ona eş olmadığından

Cihan Sultanı iken (Züleyha'ya) esir oldu

1296) Servi boylu, yasemin yanaklıydı

Yüzü gül yaprağı ve ağzı gonca idi

62b

1297) Vücudundaki üstlükten ter süzüldüğü için

Bakan her kişi arzu (istek) duyardı

1298) Gülsuyu vücudunun terliği şişe idi

Mahcubiyet elbisesine gözyaşı olur mu

1299) Sevgiliye (sevgilinin yüzünde) ben olduğu zaman

(Bunu gören) bütün insanlar sabretsin

1300) Gamzesi ok ve kaşı yay

Ey gümüş bedenli servi boylu sevgili, dedi

1301) Hararetlenip dikkatle ona bakıp

Boynunu çekti ve göğsünü itti

1302) Ateş yakanına hizmet edelim

Sizin şerefli makamınıza gidelim

1303) Tek adımını yüzümün üstüne bas

Adımınla bile kıdemin gelir

1304) Ey peri yüzlü prenses, ey melek

Bütün varımı yoğumu yoluna harcayayım

1305) O sevgili bana (dost olmadan) çok dostsuzdum

Göreceksin sana nasıl sadakatli olacağım

1306) Öfkeli bakışıyla incinip durdu

Meğer kim Hint Şahı oldu, dedi

1307) Yoluna git beni incitme

Yoksa seni ateşlerde yaktırırım

63a

1308) Kime azar edip kin tutsa ateşle yakar

Yürü git (yoluna) kendine azap çektirme

1309) Eğer bunda garip olmasaydın

Ortaya çıkmasaydın acayip işler olmazdı

1310) Eğer Şahın doğruluk ve adaletini bilsen

Bana bu şekilde bakamazdın

1311) Hele (bana) ettiğini sana etmeyelim

Taze delikanlısın yürü yoluna gidesin

1312) Cihan Şahı sözünü işitecek (diye)

Anlaşmayla terk edip gitti

1313) Kininin hainliği nefsine üstün geldi diye

Yaptığı işle kalbi hüzünlendi

1314) Temiz defterini suçtan korumaya (diye)

Kim kendini öldürmeye niyet eder

1315) Kendini yakmayı istedi

Halk onu görünce kargaşa oldu

1316) Asker birleşerek ileri gitti

Şah kendini yakacak diye bırakmadılar

1317) Cihan halkı zor kullanmasaydı

Semender canını ateşe itmiş idi

1318) Ey zamanın Şahı, cihan eziyetten emin olduğu için

Adalet böyle (olsa) gerek

63b

1319) Şah zulme bir kere olup göz yumsa

Asker sonra bunu adet edinir

1320) Sonra kızmak fayda etmez

Hepsine sebep kendi olmuş olur

1321) Şöyle dedi ve şaha dua etti

Nasihatiyle bin türlü huzur verdi

1322) Cihan Şahı sözlerine hararetlenip

Hakikaten onu can diye bağrına bastı

1323) Çünkü sevgiliye sözü bal olur

Hoş kelamı güzelliğini tamamlar

1324) Cihan Şahı bu efsaneyle uyur

O servi boylu sevgili cana can (olup) sarılır

1325) Sabah olunca yatak yine süslendi

Her ne iş varsa vezir (hepsini) halletti

PAZAR GECESİ ÇOK BEYAZ KÜMBET İÇİNDE BEHRÂM GÛR'UN SAHTE MECLİSİ

1326) Uyku pazar gecesi olur

Çünkü gökte bulutun nevruzu kalmaz

1327) Sıcak güneşin (yeri) ayın sıcaklığına dönüp

Göz, yıldıza (bakınca) kamaşmıştı

64a

1328) Gökyüzü kandilin tesiriyle süslendi

Melek pervanenin gücü (etrafında) toplandı

1329) Zevk ile kuşlar dilsiz olmuştu

Her kim (olsa) kişi huzurlu olmak ister

1330) Şahın hatrına beyaz köşkte

Bu dostuyla şarap içme fikri geldi

1331) Külahın kenarı göğe sürüp

Ay yüzlü sevgili gümüş elbisenin kemerini (çözmeye) niyetlenir

1332) Baştan ayağa hep beyaz giydiği

Ancak yanağının sınırı (dudağı) şarap (gibi kırmızı)

1333) Cihan Şahının geldiğini işitip

Servi boylu sevgili naz ile yürüyüp karşılamaya çıkar

1334) Ay yüzlü sevgili, karınca gibi (Şahın) ayağına yüz sürer

Hakikaten sevgili (Şahın yanında) ayağına (değen) ot (gibidir)

1335) Baştan ayağa giydiği yasemin yaprağı

Gonca ağzı beyaz güle dönmüştü

1336) Eğilmiş gümüş elbisesinin (altında) teni incidir

Hayret oysa su ile dolu şişeydi

1337) Gümüş teni içinde vücudunun sıvısı

Yalnız su içinde gizlenen ayın gümüşü (gibiydi)

1338) Meleğin görünüşü kıvrımlı ay idi

Sanki aynadaki yüz idi

64b

1339) Görmeyen, gördüğün o gümüş göğüslü sevgiliyi görse

(Onu) sihir ile şişeye (kapatılmış) peri (sanır)

1340) Yüzü parlak halka, yanağı ay idi

Başındaki külah yasemin idi

1341) Ancak beli inci içinde iplik idi

Güzelliğinin çokluğu saklanamazdı

1342) Beyaz kuş yuvasına gelip

İnce yapısını görerek inledi

1343) Şahın önüne düşüp yürüdü

Sanki öylece kafurdan yapılmış mumuydu

1344) Cihan Şahı karın aslanı idi

Ay yüzlü sevgili yürüyüşüyle ardınca gitti

1345) (O) gümüş bedenli sevgili ılgın (ağacından yapılan) tahtına çıkıp

İsa (Peygamber) gibi vatanı güneş (gibi) aydınlattı

1346) Taht sanki su yeriydi

Evet, o iki inci yüzü aydınlatırdı

1347) Gümüş eline parlak kadeh olup

Kevser (suyu) diye Rıdvan'a cennet kızı sundu

1348) Parlak kadehin içindeki şarap

Kevser suyu gibi hoş ve beyaz (idi)

1349) Şarap saf ve temiz olacağı için beyaz olup

Onun baş ağrısından hiç (eser) yok korkma

65a

1350) Şişesi inci, şarabı gül suyu idi

Ay yüzlü sevgili Şaha güç verip kuvvetlendirdi

1351) Şarap içilince ney feryat eder

Cihan Şahı ay yüzlü sevgiliye daha çok ısınır

1352) Şarap yüze kuvvet göze uyku getirdi

Şarabın araçları yine toplandı

1353) Hem saki (hem) çalgıcısı gitti

Acem Şahı ile Anadolu kızı kalır

1354) Cennetlerin güzel kızı yatağını döşeyip

Güzel koku saçan düzenli yatağını yapar

1355) Resim gibi güzel sevgili ile yiğit soyunup yattı

O ahu ile aslan yatak arkadaşı oldu

1356) İki sevgili dudak dudağa göğüs göğse

Ara yerlerinde kumaş ile örtü yok

1357) Ay yüzlü sevgili bazen taşların oyunuyla Şahı

Şah (da) oyun ile ay yüzlü güzeli kucaklar

1358) Çoğu zaman el oyunu yaparak

Nereye tekrar tekrar (dokunsalar) iz yaptılar

1359) Gonca ağızlı sevgili oyundan sonra

Ey Cihan Şahı, devletin daim (olsun), dedi

1360) Ey zamanın merkezi (olan Şah), dünya döndükçe (sen) dur

Keder yayının oku boyuna değmesin

65b

1361) Baba bu tarafa filini gönderince

Yüce soylu şöyle ısmarladı

1362) Şaha kavuşmuş olasın

Bizden onlara dualar götüresin, dedi

1363) Bir nasihat vereyim sakın unutma

Buluşunca derhal Şaha diyesin

1364) Çünkü Sultanlar Şahına

Onun yolunda olan devlet kurması farzdır

1365) İnsan ibadet edince bağışlanmış olur

Gözünü verdiğiyle (ibadetini) arttırır

1366) Kimse sana soru sormadan

Cömert olana olgunluk göster, iyilik budur

1367) Cömertlik ayıpların hepsine perdedir

(Sende) cömertlik edip ayıbını gizle

1368) Şah cihana Hatem-i Tai olmadı

Zaten başına da külah giymedi

1369) Ancak cihan unutulmaya başlayınca

Bir nam ve şöhret kazandı

1370) Bir şahın devleti yüce olmazsa

Gerek duyulan vakitte halkı kahramanlık eder

1371) Nasıl asker kendine muhtaçsa

Elbet Şah da halka muhtaçtır

66a

1372) Âlemin gümüş ve altınını toplama

Sana kalanını öylece veren odur

1373) Altına tapan olma ki beğenilen (sen) olasın

Bütün âlemin sevdiği sevgili (sen) olasın

1374) Vermek düşmanı dost eder

Sevmeyen bile istemeden sever

1375) Padişahın veren elini biri kese mi (görür)

Bu hikâyeyi bilirim çok duyduk

1376) Çünkü Allah birine bin verir

Bir bin alan tüccarın neyi var

1377) Cimrilik kişiyi itibarsızlaştırır

Fakir Şah vermeyince (bini) bir olur

1378) Dostuna kese gibi bağlanma

Gizli mahzeninin içi parayla doludur

1379) Ey Şah, yumacaksan elini kavgada yum

Eli boş (olmak) mecliste hatadır

1380) El bağlamayı akla örnek sandık

(Meğer) insana çok türlü kötülük getirir

1381) Her kişi senden ümitlidir

Asla elini kilitleme

1382) Şahın durumu karnı (gibi) olmasın (diye)

Parmağını nimetlerin anahtarı yap

66b

1383) Karun’a altını hiç faydalı oldu mu

Gerçi çok incileri toz toprak oldu

1384) Elini açıp şerefli yardım (eden) olmuş olmasan

Servi boylu sevgili neşeli ve mutlu olur mu

1385) Gerçi maden yatağı altın gümüşü gizler

Zamanın eli bağrını yırtar

1386) Paranın topluluğu ödünç alma sebebi

Açılma ve sevinmeye sebep olan (şey) bol bol verme ve cömertlik

1387) Kişinin cin hazinesi olsa

Derhal bulduğunu defnedip gizli tutmazsa

1388) Sen altını ye bitir (geriye) koyma

Dünyayı yesen (de geriye) kendine eyleme

1389) Padişahlık adı haram olmadığı için

İyiliğini güneş gibi âleme özel kıl

1390) Altını kadına çocuğa bol bol verme

Kimse o hünerli kişi ona ver

1391) Şahların hüneri adaleti ve cömertliğidir

Kıymetli süsleri taç ve kemeridir

HİKÂYE

67a

1392) Anadolu’da bir cömert Şah vardı

Adaleti ile adını çıkarmıştı

1393) Gümüş ve altını kara toprak gibi tutup

İnciyi (onlarla) asla ortak tutmazdı

1394) Değeri büyük (ve) şerefli yardım severdi

İbnü Abdullah bin Sad gibi çok da cömert (idi)

1395) Yedi iklimin tamamına hükmederdi

Feleğin kasesi (onun) elinde kadeh (idi)

1396) Bulut gibi âleme fayda sağlardı

Güneş kefenini görse utanırdı

1397) Ülkelerinde hiç sorun yoktu

Mal (hepsine) ulaştığı için fakir ve zengin birdi

1398) Bir soru soran olsa söyleyen olmazdı

Evet, fakir olanın (da) altına arzusu olur

1399) Memleket fethinin tarafını idare etse

Ele ok ve yay almazdı

1400) Halk cömertliğini işitince

Hemen hepsi itaat edip parayı öperler

1401) Bu yol ile âleme şah olup

Adalet ve doğruluk ona külah (taç) olmuştu

1402) Ey Cihan Şahı,

Yer ile zaman emrine boyun eğer, deyip oğlu (devam etti)

67b

1403) Sen aleme Şah olduğundan beri

Eline kılıç ve kalkan almadın

1404) Bu cihan ülkesini (elinde) tutmaya sebep (olan)

Şaşılacak hikmetin ne olduğunu kimse bilemez

1405) Düşman kıran ülke fetheden kılıçtır

Sen onu bir gün (olsun) eline almadın

1406) O halde can baba gelerek

Bu marifet (her) erkekte bir örnektir, dedi

1407) Aslında halka gümüş ile altından çatı yaparak

Ele kılıç ile kemer almadım

1408) Gönülleri onunla itaat ettirdim

Âlem bana tamamen boyun eğdi

1409) Âlemi etkisi altına aldı

Bütün herkes beni can ile sevdi

1410) Halk seni sevsin istersen

Dinle beni (sana) bir nasihat edeyim

1411) Altını sevme ki halk seni sevsin

Her kişi yoluna ölmeye can atsın

1412) Bu hikâye tövbe yolu olsa boş

O yola at ile deveyle gitmeye çalışsan (boş)

1413) Her neye gücün yeterse (onda) saçıl

Ülke fethi nasıl olur (o zaman) görürsün

68a

1414) Bu kişinin yemeğini on kişi yer

(Onun) marifeti (olan şey) nimetini bol bol vermesidir

1415) Ne kadar verirsen daha (çok) artar

Bu adın her zamankinden daha çok cömert kişi olur

1416) Eli açık kişi cehenneme girmezmiş

Artık bundan daha faydalı ve benzersiz (şey) ne olur

1417) Çünkü cimri (olan) cennete girmezmiş

Cimrilik ile kendini aşağılama

1418) Ey Padişahlar Padişahı, belki şöyle (yapmak) gerek (olan)

(O zaman) cihan itaat edip ve boyun eğen olsun

1419) Böyle diyerek Şaha dua etti

Bir kalp temizliğiyle layık olanı yapar

1420) Şah bu nasihati beğendi ve öperek

Ağzına mezeli dudağının şekerini sunar

1421) Bu hikâye uyku masalı olup

Şarap gibi lezzetiyle uyutur

1422) Yine o aydınlatan güneş (ile) sabah olunca

Tahtın yiğidi süsü oldu

1423) Akşam vakti şahlık resmiyle (sıfatıyla)

İşler her neyse hepsini tamamladı

BEHRÂM'IN SOHBETİ, PAZARTESİ GÜNÜNÜN GECESİ KIRMIZI RENKLİ KÜMBET İÇİNDE GÜL BEDENLİ GÖNLÜ RAHAT İLE SOHBET

68b

1424) Cihan Şahı ikinci günün gecesi

Kırmızı renkli kubbesine gitmek ister

1425) Bir servi boylu güzel mumunu götürür

Can ışığı onun ardınca gider

1426) Acem kadını Şahı karşıladı

Cem'in mirasçısı kırmızı kümbete girer

1427) Nazlı yürüyen servi boylu güzel erguvan (gibi süslenmiş) idi

Lale gibi (güzel olan sevgili) kadeh (gibi Şahın) elini ele aldı

1428) Lale için erimiş kırmızı (şarap) çok olup

Meclise süs için keklik kebap oldu

1429) O can belası şarabın kadehi ile

Sanki güneş şafağın içinde gizliydi

1430) Meğer ateş içinde Halil (gibi) idi

Ateş ona hiç zarar vermezdi

1431) Nazik vücudunun (içinde) narin (olan) can

Öylece lale yaprağındaki şebnem (gibiydi)

1432) Nar çiçeğinin yaprağı sanırdı

Birisi gül biri yasemin severdi

1433) Çalgıcı yine eline ud alıp

Hoş gelen nağmelerle şarkı söyleyip çaldı

69a

1434) Kümbet ve saray nimetlerle dolarak

Onun nağmeleriyle iktidarının neşesi çok arttı

1435) Zevk ve sevinçle yiyip içtikten sonra

Şahın emriyle sofra toplandı

1436) Acem Şahı yatağına girip

Bir zaman da döşeğinde vakit geçirdi

1437) Ey zamanın Şahı, dedi gönül çelen sevgili

Kıyamete kadar cihan emrine itaat etsin

1438) Sizlere birçok haber demek (için)

Baba beni tekrar çağırdı

1439) Şaha yiğitlik de gerek

Çünkü erkekte yürek olmazsa kadın olur, dedi

1440) Kılıcı olanın (karşısında) tüm dünya açılır

Korkak kimsede Şahlık yazık olur

1441) Yeni ortaya çıkan bu örnek gökten indi

İnançsızlar onunla kulluk etmeye başladı

1442) Ölünce vefa günü korkma

Eceli olmayan Şah olamaz

1443) Şah olan savaştan korkarsa

Başına taç giymek (ona) layık olmaz

1444) Aslanı gören köpek ise bülbül olur

Üşenip korkuyla bir kenar tutar mı

69b

1445) Onun çok askeri var gel (ve) gör

Güçsüz olana yüz döndürür sanma

1446) Eğer ovanın içinde ceylana denk (bir hayvan) olsa

Yırtıcı hayvan ve kaplan onu görüp zevk eder

1447) Eğer yüce kâinat bir çaylak olsa

Sert doğan (kuşu) dağa da çıkarak

1448) Eğer avlayan kişiler olmasaydı

Şahin onu ele kibar alır mıydı

1449) Eğer tenhada canavar bulsa

Elbette şu hâlinin zayıflığıyla yalan söyler

1450) Sivrisinekte iğne ucu olmasıyla

(Onun) hamlesine koyun ne kadar (karşı) duramaz gör

1451) Düşmanına göz açtırıp yardım etme

Hiç olmazsa ya kaçar ya yardım diler

1452) Düşmanının karşısına çıkıp varasın

Çünkü onu gayretle (önce) sen vurasın

1453) Düşman sana (vurmaya) derman bulamasın diye

Boğuşurken çabuk olmak gerek

1454) Kılıç ve kalkan tutmayı bilmeyince

Kişiye (bu) vasıtalar öylece yük olur

1455) Bir kişi atına boyun eğmeyecek

(Eğer eğerse) ona savaşa gitmek haram olur

70a

1456) Yiğit olan (kimse) dizgin tutmayı bilmezse

Hiç olmazsa süngü nedir eline alıp (bakmazsa)

1457) Erliği kendisine hüner etmeyen (kişi)

Kılıç ile kalkan takınıp ne yapar

HİKÂYE

1458) İskender dünyayı tamamen (elinde) tuttu

Mısır ile Şam onun mahkûmu oldu

1459) Deniz ile toprak kılıcının (karşısında) boyun eğip

Nereye vardıysa zafer (onun) oldu

1460) Cihanı gezip tahtına geldi

Hemen yeme içme sefasına başladı

1461) Çekineceği düşmanı yoktu

Sabah ve akşam işi sohbetti

1462) Bir gün birisi (ona) soru sordu

Ey çeşitli güzellikleri (kendinde) toplayan, dedi

1463) Varlıkla mekân yaratıldığından beri

Senin gibi Cihan Şahı gelmedi

1464) Gerçi Hükümdarlarla vuruştun

Ancak sana kimse eş olmadı

70b

1465) Nereye gittiysen (oraya) adını ve izini koydun

Bir yerde (dahi) adına zarar gelmedi

1466) Ne kadar vuruştumsa

Bu bana gücü yetecek düşman bulamadım, dedi

1467) Durmakta güçsüzdüm (yerimde duramazdım) ve (bir yere) giderken hızlıydım

Onunla (bu davranışımla) âlemi doğru (şekilde elimde) tuttum

1468) Güçsüz kalmadığım için öleceğim (diye)

Düşmanımdan (o) derece çekinmezdim

1469) Hangi Şah da bütün işlerinde azim var

(Böyle olduğu için) elbette tehlikeli durumlardan kurtuluş bulur

1470) Bana bu savaş sanat oldu

Olgunlukların hepsi görerek kazanılır

1471) Eğer bende yürek olmasaydı

Kılıç ve balta görünce korkardım

1472) Bu yücelik bana nasip olmazdı (ve)

Padişahlıkta olgunluk bulunmazdı

1473) Ancak Allah haktır

Kişi gayretini vermezse hepsi ziyan olur

1474) Kılıç ve balta (kişinin) kendi elinde olan düşmana

Şam'ın mızrağı şerefli görünür

1475) Zafer vermek Allah'a layık olduğu için

Aradaki balta bir bahanedir

71a

1476) Zaman olur düşmana bahane parçalarıyla

Yarım ulaşır (ve) kaçmaya yüz tutar

1477) Bu zafer ordunun gayretiyle olmaz

Adalet Allah'ındır ancak (zaferi) Allah verir

1478) Gözle görünmeyen mahluklar topluluğu sözünü tamamlayınca

Behrâm Şahın hemen uykusu geldi

1479) Put gibi güzel sevgiliyi bağrına basıp öpünce

Gönülde bu devranın kederi kalmadı

1480) Sevgili (ile) yatak arkadaşı olmak ne huzurdur

Göğsüne portakal ile elma dokunur

1481) Uyanıp kâh öpüp kâh kucaklayasın

Kâh hoşlukla okşayasın kâh (mutluluktan) uçasın

1482) Sabaha kadar Şah kucaklayarak huzur buldu

Yatak arkadaşı cana can katan mezeydi

SALI GECESİ YEŞİL RENKLİ KÜMBET İÇİNDE BEHRÂM'IN SÜSLÜ MECLİSİ

1483) Salı gecesi ay doğunca

Şah durup yeşil kümbete gider

1484) (O) Çin soylu cennet kızı gibi güzel oyunbaz sevgili

Şahı hürmet ile sevinçli karşıladı

71b

1485) Servi boylu güzel sevgili cennet kızına dönmüştü

Köşkü de öylece Cennet kapısıydı

1486) Onun boyu son uçtaki ağaç gibiydi

Güzelliğinin cennetine güzellik verdi

1487) Cennet içinde Tuba ağacının makamını tutup

Ravzada tavus kuşu gibi edalı yürüdü

1488) Resim gibi güzel sevgili Şahın gönlünü avlamak (için)

Yine yeşiller giymişti

1489) Feleğin köşkü de yeşildi

Çünkü gönül çelen melek sevgili yeşil içinde parlar

1490) Gerçi sevgili kafur mumu gibi narindi

Ancak bakırın yeşiliyle resmedilmişti

1491) Sözleri (ile) şeker yeşil papağandı

Konuşunca (ağzından) lal taşı ve inciler dökülürdü

1492) Bu yeşil giyinen servi boylu güzel sevgili resim (gibidir)

Cennet kızlarının cennette giydiği elbiseden giyer

1493) Bu Acem Şahının yeşile meylettiğinde

Allah'ın kelamı ve Hızır'ın (yardımıyla) gam ve keder gider

1494) Meydanın karanlığı mavi renkli elbisesiydi

Mavinin karanlığı içinde gizlenmişti

1495) Gönül çeken sevgili mavi renki mühür içinde olunca

Hemen Hüma kuşunun kemeri ayağından çıksaydı

72a

1496) Ay yüzlü güzelin yanağının üstü puta dönünce

Acem kumandanına kıble yönü oldu

1497) Utancı vücuduna elbise olmazdı

Bulutun yeşili aya engel olur mu

1498) O servi boylu naz ile yürüyen sevgili yeşil elbisesi ile

Cennette Tuba ağacı gibi yer tuttu

1499) Cihan Sultanı tahtına çıkınca

O servi boylu güzel yanına oturur

1500) Servi gibi gonca dudaklar dizilir

Her biri gül gibi güzel yüzünü sunar

1501) Ancak yeşil sarayın içinde her biri

Teni keklik (ve) ruhları taze yaprak (gibi)

1502) Yeşilliğin sakisi ve İsa'nın nefesi

Çok mavi kadehi yeterli kıldı

1503) Behrâm'a sunarak dua etti

Gönlü ve canı içip huzurla doldu

1504) Ay yüzlü güzel meze için dudağını Şahın ağzına verdi

Mezesiyle Şahın ağzını tatlandırdı

1505) Nağme yerinde eline kanun aldı

Şiddetli arzulu ay ışığı nağmeye başladı

1506) Sıcak sohbetini çalıp söyleyip

Pek çok taş yüreklinin (yüreğini) yumuşattı

72b

1507) Anlam ve sinek ona ahenk tuttu

O şarkı ile toprak döndü

1508) Oynayanlar meclise şeref verdi

Elin içi ve tef uyumu (gibi) tutup başladılar

1509) Tef, arzuyla göğsünü dövdüğünü görünce

Elin içi tefin zillerini daha hararetli çaldı

1510) Pervane parlak mum gibi yandı

Taht fazlasıyla semaya döndü

1511) Katıksız şarap birçok kez dönüp

Her kişinin gözüne uyku getirir

1512) Cihan Şahı yatağına girer

O can mayası (da) yatak arkadaşı oldu

1513) Ey Cihan Şahı, dedi gönül çelen sevgili

Zaman âlemin güven ve arzusu

1514) Hürmet ve yücelik ömrüne dost olsun

Dünyada gönlüne keder değmesin

1515) Nuh'un zamanı (senin) huzuruna dirilsin

Kıyamete kadar fetihler yapasın

1516) (Bu) konu bana bir nasihat demişti

Her konu yorumlansa bir kitap olur

1517) Şahlara, siyaset de gerek

İnsana siyaset mihenk taşı olur, dedi

73a

1518) Bu halkı, kişi iyilikle yenemez

İşi kâh siyaset kâh iyilik olsun

1519) Çünkü siyasetsiz (ülke) harap ülke olur

Hak edene pişmanlık yeter

1520) Hırsız ve dolandırıcı olana yardım etme

Zaman bulunca hainlik eder

1521) Oruç Padişahın içine işlese uygundur

Çünkü kaderin zamanı onunla hükmolur

1522) Bazı zamanlar ahlakını dinine yakın kıl

Zihnin fitneden (öylece) arınsın

1523) İnsanda olgunluk yüktür

Güzelliğin, yokluğu bolluk eder

1524) Huy yumuşaklığı ve yüz güzelliği hoş özelliktir bilirim

Olgunluk, bunların ölçüsünü gözetmektir

1525) Kimsenin kederlenmesine razı olma

Kölelerin halka (senden yana) sitem etmesin

1526) (Devletin) içinde çok ham olanlar piştiler

Padişahlık siyasetle düzen buldu

1527) Reis ve ordu nefsinin nefesine kapılınca

Halk toprak gibi ayaklar altına alınmış olur

1528) Memleket onunla çabucak harap olur

İnsanın (çekeceği) azap çok olur

73b

1529) Sana her cehennem rehberi olan

Oğlun (bile) olsa ona merhamet etme

1530) Siyaset Hakkın emridir, yapasın

Çin işi olan şerrin emri ile (olandır)

1531) Siyaset yeryüzüne temel oldu

Usullerini başkasıyla kıyas etme

1532) Bahçenin dikeni günahsız olmasa

İçindeki bahçıvanın (elbisesinin) ucunu yırtar mı

1533) Kişinin cebinde yılan olursa

Şah damarını gözetip hedef alır

1534) Ey Şah, kötülüğe ve kötüye doğru yönelme

Zalime tehdit olmak farzdır

1535) Eğer zamanın Şahı olmasaydı

Yaşlı ve genç birbirini yerdi

HİKÂYE

1536) İşin âlimi bir hikâye söyledi

Kalbe bıkkınlık gelmez ise demeyeyim

1537) Çin'de bir Cihan Şahı vardı

Zaman, vaktinden emindi

74a

1538) Ona siyasette eş yoktu

Saltanat ilminde âlim ve haberdar idi

1539) Bir beyi vardı, zulüm ederdi

Halkı çok dert çekti

1540) Ne kadar eziyet ve zulüm yaptıysa

Hepsini deftere yazdılar

1541) Şaha Rika yazısı örneğini sundular

Azametli (Şah, bunu) görünce asi oldu

1542) Şah onu kapısına davet etti

Bu yıkılan kimse gelince (onun canına) kastedecekti

1543) Korkup kendisini gizledi

Cihan Şahı (onu) arayıp bulamadı

1544) Şah, onu eğiten kimseyi

Bozuk (beyin) yerine (onun canına) kastetti

1545) Ona, ey tahtın Şahı,

Bu biçare fakir ne günah işledi, dediler

1546) Onu biliriz bu günahı işlemedi

Şah yok yere ne için kanına girsin

1547) Haksızın kanı çok tahtı harap etti

Günahı olmayana işkence etme

1548) O zalime yardım eden çok oldu, dedi

Ancak halka kötülüğü bu etmiş

74b

1549) Onu bey etmeye bu sebep oldu

Ben (onun) yerine bunu itibarsızlaştırıyorum

1550) Bir kişi zalim olanı dost edinirse

Belki onun da kötülüğe hevesi vardır

1551) O heves ona, iradesine kalmamış

İlla rüşvet almak onun sebebi olan değil

1552) Evet, bana nefsiyle günah işlese

Öfkelenip onu harap olmuş yapmazdım

1553) Ona çare yok çünkü (onun doğrusu) başka doğru oldu

Benim yapmam gereken neyse onu yapıyorum

1554) Kim günah işlediyse bulunsun diye

Şah onu hapsetmelerini emretti

1555) Bey, hapiste çok vakit durarak

Veziri hapsin kederini çok çekti

1556) (O) kişi gizlenip sebep olduğu (hâli) gördü

Bir gün yine kendini açığa verdi

1557) Onu tuttular ve esir ettiler

(Onu) hapse attılar ve veziri (serbest) bıraktılar

1558) Derhal (Şahın huzuruna) varıldı ve suçu affedildi

O beyi (de) aman vermeden astılar

1559) Ordunun korkusu bu siyasettedir

Her kişi günah işlemeye korkar

75a

1560) Ay yüzlü sevgili bu efsaneyi sonlandırdı

Şah hikâyeyi dinleyerek uyudu

1561) Seher (vakti) erişince sabaha kadar yattı

Evine yine güneş gibi gider

ÇARŞAMBA GÜNÜNÜN GECESİ SARI RENKLİ KÖŞKÜN İÇİNDE BEHRÂM'IN MECLİSİ

1562) Ordunun reisi çarşamba gecesi

Zevk ve sefa etmeye sarı köşke varır

1563) O gece Şah ile şenlik etmek için

Arap Şahlar Şahının vakti karşılar

1564) O kıvrımlı cins (kadın) sarı elbisesiyle

Hemen aydaki yüze dönmüştü

1565) Şahın servi boylu sevgilisi sarı renkli (olanlar) ile

Padişahın gönlünü şen eyledi

1566) Baldırındaki gümüş (ve) altın hal halı

Şaha, (sevgili) geldi diye haber verdi

1567) Eteğini toplayıp yürüyünce

Sarı renkli olanlar da azgın kokulu olur

1568) Şah aşıklara yakışırcasına ateşi (üzerine) giyerek

Tahta güneş gibi çıktı ve (tahtı) süsledi

75b

1569) Sanki, resim gibi güzel sevgili yanında sarı güldü

Yüzüne bakıp bülbül Şah olur

1570) Ay yüzlü sevgili sanki paranın (üzerindeki) nakıştı

Karşısında Şahın yüzü çizili (idi)

1571) O lale yanaklı sarı lale idi

Onunla kümbetin içi bahar (gibi) oldu

1572) Şarap dolu lale gibi kadehi elinde

Yanağı güldü ancak neşeli akılsızdı

1573) Evet, giydiği sarı renkli (ile) yaban gülüydü

Ancak (o) gül (olan) sevgilinin ruhu kırmızı ve yeşildi

1574) Altın sürülmüş yuvarlak teni gümüştü

Yasemin (kokulu sevgilinin) rüzgara faydası (onu kokusuyla) süslemesi olur

1575) Giydiği kaftanın sarı iç gömleği

Köşk kapan olduğu için gönlü kendine çekerdi

1576) Cihan Şahı hiç vakit geçirmeden

Sarı Yakup gibi taç üzerinde yer içer

1577) Güzel renklerin çoğundan hoş renk olmalı

(Onun için) onu giyen kimse zarif olur

1578) Güzel olana sarı elbise yakışır

Onu başka renge kıyaslama

1579) Sarıyla kuşatılmış bir puta döndü

Gamın defolmasına sarı sebep olurdu

76a

1580) Altın kadeh örtüsü ve şarap (gibi kırmızı) yanağı

Sarı altın şarabın neşesini arttırdı

1581) Havası şahı sarılık hastası etmişti

Lale yüzlü sevgili hemen sarı şarabı döndürür

1582) Sazendeler yine sazını aldı

Kimi Hicaz kimi Rast (makamını) çaldılar

1583) Ay yüzlü sevgili sarı şarabı döndürdükçe

Şah yine hararetlenip (şevke gelip) külahını eğri giydi

1584) Cihan Şahı dilberine ezilir

Dili küçük çocuk gibi konuşamaz oldu

1585) Dizinin üstüne alıp kırmızı dudağını emer

Kâh kolunu kâh saçını kemer edip (bağlandı)

1586) Yiyip içip zevk ve sefayı tamamlayınca

Şah, nazlı yürüyen sevgilinin yatağına yattı

1587) Gümüş bedeni soyunup çıplak kaldı

Şahın koynu, kolunun altı (o) yasemin kokulu sevgiliyle doldu

1588) Yasemin kokulu sevgilinin göğsü yasemin yaprağı (gibi)

Benleri göğsünün üzerinde Ülker Yıldızı (gibi)

1589) O iki yapışık şeker sarılır (ve bedenleri) bir (olur)

Oradan su bile geçemezdi

1590) Ay yüzlü güzel Arapların nazlarına başladı

Ona Şahın şifası çok ateşli olur

76b

1591) Kıvrımlı kadın Şahın uyumadığını gördü

Ey mühür tacın süsü, dedi

1592) Babam da bize bir nasihat etti

Ey yüce soylu, (nasihati) sana anlatayım

1593) Şahlara huy yumuşaklığı ve ağırbaşlılık gerek

Yoksa her kişi ondan kaçar, dedi

1594) Sakın öfke ateşine güç verme

Yanan bağrın pişmanlık çekmesin

1595) Huy yumuşaklığı ve ağırbaşlılık dağda olduğu için

Sözünden dönmedi ve karar verdi

1596) Ey Cihan Şahı, ateşi olan kişi

Kendi kendine zarar verir

1597) Yumuşak huy kızgınlığın ateşine su saçmasa

Yana yakıla cihan harap olur

1598) Senden güçsüz olana öfkelenme

Yumuşak huyun, aklının öfkesinin (karşısında) güçsüz olur

1599) Bir kulun bir kere günah işlese

Yapman gereken affetmektir, onu harap etme

1600) Çünkü (o kişi) günah işlemeyi adet edinir

Ancak Şahın onu ayıklaması (temizlemesi) farzdır

1601) Ettiğin suçları hesap et

Şüphe yok yazsalar (ondan) kitap olur

77a

1602) Birine cömert yoldaşlık ettin mi

Sen de yumuşak huylu (olmayı) öğrenip nefsine hakim ol

1603) Eğer bir günahına kartal (şahit) olsa

Kıyamet gününe kadar sana keder olur

1604) Merhametli ol, Allah (da) sana merhamet etsin

Hatasından şüphe olmayan kul insandır

1605) (O) yıkılmışın yaptığı nankörlüğü hak etme

İstersen sana eziyet etmesin

1606) Şahlara boş söz (söylemek) ayıptır

Sıradan kişi (olup) sakın uygunsuz (laf) söyleme

1607) Şahların ağzına temiz (olan) yakışır

Sakın zehiri hokka içene koyma

1608) Saçma sapan konuşan olmak itibara zarar verir

Ayrıca dil onunla kirlenir

1609) Halka şefkat göster ki (Allah'tan) şefkat göresin

Halka merhamet et ki (Allah'tan) merhamet bulasın

1610) Halka dilini sivriltme

Asla yalan söylemeye niyetlenme

1611) Şah kimseden korkmaz

İsteyerek yalan söylese aşağılık olur

1612) (Ona) yaraşacak ceza bile verecek olsa

Allah'ın öfkesinin kalkanı affedecek olur

77b

1613) Göğsünü tırmalayan vaziyetin dinmeyeceği için

Ekşi yüz olma kaşlarını bükme

1614) Cihan halkı güler yüze meyleder

Halk yumuşak dile köle olur

1615) Zarif olup herkese iyilik eden (kişi) olursa

Şahlığından çok (kişi) huzur bulur

1616) Kaşında yay gibi büklüm çok olsa (bile)

Kimse sana kin okunu çekmedi

1617) Yazık, kimse seni arzular mı

Her kişi neşeli bahçeye meyleder

1618) Âleme hazine (vermek) yerine neden eziyet (edersin)

Gerçi hazine de ele eziyetle geçer

1619) Gönülleri bahçe (etmek) yerine neden dağlarsın

İyiliğin merhemini dağda bahçe yap

1620) Elinin altında olana düşmanlık etme

Din ile kin (birbirine) sığmaz dediler

1621) Çok kakılıp perişan olasın

Tarikatta daima şeytan olasın

HİKÂYE

78a

1622) Bir gün Anadolu İskender'ine

Ey Padişahlığın gururu, deyip meğer izin istedi

1623) Halka cömert Şahların Şahlığını yaptıkça

Nimetin nankörlüğü olmaya başladı

1624) Şah, huy yumuşaklığına sebep olan şeyleri terk et

Halk senden korkar olsun

1625) Çünkü Şahtan ordu (ve) düşmanı çekinmiyor

(Bu hâl) tahtın ve tacın sonu olur

1626) Kişi, (işini) iyiliğinin marifetiyle yapacak (iken)

Şu sıkıntı ile işi yapacak, dedi

1627) Allah yaptığı duvarı harap etmesin

Çünkü sonunda sen de toprak olursun

1628) Herkes ölmeyi hatırladığında

Gönlü mutluyken bozulurmuş

1629) Elini yüzüne vurup paylanır

Çünkü herkese (o gün) sur sesi ve hesap (vakti) gelir

1630) Haksız (olanın aldığı) nefesi gibi günah yoktur

Allah herkesi ondan saklasın

1631) Bunun gibi arzunun vaktinde söz (söyleme)

Razım olmadığı için bana uzak (olur) deme

1632) Sen beni hayırlı işe aracı yap

Sultanın dostuna fitneler ayıptır

78b

1633) Ey Cihan Şahı, ne yapayım

Cihan halkı artık yaramaz oldu, dedi

1634) Bir kişi karşına varmıştı

(Onun) yüzünü görmeden gönül (ondan) nefret eder

1635) Parasız ve edepsiz, değersiz ve fakir

Bu söze (söz) söylemek yakışır mı

1636) Emredin onu öldüreyim

Ciğerini kılıçla yırtayım

1637) Bey ve fakir değerini bilip

Kendini itibarda değersiz sanmasın

1638) Çünkü divaniye yazmaya kalem (olsa da) yok

Ona (hayat) cennetmiş kederlenme

1639) Beni sevdiğinden ne olduğunu bilmez

Seven ezilme (elbisesini) giymeye layık mı olur

1640) Hemen düşmanın öldüğü bana yeter

Sevene de yazık mı edelim

1641) Sevmeye zarar verme, aslı (ortaya) çıkar

Yoksa benden sana tehlike gelir

1642) Fakir hayra taşıyıcı olup kurtuldu

Yumuşak huylu vezir (onu) görüp şaşırdı

1643) Ey Cihan Şahı, kimsenin Şahtan şüphe etmeyeceğine

Şöyle yumuşak huy gerekir

79a

1644) Yerin şahı böyle derken uyudu

Kıvrımların toplandığı (sevgili) onu bağrına bastı

1645) Tahtın güneşi yine sabah olunca

Divanına çıktı ve vezir geldi

1646) Fayda getiren işler her ne ise tamamlandı

Akşam vakti oldu (ve) eğlence zamanı geldi

PERŞEMBE GECESİ MAVİ RENLİ KÜMBETİN İÇİNDE BEHRÂM'IN SÜSLENMİŞ MECLİSİ

1647) Cihan Şahı perşembe gecesi

Lacivert giyerek yürüdü

1648) Avrupalı resim gibi güzel sevgilinin de dostu oldu

Gönlü bağlayan sohbet arkadaşı onunla mutlu olsa

1649) O da ipek laciverti giyip

Şah hazretleriyle tahtı süsler

1650) Şah onu lacivertler içinde görünce

Tenini bulutta (gizlenmiş) ay sandı

1651) Yasemin susam bitkisi içinde açılmıştı

Yaseminini, gonca ağzını süslemişti

1652) Güzeller karşısına sırayla dizildi

Çalgıcılar ele ney ve tef aldı

79b

1653) Altın içki kadehi meclis için süslenip

Meze ile şeker (de) (meclis için) süslenmiş oldu

1654) Meclis işi bitince Şah yatmaya gider

Ay yüzlü güzel, Şahı yatırıp koynuna girdi

1655) Şah onu kâh öpüp kâh kucaklarken

Ey kanun uygulayan padişah lütfeyle, dedi

1656) Babam bana bir öğüt etmişti

Buyurursa eğer Şaha diyeyim

1657) Şah, Ey gonca ağızlı söyle

Sen her ne söylersen bana hoş gelir, dedi

1658) Şah büyük yardımlar (eden) olmayacak (ise)

Hiç ümmeti ona bağlı olmayı kabul eder mi

1659) Siyah toprak yardımla altın olur

Yardımla kuru ot canlanır

1660) Taşı cevher yapan yardımı gör

Mührü kemer yapan yardımı gör

1661) İhsanı Hüma kuşuna bile aydınlık verdi

Yoksa her kuşta kanar var

1662) Ey haysiyetli yüce kişi yardımını büyük tut

[1]

1663) Devamlı kabul edilen kölene yardım et

Ona uygunsuzluğu bırak, (yoksa) haram olur

[1] Bu satırın transkripsiyonu olmadığı için çevirisi yapılamamıştır.

80a

1664) Yardım imandan olurmuş

Bu haber yardımıyla kebap şeker oldu

1665) Her kişinin dileğini kabul et

Gönlü yas tutup üzgün olmasın

1666) Ancak illa din düşmanın olana (değil)

Kimseye hakaret ederek bakma

1667) Şah halkına ihsan eylemeyince

Askeri (onun için) başını önünde verir mi

1668) Halka düşünerek bakınca

Akşam ve sabah (halka) yardım etmek için uğraşır

1669) Kimi kimse sana yas tutunca

Ona kıyamet günü toplanınca merhamet edemezsin

1670) Allah'a hizmeti bileni halk sever

İhsanı olmayanı halk ne yapsın

1671) Kim ruhunu nefsine zayıf kılarsa

(O) alçağın yardımını hokka bile yazamaz

1672) Hakka kavuşmak ihsan ile yaklaşır

Dersini küçük çocuğun yardımı gibi yap

1673) Emek çekenin amacına ulaşması için

Şahların yardımının, Şaha yakışacak şekilde (olması) gerek

1674) Yardımı gören doğan kuşu doruklara uçar

Kokusunu saçan leşiyle uzun ömrünü geçirir

80b

1675) O göklerde av kuşunu (fark) eder

Buna leş yemek büyük kâr oldu

1676) Yardımı olanı Allah da sever

İhsanı soysuz kişiden Allah'ta bezer

1677) Ancak yardımı olmayan olur mu

Dünyanın zevkine düşmüş olan büyüklere nispet eder

1678) Sığınılacak efsane bir hikâye dedi

(Bu) efsaneyi (başka hikâyelerle) kıyaslamayacağını hatırla

1679) (O) sözler boşa harcanan inci olmasın diye

(O) kıymetli efendi dinledi

HİKÂYE

1680) İklimleri açan İskender

Dünyanın fethini yapmak için düşündü

1681) Yüzüğün kırmızı taşı ağzını açmadığı için

Kaygılı düşündüğü birçok gün oldu

1682) Dünyayı gösteren aynan

Hiçbir kere mutluluk göstermedi

1683) Bulut akıl yoluna fikir verdi

Halk utanıp soğuyarak soramaz

1684) Olgun ve ahlaklı, usta ve bilgili

Hâkim Aristo'nun sonu geldi

81a

1685) Kendi başına yaptıkların cennet ilmin olsun

Nur ışığı kıyamete kadar zehrin olsun

1686) Âlemde ne kadar sevinç olursa

Adın (da) kalbe o kadar bezginlik getirir

1687) Bir gülü varsa bin dikeni de var

Nerde hazine olsa (orada) yılanı da var

1688) Gerçi içmek olunca zehiri bile var

Karar yeri (yeni) de değil eskidir

1689) Gelmek ve gitmek biran olduğu için

Hemen gelmeyi ve gitmeyi bil

1690) O ruh ile yılan teni terk edip

Nazik resim budur (diyerek) felek döndü

1691) Bu toprak beden her zaman mızraktır

Yerin parçalarını afet seli (yok) eder

1692) Toprak tenini (yine) toprak öylece kabul etti

Bu dediğime isteklerim işaret oldu

1693) Tenin kalbur gibi oldu

Senin ömrünü düşünen sudur

1694) Hemen (o) kişi bunda misafir oldu

Her kim iz koyduysa gitmedi

1695) Çünkü kişinin beğenilen eseri kalır

Kıyamet vakti gelince hüneri söylenir

81b

1696) Benzeri melek olan bir eser olur

Feleğin dünyası döneli (böylesini) görmeyecek

1697) Nazım gibi hoş eser yok

Ancak hüner nazmı temiz yazmaktır

1698) Bunun dünya içinde isteyeni çok

Ancak manayı görüp ulaşanı yok

1699) Kişinin yaratılışı hoş olmayınca

Ona bu şerefli hüner boyun eğer mi

1700) Güzelliğin sözü geline verilmese

İnsana olgunluk şiire güç olmaz

1701) Yaratılışının mayasında doğruluk olmazsa

Yoksulluğuyla her ne der (ise) kötü olur

1702) Bunda olgunluğu bulan kıymetimi bilsin

Bana eş olmadığını herkes bilir

1703) Hamse gibi hoş kitap görmedim

Peygamber hatalı bütün sevapların yanlışı yok

1704) Ona cevap (olarak) şükür Allah'a, dedim

Herkes (bu) cevabımda sevap gördü

1705) İnsaflı gözlerin ile bakarsan

Canı olmayan insan ayıbını bulamazsın

1706) Geçeni bırak yokluk dahi gelecek

Şiir bu şiirdir vakit de bu vakit

82a

1707) Şimdi bana bu hünerimde eş yok

Gerçi verilen olgunluk ehli çoktur

1708) Bu sözüme laf ve haber dersen

Ey fikreden kişi şiirime bak

1709) Allah, öğüt hazinesini nasip ettiği için

Bütün Arap'ı ve Acem'i çağırıyorum

1710) Bu öğüt kitabı hazine ile doludur

Buna cevap (vermek) kimsenin haddi değil

1711) Şeh-nâmeye şevkle el vurayım

O düşman kaldı onu da alaşağı edeyim

1712) Ben Osmanlı Tarihini yazayım

Güzel şiirin hikâyesi doğrudur

1713) Onun efsaneleri yalan oldu

Yalanın da bir yudumunda nur yok

1714) Ancak bunların yaptığı cihat

Doğrudur kimse inat etmez

1715) Onu bir hoş kitap yapayım

Şeh-nâmeye cevap olsun

1716) Allah'ın yardımıyla onu tamamlayıp

Firdevsî'nin emrine boyun eğdireyim

1717) Bana dil uzatmak aslında hata (olur)

Çünkü bana (bu) şiir Allah'tan bağışlandı

82b

1718) Bu cevherler bana Allah'ın doğruluğudur

Güzele çirkin demek ayıptır

1719) Ancak şiirime çekememezlik edersen

Bunu reddetme, benzerini söyle

1720) Kimse buna ayıp ve kusur bulamaz

Cennet kızına çirkindir dense layık olur mu

1721) Bu kısa ömrün ilmi çok olmasa

Çok eserlerini koyamazdı

1722) Ben de her birisine kitap yazıp

Çok ret ile cevapları toplardım

1723) Sanma övüncüm ancak şiirimle olsun

Sinem içinde gömülü hazine yeminli

1724) Lakin şiirimden isteğim bu

Cihan Sultanı beni hemen unutmasın

1725) O hüner toprağından artırıp yaptığım (ile)

Bana iyilikle baksın

1726) O azametli kişi olgun olanı sever

Her kula olgunluk farzdır diye sunar

1727) Allah devletini ve ömrünü uzun etsin

Halka kıyamet gününe dek sığınılacak kapı olasın

1728) Şerefli yaşın cahil olmamıştı

Bu hoş beyitler böylece tamamlandı

83a

1729) Çünkü hesap 913'e vardı

Kitap yazıldı ve hamse tamamlandı

BİTTİ

SONUÇ

Bir dilin söz varlığını ortaya koyabilmek, o dilin bütün dönemlerindeki eserleri aktarabilmek ve anlamlandırabilmekten geçer. Bu amaca dönük hazırlanan çalışmada Behiştî'nin Heft-Peyker mesnevisi Türkiye Türkçesine aktarılmış ve aktarımda ortaya çıkan deyimler tespit edilerek, anlam yönüyle sınıflandırılmıştır.

Behiştî ile ilgili elde edilen bilgiler özellikle tezkirelerde kaydolunmuştur. Sehî Bey, Latîfî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi gibi yazarların tezkirelerinde yer verdikleri Karışdıran Süleyman Beyoğlu Ahmet Çelebi'nin hem şair ve yazarlığından hem de devlet adamlığından bahsederler. Her zaman saraya ve önemli kişilere yakınlığıyla bilinen Behiştî, hamse sahibi bir yazardır. Hamsesindeki mesnevilere yer verirken, Latîfî ve Aksoy Heft-Peyker'den bahsetmezler. Fakat Menage çalışmasında, Leylâ vü Mecnûn, Mahzenüʿl Esrâr, Mihr ü Müşteri, İskender-nâme ve Heft-Peyker olarak mesnevileri sıralamıştır. Hamsesinden başka birde "Tarih-i Behiştî" adlı bir Osmanlı Tarihi eseri vardır. Nizâmi'den çevirmiş olduğu mesneviden bahseden kaynaklar, Behiştî'nin kendine özgü bir üslup kullandığını belirtilmektedir.

Mesnevideki deyimler, değerlendirilirken transkripsiyonlu metindeki şeklinde değerlendirmeye alınmış, anlam olarak aktarılmış hâliyle sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada toplam 36 başlık belirlenmiş, bu başlıklar alfabetik sıraya göre derlenmiş ve elde edilen veriler aktarımda karşılık geldiği anlam yönüyle bu başlıklar altında toplanmıştır.

Birinci başlık "Acımak İle İlgili Deyimler" içerisinde *amân ver-, emân iste-, insâf id-, rahmet bul-, taʿab it-* ifadelerinin Türkiye Türkçesine aktarımıyla elde edilen anlamları sebebiyle deyim olarak değerlendirilmiştir. Bu deyimlerden *amân ver-, emân iste-, insâf id-, rahmet bul-* deyimleri günümüzde hâlâ "aman ver-, aman iste-, insaf et-, rahmet bul-" şeklinde ve aynı anlamda kullanılmaktadır. *Taʿab it-* deyimi ise "eziyet vermek, eziyet etmek" anlamıyla günümüzde kullanılmaktadır. İkinci başlık "Ağlamak/İçlenmek/Üzülmek İle İlgili Deyimler" içerisinde *âh eyle-, âh u figân id-, figân it-, avâz-ı nefîr tol-, kalb-i hazîn ol-* ifadeleri incelenmiştir. *Âh eyle-, figân it-* deyimler "ah et-, figan et-" şeklinde, aynı anlamda günümüzde kullanılırken; *âh u figân id-, avâz-ı nefîr tol-, kalb-i hazîn ol-* deyimleri ise "ah ve figan et-, çok feryat et-, kalbe hüzün dol-" şeklinde kullanılmaktadır. Üçüncü "Aldatmak/Korkutmak/Kötülükte Bulunmak ile İlgili

Deyimler" başlığı altında *ʿazâb eyle-, dil uzat-, el sun-, gıybet eyle-, harâb id-, harâb it-, harâb kıl-, seyl-i harâb id-, ʿitâb id-, kadrin(i) bas-, köz dök-, miʿat-i mîl, rûyına mîl, sitem eyle-, zarar vir-, zîr eyle-, zîr ü zeber eyle-, zîr u zeber it-, zîr ü zeber ol-, zûlm ol-, zulme el uzad-* deyimleri incelenmiştir. *Azâb eyle-, dil uzat-, gıybet eyle-, harâb id-, harâb it-, harâb kıl-, sitem eyle-, zarar vir-, zûlm ol-, zulme el uzad-* deyimleri günümüzde "azap et-, dil uzat-, el değ-, gıybet et-, harap et-, harap kıl-, sitem et-, zarar ver-, zulüm ol-, zulme el uzat-" şeklinde ve aynı anlamıyla kullanılmaktadır. *Seyl-i harâb id-, ʿitâb id-, kadrin(i) bas-, köz dök-, miʿat-i mîl, rûyına mîl, zîr eyle-, zîr ü zeber eyle-, zîr u zeber it-, zîr u zeber ol-* ifadeleri "sel ile yakıp yık-, azar et-, alaşağı et-, (bir yeri) ateşe ver-, (birinin) gözlerine mil çek-, alt et-, altüst et-" şeklinde, aynı anlamda günümüzde kullanılmaktadır. Dördüncü "Arzu/Beğeni/İstek ile İlgili Deyimler" başlığı altında *akıdup agzı suyın, dilde hevâ-y-ile heves koma-, el uzad-, hayâl gel-, hevâ tol-, şevkunla tol-, mest ol-, teşne-dil ol-* deyimleri incelenmiştir. Bunlardan *el uzad-, hayâl gel-, şevkunla tol-, mest ol-* deyimleri aynı anlamlarıyla günümüzde kullanılmaktadır. *Akıdup agzı suyın, dilde hevâ-y-ile heves koma-, hevâ tol-, teşne-dil ol-* ifadeleri ise "ağız suyunu akıt-, gönülde arzu ve heve bırakma-, arzuyla dol-, can at-" şeklinde ama aynı anlamlarıyla kullanılmaktadırlar. "Aşk/Sevgi ile İlgili Deyimler" başlığı içerisinde *bagrına bas-, dest-bâzılar id-, esîr ol-, gönlinde yer eyle-, hem-dem ol-, pervâne ol-, şehd-i makâl ol-* deyimleri elde edilen verilerdir. Bu deyimlerden *bagrına bas-, esîr ol-, gönlinde yer eyle-, pervâne ol-* günümüzde aynı anlamlarıyla, yapısını korumuş hâlde kullanılmaktadır. *Dest-bâzılar id-, hem-dem ol-, şehd-i makâl ol-* deyimleri sırasıyla "el oynaşı et-, dost ol-, sözü bal gel-" şeklinde günümüzde kullanılmaktadır. "Beceri ile İlgili Deyimler" başlığında *âferîn eyle-, destüne alma-, hâzır id-, nişân al-, nişân dur-, nişân vur-* ifadeleri incelenmiş olup bu deyimlerden yalnızca *destüne alma-* ifadesi "eline alma-" hâliyle günümüzde farklılık göstermektedir. "Bir İşin Başladığını Bildiren Deyimler" başlığında *eline al-, hâzır eyle-* deyimleri değerlendirilmiş olup bu deyimlerin yapısını bozmadan ve anlamını yitirmeden günümüzde kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Sekizinci "Bir İşin Bittiğini Bildiren Deyimler" başlığında *temâm de-, temâm ol-, devr-i temâm ol-* deyimleri değerlendirilmiştir. "Tamam de-, tamam ol-" deyimleri günümüzde kullanılmaya devam etmektedir. *Devr-i temâm ol-* deyimi ise "dönüşünü tamamla-" ifadesine karşılık gelir. Dokuzuncu "Bir Şeyin Haddinden Çok Olduğunu Belirten Deyimler" başlığı altında *başa çık-, bulut gibi ter dök-, mânend-i felek kûh, pür ol-, seyl ol-, seyl gel-, seyl olup ak-, seyl-âb gibi, su gibi* ifadeleri değerlendirilmiştir. *Başa çık-, ter dök-, seyl ol-, seyl olup ak-, su gibi* deyimleri aynı anlamlarını taşıyarak günümüzde kullanılmaktadır. *Mânend-i felek kûh,*

pür ol-, seyl gel-, seyl-âb gibi deyimleri sırasıyla "gök gibi ol-, çok ol-, sel gibi gel-, sel suyu gibi" deyimlerine karşılık gelebilir. Onuncu başlık "Değer Verme/Saygı Duyma ile İlgili Deyimler" adlandırması altında *ardunca revân ol-, başına levlâk-i külâh kıl-, dest-bûs eyle-, elin ayagın öp-, el kavşurup tur-, iʿtibâr itme-, ikrâm id-, ʿizzet id-, ʿizzet it-, kadr bul-, kadrini kıymetin gör-, mihek ol-, saçılar saç-, sîm u zerî saç-, şeref bul-, tâc geyür-, yüz sür-, yüz ur-, zemîn öp-* deyimleri yer almıştır. Bu deyimlerden *elin ayagın öp-, el kavşurup tur-, iʿtibâr itme-, ikrâm id-, ʿizzet it-, kadrini kıymetin gör-, mihek ol-, saçılar saç-, şeref bul-, yüz sür-* ifadeleri günümüzde varlığını korumaktadır. Diğer terimler sırasıyla "ardınca yürü-, başına taç et-, elini ayağını öp-, kıymet bul-, altın ve gümüş saç-, taç et-, yüz eğ-, yer öp-" deyimlerine karşılık gelmektedirler. On birinci "Dert/Sıkıntı/Zorluk/Bela ile İlgili Deyimler" başlığında *belâ çek-, çeşmine teng id-, gam gel-, gam yeme-, harâm ol-, harâb ol-, harâb olma-, vîrâne ol-, huzûr ideme-, melâl görme-, terah kalma-, yük çek-, yük ol-, zahmet çek-, zahmet it-, zevâl irme-* deyimlerinden *belâ çek-, gam gel-, gam yeme-, harâm ol-, harâb ol-, harâb olma-, vîrâne ol-, huzûr ideme-, yük çek-, yük ol-, zahmet çek-, zahmet it-* deyimleri yapı ve anlam bakımından günümüzde de aynı şekilde kullanılmaktadır. *Çeşmine teng id-, melâl görme-, terah kalma-, zevâl irme-* ifadeleri "birine meydanı dar et-, zarar gör-, dert tasa kalma-, zarar gel-" deyimlerine denk düşmektedir. "Dikkat/Farkındalık ile İlgili Deyimler" başlığı altında *göz açıklığı, gözini aç-, gözin açdurma-, nevmi harâm kıl-, şemʿ tut, tenbîh kıl-* deyimleri incelenmiştir. *Göz açıklığı, gözini aç-, gözin açdurma-, tenbîh kıl-* deyimleri "göz açıklığı, gözünü aç-, gözünü açtırma-, tenbih et-" şeklinde günümüzde kullanılmaktadır. *Nevmi harâm kıl-* deyimi günümüzde "gözüne uyku girme-" deyimine karşılık gelmektedir. *Şemʿ tut-* ifadesi "mum et-, mum ol-" deyimlerine yapı olarak eş olmakla birlikte metinde kullanılan deyimin anlamı "ışık vermek" günümüzde kullanılan deyimin anlamı ise "muma çevirmek" olarak sözlükte yer alır. On üçüncü "Dinçlık/Güç ile İlgili Deyimler" başlığında *ciger döye mi, el ur-, dest ur-, kadr bul-, mecâl bulma-, râm itme-, siper it-, tâb vir-* deyimleri değerlendirilmiştir. *El ur-, mecâl bulma-, siper it-* ifadeleri günümüz Türkçesinde "el vur-, mecal bulma-, siper et-" olarak yerini korumaktadır. *Ciger döye mi, dest ur-, kadr bul-, râm itme-, tâb vir-* deyimleri ise sırasıyla "yüreği dayanma-, el vur-, güç bul-, boyun eğme-, güç ver-" deyimlerine denk gelmektedir. On dördüncü başlık "Doğruluk/Dürüstlük/Erdemlik Bildiren Deyimler" altında ise *ʿadl id-, ʿadl ile penâh ol-, ʿadli şiʿar idin-, destini tîg ile kalem eyle-, ehl-i dil biri bul-, kasdına kin ile kemer baglama-, kemâl bul-, kemâl ʿarz id-, kemâl eyle-, nefs-i nefsi ol-, nefs-i selîm ol-, nefsine kîn eyle-, sözi eyle-, zulme ıgmaz id-* deyimleri incelenmiştir. *Destini tîg ile kalem eyle-*

ifadesinin günümüzde birebir karşılığı bulunmamaktadır. Bunun dışında kalan deyimler sırasıyla "adalet dağıt-, birinin adaletine sığın-, doğru yol edin-, gönül ehli birini bul-, niyetine kinin karıştırma-, olgunluğa er-, olgunluk göster-, nefsine uy-, nefsine uyma-, nefsini yen-, sözünü tut-, zulme göz yum-" ifadelerine karşılık gelmektedir. "Düzen/Ferahlık/Sakinlik Bildiren Deyimler" başlığı olan on beşinci sınıflandırmada *huzûr eyle-, nizâm bul-, nizâm tut-* deyimleri incelenmiş olup deyimlerin tümünün günümüzde anlam ve yapı olarak yerini koruduğu tespit edilmiştir. On altıncı "Eğlenmek/Mutlu Olmak/Sevinç/Süs ile İlgili Deyimler" başlığında *bezm-i saz al-, elvân-ile envâʿ-tırâz vir-, reng vir-, hoş-dil it-, hurrem eyle-, kalb-i sürûr tol-, kalbinde terah kalma-, kalbinde tarah kalma-, kanı mey-i tâze gibi cûş it-, kışı yaz ol-, nûş eyle-, zevk u safâ sür-, zevkını sür-, ziyâfet id-* deyimleri incelenmiştir. *Reng vir-, kışı yaz ol-, zevkını sür- ziyâfet id-* ifadeleri "renk ver-, kışı yaz ol-, zevkini sür-, ziyafet ver-" hâliyle sözvarlığında yerini korumaktadır. *Bezm-i saz al-, elvân-ile envâʿ-tırâz vir-, hoş-dil it-, hurrem eyle-, kalb-i sürûr tol-, kalbinde terah kalma-, kanı mey-i tâze gibi cûş it- nûş eyle-, zevk u safâ sür-* deyimleri sırasıyla "eğlence düzenle-, renk ver-, birinin gönlünü hoş et-, huzur bul-, dertten arın-, birinin kanı kayna-, cümbüş yap-, sefa sür-" deyimlerine karşılık gelmektedir. On yedinci "Esare ile İlgili Deyimler" başlığı altında *bend-i kemerün tavk-ı sultânlara, tınâb sal-, kemend sal-* deyimleri incelenmiştir. *Kemend sal-* deyimi günümüzde kullanılmakla birlikte diğer ifadeler "boynuna zincir bağla-, ip sal-" deyimlerine karşılık gelmektedir. On sekizinci "Esindirmek/Bilgilendirmek/Açığa Çıkarmak ile İlgili Deyimler" başlığında *ʿayân ol-, beyân id-, sırr-ı nihân it-, ʿayân it-, ʿayân eyle-, fâş eyle-, gûşına ir-, haberi vir-, sinesini çâk id-* ifadeleri incelenmiş olup bunlardan *ʿayân ol-, beyân id-, ʿayân it-, ʿayân eyle-, fâş eyle-, haberi vir-* deyimlerinin "ayan ol-, beyan et-, ayan et-, faş et-, haber ver-" şeklinde günümüzde yapısını ve anlamını koruduğu tespit edilmektedir. *Sırr-ı nihân it-, gûşına ir-* deyimleri "sırrını açıkla-, kulağına gel-/duyur-" şeklinde anlamlarını korumaktadırlar. *Sinesini çâk id-* ifadesi "bağrını del-" deyimine karşılık gelse de metinde kullanıldığı anlam itibariyle bu başlık altında değerlendirilmiştir. On dokuzuncu başlık "Galibiyet/Üstünlük/Benzerlik ile İlgili Deyimler" içerisinde *başına külâh geydür-, hemâl bul-, hemâl yokdurur, hemâl yok, misâl, hemâl olma-, hemâl ol-, nazîr yogidi, kim lâyık gör-, makâm tut-, ögine düşdi revân, pây kıl-, pest id-, pîşrev, râh virme-, râm eyle-, râm id-, râm kıl-, süst ko-, zîr id-* deyimleri incelenmiştir. Bu deyimler içerisinde *kim lâyık gör-, makâm tut-, pây kıl-* deyimleri "layık gör-, makamını tut-, pay ver-" şeklinde günümüzde anlamını ve yapısını korumaktadır. Diğer deyimler sırasıyla "başına taç giydir-, eş bul-, eş yok, eşi (ol-), eş olma-, benzer yok, takip et-, yen-, baş çek-, yol verme-, baş eğ-, boyun eğ-

, güçsüz düş-, üstünlük sağla-" ifadelerine karşılık gelmektedir. Yirminci "Hile ile İlgili Deyimler" başlığı altında *bâzlık it-, dilde karar koma-, kaçmaga yüz tut-, kemîn it-, nâz u firîb id-* ifadeleri değerlendirilmiştir. Bu ifadelerden yalnızca *kaçmaga yüz tut-* ifadesi "kaçmaya yüz tut-" olarak varlığını korumaktadır. Diğer deyimler sırasıyla "oyun yap-, birinin aklını karıştır-, pusu kur-, hile yap-" deyimlerine karşılık gelmekte ve anlamları beyitlerdeki anlamlarıyla örtüşmektedir. Yirmi birinci "İmkân/İmkânsızlık ile İlgili Deyimler" başlığında *yol bul-, râh bul-, yol bulama-* deyimleri yer almaktadır. *Râh bul-* dışında diğer deyimler günümüzde varlığını sürdürmektedir. *Râh bul-* ise Türkiye Türkçesinde "yol bul-" deyimini birebir karşılar. Yirmi ikinci "İnanç ile İlgili Deyimler" başlığı içerisinde *deyre dön-, duʿâ eyle-, duʿâ it-, gökden in-, günâh it-, lisân vir-, lisânını şükre uzat-, namâzını kıl- namâz kıl-, nasîb it-, nasîb kıl-, nûr saç-, sûr çalın-, sücûd eyle-* ifadeleri yer alır. Bu ifadelerden *duʿâ eyle-, duʿâ it-, gökden in-, günâh it-, namâzını kıl-, namâz kıl-, nasîb it-, nasîb kıl-, nûr saç-, sûr çalın-* ifadeleri dinî terim olmakla birlikte aynı anlamı karşılayarak varlığını korumaktadır. *Deyre dön-, lisân vir-, lisânını şükre uzat-, sücûd eyle-* ifadeleri sırasıyla "kilise gibi ol-, di ver-, dilini şükre uzat-, secde et-" deyimlerine karşılık gelir. "Kilise gibi ol-" ifadesi dışında diğer deyimler günümüzde kullanılmaktadır. Yirmi üçüncü "Liderlik ile İlgili Deyimler" başlığında *baş çek-, çarha sütun ol-, kemer bagla-, kemer baglan-, külâh gey-, tâc gey-, tâc giy-, serîr kurıl-, serveri ser kıl-, şâh id-, tahtına çık-, tahtına çık-, yir yüzin tut-* deyimleri incelenmiştir. Bunlardan *baş çek-, kemer bagla-, kemer baglan-, külâh gey-, tâc gey-, tâc giy-, şâh id-, tahtına otur-, tahtına çık-, yir yüzin tut-* ifadeleri "baş çek-, kemer bağla-, kemer bağlan-, taç giy-, şah et-, tahtına otur-, tahtına çık-, yer yüzünü tut-" deyimlerine karşılık gelmektedir. *Çarha sütun ol-, serîr kurıl-, serveri ser kıl-* ifadeleri ise "dünyaya direk ol-, taht kurulması, reisi baş yap-" ifadelerine karşılık gelir. Yirmi dördüncü "Mağlubiyet/İtaat ile İlgili Deyimler" başlığı içerisinde *baş eg-, ser eg-, baş ur-, bel bagla-, kemer bagla-, kaçmaga yüz döndür-, kaçmaga rû tut-, kaçmaga rû dut-, pâ-mâl ol-, râmdur, râm eyle-, râm ol-, râmî vü münkâd ol-, turama-, zir-i serîr ol-, zîr ü zeber ol-* ifadeleri değerlendirilmiştir. Bu ifadelerden *baş eg-, bel bagla-, kemer bagla-, kaçmaga yüz döndür-, turama-* ifadeleri "baş eğ-, bel bağla-, kemer bağla-, kaçmaya yüz döndür-, durama-" günümüzde kullanılmaya devam eden deyimlerdir. *Ser eg-, baş ur-, kaçmaga rû tut-, kaçmaga rû dut-, pâ-mâl ol-, râmdur, râm eyle-, râm ol-, râmî vü münkâd ol-, zir-i serîr ol-, zîr ü zeber ol-* ifadeleri sırasıyla "baş eğ-, kaçmaya yüz tut-, ayaklar altına al-, baş eğ-, boyun eğ-, alaşağı et-, altüst ol-" deyimlerine karşılık gelmektedir. Yirmi beşinci "Nasihat Etmek/Der Çıkarmak/Ders Vermek ile İlgili Deyimler" başlığında *defterini cümle rakam it-, nasîhat id-, nasîhat it-, peder it-, pend kıl-,*

pend it-, tenbîh kıl- ifadeleri değerlendirilmiştir. Bu ifadelerden *nasîhat id-, nasîhat it-, tenbîh kıl-* ifadeleri günümüzde "nasihat et-, tembih et-" hâliyle kullanılmaktadır. Diğer ifadeler sırasıyla "deftere yaz-, babalık et-, öğüt ver-" deyimlerine karşılık gelmektedir. Yirmi altıncı "Öfke ve Hoşnutsuzlukla İlgili Deyimler" başlığı altında *cenge çek-, gürz-i girân sal-, hased eyle-, hücûm eyle-, hücûm it-, kaşını çîn eyle-, semend sal-, sitem it-, tîg çek-, yirden yire ur-* ifadeleri incelenmiştir. *Cenge çek-, hased eyle-, hücûm eyle-, hücûm it-, sitem it-, yirden yire ur-* ifadeleri "cenge çek-, haset et-, hücum et-, sitem et-, yerden yer vur-" deyimlerine karşılık gelerek günümüzde kullanılmaktadır. *Gürz-i girân sal-, kaşını çîn eyle-, semend sal-, tîg çek-* ifadeleri ise "silahla saldır-, kaşını bük-, atını sal-, kılıç çek-" deyimlerine karşılık gelmektedir. Yirmi yedinci "Ölüm/Kayıp/Yitirmek ile İlgili Deyimler" başlığı altında ise *ʿâkıbet gel-, başı ucında taş dik-, cân vir-, defter u ʿömrine rakam çek-, dem ur-, gerd eyle-, helâk id-, işin temâm kıl-, küşt-i girem id-, mahv kıl-, toprak ol-, türâb ol-, ziyân itme-* ifadeleri tespit edilmiştir. Bunlardan *baş ucında taş dik-, cân vir-, helâk id-, işin temâm kıl-, toprak ol-, ziyân itme-* ifadeleri günümüzde "baş ucuna taş dik-, can ver-, helak et-, işini tamamla-, toprak ol-, ziyan et-" olarak kullanılmaktadır. *ʿÂkıbet gel-, defter u ʿömrine rakam çek-, dem ur-, gerd eyle-, küşt-i girem id-, mahv kıl-, türâb ol-* ifadeleri "sonu gel-, ömrünün günlerini tamamla-, kan dök-, toprak ol-/toz ol-, öldür-, mahvet-" deyimlerine karşılık gelmektedir. Yirmi sekizinci "Şaşkınlık/Hayranlık ile İlgili Deyimler" başlığında *hayrân kal-, hayrete var-* deyimleri tespit edilmiş olup bu deyimlerin yapısı bozulmadan, anlam değişikliğine uğramadan söz varlığında yerini koruduğu tespit edilmiştir. Yirmi dokuzuncu "Şöhret ile İlgili Deyimler" başlığında *âd çıkar-, nâm u nişân ko-, nâm u nişân koma-* ifadeleri incelenmiş olup *âd çıkar-* deyiminin söz varlığında "adını çıkar-" olarak yerini koruduğu tespit edilmiştir. Diğer değimler günümüzde "şan şöhret bul-" deyimi ve bu deyimin olumsuz ifadesi oalrak beyitte kullanılmıştır. Otuzuncu "Umutla İlgili Deyimler" başlığı altında *bel bagla-, fütur iriş-* ifadeleri değerlendirilmiş olup *bel bagla-* deyiminin anlamını korumakla birlikte söz varlığında "bel bağla-" şeklinde yer aldığı tespit edilmiştir. *Fütûr iriş-* ifadesi "ümit bırak-, ümit kes-" deyimlerine karşılık gelmektedir. Otuz birinci "Yardım/Destek ile İlgili Deyimler" başlığında *bâb-ı penâh ol-, çetr ol-, dest id-, dest uzad-, hâdi-i halk, hâdi-i pul, râh-nümây, râh nümâ, işe bagla-, kefil ol-, lutf eli itme-, lutf-ı zencîri bend eyle-, meded olma-, zîm uzer nisâr eyle-, yüz döndür-, zülfîni cârû it-* ifadeleri incelenmiştir. *İşe bagla-, kefil ol-, meded olma-, yüz döndür-* ifadeleri "iş bağla-, kefil ol-, medet olma-, yüz döndür-" şeklinde günümüzde varlığını sürdürmektedir. Sırasıyla diğer deyimler "sığın-, çadır ol-, el uzat-, el uzatma-, yol göster-, el uzatma-, zincire vur-, yardım et-, saçını süpürge et-"

deyimlerine karşılık gelmektedir. Otuz ikinci "Yaşam ile İlgili Deyimler" başlığında ise *cân gel-, cân it-, cân id-, cân vir-, hayât bul-, hayât vir-, hayât gel-, sag u esen var-, semer ver-, zinde kıl-* ifadeleri değerlendirilmiştir. Bunlardan *cân gel-, cân it-, cân id-, cân vir-, hayât bul-, hayât vir-, hayât gel-, zinde kıl-* ifadeleri "can gel-, can et-, can ver-, hayat bul-, hayat ver-, hayat gel-, zinde ol-" hâliyle söz varlığında yerini korumaktadır. *Sag u esen var-, semer ver-* ifadeleri "sağ salim var-, meyve ver-" deyimlerine denk gelmektedir. Otuz üçüncü "Yemin ile İlgili Deyimler" başlığı içerisinde *ʿahd u karâr id-, nikâh eyle-, ʿakd u nikâh, ʿakd u nikâh it-, sevgend ile ʿahdini temâm kıl-* ifadeleri değerlendirilmiştir. *Nikâh eyle-* ifadesi "nikah kıy-" deyimine karşılık gelir. Diğer ifadeler günümüzde, sırasıyla "büyük yemin et-, nikah kıy-" deyimlerine karşılık bulur. Otuz dördüncü "Yol ve Mekân ile İlgili Deyimler" başlığında *cennet ol-, cinân eyle-, ʿadn-misâl eyle-, cevlân-gehi ol-, karîn eyle-, kenâra çek-, kinâr tut-, sayd-gehe (düş-), sefer eyle-, üstine ugra-, vatan idin-, mesken idin-, zulümât ol-* ifadeleri incelenmiştir. Bunlardan *cennet ol-, kenâra çek-, kinâr tut-, sefer eyle-, vatan idin-, mesken idin-* ifadeleri "cennet ol-, kenara çek-, kenar tut-, sefer et-, vatan edin-, mesken edin-" deyimlerine karşılık gelmektedir. Otuz beşinci "Zamanla İlgili Deyimler" başlığı altında *dem sür-, fertût-ı felek sincâbını gey-, hemân, meşʿale-i mihrde nûr kalma-* ifadeleri değerlendirilmiştir. Bu ifadelerden *dem sür-* ve *hemân* metin aktarımında kullanılan bağlam içerisinde günümüzde "vakit geçir-" deyimine karşılık gelmektedir. Diğer deyimler "kış mevsiminin gelmesi" ve "güneşin batması" anlamlarına karşılık gelmektedir.

Bütün bu değerlendirme sonucunda; 15-16. yy'da kullanılan dil ile metinlerde Arapça-Farsça tamlamaların yoğun olduğu ve deyimlerin oldukça sık kullanıldığı söylenebilir. Metinde kullanılan ve aynı deyim olup farklı anlamda kullanılmasıyla birden fazla başlıkta değerlendirilen deyimler ayrı ayrı değerlendirilmiş ve çıkan sayıya ayrı olarak eklenmiştir. Bununla birlikte metinde toplam 313 deyim incelenmiştir. Bu deyimlerin büyük çoğunluğu TDK'nın Atasözleri ve Deyimler sözlüğünde ya birebir karşılık bulmuş ya da kelime aktarımıyla, günümüzde kullanılan bir deyime karşılık gelmektedir. Ayrıca Serkan Şen'in "Eski Türkçe'nin Deyim Varlığı" çalışmasından, Tarama Sözlüğünden, Osmanlıca-Türkçe Lügat ve Güncel Sözlük'ten faydalanılmıştır.

"ʿÂkıbet gel-, küşt-i girem id-, türâb ol-" gibi deyimlerin fiilleri Türkçe olsa dahi diğer kelimeri Arapça-Farsça olmakla beraber günümüzde varlığını koruyamamıştır. Bunlar yerine Türkçe kelimelerle kurulmuş "sonu gel-, öldür-, toprak ol-" gibi deyimler kullanılmaya devam etmektedir.

Hamsesinin son mesnevisi olan Heft-Peyker eserinin beyit beyit aktarımı yapılırken bu beyitlerin anlam bütünlüğüne dikkat edilmiştir. 1729 beyitten oluşan eserde iki bölüm dikkat çeker: İlk bölümde Behrâm Gûr'un tahta çıkışı, avları ve fetihleri anlatılırken ikinci bölümde fetihlerde tanıştığı Şahların kızlarıyla yaptığı evlilikler sonucu onlara yaptırdığı köşkler ve bu köşklerdeki eğlence hayatıyla güzel sevgililerin Behrâm Gûr'a nasihatleri yer alır. Diğer Heft-Peyker mesnevileriyle kıyaslandığında, mesnevilerde konu Behrâm'ın doğumundan öncesiyle başlar ve yine Behrâm'ın hayatının son anlarına kadar devam eder. Fakat Behiştî, mesneviyi Behrâm'ın tahta çıkışı ve güzellerin nasihatleriyle sonlandırır. Mesneviye Allah'a hamd, Peygambere ve Dört Halifeye Övgü ile başlayan şair daha sonra eserin yazılış sebebine geçmiş ve burada Allah'ın kendisine bir dolu inci nasip ettiğini, bu sebeple bu hamseyi kaleme aldığını söyler. Mesnevinin sonunda, hamsenin bu mesnevi ile tamam olacağını söyleyerek hamsenin son eseri olduğu bilgisini paylaşır. Metindeki başlıklar ve olay sırası şöyle özetlenebilir: "Kuvvetli Aslan Behrâm Gûr'un Çok Sihirli Masalının İlk Beyiti" başlığı altında Behrâm'ın Acem ülkesine Şah olması ve bu vesileyle ülkenin dert ve kederden kurtulup herkesin huzura ve bolluğa kavuştuğu anlatılmaktadır. Behrâm'ın kuvvetini över ve bu cihanda ona bir eş daha olmadığını vurgular. "Av Boyunda Ünlü Behrâm ve Av İçinde Öldürülmeye Layık Yırtıcı" başlığında Behrâm'ın komutanlarıyla sık sık çıktığı avlardan birinde, cüssesi fil gücü aslan gibi olan bir yırtıcı ile karşılaşırlar. Bu avda Behrâm'ın bu yırtıcıyı yerle bir etmesi onun şanına şans katar. "Gül Bedenli Gönül Süsleyen Sevgili İle Behrâm'ın Meclisinin Hâli" adlı başlıkta Behrâm'ın ilk aşkı anlatılmaktadır. "Ünlü Behrâm ile Ava Gitmeye Niyetlenen ve Öldürülen Heybetli Ejderhayı Yakalayan (Bununla) Başını Yücelten Soyu Temiz Kişi" bölümünde yine Behrâm Gûr'un av gününde yanındaki yiğitleri ile avda karşılaştıkları büyük ejderhanın öldürülmesi anlatılmaktadır. "Ünlü Behrâm'ın Ava Gidişi ve Sayısız Aslanın Öldürülüşü" başlığı altında, Şahın diyarını saran aslan sürüsünü öldürdüğü anlatılmaktadır. "Behrâm'ın Avının Amacıyla Çin'e Gitmek İsteyen Hakan ve Pehlivanın Yakaladığı Öldürülmüşler" bölümünde Behrâm'ın artık fetihlerine başladığı dikkat çeker. Topraklarını genişletmek için Çin'e doğru sefer düzenleyen Behrâm'ın savaşta sergilediği hüneri anlatılır. "İran Yeryüzünün Sultanının Şöleni ve Başının Üstündeki Varlık Tacının Koyuluşu ve Anadolu Sultanına Hükümdarıyla Cihan Pehlivanının Gönderilişleri" başlığında Behrâm Şah'ın fetihlerini yaparak oralarda tacını giymesi, öldürdüğü bir Şahın oğlunu o Şahın yerine getirip haraca bağlaması, Şahların Behrâm'ı damat edinmesi ve eğlence meclisinin kurulmasıyla altınların saçılması, şarabın sebil olup akması anlatılır. "Peygamberlerin Benzeri Cihan Pehlivanının Gidişi ile Hindistan Ülkesi", "Hint Şahının Meclisi ve Cihan

Pehlivanının Güreşi", "Hindistan Şahının Ordusu ve Mertliğini Gösteren Cihan Pehlivanı", "Cihan Pehlivanı ile Hindistan Şahının Vezirinin Müjdelenişi" ve "Hindistan Şahının Damadı ve Cihan Pehlivanının Gerdeği" bölümlerinde, Hint ülkesine kılık değiştirerek giren Behrâm'ın Hint Şahının misafiri olması ve Şahın onu çok beğenmesiyle birlikte onun için kurduğu eğlence meclisinde Hindistan ülkesinin en güçlü yiğidi ile güreşerek Hint Şahının gözünde itibar kazanması anlatılır. "Behrâm'ın Gezintisi (ile) Zamanın Elinin Hayrı (ve) Huzur İçinde Rükû Ederek Mest Olan Fil ve Kaf Dağının Alçaklığı ve Değersiz Varlık" başlığı altında sevgilisiyle eğlence meclisini kuran Behrâm'ın karşısına gelen büyük fili alt ettiği ve ülkeyi yine bir kötülükten kurtardığı anlatılır. Bu sebeple filin leşini gören halk daima Behrâm'a dua eder. "Akraba Vatanın Azmi (ile) Pehlivan Oluşu ve Gergedanın Ölümü" bölümünde sevgilisiyle bir yıl mutlu ve huzurlu yaşayan Behrâm'ın artık ülkesine dönüş vaktini anlatır. Behrâm ile dost olan Şahın ona hazineden pay vermesi ve düşmanına düşman olduğunu bildirmesiyle Şah yola koyulur. Yolda büyük gergedanlarla karşılaşan Behrâm Gûr'un yiğitliği burada yine meydana çıkar. Gergedanları öldüren Şah ülkesine döner. Şahın gelmesiyle, cansız bir varlığa dönen ülkesine adeta hayat gelir. "Göğün en Yüksek Noktasına Kadar (Çıkmış) Türlü Türlü Kubbelerin Başı (ve) Behrâm Gûr'un Yükselişi" başlığından itibaren Şah ve ayrı toprakların güzellerinin yaşayışı anlatılır. Anlatımda dikkat çeken bir başka farklılık ise Behiştî'de yedi iklimin güzellerinden bahsedilse de hikâyenin sonunda 6 farklı renkte köşk ve güzel kız görülür. İlk olarak Siyah Köşk ve Hint güzeli; ikinci Beyaz Köşk ve Anadolu güzeli; üçüncü Kırmızı Köşk ve Acem güzeli; dördüncü Yeşil Köşk ve Çin güzeli; beşinci Sarı Köşk ve Arap güzeli; altıncı Mavi Köşk ve Avrupalı güzel mesnevide yer alır. Buradan sonra Behiştî hikâyeyi sonlandırır. Şair mesnevinin başında ve sonunda sık sık bu şiiri yazmanın Allah tarafından ona bağışlandığı, bu sebeple şiirine laf etmenin hata olacağını vurgular.

Aktarımda karşılaşılan genel sorunlar Behiştî'nin mesnevisini aktarırken karşılaşılmamıştır. Demirel'in transkribe ettiği metin üzerinden yapılan aktarımda bazı kelimelerin okunuşu için orijinal metne başvurulmuştur. 216. beyitte *rûz-ı musaf* kelimesinde "musaf" sözcüğü "misâk" olarak yani "kıyamet günü" anlamıyla aktarımda kullanılmıştır. 269. beyitte *sehâ* kelimesi beyitin anlam bütünlüğüne bakarak "sehâb" yani "bulut "olarak değerlendirilmiştir. 285. beyitteki *ahed* kelimesi "ahad" yani "kimse" anlamıyla aktarımda kullanılmıştır. 315. beyitte *bâmg-ı ʿâcib* ifadesinde *bâmg* kelimesi beyitin bağlamından hareketle "bâng" yani "ses" olarak aktarımda kullanılmıştır. 399. beyitteki *derʿ* kelimesi "dırʿ" "cenkte kullanılan zırh" anlamıyla çeviri beyitte

kullanılmıştır. 618. beyitte *ʿiydiydi* ifadesinde sözcük "ʿidiyye/ʿidi" olarak "bayramla ilgili olan/bayram" anlamlarıyla kullanılmıştır. 685. beyitin sonunda kullanılan *ḥaṣir* kelimesinde orijinal metne bakıldığında aslında "ḫasîr" şeklinde yazıldığı görülmektedir. 769. beyitte *nüde* olarak kullanılan kelime aktarımda "nüve" olarak çevrilmiş ve "çekirdek" anlamıyla kullanılmıştır. 830. beyitte Demirel'in de [?] kullanarak ifade ettiği *hemîl-i bel* ifadesi beyitin anlamına bağlı kalarak "hemin-i bel", "belini öylece (doğrultarak)" şeklinde değerlendirilmiştir. 832. beyitteki *keşmîyandan* kelimesi iki farklı kelime olarak okunmuş olup "keş-mîyan" şeklinde değerlendirilerek "peynirin ortası" olarak anlama dahil edilmiştir. 908. beyitte *şüst ü penâh* ifadesinde *şüst* kelimesi "püşt" olarak okunmuş olup ikilemeye "yardımcı, sığınak" anlamıyla çeviride kullanılmıştır. 964. beyitte *cünnâlu* olarak çevrilen kelime "ḫibâlu" olarak okunmuş ve "tuzak, ağ, bağ, kement" anlamıyla metinde kullanılmıştır. 1074. beyitte *san* olarak kullanılan kelime aktarımda "sanç-" şeklinde kullanılmıştır çünkü beyitte şahın fili öldürdüğü ifadesi yer almaktadır "sanç-" kelimesi bu anlamı karşılamaktadır. 1086. beyitte *uftâde* kelimesi beyitin anlamına bağlı kalarak "iftâ" şeklinde "fetva vermek" anlamıyla kullanılmıştır. 1087. beyitteki *heyûn* kelimesi ise "heyûb" olarak okunmuş "heybetli" anlamıyla değerlendirilmiştir. 1185. beyitte *ḫiştuñ* kelimesi "ḫıştek" şeklinde okunmuş ve "tuğla" anlamıyla kullanılmıştır. 1330. beyitin sonundaki *nebîd* kelimesi "nebîż" olarak okunmuş ve "şarap" anlamını karşılamıştır. 1370. beyitin sonunda *nejend* kelimesi aslında "necdet" sözcüğüdür ve bu beyitte vezin bozukluğu dikkat çeker. 1386. beyitte *iḳtibâzuñ* olarak okunan kelime "iḳtibâs" sözcüğüdür ve metinde "alma, faydalanma" anlamıyla kullanılmıştır. 1474. beyitte *remḥ-i şâmi* ifadesinde kullanılan *remḥ* kelimesi "rümḥ" olarak okunmuş ve metinde "Şam'ın mızrağı" ifadesine karşılık gelmiştir. 1615. beyitte ise *nüfûr* kelimesi "nefûr" olarak okunmuş ve "ürkek, herkese iyiliği olan kimse" anlamıyla kullanılmıştır. 1703. beyitteki *zileli* ifadesinde kelime "zille" olarak "Peygamber hatası" anlamıyla çeviride değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere 1729 beyitlik Heft-Peyker mesnevisinde bazı kelimelerin yazar veya çeviriden kaynaklanan yanlış yazımı dışında herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (2006), Anadilimizin Söz Denizinde, 2. Baskı, Ankara.

AKSAN, D. (1987), Türkçenin Gücü, Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar, Ankara.

AKSOY, H. (1992), "Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi", TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (6), 144-145.

AKSOY, Ö. A. (1976), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II: Deyimler Sözlüğü, Ankara.

AYAN, G. (1998), Lâmi'î, Vamık u Azra, AKM Yayınları, Ankara.

AYÇİÇEĞİ, B. (2013), "Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)'nin İskerder-nâme'lerinin Şekil ve Muhteva Bakımında Karşılaştırılması", *Divan edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, *10,* 129-204.

AYGÜN, Z. A. (1999), "Behiştî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme-Metin)" (Doktora), Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYTAÇ, A. (2017), "'Aşkî ve Heft Peyker Mesnevisi (İnceleme-Metin Özel Adlar Dizini)" (Doktora), Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BABİNGER, F., Çev. Coşkun Üçok (1992) Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BALTA, F. Ş. (2018), "*Heft Peyker* Mesnevisi: Hikâyelerdeki Mitolojik Unsurlar" (Yüksek Lisans), Eskişehir Osmangazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BATUR, S. (2006), Öyküleriyle Türkçede Deyimler, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

CANIM, R. (2000), Tezkiretü'ş-Şu'arâ ce Tabsıratü'n-Nüzemâ, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

CESUR, H. H. (2010), "Yunus Emre Divanı'ndaki Deyimlerin Yapı ve Anlam Bakımından İncelenmesi", Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Haziran.

ÇERİBAŞ, H. (2019), "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisindeki Atasözü ve Deyimler" (Yüksek Lisans), Kütahya Dumlupınar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİREL, Ş. (1995), "Behiştî, Heft-Peyker (Metin-İnceleme)" (Yüksek Lisans), Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİREL, Ş. (2013), Yeni Bir Mevlid Metni: Behiştî Sinan Çelebi'nin Mahzenü'l-Esrâr Adlı Mesnevisi, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül-4 Ekim 2013, İstanbul, s.175-192.

DEVELLİOĞLU, F. (2012), Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara.

Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949), TDK Yayınları, Ankara.

DİLÇİN, C. (1991), Mes'ud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahar, AKM Yayınları, Ankara.

DOĞAN, K. (2019), "Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Deyimleşmiş Birleşik Fiiller" (Yüksek Lisans), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Edebiyat Lügati, Tahir-ül Mevlevi, Neşr. Kemal Edip Küçükoğlu (1973), İstanbul.

ELÇİN, Ş. (2001), Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

ESENTÜRK, E. (2000), "Türkçe Sözlük ve Kâmûs-ı Türkî'de Bulunan Deyimlerin Karşılaştırılması" (Yüksek Lisans), Kocaeli Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GENCAN, T. N. (2007), Dilbilgisi, Tekağaç Eylül Kitap ve Yayınevi, Mersin.

GÜZELOVA, H. (2008), "Abdî'nin Heft Peyker Mesnevîsi (İnceleme-Metin-Dizin)" (Doktora), Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HAMMER, C. (1927), Geschichte Der Osmanischen Dichtkuns, C.1-2.

HATİBOĞLU, V. (1984), Türkçenin Sözdizimi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

HENGİRMEN, M. (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınları, Ankara.

İLAYDIN, H. T. (1935), Behrâm-ı Gûr Menkabeleri, Türkiyât Mecmuası C.V., İstanbul.

İLTER, R. (1951), Behiştî, Leylâ vü Mecnûn, İstanbul Üniv. Bitirme Tezi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.

İPEKTEN, H.; KUT, G.; İSEN, M.; AYAN, H.; KARABEY, T. (2017), Müel. Sehî Beg, "Heşt Bihişt", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

İSEN, M. (1999), Latîfî Tezkiresi, 1. Baskı, Ankara.

KAHRAMAN, B. (1994-95), "Heft-Peyker Çevirileri ve Ali Şîr Nevâî'nin Seb'a-i Seyyâre'si", S.Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, *9-10,* 345-366.

KARADENİZ, M. (2010), "Ahmed-i Rıdvân Heft-Peyker (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)" (Yüksek Lisans), Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARAAĞAÇ, G. (2013), Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim), Kesit Yayınları, İstanbul.

KILIÇARSLAN, F. (2019), "Nizami'nin Heft Peyker'inde Hayal ve İmge" (Yüksek Lisans), Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KORKMAZ, Z. (2017), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara.

KUTLUK, İ. (1981), Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şu'arâ, C.II, TTK Yayınları, Ankara.

LEVEND, A. S. (1965), Âli Şîr Nevâ'î I-II-III-IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

MENAGE, V. L. (1941), Bihişti The Encyclopedia of İslam V.I., Nerherlands.

OWENS, M. (1971), Âşık Çelebi "Meşâirü'ş-şu'arâ", London.

ÖZER, A. K. (2018), "Kısasü'l-Enbiyâ'da Deyimler" (Yüksek Lisans), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PALA, İ. (2007), İki Dirhem Bir Çekirdek, Kapı Yayınları, İstanbul.

Riyâzî, Riyâzü'ş-şuarâ, Millet Ktb., Ali Emiri Efendi No:765.

SOMAK, E. (2019), "Kumuk Türkçesindeki Atasözü ve Deyimlerin Anlam Bilimi ve Söz Dizimi Açısından İncelenmesi", Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Eylül.

SULEYMANOVA, G. (2018), "Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Organ İsimleri İle Yapılan Deyimler (Rusça ve İngilizce İle Karşılaştırmalı Çözümlenmesi)" (Doktora), Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SÜRELLİ, B. (2012), "Türk Edebiyatında *Heft Peyker* Mesnevileri ve Hayâtî'nin *Heft-Peyker'*i", Boğaziçi Üniv., İstanbul.

ŞEN, S. (2017), Eski Türkçenin Deyim Varlığı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TAHİR, B. M. (1914), Osmanlı Müellifleri, C. II, İstanbul.

Tarama Sözlüğü V (1971-1996), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Demirel, Ş., https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194283/behisti-heft-peyker.html, 26 Aralık 2020.

TEMUR, H. (2019), "Heft-Peyker ve Seb'a-î Seyyar Mesnevilerinde Sembolik Alegorik Yapı (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)" (Yüksek Lisans), Erzurum Teknik Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOKAY, Y. (2019), Tanıklarıyla Harezm-Kıpçak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler, Grafiker Yayınları, Ankara.

TOPRAK, F. (2020), Tarihî Türk Lehçeleriyle Günümüz Türkiye Türkçesi Arasında Deyimlerin Değişimi, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8 (4), Aralık, 231-251.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://sozluk.gov.tr/, 05.02.2021-10.02.2021.

Türk Dil Kurumu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, http://sozluk.gov.tr/, 25.03.2021.

TÜNGÜÇ, K. (2016), "Karahanlı Türkçesindeki Deyimler Üzerine Anlam Bilimsel Bir İnceleme" (Yüksek Lisans), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜSTÜNER, A. (1989), "Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler" (Yüksek Lisans), Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

VURAL, H.; BÖLER, T. (2014), Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul.

YEŞİLDERE ALDAN, H. (2018), "Güneybatı (Oğuz) Türk Lehçelerindeki Ortak Deyimlerin Tespiti" (Yüksek Lisans), Uşak Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ZAL, Ü. (2009), Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve "İki Ağaç" Şiir Kitabı Üzerine, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (5), 431-455.

EK-1

HEFT-PEYKER-İ BEHİŞTİ

1b 1) Yā Rab eyle dile feyżüñi müdām
Kim olur feyżuñ-ile nāġż-ı kelām

2) Olmasa feyżuñ eli fāyiż-i cūd
Gelmez idi bir avuç ḫāke vücūd

3) Bāġ-ı luṭfuñ eseri heşt-behişt
Nār-ı ḳahruñ şererī düzaḫ-ı zişt

4) Ḳudretüñ dest idüp ḫāki ḫamīr
Sīne(y) i itdi şeh-i ʿaşḳa serīr

5) Ol mekīn ile şeref buldı mekān
Ṭoldı şevḳuñla zemīn ile zamān

6) Ṭoludur ʿaşḳuñ-ıla ins ü melek
Ḫāk-i vecd oldu vü çarḫ urdı felek

7) Cism-i maḫlūḳa olur ʿaşḳ revān
Zindedür anuñ-ıla cümle cihān

2a 8) Zinde ḳıl ʿaşḳuñ-ıla mürde dili
Zinde itdüñ virüben cān çü gili

9) Zinde -ten mürde-dil eyleme beni
Maḥv ḳıl benliği pür eyle seni

10) Ḳader olmaz çü tehī ola sebū
Şeref ü ḳadr virür ḳūzeye şu

11) Olmaya kīsede çün sīm ile zer
Eylemez kimse göz ucıyla naẓar

12) Ey ḫired-zāt ḫayālinde zelīl
Vaṣfuñı eyleyemez ḳāl-ile ḳīl

EK-2

13) Bilmede çün seni ʿacz oldı kemāl
Maʿnīde oldı teḳavvül bu meḳāl

14) Mā-ʿarefnāk didi çünki resūl
Daʿvī-i ʿilm ḳılan ola cehūl

15) Bilmeyen aşlı-y-ıla aşlı neden
Ḥaḳḳı bildüm dise olmaya ḥasen

16) Yoḳ nişānı ki beşer vire nişān
Kendüyi kendü bilür neyse hemān

17) İtmese luṭf eli refʿ-i niḳāb
ʿAḳl hergiz ide mi keşf-i ḥicāb

18) Görmede ʿāciz anı çeşm-i naẓar
Göre mi degme belā-y-ile başar

2b 19) ʿAḳl daḫı çün olur kendü ḥicāb
Sırrını keşf ide mi ʿilm-i kitāb

20) Çün ḫıred müşıl-ı maṭlūb degül
Rehber idinen olur anı ḫacil

21) Dāmen-ı faẓla yaş müşıl olur
Dest-rest bulan aña yāri bulur

22) Keremi bedreḳa-i rāh yeter
Ola mı vāsıṭa ʿuşşāḳa naẓar

23) Vay aña kim vire evhām-ı żılāl
Gele maʿḳūli ḫayāline ḫayāl

24) Bāṭıl ḥaḳ bile ışrār ola
Gelmeye naḳl u delīl ile yola

EK-3

25) Ṭolu ḫavf-ile İlāhi bu ṭarīḳ
Eyle luṭfuñı Behişti'ye refīḳ

26) Pīşvāsı ola tā ʿilm ü şühūd
Ḳalmaya sifletde eyleye şuʿūd

DER-ERĀDİF-İ TESMİYE TAḤMĪD-İ FATİḤĀTÜ'L-KİTĀB Kİ FĀTİḤÜ'L-EBVĀB-EST

27) Niʿmet-i Ḥaḳḳ mezīd itdi sipās
Vācib ol her nefese şükr ide nās

3a 28) Her mesāma açuben sekre-dehān
Olsa her bir ser-i mū afīa zebān

29) Bulsa biñ ḥaşr ḳadar baʿd-ı zamān
Kārını şükre ḳosa kişi hemān

30) Bir nefes almaġa olmaya sipās
Aña lāyıḳ nice şükr eyliye nās

31) Ey olan niʿmet-i şu gibi sebīl
Keremi her kişi rızḳına kefīl

32) Niʿmetüñ ʿadd ide mi hīç ʿaḥadd
Müntehī olmayana ola mı ḥadd

33) Niʿmete gerçi ki çoḳ şarṭ u sebeb
Gāh olur mūcib olur saʿy ü ṭaleb

34) Geh felek ʿillet olur gāh zemīn
Sebebi maʿnīde Ḥaḳḳ oldı hemīn

35) Ḳapusı maḫzenüñ oldı küşād
Gerek olduḳça alur ḫışşe ʿibād

EK-4

36) Ne ʿaṭāsına şerīk olur aḥad
Ne ḳapusından ider kimse(y) i red

37) Maḫzen-i rızḳına anbār-ı Ḫudā
İsteme derbeder añı çü gedā

38) Girme seng içre virür ḥışşa müdām
Ādeme rızḳını virmez mi temām

3b 39) Feyż baḥrinde sipihr oldı ḥabāb
Süfre-i ḫ^vānına Cibrīl zübāb

40) Levḥ-i maḥfūż-ıla yoġidi ḳalem
Rızḳ-ı maḫlūḳınuñ olmışdı raḳam

41) Rızḳa olsaydı eğer iki kefīl
Niçeler çūʿdan olurdu ʿalīl

42) Vaḥdeti her kişiye oldı ʿayān
İtdi bürhān-ı temāniʿ de beyān

43) Ḫalḳınuñ vaḥdete her biri güvāh
Vay aña bağlaya çeşmini İlāh

44) Şükr kim virdi bize ʿaḳl u naẓar
Bilünür anuñ-ıla ḫayr ile şer

45) Ekşeri hikmetinüñ oldı ʿayān
ʿAlem-i ġaybidurur gizlü hemān

46) Aña kim ẓarf degül kevn ü mekān
İtdi mirāt-ı dil içinde nihān

47) Dāne-i ḫurd-ile sığmaḳ bu cihān
Naẓar-ı ʿaḳla virür gerçi gümān